

TEORIJA PRAKSE

VALENTĪNA HIBNERE
LILIJA GRASMANE

BĒRNA VIZUĀLĀ DARBĪBA

II daļa

MAZĀ
PEDAGOĢISKĀ
BIBLIOTĒKA

L 99-4
61

L
3

Valentīna Hibnere
Lilija Grasmane

BĒRNA VIZUĀLĀ DARBĪBA

II daļa
Mākslas pedagogija

Rakā

Latvija
BIBLIOTEKA

03000 15848

Recenzenti:

profesore, Dr. habil. paed. DZ. MEIKŠĀNE
mākslinieks, profesors V. VILLERUŠS
Valsts Kultūrizglītības centra izglītības
attīstības daļas vadītājs, mākslas
zinātnieks V. KAVACS

Galvenā redaktore
Dizains un grafika

R. CIMDIŅA
I. SKRAPCE

ISBN 9984-15-202-2

© Valentīna Hibnere
© "RaKa", 2000

IU "RaKa", Zvaigžņu ielā 26, Rīgā, LV-1009, tālr. 7312668
Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0741
Realizācijas daļa – tālr. 291875
Iespiests IU "RaKa" tipogrāfijā, tālr. 7602049

IEVIRZE	4
Literatūra	12
I. VIZUĀLĀS DARBĪBAS PRASMES UN IEMAŅAS	16
1. Motorisko prasmju un iemaņu raksturojums (16). Interferenču gadījumi (17)	22
2. Zīmēšanai nepieciešamās rokas kustību īpašības	29
3. Aplikēšanai nepieciešamās roku kustību īpašības	30
4. Dizaindarbībai ar papīru nepieciešamās roku kustību īpašības	31
5. Veidošanai nepieciešamās roku kustību īpašības	32
Literatūra	32
II. BĒRNA RADOŠĀ VIZUĀLĀ DARBĪBA	34
1. Mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi	42
līnija (44); siluets, siluetattēls (46); punkts (49); krāsas plankums (49); svītra, svītrinājumi (56); tekstūra (56); krāsa (60)	
2. Bērna zīmējuma tehnikas	64
darbības piederumi un to lietojums (65); darba kultūra un higiē- na (65); papīrs (65); grafīta zīmulis (71); krāsu zīmuli (76); lodī- šu pildspalva (78); flomāsteri (78); vaska krīti (79); mīkstie, irde- nie stienīši (88); jauktās tehnikas (88); guašas tehnika (95); ak- varelis (109); zīmējums ar tušu (131); pavairojami darbi ar spie- dogiem un nospiedumi (135); skrāpējums (145). Radošo darbu korekcija (145)	
Literatūra	146
III. BĒRNA ZĪMĒJUMA VEIDI	150
1. Zīmējums pēc objektu novērojuma un atmiņas	151
2. Zīmējums, vērojot objektu	183
3. Radošās iztēles zīmējums	195
4. Ornamentālie, dekoratīvie un sadzīvē lietojamie darbi	209
4.1. Ornamentālie darbi	209
4.2. Dekoratīvie darbi	235
4.3. Sadzīvē lietojamie darbi	236
Literatūra	237
IV. PEDAGOĢISKĀ DARBA ORGANIZĀCIJA	243
1. Interaktīvā darbība	243
1.1. Pāru darbs	248
1.2. Darbs nelielā grupā	251
1.3. Kooperatīvā darbība	253
1.4. Projekta darbs	265
2. Meklējumdarbība	273
3. Vizuālā modelēšana un kombinatorika	280
Literatūra	312
V. KRĀSAINO ATTĒLU ANOTĀCIJA	314
Krāsaino attēlu kopa	319

IEVIRZE

Šīs grāmatas saturs ir turpinājums iepriekš izdotajai: V. Hibnere. Bērna vizuālā darbība. I daļa: Pedagoģiskā psiholoģija. – R.: RaKa, 1998. Tās teksts netiek atkārtots, bet šajā grāmatā ir atsauces: [I, (lapaspuses norāde)], attēlu norādes lasāmas šādā apzīmējumā: [I – lapaspuses numurs, kurā redzams attēls] un [I, izcelts numurs, kurā ir atsauce uz I daļā norādīto literatūras avotu].

Tekstā ir atšķirīgi pieraksta veidi: ja adresāts ir pirmsskolas vecuma bērns vai arī teikto var vispārināti attiecināt uz bērnu līdz 10 – 11 gadu vecumam, – teikts *bērns*; ja domāts tikai par skolēnu, – *skolēns*, bet, ja ir paredzēts pirmsskolēns un skolēns, tad teikts *bērns/skolēns*.

Šajā grāmatā ir atsegts viens no būtiskiem personības attīstības sekmējošiem faktoriem – vizuālās mākslas pedagoģija pirmsskolā (no 4; 5 gadu vecuma) un galvenokārt skolā. Daudzi ieteikumi derīgi arī darbā ar pusaudžiem. Ar mākslas pedagoģijas palīdzību, virzoties no centralizētas izglītības sistēmas decentralizācijas virzienā, varētu patstāvīgi, efektīvi un pareizi apgūt un ieviest novitātes, lai pedagoģiskajā praksē bērna attīstība netiktu kavēta un gadu gaitā būtu mazāk nepieciešama korigēšana.

Cilvēka attīstība notiek mūža garumā. Bērniem/skolēniem jānodrošina vizuāli radošās darbības attīstība, bagātinot viņu dzīvi jau no pirmsskolas vecuma, kamēr viņi uz to ir **pozitīvi dispo-**
neti. Zināšanas un praktiskās darbības pieredze uzkrājas lēni – visā izglītošanās un dzīves laikā.

Apkopotā pieredze tiek adresēta galvenokārt autonomiem, radošiem, mērķtiecīgiem praktizējošiem un topošiem pirmsskolas audzinātājiem un vispārizglītojošās skolas pedagogiem, **ku-**
riem nav speciālās mākslinieciskās izglītības. Tā var būt rosinoša arī māksliniekiem - pedagogiem, pedagogiem lauku un pil-sētu minoritāšu skolās, ārpusklases un ārpusskolas iestādēs, mākslas skolās, bērnu invalīdu speciālajās un sanatorijas internāt-skolās, bērnu namos, bāreņu namos, vasaras skolās, bērnu radošajās darbnīcās, interešu izglītības iestādēs u.c., kā arī darbā ar pieaugušajiem.

Bērnu **vecākiem** īpaši piemērota ir 1. nodaļa. Idejas no pārējām nodaļām praktizējamas tēlainā rotaļveidīgā darbībā. Skolā viss būs savādāk: nekas neatkārtosies, jo būs atšķirīga darbības vi-

de, aktivitātes un nosacījumi. Skolā citāda būs bērna attieksme ar jaunām emocijām.

Apkopotā sistēma ir piemērota **pašizglītībai un tālākizglītībai**. Tā iekļaujama nepārtrauktajā **mūžizglītībā**: var būt derīga patstāvīgai **kvalifikācijas celšanai**, kā arī var būt piemērota citu mācību priekšmetu pedagogu u.c. speciālistu **pārkvalifikācijai**.

Saskaņā ar izglītības paradigmas maiņu pedagogiskajā praksē ienāk humānistiskā pedagoģija, un mācību process kļūst ļoti daudzveidīgs. Kaut arī uzmanības **centrā ir bērna personība** un dominante ir viņa darbība, tomēr **pedagogs ir visa organizētājs un vadītājs**.

Radoša pedagoga izglītība un pašizglītība pamatojas uz **kreatīvo akmeoloģiju** – (gr. *akme* – virsotne un *logos* – zinātne). Tā ir jauna robežzinātne, ko apkopojusi Akmeoloģisko zinātņu starptautiskās akadēmijas akadēmiķe Dr. psych. N. Višņakova. Kreatīvā akmeoloģija pēti (un apkopo) pieauguša cilvēka radošumu, ar to saistītās problēmas un to, kā sasniegt personības attīstības virsotnes.

Apkopojums vizuālās mākslas pedagoģijā arī adresēts pieaugušajiem: tikai viņi zina un pārskata bērnu tā personības pilnveides posmos, ja vajadzīgs, koriģē un objektīvi prognozē viņa attīstību.

Grāmatas **struktūrā** ir 4 teorētiskās nodaļas:

1. Vizuālās darbības prasmes un iemaņas (no psiholoģijas viedokļa; autore V. Hibnere), attiecinātas uz galvenajiem bērna vizuālās darbības veidiem.
2. Bērna vizuālā darbība no psiholoģijas un mākslas teorijas viedokļa, aptverot galvenokārt mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus (V. Hibnere) un bērna/skolēna zīmēšanas tehnikas (kopdarbs). Abas komponentes integrētas sekmē uz pozitīvām emocijām pamatotu **ekspresīvu kreatīvu pašizteikšanos**, kas īpaši nepieciešama šodienas nervozajiem bērniem/skolēniem.
3. Bērna zīmējuma veidi (kopdarbs).
4. Pedagoģiskā darba organizācija no mākslas pedagoģijas viedokļa (V. Hibnere).

Ar autora atļauju grāmatā ir iekļauti iepriekš publicēti pamatskolai piemēroti Latvijas Mākslas akadēmijas profesora V.Villeruša pedagoģiskie jaunveidojumi (pie tiem tekstā ir norāde).

Literatūras uzskaitījums ir katras nodaļas noslēgumā. Dažos gadījumos dots papildliteratūras saraksts.

Grāmatā ir iekļauti tie šodien derīgie pedagoģiskie ieteikumi, kas šā gadsimta septiņdesmitajos gados tika eksperimentāli iegūti un apkopoti Mākslas akadēmijas Pedagoģijas katedrā: V. Hibnere, L. Grasmane un V. Villerušs paši sabiedriskā kārtā strādāja vispārizglītojošās skolās, vadīja studentu pedagoģisko praksi un publicēja mācību vielas metodiskās apdares 1., 2. un 3. klases pamatskolas skolotājiem, kuriem nebija ne mākslinieciskās izglītības, ne kabineta un kuri strādāja vienu mācību stundu nedēļā.

Papildinājums ir gūts:

1. No astoņdesmitajos gados saskaņā ar IM Kolēģijas lēmumu Latvijā organizētā eksperimenta tagadējās prof., Dr. habil. paed. A. Karules vadībā, gatavojot sešus gadus vecus bērnus skolai. Nosauktajā eksperimentā vizuālo mākslu (toreiz tēlotāju mākslu) darbā ar **“nespeciālistiem”** vadīja V. Hibnere. Viņa deva bērnu vizuālās darbības **variējamos modeļus** un lasīja pedagoģiskā darba **metodiku**. Eksperimenta gaitā iegūtie vizuālie rezultāti kopā ar līdzautoriem publicēti grāmatā “Tēlotāja māksla 1. klasē” [I, 27].

2. Deviņdesmitajos gados, vadot informatīvo eksperimentu.

Visos gadījumos tika veikts salīdzinošs dabiskais eksperiments pirmsskolā un pamatskolā, bez vizuālās mākslas kabineta, ar bērniem no ģimenēm un bērnudārziem. Ņemot vērā to, ka ikviena bērna attīstība ir atšķirīga, ievērota **individuālā un diferencētā** pieeja atsevišķai bērnu grupai, kā arī variētas **bērnu darba organizācijas formas** (pāru darbs – darbs dažāda lieluma grupās, kolektīvais – tagad kooperatīvais – darbs u.c.).

Mākslas pedagoģija sistematizēta, vadoties no visjaunākajām un modernākajām pasaules mēroga pedagoģiskajām atziņām, par ko īpaša pateicība LU Psiholoģijas un pedagoģijas institūta direktorei, profesorei, Dr. habil. paed. Ausmai Šponai, kas bez atlīdzības ļāva paaugstināt zinātnieka kvalifikāciju, noklausoties viņas, institūta profesoru un viesprofesoru lasītās lekcijas doktorandiem.

Uzmanība pievērsta trim savstarpēji saistītām pedagoģijas komponentēm(sk. shēmu 312. lpp.):

- 1) mācību vizuālajam saturam (**ko** bērniem apgūt);
- 2) tā procesuālajai daļai:

- a) no pedagoga viedokļa – kā mācīt, vadīt,
- b) no bērnu viedokļa – kā darīt, rīkoties, apgūt.

Mākslas pedagogijas vissarežģītākās jomas, piemēram, bērna/skolēna zīmējuma tehnikas apguve, izskaidrota sīki un ilustrēta precīzi. Tas īpaši var palīdzēt tiem pedagogiem, kas savu profesionalitāti kāpina patstāvīgi.

Teksts bagātīgi ilustrēts. Tas sekmē labāk izprast vizuālās mākslas mācību saturu un metodiku. Attēlos redzami galvenokārt bērnu radošie darbi un vingrinājumi.

Metodiska rakstura ieteikumi par niansētu fonu variantiem ir **idejas uzmetuma līmenī** (18. att.).

Kaut arī bērnu vizuālie darbi ir krāsaina grafika, šeit to reprodukcijas ir melnbaltas. Pedagoģiski pamatoti netiek norādīts ne autora vecums, ne klase, jo **attīstība notiek pa līmeņiem** (I. Miķelsons [I, 48]). Attēlos redzamo bērnu darbu autori ir ar dažādu radošās darbības attīstības līmeni.

Melnbaltie attēli ir sakārtoti secīgi atbilstoši tekstam un galvenokārt pēc to līdzības kopās – veselās lapaspusēs. Katrai lapaspusei ir kopīga arābu ciparu numerācija. Atšķirīgos gadījumos ir papildu apzīmējumi ar alfabēta mazajiem burtiem un skaidrojums tekstā.

Krāsainie attēli sakārtoti, ievērojot galvenokārt krāsu saskatīti. Katrai lapaspusei ir romiešu ciparu numerācija. Atsevišķos gadījumos ir ieviesti papildu apzīmējumi ar alfabēta mazajiem burtiem. Krāsainajiem attēliem ir kopīga anotācija. Tā palīdzēs labāk izprast vizuālo **modeļu** vietu bērnu radošās darbības attīstībā.

Attēli nav domāti kopēšanai, bet gan lai sniegtu vizuālo informāciju par bērna vizuālās darbības **attīstības iespējām**. Tie varētu derēt pedagoga iztēles rosināšanai. Ikviens pedagogs pats var izvēlēties un regulēt savu radošo darbu, lai kāpinātu **izglītības kvalitāti un konkurētspēju**.

Metodiska rakstura zīmējumi pārpublicēti no iepriekšējo gadu izdevumiem, un to autori ir L.Grasmane, S.Linarte, V. Nosanovs, D. un V.Villeruši.

Mācību priekšmets **vizuālā māksla** vispārizglītojošā skolā ir vispārizglītojošs mācību priekšmets. Lieki būtu pierādīt, ka tā ir izglītības sistēmas bāzes **modeļa** komponente. Ar vizuālās māks-

slas mācību priekšmetu notiek izglītības sistēmas harmonizācija, jo tiek pastiprināti sekmēta jaunās paaudzes **estētiskā** audzināšana un radošas personības attīstība.

Vizuālās mākslas mācību saturā ietilpst iepazīšanās ar vizuālo mākslu (sk. tekstā tālāk!) un šādi galvenie praktiskās radošās darbības veidi: tēlotājdarbība, ornamentāla un dekoratīva darbība, kā arī konstruktīvā darbība ar papīru (papīrdizains).

Šajā grāmatā pievērsta uzmanība galvenokārt bērniem un pedagogiem apgūstamai grafiskai darbībai, t.sk. radošā zīmējuma attīstīšanai ar psiholoģiski pamatotu atsevišķu psihs komponentu aktivizēšanu, to attīstības vadīšanu. Aplikācija un veidošana tiek uzskatītas par palīgdarbībām. Tāda vairāku vizuālo darbību kop-sakarība ne tikai dažādo un bagātina bērna vizuālo darbību, bet sekmē **vizuālā tēla integrēšanās izpratni**, un šoreiz galvenais ieguvējs ir zīmējums. Kompozīcija īpaši netiek izdalīta, jo tā ir lo-gisks vizuāli radošās darbības elements.

Bērna zīmējums ir pieņemts vispārināts apzīmējums. Tas at-tiecināms uz jebkura (pirmsskolas vecuma bērna, jaunākā skolas vecuma bērna, arī pusaudža) vecuma autora darbu, kas risināts ļoti dažādās grafikas, glezniecības un jauktajās tehnikās.

Visu radošās darbības veidu, arī zīmētmācīšanas galvenais uz-devums ir izteikts M. Montesori pedagogijas pamatnostādne: **“Bērns, mēs tev palīdzēsim to veikt pašam”** (K. Altermans, A.Čaure).

Mācību procesam jāiziet ārpus skolas sienām, lai nodrošinātu saskarsmi ar materiālās un garīgās dzīves jomām – dabas, ikdie-nas sadzīves, sociālās dzīves un mākslas [1, 125] – dažāda veida di-zaina, plakāta, reklāmas, emblēmas, logo u.c., lai plašā vizuālā in-formācija sekmētu **tradīciju izpratni un to pēctecību**, lai infor-mācija izietu caur Es apziņu un sekmīgi transformētos bērna/sko-lēna radošajā darbībā. Tā indivīda attīstība var virzīties no teh-nokrātiskās kultūras uz garīguma, mākslas kultūru. **Māksla palīdz sevi apzināt visumā un visumu sevī.**

Vizuālā māksla ir kultūras sastāvdaļa. Par to lasāms Latvijas enciklopēdijas izdevumos “Māksla un arhitektūra biogrāfijās”. Mākslai ir jāienāk skolā! Ar mākslu pedagogiskajā procesā un dzīvē var nodrošināt **neverbālu saskarsmi**. Māksla ir augsta lī-

meņa vērtību apkopojums. Sākotnēja orientācija uz vizuālo mākslu kā vērtību [I, 125] ir būtisks radošas personības un vizuāli radošās darbības attīstības nosacījums. Vizuālā māksla **nav mākslas pedagogijas fons**, bet ir bagātīgs mācību saturs līdzās praktiskajai darbībai. Iepazīstināt ar mākslu nenožīmē noskaidrot, ka attēls “ir kā dzīvs”, “kā dzīvē”, bet – noskaidrot mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus, tehniku un kompozīciju.

Mākslas apguve pamatojas uz vēsturiskā mantojuma un cilvēces progresīvās pieredzes iepazīšanu, attīsta izpratni par dažādu mākslas parādību kopsakarībām, sekmē daudzu starpkultūru sakarību un kultūru mijiedarbi, kāpina jaunās paaudzes garīgo veselību.

Jau I grāmatā ir rakstīts par mākslas galvenajām vērtībām un funkcijām personības radošuma attīstībā [I, 144]. Vizuālā māksla palīdz relaksēties, estētiski, emocionāli un intelektuāli bagātināties. A. Ozoliņa Nucho un M. Vidnere vizuālo mākslu iesaka par **terapijas līdzekli**.

Prakse liecina arī, ka intensīva vizuāli radošā darbība un emocionāla iepazīšanās ar mākslu sniedz **atslodzi**, nodrošina bērnu/skolēnu atpūtu no citiem intelektuāli intensīvi apgūstamiem mācību priekšmetiem (pat īpašās matemātikas skolās) un rada jaunu enerģiju tālākām mācībām. Tas izskaidrojams tā, ka parasti mācību procesā tiek vairāk aktivizēta galvas smadzeņu kreisā puslode (dominante ir loģiskā domāšana), taču vizuālās mākslas stundās, kad prevalē emocionāla tēlainā darbība, aktivizēta tiek smadzeņu labā puslode. Šādai smadzeņu pusložu aktivitātes maiņai ir būtiska nozīme sasniegumu kāpināšanā visos mācību priekšmetos.

Par galvas smadzeņu abu pusložu funkcionālo asimetriju ir oriģinālpētījumi (I. Kraukle un A. Krauklis [I, 38] un A. Ozoliņa Nucho ar M. Vidneri).

Apkopojumam ir vairākas **novitātes**.

1. Vizuālās mākslas pedagogija ir **integrēts** kurss. Tas bagātināts galvenokārt ar bērna attīstības psiholoģiju, vizuāli radošās darbības psiholoģiju, vispārīgo didaktiku, vizuālo mākslu un ar mākslas teoriju, aptverot bērniem **piemērotus** vizuālos izteiksmes līdzekļus un tehniku. Vizuālās darbības tehnika pamatojas uz **ergonomiju** [I, 156], noskaidrojot optimālus manuālās darbības piederumus, to lietošanas paņēmienus (satvēriens, rokas/roku kustības darbības laikā),

saikni ar darbības kultūru, kas šajā darbā iekļauti pēc **caurviju principa**. Tāds kurss ir ļoti blīvs, kompakts, ekonomisks un nodrošina iespēju pedagogam sasniegt visaugstāko profesionalitāti un bērniem – augstu kreativitāti: viņi iemācās sekmīgi vizualizēt savu iecerī.

2. Pētījuma apkopojums veikts attīstošo mācību aspektā, pamatojoties uz **holistisko** pieeju (D. Lieģeniece, V. Hibnere [1], G. Svence).

Bērna psihes aktivitātē ir jebkuras darbības **iekšējās rezerves**. Uz bērna psihes attīstību [1] balstīta vizuālās darbības attīstība **izslēdz** pedagoģiskā procesa **profanāciju**, atsakoties no iepriekšējos un šajā gadsimtā, dažkārt vēl šodien praktizētās, novecojušās tradicionālās mācību metodikas vispārīzglītojošajā sākumskolā. Pedagoģ ar autoritāru diktātu liek bērniem burtiski atdarināt viņa zīmējumu – paraugu. Tāds pedagoģs paredz sava vadītā mācību procesa rezultātu – etalonu: stundas beigās **visiem bērniem** ir zīmējums, bet tas ir **vienāds**, piemēram, atsevišķa objekta – mājas, koka attēls, kompozīcijas uzbūve. Tas ir apgūts uz **reproduktīvās** darbības pamata, bet ne radoši. Ir tāda grafiskās darbības sistēma, ko bērni apgūst reproduktīvi saskaņā ar precīzu paraugu – tā ir rakstīšana. **Zīmēšana un rakstīšana ir radniecīgas darbības plāknē, taču ne identiskas**. Par to sīks iztirzājums ir 1. nodaļā.

Reproduktīvā darbība ir nepieciešama arī vizuālajā darbībā – viszemākā līmeņa – darbības tehnikas apguvei (sk. 2. 2). Tehnika jāapgūst līdz **automatizācijas** pakāpei [1, 161], lai uz tās pamata atbrīvotu bērna apziņu no elementāro tehnisko paņēmieniņu kontroles un lai tajā pašā laikā varētu sekmīgāk risināt **augstāka līmeņa mākslinieciskās jaunrades komponentes** – pilnveidot iecerī, pievērsties satura izteiksmīgākam attēlojumam, krāsu nokrāsu saskaņošanai, kompozīcijas izvērstākam un variatīvākam risinājumam.

3. Darbs veikts, pamatojoties uz **kreativitāti** [1]. Kreativitātē ieviešama visos izglītības posmos un jomās: tā bagātina audzēkņu pieredzi un kāpina kompetenci. Kas ir kreativitāte, to ļoti labi ir uzrakstījis N. Picka [1, 55].

Katrina Ljuīsa (*Catherine Lewis*) grāmatā “Kreativitāte japāņu izglītībā” uzsver, ka kreativitāte (verbālā un mākslinieciskā) ir daudzšķautņaina parādība un ietver sevī vairākas pazīmes.

1. Oriģinalitāte nozīmē jaunu pieeju, spēju radīt jaunas idejas vai jaunas kombinācijas, pamatojoties uz apgūtajām zināšanām vai zināmām idejām.
2. Izdalīšanās no grupas.
3. Pašizteiksme ietver sevī estētisko un emocionālo izteiksmi. To bieži vien vienādo ar oriģinalitāti, bet tā var būt neatkarīga no oriģinalitātes.
4. Sasniegumi dažu japāņu autoru uzskatos ir identiski ar kreativitāti (īpaši, ja sasniegumi ir izcili).
5. Virtuozitāte ir viens no kreativitātes izpausmes veidiem.
6. Intelekti ir nepieciešams, taču nepietiekams kreativitātes nosacījums.

Psihologi noskaidro, kā nošauktās pazīmes savstarpēji saistās. Visos gadījumos galvenā pazīme ir **oriģinalitāte**. Tās attīstību var sekmēt ar pedagoģisko klimatu skolā, nenivelējot individuālo uzvedību/darbību un ievērojot sociālās attiecības.

K. Ljuīsa uzskata, ka kreativitāti kādā mācību priekšmetā galvenokārt ietekmē – faktu zināšanas, to izpratne, uz kreatīvu darbību orientējošas prasmes, pozitīvi motivēta attieksme pret apgūstamo mācību saturu.

J. Elšauts (Elshout) rakstā par kreativitāti uzsver, ka literatūrā ir dažādi viedokļi par to. Taču visām teorijām vienojoši ir **3P**: personība, produkts, process. Attiecinot nosaukto “formulu” uz šo pētījumu, jāatzīmē, ka par kreatīvu personību ir rakstīts pirmajā daļā [I]. J. Elšauta atziņas par kreativitātes produktu un procesu saskan ar A. Ļeontjeva apkopoto par cilvēka darbības struktūru [I, 102] (uzskaitījumam ir pretēja secība: process un rezultāts).

A. Ļeontjeva apkopojums atklāja iespējamību noskaidrot vizuālās mākslinieciskās darbības struktūru un komponentes [I, 138]. Tas savukārt nodrošināja iespēju noskaidrot tieši vizuālajai darbībai nepieciešamos kognitīvos procesus [I, 34]; no vienas puses – tas deva iespēju labāk izprast ieceres rašanos un pilnveidi, – no otras – ieviesa skaidrību ieceres tēla realizācijas izpratnē.

Darbības **process** – manuālās darbības **tehnika** – un **produkts** – mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi ir mākslas teorijas kvalitātes, kas tika diferencētas mūsu dabiskajā eksperimentā. Tā rezultātā iegūtie jaunveidojumi sakārtoti teorētiskā un vizuālā sistēmā pirmajā grāmatā un šajā.

Autores pateicas visiem, kas ar ierosinājumiem līdzējuši pilnveidot pedagogiskā darba sistēmu:

- ♦ zinātniskā darba konsultantei, asoc. prof., Dr. psych. R. BEBREI;
- ♦ Latvijas Mākslas akadēmijas bijušajam rektoram profesoram I. ZARIŅAM, pašreizējam rektoram prof. J. OSIM, Mākslas akadēmijas studentiem, kuru daži metodiska rakstura zīmējumi papildina sastādīto attēlu klāstu;
- ♦ visiem, kas nav atteikuši savu skolēnu darbus teksta papildinājumam, – izcilam mākslas pedagogam O. BĒRZIŅAM, astoņdesmito gadu eksperimentālo klašu skolotājām R. BERGAI, M. BRAKŠAI, M. BUMBUREI, R. KRIŅEI, A. VEISAI un daudziem citiem pirmsskolas audzinātājiem un sākumskolas pedagogiem;
- ♦ PZPI ārštata zinātniskajām līdzstrādniecēm – māksliniecei V. KOPŠTĀLEI, skolotājai A. GRĪNBERGAI (pie viņas skolēnu un metodisko darbu numerācijas ir papildu atzīme ar vienu zvaigznīti – *) un skolotājai R. IVANOVAI (viņas skolēni mācās ik nedēļu 2 stundas: viņu darbu numurs ir papildināts ar divām zvaigznītēm – **);
- ♦ etnogrāfei I. Ziņģītei;
- ♦ grāmatas recenzentiem, kas ar saviem ierosinājumiem palīdzējuši pilnveidot darbu – galvenokārt profesorei Dr. habil. paed. DZ. MEIKŠĀNEI, Mākslas akadēmijas profesoram V. VILIERUŠAM un Valsts kultūrizglītības centra Izglītības attīstības daļas vadītājam, mākslas zinātniekam V. KAVACAM.

* Grāmatā ieviesti šādi pieņemti saīsinājumi:

- kr. att. – krāsains attēls;
- j. t.: v. kr., akv. – jauktā tehnika, kur vispirms ir zīmēts ar vaska krītu/krītiņiem un pāri ir pludināts akvarelis;
- gu. – guaša;
- gr. z. – grafīta zīmulis;
- kr. z. – krāsu zīmulis – viens vai vairāki;
- fl. – flomāsters/flomāsteri.

LITERATŪRA:

1. Alijevs R. Skola radošajiem. – R.: RaKa, 1998.
2. Alijevs R. Vidusskolēnu jaunrade mācībās. – R.: RaKa, 1999.
3. Bērns, mēs Tev palīdzēsim to veikt pašam! Ievads Montesori pedagogijā: Hildegardes Holtštīges un Paula Osvalda materiāli. /Sast. Altermans K., Čaure A. – R.: Izglītība, 1995.

4. Dauge A. Audzināšanas ideāls un īstenība. – Rīga, 1926.
5. Dauge A. Māksla un audzināšana. – R.: Valters un Rapa, 1925.
6. Dauge A. Vispārīgā pedagogija: LU lasāmo lekciju kurss. – Rīga, 1932.
7. Gudjons H. Pedagoģijas pamatatziņas (tulk. no vācu val.). – R.: Zvaigzne ABC, 1998.
8. Izglītības attīstības stratēģiskā programma 1998. – 2003. – R.: Izglītības un zinātnes ministrija, 1998.
9. Hibnere V. Bērnu dekoratīvie darbi. – R.: Zvaigzne, 1983.
10. Hibnere V. Bērna vizuālā darbība: I d. Pedagoģiskā psiholoģija. – R.: RaKa, 1998.
11. Kopmane P., Petermane L. Demokrātijas pieredze skolā: pieredze skolvadībā. – R.: RaKa, 1999.
12. Krieviņš V. Izglītības socioloģija. – R.: RaKa, 1997.
13. Kupča I., Vītola I. Dekoratīvi lietišķās mākslas muzejs: Ejām uz muzeju. – R.: NIMS, 1999.
14. Lapiņa L., Rudiņa V. Apgūsim demokrātiju. – R.: Zvaigzne ABC, 1997.
15. Lieģeniece D. Veseluma pieeja audzināšanā – R.: RaKa, 1999.
16. Maslo I. Skolas pedagoģiskā procesa diferenciācija un individualizācija. – R.: RaKa, 1995.
17. Ozoliņa Nucho A., Vidnere M. Māksla un pašatklāsmē: Mākslas terapijas nozīme veselības saglabāšanā un atgūšanā. – R.: AGB, 1999.
18. Palīgs pedagogam. (Informatīvi metodisks materiāls). – R.: RaKa, 1997.
19. Pedagoģijas zinātne – praksei. – R.: LU Pedagoģijas un psiholoģijas institūts, 1988.
20. Pedagoģiskās vērtības studiju procesā augstskolā: 1995. gada 21. septembra zinātniskās konferences materiāli./ A. Šponas red. – R.: Latvijas Universitāte, Pedagoģijas un psiholoģijas katedra, 1995.
21. Pētersons E. Vispārīgā didaktika. – R.: A. Gulbja apg., 1931.
22. Reņģe V. Psiholoģija: Personības psiholoģiskās teorijas (lekciju kurss). – R.: Zvaigzne ABC, 1999.
23. Students J. Vispārīgā pedagogija. I un II daļa. – R.: RaKa, 1998.
24. Svence G. Attīstības psiholoģija. – R.: Zvaigzne ABC, 1999.
25. Špona A. Pedagoģiskā prakse – studijas – zinātne // Skolotājs – 1997. – Nr.5.

26. Špona A., Tomsons V. Vērtē studenti. – Rīga, 1996.
27. Vorobjovs A. Psiholoģijas pamati. – R.: Mācību apgāds, 1996.
28. Gluckel H. Vom Unterricht: Lehrbuch der Allgemeinen Didaktik. – Bad Heilbrunn, 1990.
29. International Encyclopedia of Developmental and Instructional Psychology. Edited by: Corte E., Weinert F. E. – Great Britain: Pergamon, 1996.
30. Japanese Educational Productivity. – Arbor, USA, 1992.
31. Elshout J. Creativity. / International Encyclopedia of Developmental and Instructional Psychology. Edited by: Corte E., Weinert F. E. – Great Britain: Pergamon, 1996.
32. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. – Ростов: изд. Рост. университета, 1983.
33. Вишнякова Н. Креативная акмеология: Психология развития творческой личности взрослого человека. том 1: Теория креативной акмеологии. – Минск, 1998; том 2: Прикладная креативная акмеология. – Минск, 1999.
34. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике: Обучение на основе исследования игр, дискуссии. Анализ зарубежного опыта. – Р.: педагогический центр “Эксперимент”, 1995. (Inovācijas pasaules pedagogijā, mācīšanās, izmantojot pētījumus, spēles, diskusijas).
35. Одаренность: выявление и развитие./Под ред. М. Карне//Одаренные дети. – Москва: Прогресс, 1991.

ENCIKLOPĒDIJAS:

1. Māksla un arhitektūra biogrāfijās: Enciklopēdija “Latvija un latvieši”. – R.: Latvijas enciklopēdija.
 1. d. A – Kal. – 1995.
 2. d. Kal – Rum. – 1996.
 3. d. Rum – Z. –

VĀRDNĪCAS:

1. Psiholoģijas vārdnīca. / G. Breslava red. – R.: Mācību grāmata, 1999.
2. Популярная художественная энциклопедия. Кн. 2. – Москва, 1986.
3. Словарь практического психолога./Сост. С.Ю.Головин. – Минск: Харвест, 1998.

PAPILDLITERATŪRA:

1. Barron F. Creative Person and Creative Process. Holl, Rinehart and Winston. – New York, 1969.
2. Dissanayake E. What is Art For? – Washington: University of Washington Press, Seattle, 1990.
3. Freedman K. Dilemmas of Equity in Art Education: Ideologies of Individualism and Cultural Capital. In: Secada W G (ed.) – London: Equity in Education. Falmer Press, 1989.
4. Fromm E. The Creative Attitude. – N. Y.: Harpet and Row, 1959.
5. Gardner H. Zero – Based Arts Education: An Introduction to ARTS PROPEL. Studies in Art Education 30, 1989, 71 – 83.
6. Nordstrom G. Z. Art Research in the Mid-80s. Bild i skolan 59, 1988.
7. Ochse R. Before the Gates of Excellence: The Determinants of Creative Genius. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
8. Parsons M. How We Understand Art: A Cognitive Development Account of Aesthetic Experience. – New York: Cambridge University Press, 1987.
9. Sternberg R. J. (ed.) The Nature of Creativity: Contemporary Psychological Perspectives. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
10. Taylor C. W. Various Approaches to and Definition of Creativity. In: Sternberg R. J. (ed.) The Nature of Creativity: Contemporary Psychological Perspectives. – Cambridge: University Press, 1988.
11. Taylor C. W., Barron F. (eds.) Scientific Creativity: Its Recognition and Development. – New York: Wiley, 1963.
12. Torrance E. P. Teaching creative and Gifted Learners // Handbook of Research on Teaching. N. Y. – 1. 1986. P. 630 – 647.
13. Ueno H. The History of Art Education in Japan. International Society for Education Through Art News 3, 1989., 7 – 15.
14. Wilson B., Wilson M. An Iconoclastic View of the Imagery Sources of the Drawing of Young People. Art Education 30, 1977., 5 – 11.

I. VIZUĀLĀS DARBĪBAS PRASMES UN IEMAŅAS

1. MOTORISKO PRASMJU UN IEMAŅU RAKSTUROJUMS

Vizuālās mākslas nodarbībās bērniem ir nepieciešamas ļoti daudzas prasmes [I, 178]:

- 1) tādas, kas ir vajadzīgas visu mācību priekšmetu stundās – prasme būt uzmanīgam, koncentrēties, klausīties ar izpratni pedagoga vai partnera informāciju, lasīt tekstu un attēlus u.c.;
- 2) speciālās vizuāli radošās darbības prasmes: prasme patstāvīgi iztēloties savu radošā darba ieceri, izvēlēties tai piemērotus izteiksmes līdzekļus, tehniskā risinājuma variantu un kompozīciju, prasme ieceri vizuāli realizēt izvēlētajā papīra formātā, rīkoties ar dažādiem darba piederumiem – instrumentiem un materiāliem, prasme tēla vizualizācijā ar tiem izdarīt rokas nepieciešamās kustības, novērot, pētīt savus darbības paņēmienus un redzamo rezultātu, vajadzības gadījumā veikt sava darba korekciju.

Lai **manuālās** – ar roku/rokām veiktās – darbības izkoptu, bērniem nepieciešama vizuālā informācija ar skaidrojumu, uz kā pamata viņiem veidotos atbilstošas **zināšanas**. Ar to palīdzību viņi paši patstāvīgi izkopj, kontrolē savas prasmes, pilnveido tās. Turklāt lielā nozīme ir praktiskā darba pieredzei, ievērojot rokas motoriku.

Iemaņas atšķiras no prasmēm kvantitatīvi (ar darba tempu, izdarīto darbu daudzumu vai apjomu) un kvalitatīvi (darbs ir tehniski un mākslinieciski augstvērtīgāks). Ja bērnam ir izveidojušās radošās darbības iemaņas, mazinās sasprindzinājums darbības laikā, rokas kustības ir atraisītas, veiklas, drošas, tām ir labs līnijas plūdums, redzes kontrole ir pārliecinoša, **pieaug darba spējas**, bērni tik ātri nenogurst. To var attiecināt uz radošā darba tehnikas apguvi. Ja tehnikas paņēmieni (dažādu līniju vilkšana u.c. darbības) ir kļuvuši par radošās darbības **automatizētām komponentēm**, tas ir, – par iemaņām, tad tajā pašā laikā bērna apziņa ir atbrīvota no elementāro tehnisko paņēmienu kontroles, un bērns var sekmīgāk risināt augstāka līmeņa mākslinieciskās jaunrades komponentes – pilnveidot ieceri, pievērsties iece-

res pilnīgākam izteiksmīgākam attēlojumam, krāsu un to nokrāsu saskaņošanai, kompozīcijas izvērstākam risinājumam.

Bērnu patstāvīgajā vizuālajā darbībā vērojama radniecīgo iemaņu savstarpēja ietekme

- 1) pozitīva, sekmējoša ietekme – **transfēra** (fr. *transfert*, lat. *transfere* – pārnest)
- 2) kavējoša ietekme – **interference** (lat. *inter* – starp + *ferio* – situ, bojāju), tas nozīmē, ka tikko apgūtās jaunās mācību vielas komponentes vietu ieņem līdzīgas agrāk apgūtās mācību vielas komponentes, kas kavē sekmīgi apgūt jauno mācību vielu. Lai to novērstu, ir nepieciešama profilakse.

Mākslinieciski radošajā darbībā **interferences veidi ir vairāki**. Visizplatītākā kavējošā ietekme ir **rakstīšanas iemaņu interference** zīmēšanas iemaņās. Tā rodas tajā periodā, kad bērni intensīvi apgūst rakstītprasmi. Bērni raksta ik dienas pa stundai vai vairāk, bet skolā parasti zīmē tikai vienu stundu nedēļā. Rakstot rokas kustības ir ar standartizētiem noteikumiem un ierobežojumiem nelielā, šaurā – “**mikro**” **laukā** starp līnijām. Minētā interference izpaužas šādi: zīmēšanas nodarbībās bērni satver un lieto zīmēšanas piederumus līdzīgi tam, kā viņi to dara rakstot; tāpat kā rakstīšanas laikā, skolēni atbalsta uz galda vai sola abu roku apakšdelmus, un arī zīmēšanā pagriež slīpi papīru. Skolēni vāji orientējas papīra lapas visā lielajā – “**makro**” **laukumā**. Tādēļ zīmējot (tāpat kā rakstot) viņi attēlus kārto horizontālās rindās – kā eiropieši raksta – no papīra lapas kreisā augšējā stūra. Zīmēšanai nepieciešamajās rokas kustībās interference galvenokārt izpaužas šādi: bērni zīmē lēnām (zīmējot vajadzīgs dažāds rokas kustību temps), rokas kustību amplitūda ir maza (attēli tādēļ ir sīki), vertikālām līnijām un vertikāli zīmētiem attēliem ir nosliece pa labi – rokraksta slīpumā (1. a att.), apla vietā zīmējumā parādās ovāls.

Skaužot šo negatīvo parādību, skolotājam obligāti:

- ♦ mācot zīmēt un rakstīt, jāsalīdzina darbarīka satvēriens,
- ♦ rokas un darbarīka stāvoklis uz papīra,
- ♦ jānoskaidro piederumu lietošanas īpatnības,
- ♦ rokas kustību īpašības,
- ♦ jāsalīdzina piederumu lietošanas paņēmieni darbības procesā,

- ♦ jāsalīdzina darbības rezultāts,
- ♦ jākonstatē dažādas vizuālās atšķirības,
- ♦ jāmāca orientēties zīmēšanas papīra visā "makro" laukumā, salīdzinot ar rakstīšanu "mikro" laukumā.

Ir sastopami arī citi interferences gadījumi. Piemēram, 6 – 10 gadus veciem bērniem labi apgūta zīmētprasme **guašas** tehnikā dažkārt kavē sekmīgu **akvareļa** tehnikas pludināšanas paņēmieni apguvi (bērni ar akvareļkrāsvielām sedz papīru tāpat kā ar guašu – blīvi, sedzoši). Savukārt pēc 4 – 6 stundu/nodarbību cikla klasiskiem akvareļa pludinājuma paņēmieniem (sk. 2. 2.) bērniem nav viegli pārslēgties uz guašas tehnikas specifiku.

Ir gadījumi pedagoģiskajā praksē, kad bērni darbā ar papīru, piemēram, gatavojot apsveikuma kartes, darinājumus rotaļām u.c., daudzkārt lieto **trafaretus**, lineālus, lekālus, gar kuriem un ap kuriem velk līnijas. Tāda līnija ir gan kārtīga, gluda, bet – **teh-niska**, tai nav plastiskuma, kas ir nepieciešams mākslinieciskajā zīmējumā. Turklāt, darinājumu gatavošanā ilgstoši lietojot trafaretus, bērniem nepietiekami attīstās plastiska mākslinieciska līnija, radošā zīmējuma patstāvība, acumērs laukumu iedalīšanai u.c. nozīmīgas darbības komponentes.

Interference redzama ne tikai darbības tehnikas jomā, bet arī veselu **tēlu** zīmējumos. Bērni personificē saules [I, 105] un dzīvnieku attēlus, t.i., tiem piezīmē cilvēka sejas galvenās komponentes: divas acis, degunu, muti; nosaukto piezīmē pat taureņa attēlam pretskatā (1. b, c, d att.).

Tas zināmā mērā izskaidrojams ar to, ka mazi bērni dažkārt dzīvas būtnes novērtē tā: ja ir seja, tad šī būtne ir, ja sejas nav, tad būtnes nav. Tādēļ arī viņi reizēm slēpj savu seju aiz galda, gribēdami rādīt, ka viņu nemaz nav šeit klāt.

Cits interferences gadījums. 5 – 6 gadus veci bērni, zīmējot putna figūru pēc tam, kad viņi iepriekš ir zīmējuši četrkājaina dzīvnieka figūru, arī putna figūru attēlo ar četrām kājām (1. b att.).

Veidošanas iemaņu interference praksē vērojama tajos gadījumos, kad bērni, piemēram, vispirms ir veidojuši figūras no vairākām atsevišķi izveidotām daļām un pēc tam tās savienājuši. Ja pēc tam seko veidošana no vesela gabala, vairums bērnu tomēr veido pēc viņiem jau zināmā paņēmiena, proti, savieno figūras

no atsevišķām daļām un tās ir neplastiskas.

Interference vērojama arī tādos gadījumos, pat viena darbības veida ietvaros, ja radošo uzdevumu secība neatbilst bērna vizuālās uztveres u.c. psihe procesa attīstības līmenim. Piemēram, **putna figūras** veidojums izdodas labāk tad, ja to izdara pirms četrkājainas figūras veidojuma. Pretējā gadījumā interference izpaužas tādējādi, ka putna figūru dažs bērns attēlo ar četrām kājām tāpat kā zīmējumā (sk. tekstā iepriekš).

Radniecīgo iemaņu interferenci vizuāli radošajā darbībā var **pārvarēt**, izvēloties tālāk nosauktās pedagogiskās darbības.

Pirmkārt, iepriekš apgūto un no jauna apgūstamo tehnisko paņēmieni rūpīga **uzskatāma** salīdzināšana pedagoga demonstrējuma laikā.

Otrkārt, praktizējami tādi vingrinājumi, kuros bērni **salīdzina** tieši to darbības paņēmieni, ko viņi jau prot, ar tiem paņēmieniem, kuri viņiem ir no jauna jāapgūst. Piemēram, pēc tam kad apgūti akvareļa pludināšanas paņēmieni (tiem raksturīga krāsu pigmentu saplūšana – difūzija uz mitra papīra un plāns vienmērīgs pigmentu klājums tā, ka papīrs spīd cauri), bērni apgūst daudz sekmīgāk, ja vingrinājumu laikā viņi salīdzina šā paņēmiena īpatnības ar viņiem jau zināmo guašas tehnikai specifisko īpatnību – krāsu pigmentu blīvo klājumu.

Bērna radošās darbības prasmju un iemaņu attīstīšanā ir jāizšķir **process un rezultāts** (pēc A. Ļeontjeva [1, 102] un V Hibneres [1, 138]).

Ikvienas darbības nepieciešama komponente ir rokas/roku vai kādas tehniskas ierīces/instrumenta **kustības** darba laikā. Zīmēšanai ar rakstīšanu ir līdzīgas rokas sīkās (galvenokārt delnas un pirkstu) kustības. Katram darbības veidam ir savs atšķirīgs, specifisks kustību kopums. Tā kā ir abu roku funkcionālā asimetrija (B. Ananjevs) [1, 87, 64], cilvēks parasti visas darbības veic ar labo roku (tā ir vadošā), bet kreilim vadošā ir kreisā roka.

Parasti nepietiekami novērtē kreisās rokas nozīmi vizuāli praktiskajā darbībā: to uzskata par pasīvu, taču tā veic nozīmīgas **palīgfunkcijas**. Tā sekmē labajai rokai veikt kvalitatīvas darbības. Tādēļ bērnam jāmaņa saskaņot abu roku funkcijas.

Labi apgūta darbība iemaņu līmenī tiek veikta ļoti ātri un kvalitatīvi. Tas notiek tādēļ, ka ir labi saskaņota abu roku darbība. Piemēram, ja papīra lapu zīmēšanas laikā ar kreisās rokas

pirkstu galiem pietur pareizās vietās (sk. 2. 2.), kopā ar labo roku veic papīra lapas pagriešanu vai pārvietošanu dažādos virzienos.

Radošo darbību bērns veic vai nu ar rokām (veido, plēš priekšmeta siluettattēlu no papīra), vai arī ar kāda darbarīka palīdzību.

Piemēram, māla flīzītes virsmas dekoratīvai apdarei viņš lieto veidulu, papīra griešanai – grieznes. Rezultātā rodas saredzams darbs. Pieaugušie bieži vien pievērš uzmanību galvenokārt tikai darbības rezultātam, neievērojot nozīmīgo, ar to saistīto darbības procesu.

Darbības process un darbības rezultāts ir savstarpēji cieši saistīti: darbības procesa īpatnības nosaka darbības rezultāta īpatnības. Piemēram, ja guašas tehnikā (sk. 2.2) bērns zīmē ar otas plūksnas galu, līnija ir šaura. Toties, velkot līniju ar otas plūksnas sāniem, līnija ir plata. Zīmējot ar kritiņa stienīša galu, iegūst līniju, bet ar sānu – iegūst laukumu.

Mākslinieks savā darbā brīvi pārvalda rokas/roku kustības, pakļaujot tās savai iecerei un gribai. Taču bērns, realizējot paredzēto, vēl neprot savu roku vadīt mērķtiecīgi, līnija viņam iznāk par daudz liekta vai par daudz gara, un viņš to, vairākkārt dzēšot un atkārtojot, labo, kamēr zīmēšanas lapa kļūst netīra un papīrs – pat caurs.

Efektīvi attīstot bērna prasmi radoši darboties, izkopjami nevis šauri trafareti, bet gan vispārināti darbības paņēmieni, jo tie manāmi sekmē patstāvīgas radošas darbības tālāku attīstību. Tas nozīmē, ka tādā gadījumā bērns saprot un apzinās, ka viņa apgūtais darbības paņemiens, piemēram, apla zīmēšana, ir derīgs, ne tikai attēlojot bumbu, bet arī citus apaļus dažāda lieluma priekšmetus (ogas, gaisa balonu, vingrošanas apli, pulksteni u.c.).

1. att.

2. ZĪMĒŠANAI NEPIECIEŠAMĀS ROKAS KUSTĪBU ĪPAŠĪBAS

Lai 5 – 6 gadus veci bērni (to apliecina arī metodiķes T. Komarovas pētījumi Maskavā) un bērni pamatskolā apgūtu labu, izteiksmīgu māksliniecisko zīmējumu, nepieciešamas šādas rokas kustību īpašības: dažāds rokas kustību temps, dažāda amplitūda (vēziena plašums), virzienu daudzpusība (horizontāls, vertikāls, slīps) un pagriezieni pulksteņa rādītāja kustības vai pretējā virzienā, dažāds rokas piespiediena spēks, labs rokas kustību plūdums, noteikts ritms, precizitāte.

To, cik nepieciešams attīstīt labam zīmējumam nepieciešamās rokas kustību īpašības, izdevās noteikt, salīdzinot divus radniecīgus darbības veidus plaknē – zīmēšanu un rakstīšanu pēdējās intensīvās attīstības posmā – tad, kad bērns ir 6 – 7 gadus vecs.

Salīdzinot abus šos darbības veidus, varēja konstatēt, ka tiem ir tālāk nosauktās atšķirīgās būtiskās iezīmes.

- 1) rakstīšanā lieto tikai lodīšu pildspalvu, toties zīmēšanā – ļoti dažādus stipri atšķirīgus **piederumus**;
- 2) atšķirīgs ir darbarīka – zīmuļa vai pildspalvas – **satvēriens** (sk. 2.2.);
- 3) zīmēšanā darbība notiek **makrolaukumā** – uz noteikta formāta papīra lapas vai pat uz loksnes – salīdzinājumā ar rakstīšanai nepieciešamo **mikrolaukumu** – nelielo ierobežoto laukumu starp līnijām (terminu “mikrolaukums” un “makrolaukums” autore ir Jeņingradiete O. Galkina);
- 4) zīmēšanas darbībai raksturīga liela **daudzveidība**. Tās galvenie veidi ir grafiska darbība – zīmēšana, gleznieciska darbība neierobežotā diapazonā, jo jāattēlo dažādas konfigurācijas objekti, atšķirīga lieluma (pat ļoti lieli) attēli. Rakstīšanā turpretī grafēmu – burtu uzbūves un lielumu apguve ir noteikta: bērns veic stereotipisku darbību pēc parauga noteiktā nelielā ierobežotā laukumā;
- 5) zīmēšanai ir raksturīgi daudzveidīgi mākslinieciskās **izteiksmes līdzekļi** (dažādas līnijas, svītras, svītrinājumi, silueti, krāsas laukumi u.c.), dažādi attēlošanas paņēmieni zīmējumos ar grafīta zīmuli u.c., akvareļglezniecībā pludināšanas u.c. paņēmieni; toties rakstīšanā ir vienveidīga līnija;

6) zīmēšanā lieto dažādus mākslinieciski tehniskos līdzekļus (krītiņus, zīmuļus, otas, flomāsterus u.c.), turpretī rakstīšanai pie mums lieto galvenokārt lodišu pildspalvu. Zīmēšanā daudzveidīgi ir piederumu lietošanas paņēmieni. Piemēram, uz papīra lapas var zīmēt gan ar vaska, pasteļa vai cita krāsvielu, gan ar ogles vai sangīna stienīša sāniem, gan ar tā galu. Līdzīgi iespējams lietot arī otas plūksnas sānus un galu ar guašu, tušu vai citām krāsvielām. Turpretī rakstot līnijas top tikai ar noteiktu rīku.

Darbā/darbībā lietojot darbarīku, ievērojamas **ergonomijas** prasības, t.i., lai bērna/cilvēka darba process būtu sekmīgs, optimāls, lai būtu darbarīka pareizs satvērumš un piemēroti, atbilstoši paredzētajam rezultātam lietošanas paņēmieni, rokas kustības, lai – šajā gadījumā – iegūtu ieceres vizualizējumu.

Pirmsskolas vecuma bērna **stihiskā** zīmējuma attīstībā nelieās pieredzes rezultātā attīstās **optimāls**, viņam visizdevīgākais, vispiemērotākais rokas kustību **temps**. **Jāattīsta maksimāls** rokas kustību temps. Piemēram, ar kontūrlīniju nenorobežotus lielus laukumus var ieklāt ar krāsvielām daudz ātrāk nekā mazu laukumu, jo bērns var vēzēt roku ātrāk nekā mazā ar kontūrlīniju norobežotā laukumā. Lielā laukumā nav jāuzmanās, jo nav norādītas rokas kustību robežas, kurās būtu jāpārtrauc kustība, lai mainītu virzienu.

Dažāds rokas kustību temps vajadzīgs arī, zīmējot dažāda garuma līnijas.

Skaistas, plūstošas līnijas iegūšanai zīmēšanā ir nepieciešams nevis optimāls (bērnā visērtākais), bet **maksimāls** temps – īpaši tad, kad bērns sāk sistemātiski mācīties rakstīt, jo viņš to dara uzmanīgi, ļoti lēni. Rezultātā notiek rakstīšanas iemaņu interference zīmēšanas iemaņās: bērni sāk lēni zīmēt, stingri piespiežot darbarīku pie papīra, un rodas sīki attēli.

Rokas maksimālo tempu var attīstīt ar īpašiem **vingrinājumiem**, vairākkārt ritmiski un ļoti ātri arvien blakus atkārtojot vienu un to pašu rokas kustību pāri A4 formāta papīra malām (2. att.). Rokas **reversās** kustības ir **ātras** **virs** papīra lapas, tai nepieskaroties. Rokas kustību liels temps **nenozīmē** paviršību.

Lai uzzīmētu atšķirīga lieluma attēlus, nepieciešama dažāda rokas kustību **amplitūda**. Jāpiebilst, ka, sākot mācīties rakstīt, bērni sāk zīmēt arī nelielus attēlus. Tādēļ kopš 5 – 7 gadu vecuma īpaši nozīmīgi zīmēšanā izkopt plašus rokas vēzienus, lai novērstu rakstīšanas iemaņu kavējošo ietekmi.

Maksimāli plašs rokas vēziens panākams divējādi.

Pirmkārt, ar tādu rīku, kas dod platu līniju – ar krietni liela izmēra otu, kā arī zīmējot ar krītiņiem – it īpaši ar stienīša sāniem. Tos lietojot, bērni ir spiesti papīra laukumā zīmēt attēlus stipri lielākus nekā ar zīmuli. Otrkārt, bērniem jādod liela izmēra – A4, pat A3 formāta – papīrs.

Psihologs V. Kirejenko [1, 98, 164] par rokas kustību dažādiem virzieniem atzīst, ka divarpus līdz piecarpus gadus veciem bērniem ir vieglāk vilkt **vertikālas** nekā horizontālas līnijas. (Par to esam pārliecinājušies arī Latvijā.) Tas izskaidrojams tādējādi, ka vertikālā rokas kustība bērnam ir ērta un viņš to apgūst uz pārneses pamata: pakāpeniski savā stihiskajā attīstībā daudzu gadu laikā, galvenokārt uztverot vertikālus objektus: augošu koku, staigājošu cilvēku, stāvošu māju u.c. Parasti tie piesaista bērna **selektīvo uztveri** [1, 69], kad tie ir vertikālā stāvoklī. Bērns pat 5 – 6 – 7 gadu vecumā, lai zīmējot nebūtu jāvelk horizontālas līnijas, izvēlas ērtāko paņēmienu: pagriež papīru pa 90° tā, lai zīmējot roka vienmēr izdarītu tikai jau apgūtās vertikālās kustības. Tādēļ bieži var redzēt, ka mājas attēlam skurstenis piezīmēts apakšpusē, sānos (1. e att.), vai arī blakus augoša koka attēlam ir koka attēls ar galotni uz leju. Grozot papīra lapu, daži vilciena vagoni ir uz zīmēti otrādi – ar riteņiem vagona augšdaļā, jo bērns ir **zaudējis orientāciju papīra laukumā** un līniju vilkšanas kopsakaru. Šādu orientāciju var attīstīt, ja bērni pirms un pēc rakstītprasmes apguves ļoti ātri velk vieglas paralēlas vertikālas, pāri tām horizontālas un slīpās līnijas (2. att.), slīpas līnijas sākot ar diagonāli lapas kreisajā apakšējā stūrī līdz lapas augšējam stūrim un analogiski pretējā virzienā (2. att.).

Atšķirt līniju virzienus bērni vispirms mācās, ritmiski vēžējot roku gaisā (līdzīgi tam, kā to dara Valdorfskolā): bērni izdara visas rokas lielās (plecā un elkonī) kustības. Pēc tam viņi **imitē** zīmēšanas kustību (bez darbarīka) pāri zīmēšanas papīra lapai,

vienlaicīgi izsakot vārdiem to, ko dara.

Nosauktos līniju vingrinājumus bērns izdara uz A4 formāta papīra horizontālā pagriezienā.

Vingrinājumu laikā jāievēro **divi būtiski noteikumi**:

- 1) papīra lapu nedrīkst grozīt,
- 2) līnijas jāvelk pāri papīra malām – neierobežotā laukumā: tieši tā var attīstīt bērna rokas kustību maksimālo tempu (te nozīmīgi ievērot, ka darba galdam jābūt pārsegtam ar lielāku papīra lapu nekā A4 formāta papīrs).

Kad bērni sāk mācīties rakstīt, īpaša uzmanība pievēršama vertikālo līniju zīmēšanai, jo rakstīšanas iemaņu kavējošās ietekmes rezultātā bērnam ierastās rokas vertikālās kustības kļūst slīpas: viņiem izveidojas noteiktas rokas **stereotipiskas kustības rokraksta slīpumā**. Ar noslieci uz labo pusi bērni zīmē arī figūras, ēkas, kokus u.c. Šajā zīmētprasmes attīstības posmā bērni iemācās diferencēt **vertikālās** līnijas pēc pieaugušo norādījumiem un darbības orientieriem. Piemēram, pirmo vertikālo līniju velkot, vispirms jāievēro papīra lapas kreisā, vertikālā mala; nākamā līnija jāvelk pēc pirmās novilktais vertikālās līnijas; trešā līnija – pēc otrās vertikālās un tā ritmiski ļoti ātri tālāk.

Jaunākā skolas vecuma bērniem jā mācā vilkt **horizontālas** līnijas īpašos vingrinājumos uz A4 formāta papīra horizontālā pagriezienā. Tās ieteicams vilkt ļoti ātri, vieglām kustībām pāri jau uzvilktajām vertikālajām līnijām, lai labāk varētu salīdzināt abus virzienus (2. att.).

Pēc izcilā krievu mākslas pedagoga un teorētiķa P. Čistjakova atzinumiem, **slīpās** līnijas ir novirzes no vertikālās un horizontālās līnijas. Tādēļ bērniem vienmēr jā mācā saskatīt slīpās līnijas, salīdzinot tās ar tuvāk esošajām vertikālajām līnijām vai ar horizontālajām līnijām, arī ar papīra lapas griezuma līnijām.

Lai radītu izteiksmīgu zīmējumu, nepieciešams **dažāds rokas piespiediena spēks**. Regulēt piespiediena stiprumu bērni vislabāk iemācās, lietojot šim nolūkam atbilstošus darbarīkus: akvareļa otu (kustīgo daļu – plūksnu – vairāk piespiežot pie papīra, iegūst platāku līniju), mikstu materiālu, piemēram, krītiņu (to vairāk piespiežot, iegūst platāku līniju un blīvāku krāsas segu). Vismazāk dažāda piespiediena stipruma attīstīšanai derīgi

grafīta un krāsu zīmuļi ar cietu serdeni.

Labs rokas kustību **plūdums** ir viens no svarīgākajiem priekšnosacījumiem mākslinieciskā zīmējuma radīšanai. Tas nodrošina iespēju ar plūstošu līniju plastiski attēlot objektu dažādu konfigurāciju.

Rokas kustību plūduma attīstību sekmē ātri, ritmiski ovālu līniju un spirāļu zīmējumi (2. att.), darbarīkam viegli slīdot pa papīru.

Pirmsskolas vecuma bērniem rokas kustību plūdums sekmīgi attīstās tad, ja viņi daudz zīmē (arī stihiski patstāvīgi, ne tikai organizētās nodarbībās).

Rokas kustību plūdums ir cieši saistīts ar tādām rokas kustību īpašībām kā liels **temps** – **ātrums**, piespiediena spēks, dažāda amplitūda, virziens un vieglums. Visas šīs rokas kustību īpašības var attīstīt, lietojot mīksta serdeņa grafīta zīmuļi vai vaska kritiņu (zīmējot tos nedrīkst spiest pie papīra, jo tie drūp). Kritiņi ir jālieto tā, lai tie viegli un ātri slīdētu pa papīru: tieši šāda darbība sekmē rokas kustību plūduma veidošanos.

Rokas kustību nosacīts metriskais, t.i., samērojamais **ritms** ir ritmisku viena virziena vai atšķirīgu virzienu (krustiņš, skujiņa) līniju apguve etnogrāfiskajā u.c. ornamentā, objektu siluetu vai to daļu atkārtojums vienmērīgā attālumā (egles shēmas zīmējums; 2. att.).

G. Labunskas [I, 101] pētījumi liecina, ka ritma izjūtu zīmēšanā pirmsskolas vecuma bērni pārmanto no viņiem jau pazīstāmām ritma izjūtām, kas radušās iepriekš saistībā ar cita veida nodarbībām (dzejoļu skaitīšana, iešana, dejošana u.c.); tā ir pozitīvā pārnese. Tādēļ ritma izjūta zīmēšanā parasti gandrīz visiem bērniem ir laba. Prakse liecina, ka kvalitatīvu zīmējuma līnijas apguvi sekmē vingrinājumi ar rokas vieglu kustību ritmiskiem straujiem atkārtojumiem (2. att.).

Dažkārt, piemēram, ornamenta zīmēšanā nepieciešama **precizitāte**. Tā nav geometriskā precizitāte, kāda jāievēro rasēšanā. Tā ir **optiska** precizitāte, komponente, kas nepieciešama bērna vizuāli radošajā darbībā, jo tas palīdz attēlot formu ar brīvu roku pēc acumēra bez lineāla vai lekāla, ievērot proporcijas.

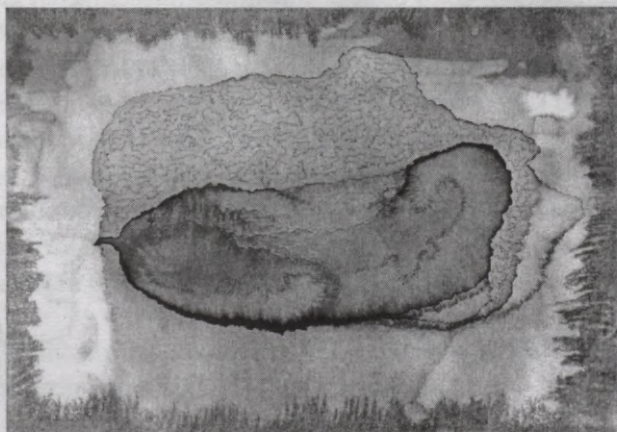
Prakse liecina, ka pirmsskolas un jaunākā skolas vecuma bērniem izkopt rokas kustību precizitāti nebūt nav tik viegli. Vi-

ņiem vēl nav attīstīta ne rokas sīko kustību koordinācija, ne acu-mērs, ne redzes paškontrole, tāpēc viņi nespēj apturēt rokas kustību noteiktā vietā vai arī pavērst to vajadzīgajā virzienā vai pagriezienā. Līnija iznāk vai nu par īsu, vai par garu. Minēto vecumu bērniem dažkārt ir grūti attēlot citiem saprotamu objekta formu, lielumu un proporcijas. Raksturīgi, ka savos zīmējumos bērni neattēlo objekta proporcionālas sastāvdaļas.

Nosaukto parādību pamato ievērojamais krievu fiziologs N. Bernšteins fundamentālajā pētījumā par cilvēka kustībām, šajā gadījumā par rokas **kustību topoloģiju un metriku** [1, 91]. Tas ir topoloģijas līmenis grafiskajā darbībā. Mūsu prakse liecina, ka minētā parādība vērojama arī aplicēšanā un veidošanā.

Precizitāte bērna radošajā darbībā izveidojas pamazām, kad viņam uzkrājas izziņas pieredze un kad viņa roka ir anatomiski un fizioloģiski attīstījusies, kad redzes paškontrolei ir būtiska nozīme. Šī apstākļa dēļ bērns nevar ievērot precizitāti, tikko viņš sāk zīmēt. Vispirms ir jāattīsta jau iepriekš analizētās rokas kustību īpašības, kuras veidojas bērna patstāvīgajā zīmēšanā daudz agrāk nekā precizitāte.

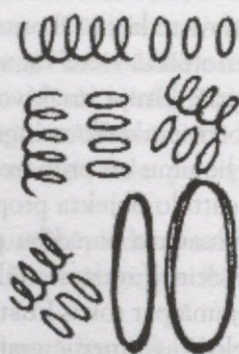
Lai attīstītos rokas kustību precizitāte, ir nepieciešama bērna sagatavošanās grafiskajā darbībā **vairāku gadu garumā**. Sākumā vairāk ieteicami patstāvīgi radošās izteiles zīmējumi pēc individuālās ieceres. Praksē ir gūts šāds atzinums: **jo bērniem ir lielāka pieredze stihiskajā zīmēšanā topoloģijas līmenī, jo sekmīgāk iespējams attīstīt viņu zīmētprasmi, tuvinot to metrikas līmenim.**

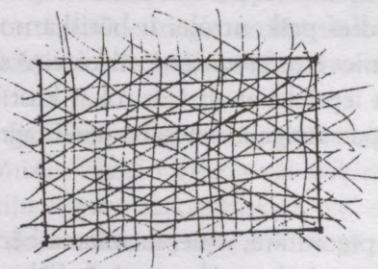
*Autore
Dace Barisa*

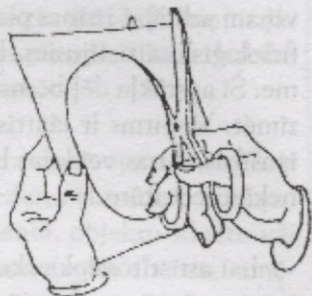
a

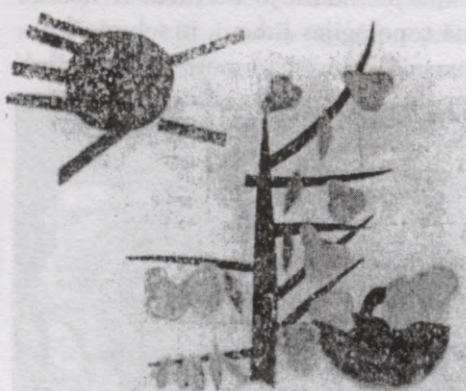
d

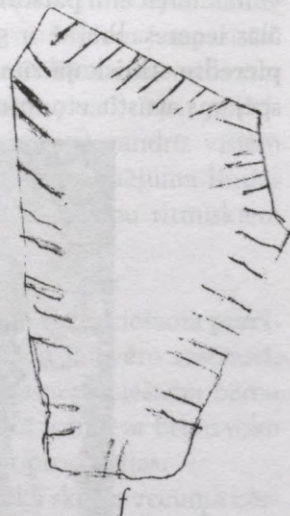
b

e

c

f

3. APLICĒŠANAI NEPIECIEŠAMĀS ROKU KUSTĪBU ĪPAŠĪBAS

Bērni parasti sāk aplicēt 3 – 4 gadu vecumā. Kamēr viņiem vēl nav attīstīta papīra plēšanas vai griešanas prasme, viņiem var izdalīt dažādas iepriekš no papīra izgrieztas pazīstamu objektu (bumbieri, grozs) siluetus, un bērns “sastāda”, “saliek” pirmo aplikāciju (2. att.) uz kāda krāsaina fona. Visu pie papīra viņš piešaista ar līmi, un pieaugušais palīdz. Jau ar šo vienkāršo paņēmieni tiek rosināta bērna iztēle un sāкта radoša darbība.

Pirmsskolas vecuma bērns vēl neprot apieties ar grieznēm, tādēļ viņš vispirms pieradināms pie siluetattēla izplēšanas: piemēram, sniegavīra attēlojumam plēstā līnija ir tīkamāka, tā nav tik “kaila” kā grieztā līnija. Papīra grieztā līnija attēlojumos ievieš “aukstu” lakonismu un precizitāti [1, 67]. Taču griezts papīrs ir derīgs tad, ja nepieciešama precizitāte, piemēram, ornamenta darināšanā.

Plēsta un griezta papīra malu salīdzināšana sekmē bērna radošai darbībai nepieciešamās domāšanas attīstību, palīdz paredzēt, kāda līnija ir piemērotāka iecerētā tēla vizualizēšanai.

Bērns izdara **bimanuālo** – abu roku sinhronu, vienlaicīgu darbību, stingri ar trim pirkstiem izplēšot siluetattēlu no satvertā plānā rakstāmpapīra. Abu roku kustības ir simetriskas, tikai vērstas pretējos virzienos; labā roka kustībā uz augšu, kreisā – uz leju. Šāda veida darbība sekmē **koordinētu** abu roku sīko kustību attīstību. Mērķtiecīga darbība ir tad, ja bērnam plēšanas orientācijai vispirms ir uzzīmēta **taisna** līnija, pēc tam liekta – apaļa, ovāla u.c. līnija. Pretējā gadījumā, piemēram, 6 gadus veci bērni, pirmo reizi sastopoties ar šādu darbību, papīru var saplēst ļoti ļoti sīkās daļiņās – “putekļos”. Tad darba materiāls ir iznīcināts, un vajadzīgā darbība nav apgūstama. Lai tā nenotiktu, kā jau teikts, vispirms jau pirmsskolas vecuma bērns var plēst, vadoties pēc **grafiska orientiera – līnijas**, pēc tam – pēc **iztēlotas līnijas**.

Papīra plēsuma līnijas sākumā ir ļoti nelidzenas, dažkārt pat robainas. Pamazām bērns apgūst prasmi nogludināt līniju, noplē-

šot negludumus – “stūrīšus”, izdarot arvien sīkākas un precīzākas plēšanas kustības.

Pieaugušā, kāda vecākā brāļa, māsas vai pedagoga uzraudzībā pakāpeniski 3 – 4 gadu vecumā bērns apgūst prasmi lietot viņa rokai piemērotas nelielas, viegli lietojamas **grieznes**. Kad bērns pirmajās reizēs paņem tās rokās, vispirms viņš ļoti aktīvi izzina to lietojamību. Viņš **manipulē** ar tām (2. f. att.), t.i., vairākkārtīgi ritmiski griež gaisu vai papīra malas paralēlās iztēlotās īsās līnijās. Tā ir saule (kaut papīra forma ir stūrainā, 2. f. att.). Zīmētu līniju un ieteikumu pa to griezt nepieņem. Ļoti aktīvs triju gadu vecs bērns vienā vakarā var aizrautīgi griezt dažāda biezuma pat 2 kārtās salocītu zīmēšanas papīru un kāpinājumā – pat kartonu.

Pirmsskolas vecumā bērnam ieteicams griezt plānu un kvalitatīvu papīru, papīra siluetā attēlot objektus, ko labi novērojis, tātad – labi pazīst. Griežot divās kārtās salocītu papīru, var iegūt abās pusēs vienādu – simetrisku – attēlu, piemēram, novērotu taureņa, keramikas vāzes siluetu [I, 96], kosmonauta [I : XI kr. pielik.] attēlu.

Papīra griešanas (arī plēšanas) prasmes un iemaņas attīstāmas, arvien kāpinot salocītā papīra kārtu daudzumu. Tā griešanas slānis kļūst arvien biezāks, bet atvērtā locījuma tēlainība un mākslinieciskā izteiksmība kļūst arvien variatīvāka un bagātīnās telpiskā orientācija. Bērnu interesē jauni darbības veidi – daudzkārtīgā papīra griezumi (sk. 4.2.).

4. DIZAINDARBĪBAI AR PAPĪRU NEPIECIEŠAMĀS ROKU KUSTĪBU ĪPAŠĪBAS

Ar koordinētām abu roku kustībām – rullēšanu, liekšanu, locīšanu, tīšanu, višanu, ritmisku pīšanu un griešanu bērni veic **dizaindarbību ar papīru** [I, 23]. Tā ir konstruktīva darbība: papīra plakni pārvērš apjomīgos un telpiskos darinājumos (G. Treimane). Nekas netiek atgriezts un aizmests, nekas nav lieks: viss tiek izlietots. Daudzi darinājumi saistāmi kopdarbā, gatavojoties svētkiem [I, 10].

5. VEIDOŠANAI NEPIECIEŠAMĀS ROKU KUSTĪBU ĪPAŠĪBAS

Bērns parasti sāk apgūt veidošanu 3 – 4 gadu vecumā. Bimanuālā darbībā viņš pamazām ar abām rokām sinhroni apgūst galvenos veidošanas paņēmienus [1, 18] – veltnēšanu, saplacināšanu, saspiešanu, izdobšanu, izstiepšanu, flīzes un trauku malu nolīdzināšanu. Bērnu mākslinieciskajai darbībai lietojami labi sagatavoti māli un sasildīts mīksts plastilīns. Sinhronās simetriskās roku kustības sekmē abu roku kustību koordinācijas apguvi.

Viņš secīgi citu pēc cita attēlo vienkāršas formas iztēlotus priekšmetus. Veltņējot nelielu masas gabaliņu starp vertikāli saliktām taisnām plaukstām (3. a att.) kā zīmuli un izdarot taisnvirziena kustības, iegūst “stabiņu” vai “zīmuli”. To var saliekt “radziņā” (b att.), “gliemezītī” vai “kliņģerītī”.

Izdarot ar taisnām plaukstām apļveida kustības (c att.), izveido “zirnīšus”, dažāda lieluma “bumbiņas”. “Bumbiņu” starp plaukstām saspiežot, iegūst “plācenīti” (d att.).

Piektajā sestajā dzīves gadā bērns lieto mālus vai plastilīnu (plastilīnu mīcās plaukstās sasildīt, padarīt to mīkstu). Ar plaukstu apļveida kustībām veido dažādu formu un lieluma augļus – “ķiršus”, “ābolus” u.c. “Plācenīšu” vai “cepumu” virsmā, brīvā vai metriskā ritmā iespiežot pirkstu, veidošanas kociņu vai zīmuļa neaso galu, iegūst padziļinājumu (bedrīti). Šādi paņēmieni piemēroti darinājumu virsmas rotāšanai. “Plācenīšus” un “cepumus” rotā arī ar sīkām “bumbiņām”, ko iegūst, ripinot ar pirkstu galiem. Savukārt lielāku “bumbiņu” piespiežot pie paliktņa ar īkšķi (e att.), var izdobt vienkāršu trauku formu – “bļodiņu” (f att.). Tās malas saplacinot ar pirkstiem, iegūst “šķīvīti”.

Māla veidojuma atsevišķās daļas savieno citu ar citu, lietojot sašķidrinātus mālus (tie ir krējuma biezumā) kā līmi, ar piemērotu otu. Bērns ir sagatavots veidot

- 1) vienkāršas formas dārzeņus (gurķus, burkānus) un augļus;
- 2) saliktas formas – cilvēka figūru, dažādas dzīvnieku figūras.

Bez minētā mazais var izdarīt darbību plaknē – var veidot flīzes un medaļas, lietojot veltņīti un vienāda biezuma mālu slāni (g att.).

Visu veidu motoriskos un tehniskos vingrinājumos bērni la-

bāk apgūst rokas/roku kustības, ja viņi tās ar izpratni apzinīgi kontrolē, ja viņi ir mazi savas darbības novērotāji un pētnieki.

Kinestētisko darbību kopas visiem bērniem nedrīkst nivelēt, jo prasmu un iemaņu attīstība ikvienam bērnam ir atšķirīga: ikvienai rokai/rokām ir cita muskulatūras uzbūve: nekad pat speciālajā mākslinieciskajā izglītībā nav vienādu, piemēram, zīmējumu, kaut arī modelis ir bijis viens un arī pedagoģiskais uzdevums no viena skatu punkta. Turklāt arī bērna roka, lietojot dažādus piederumus, izdarot dažādas atšķirīgas darbības, kā arī apgūstot vairākus darbības veidus, iegūst atšķirīgus vizuālos rezultātus.

Labi attīstītas kustību prasmes un iemaņas palīdz sekmīgāk veikt ne tikai vizuāli radošo darbību bet palīdz labākā līmenī apgūt arvien jaunus darbības veidus bērna dzīvē un vēlāk arī pieauguša cilvēka dzīvē.

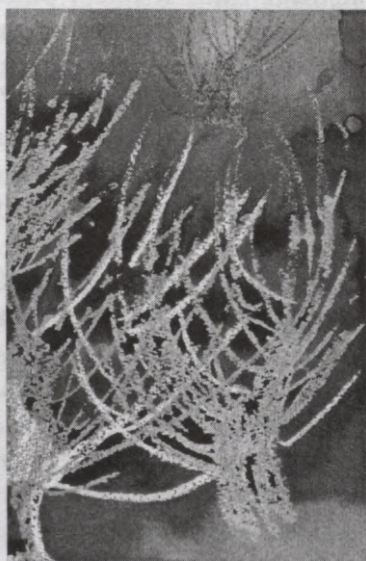
Rokas labas motoriskās iemaņas ir būtisks sekmīgas radošās darbības tehnikas apguves nosacījums.

LITERATŪRA:

1. Komarova T. Kā mācīt bērniem zīmēt. – R.: Zvaigzne, 1982.
2. Бернштейн Н. Очерки по физиологии движений и физиологии активности. – Москва: Медицина, 1966.

Autores: **Sanda Eglīte**

Ilze Bāne

a

e

b

f

c

d

g

3. att.

II. BĒRNA RADOŠA VIZUĀLĀ DARBĪBA

Kreatīva darbība ir radoša nestandarta, individuāli izteikta darbība.

Zīmēšanā darbība notiek “ar brīvu roku pēc acumēra”, bet nevis, piemēram, laukuma iedalījuma mērišana vai attēla zīmēšana ar kāda instrumenta (lineāla, lekāla) palīdzību. Mērinstrumenti ir lietojami rasēšanā un ģeometrijā. Zīmēšanā un aplicēšanā laukuma iedalījumu izdara ar papīra locījumu.

Pedagoģiskajā procesā radošās iztēles u.c. psihs procesus attīstība manāmi sekmējama visos radošās darbības posmos. Šim nolūkam, ievērojot galvenos psiholoģiskos un pedagoģiskos nosacījumus [1, 139], var izvēlēties ļoti daudzveidīgus darbības veidus (1. tabula).

1. tabula

Radošās darbības galvenie posmi ir trīs (R. Bebre):

- 1) ieceres rašanās,
- 2) ieceres attīstības nobriešana (2. a, b tabulas),
- 3) ieceres realizācija vizuālā veidā (3. tabula).

Kā nosauktie posmi izpaužas bērna zīmējumā?

- ♦ **Pirmsskolas** vecuma bērna zīmējums vispirms galvenokārt attīstās **stihiski un spontāni** ģimenē, un radošās darbības posmi, kā jau pēkšņu impulsu izraisītā darbībā (2. a tabula), viens no otra īpaši neatdalās. Turklāt zīmīgi, ka, pēc Ļ. Vigotska atziņas [1, 94], bērni savos zīmējumos kombinē atmiņas un iztēles tēlu fragmentus. Dažkārt viņi ir arī paškritiski: redz, ka zīmējums neatbilst domātajam – viņi skatītājam savu iztēloto ieceri komentē.
- ♦ **Skolēniem** pedagoģiskajā procesā sekmīgai radošai darbībai vispirms nepieciešama psiholoģiska un praktiska gatavība darbam: izraisāma vispusīga psihiķes aktivitāte, īpaši kāpināms radošās darbības potenciāls, izraisāma pozitīva motivācija.

Gatavošanās kāda radoša darba veikšanai, pēc R. Bebres atziņuma, var būt daudz garāka nekā pats jaunrades process, kas parasti vizuālās mākslas mācību priekšmetā (skolā) aprobežojas ar īstermiņa darbiem vienas mācību stundas laikā.

1. Vispirms rodas radošā darba iecere (2.b tabula). Tās tēls izaug iepriekšējos sistemātiskos vai vienreizējos novērojumos [1, 81;174], gūstot vajadzīgo vizuālo informāciju, aktualizējot personiskos pārdzīvojumus, kā arī piešķirot tēlam **estētisku** (R. Bebre) jēgu, piemēram, sākotnēji iztēlojoties atbilstošus izteiksmes līdzekļus – dažāda veida līnijas, krāsas u.c.
2. Ieceres tēla (2. b tabula) pilnveide. Ieceres dažādu variantu risinājumu pedagogs ar bērniem noskaidro pastaigās, ekskursijās, pārgājienos: individuāli pārrunā ar bērniem, kādus novērotos objektus [1, 174] un kā viņi varētu attēlot. Ieceres tēla **variativs** risinājums notiek vizuālajā attēlā, kompozīciju modelēšanā u.c. praktiskajā darbībā (3. tab.):
 - ♦ galīgā attēla varianta meklējumi palīgdarbībā ar izdales materiālu ;
 - ♦ attēla **estētisko** vērtību pilnveide, variējot radošajos vingrinājumos dažādus izteiksmes līdzekļus – līnijas, tekstūras, siluetus, saskanīgas krāsas [1, 26] u.c. Adek-

vātu izteiksmes līdzekļu izvēle ieceres tēla nobriešanas procesā palīdz vizuālam attēlam piešķirt atbilstošu noskaņu.

Grūtākas mācību vielas apguvei skolēniem nepieciešama palielināta psihiķes slodze – kāpināta gribas piepūle, intensīvāka, saspringtāka apziņas darbība, aktīvāka pašizteiksme. Ieceres pilnveide ir sekmīgāka, ja audzēkņi ir paškritiski, ar attīstītu paškontroli.

3. Rezultatīvs daiļrades process ir ieceres tēla **realizācija** (3. tabula) jeb **vizualizācija**. Darbā rodas ieceres tēla galīgais variants. Tas ir līdz šim apgūtās individuālās pieredzes **summārs** produkts. Ieceri īsteno ar neverbālu mākslas valodu [I, 26], tai ir **unikāla** vērtība.

Ieceres realizācijas laikā pedagogs aktivizē bērnu radošo darbību, liekot viņiem iztēloties sevi par māksliniekiem, kas strādā lielā darbnīcā. Zīmējumu un aplicējumu lielāku dažādību sekmē, ja rosina audzēkņus mainīt tehniku un izteiksmes līdzekļus. Tā, piemēram, ja bērns ir izveidojis figūru no plastilīna, viņš var veidot no māla; ja koks ir uzzīmēts ar kontūrlīniju, to pašu var darīt ar siluetu vai tekstūru [I, XI – XII att.].

Ieteicams paņēmiens ir hromatisko kontrastkrāsu pāru vai silto un auksto krāsu maiņa. Ja zīmējumā vai aplikācijā lietotas siltās krāsas, bērniem var ieteikt ieceri risināt ar aukstajām krāsām.

2.a tabula

IECERES ATTĪSTĪBA PIRMSSKOLAS VECUMA BĒRNA ZĪMĒJUMĀ

no divu trīs līdz četru gadu vecuma līdz
pirmsskolas vecuma beigām

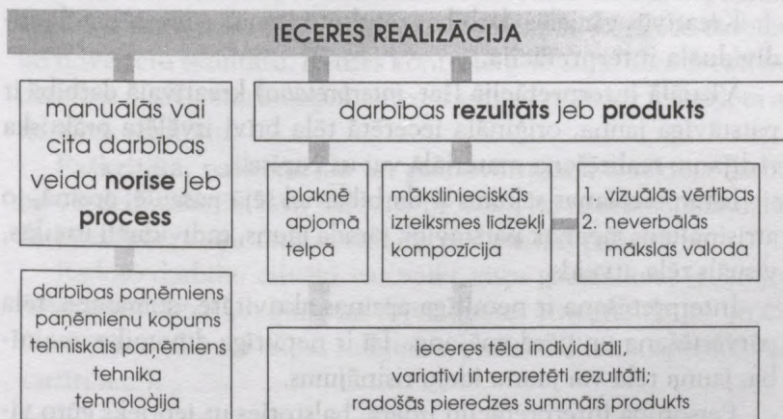
aktīva zīmējuma **stihiskā un spontānā**
attīstība galvenokārt notiek vismazākajā
sociālajā vidē – ģimenē;
bēmi zīmējumos kombinē atmiņas un iztēles tēlu
fragmentus;
ar vārdiem komentē neizdevušos darbus;
attēlos ir formu un proporciju pārspīlējumi

2.b tabula

SKOLĒNA IECERES ATTĪSTĪBA PEDAGOĢISKAJĀ PROCESĀ

RADOŠĀS DARBĪBAS GALVENIE POSMI	IZTĒLES ATTĪSTĪBU SEKMĒJOŠAS DARBĪBAS
1) ieceres rašanās	iepriekšēja mērķtiecīga objektu uztvere un novērojumi; dabas u.c. tēlu, dažādu noskaņņu, emociju, pārdzīvojumu iekļaušana atmiņā
2) ieceres tēla "inkubācijas" periods – tēla iznēsāšana, izloļošana, nobriešana, pilnveide; redzes atmiņas tēlu pārfrāzēšana apziņā	mākslinieciskās neverbālās valodas – izteiksmes līdzekļu – līniju, krāsu, siluetu daudzveidības variatīva apguve, to maiņa radošajos vingrinājumos un uzdevumos, ievērojot ieceres tēla noskaņojumu, izmaiņas un pilnveidi
3) ieceres tēla vizualizēšana radošajā darbībā	atmiņas tēlu variatīva modificēšana: radoša sintēze, alegorija, hiperbola, metafora, kombinēšana, aglutinācija; pasaku tēlu un iztēles situāciju modelēšana; konstruktīva dizaindarbība ar papīru; papīra plastika; bērna radošas darbības pieredzes variēšana un paplašināšana; ieceres īstenošana pabeigtā darbā

3. tabula

Kreatīvā jeb radošā vizuālā darbība atbilst indivīda galīgajai iecerei. Galvenais uzdevums ir panākt, lai indivīds darbotos **patstāvīgi, brīvi, radoši, atraisīti neordināri** atbilstošās perfektās manuālajās vai citās tehnikās, ievērotu augstu darba kultūru, ar **minimāliem līdzekļiem atsegtu ieceres tēlu maksimāli variatīvi**, prastu **interpretēt** sava un savu kolēģu darinājuma vizuālo un lietojamo vērtību, prastu **vākt un ģenerēt** idejas radošai darbībai, da-

rināt un koriģēt, pavairot, kopt, saglabāt un saudzēt darinājumu.

Starp kreatīvo māksliniecisko darbību un personību ir savstarpēja mijiedarbība: personība izpaužas darbībā, un savukārt darbībā veidojas personība [1, 140].

Dažkārt ļoti radošas personības risina savu darinājumu ar **optimistisku** uzņēmību un drosmīgu **ekspresiju** **individuāli atrastā autortehnikā**.

Izšķiroša nozīme ir jaunu zināšanu, izpratnes, orientēšanās saiknei, no vienas puses, ar kreatīvās praktiskās darbības ciešu saikni, no otras.

Kreatīvās vizuālās tāpat kā jebkuras darbības struktūrā [1, 138] izšķiramas divas komponentes – pats darbības process un darbības rezultāts. Darbības rezultātā rodas vizuāls attēls. Tajā izpaužas autora **pašapziņa, pašizteiksme, pašatklāsme un ekspresija**.

Darbības rezultātu izsaka ar atbilstošu mākslas **neverbālu** valodu jeb mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem un to apvienojumu iecerētajā kompozīcijā. Te diferencējami darinājumi **planknē**, kā arī **apjomīgie un telpiskie darinājumi**.

Kreatīvās vizuālās darbības rezultātā izpaužas iecerētā tēla **individuāla interpretācija**.

Vizuālā interpretācija (lat. *interpretatio*) kreatīvajā darbībā ir patstāvīga jauna, oriģināla iecerētā tēla brīvi izvēlēta praktiska radīšana, realizēšana materiālā vai uz papīra.

Interpretēšanas sākums ir darbības iekšējā pasaulē, apziņā, jo atrisinājums jāpanāk patstāvīgi, jārada jauns, individuāli izteikts, vizuāls tēla atveids.

Interpretēšana ir nemītīga apziņas aktivitāte, domāšana, tēla pārvērtēšana un pārdomāšana. Tā ir nemītīga dinamika, mainība, jauna tēla vai jaunu ideju risinājums.

Personība interpretāciju izdara, balstoties uz iepriekš gūto vizuālo vai tekstuālo, vai arī apvienoto vizuālo un tekstuālo informāciju, modelējot jauna tēla variantus un no tiem vizualizējot vienu, to, kuru personība atzīst par vispiemērotāko.

Interpretācija kā psiholoģiska parādība ir individuāla kreatīvās domāšanas komponente un rezultāts. Tā izpaužas radošās darbības procesā un rezultātā. Interpretācijā izpaužas personīgie uzskati, vērtību attiecības – mākslas un darbības tehnikas komponentu izpratne, domāšanas loģika un radošā iztēle. Tā ir cieši

saistīta ar personīgiem uzskatiem, viedokļiem un domām. To raksturo jau iepriekš apgūto un jauno zināšanu, kā arī vizuālo tēlu savienojums.

Jaunajām zināšanām un attēlam nav jābūt oriģinālam mākslas nozīmē, bet tam jābūt jaunam personības attīstībā. Oriģinālajā tēlā jābūt citam traktējumam un viedoklim, pieejai, risinājumam, salīdzinot ar bāzes zināšanām vai vizuālu modeli.

Pašmācībā un pedagoģiskajā procesā **saistāmi reprodutīvās un produktīvās** (radošās) darbības elementi. Jebkurā gadījumā jaunas darbības operācijas vai paņēmieni apgūstami reprodutīvi, vai nu atdarinot kādu vizuālu paraugu, vai apgūstot kādu jaunu darbības paņēmieni.

Pēc darbības paņēmieni reprodutīvās apguves indivīds pāriet pie to kreatīva lietojuma iecerētā tēla atveidē.

Tēla realizācijas izteiksmes līdzekļi un tehniskie paņēmieni tiek lietoti ļoti **variāatīvi**, lai ieceres tēlu atsegtu izteismīgāk un pārlicinošāk.

Visos darbības etapos liela nozīme ir **redzes kontrolei**, lai salīdzinātu topošo darinājumu ar ieceres tēlu, lai koriģētu darbību un novērtētu rezultātu. Redzes kontrolei pakļaujas abas kreatīvās darbības noslēguma komponentes: darbības norise ir saskaņota ar darbības rezultātu.

Paškritika, paškontrolē un pašnovērtēšana ir iekšēja darbība – **iedziļināšanās** savā radošajā procesā, un tā sekmē manuālās darbības **korekciju** un ieceres tēla **realizācijas pabeigtību**.

Radošo darbību cilvēki var veikt visos **gadalaikos**, ievērojot notikumus dabas un ģimenes dzīvē, tautas etnogrāfiskajos un citos **svētkos** (darina telpas rotājumu, grafiskā dizaina apsveikuma kartīti u.c.).

Kreatīvās darbības rezultāts ir pieredzes **summārs produkts**, ko var vērtēt kvantitatīvi un kvalitatīvi.

Pašizglītības vai pedagoģiskajā procesā nepieciešams iegūt prasmi patstāvīgi **apkopojoši novērtēt** savu darinājuma rezultātu. Šim nolūkam vispirms pedagogam un tad audzēknim jāizvēlas atbilstoši **vizuāli kritēriji**, nelietojot nedz standartizētus testus, nedz atzīmes, nedz balles.

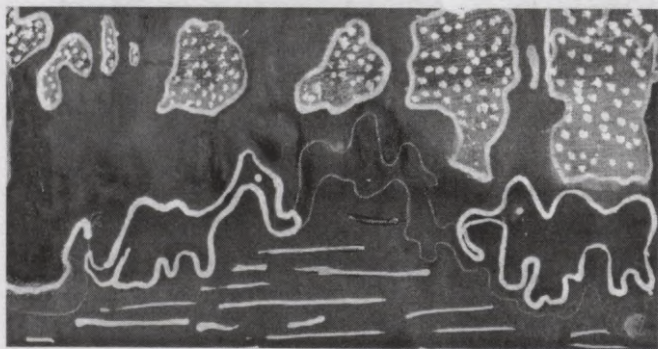
Jāatzīmē, ka būt **kreatīvi aktīvam** un prasmīgam ir augsta lī-

meņa vērtību mērs. Radoša darbošanās jāpadara par ikvienas personības ikdienas pozitīvu paradumu. Tad mākslā gaidāmi oriģināli, vērienīgi, augsta līmeņa, lakoniski, pat izsmalcināti, eleganti sasniegumi.

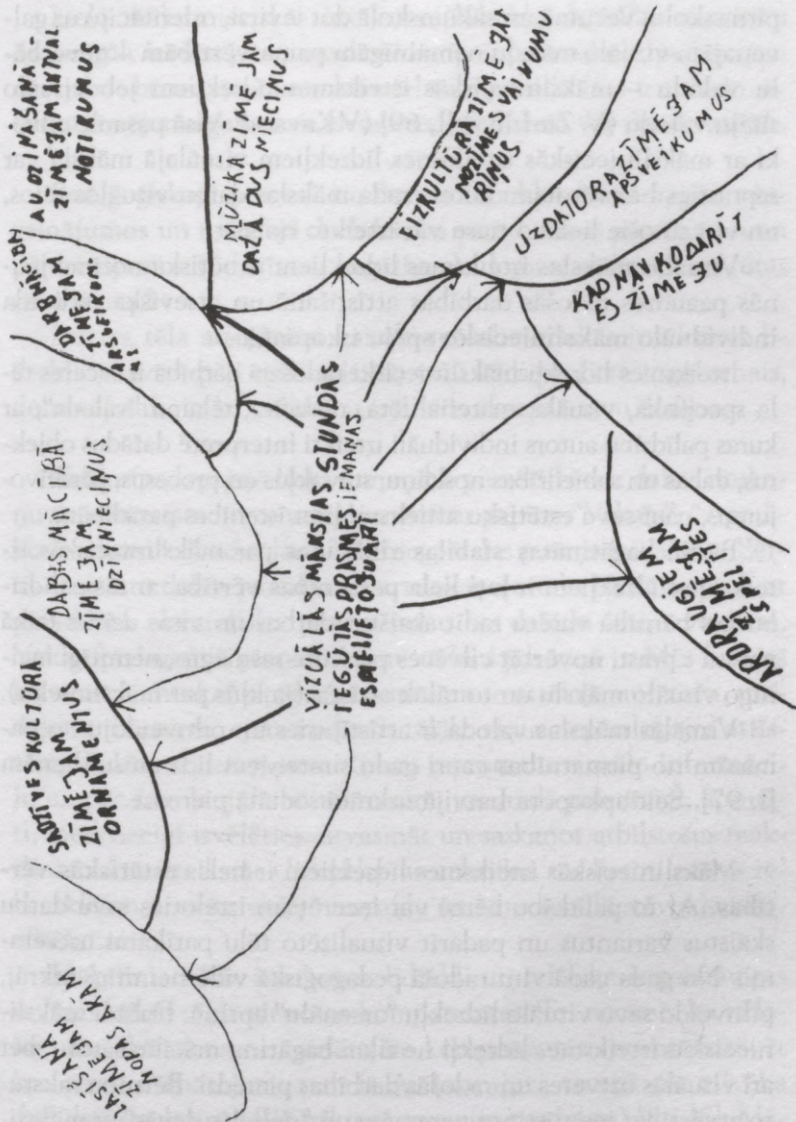
Bērna dabiska aktivitāte kreatīvi darboties ir vērtība, ko pedagogijā nedrīkst zaudēt, lai bērns netiktu kavēts savā radošās patstāvības un personības attīstībā.

Sekmējama bērna pozitīva emocionāla attieksme pret apgūstamo mācību saturu, sevi, apkārtni, kārtību darbības vidē u.c.

Apgūto zināšanu, prasmju un iemaņu pašvērtējumu bērni iegūst, analizējot sevi, savu mācību un dzīves daudzveidīgo darbību. Piemēram, shēmas centrā (4. att.) 3. klases skolēns uzrakstījis "vizuālās mākslas stundās iegūtās prasmes un iemaņas lietoju" un ar bultiņām norāda, kādās dzīves jomās viņš to dara: "Lasīšanā zīmējam no zināmām pasakām, sadzīves kultūrā – ornamentus, dabas mācībā – dzīvnieciņus, mājturībā – apsveikuma kartes, audzināšanā – aktuālus notikumus, mūzikā – dažādus nieciņus, sportā – nozīmes vai numuriņus, uz datora – apsveikuma kartes, ar draugiem – spēlītes un brīvajā laikā, kad nav ko darīt, – zīmēju, ko vēlos."**

Zīmējumi ar korekcijas zīmuli. Autore Kristīne (7 g.v.)

4. att.

1. MĀKSLINIECISKĀS IZTEIKSMES LĪDZEKĻI [I, 26]

Informācijas plūsma pasaulē nemitīgi palielinās (8 – 10 gadu laikā tā palielinās 8 – 10 reizi), tādēļ nozīmīgi ir bērniem jau pirmsskolas vecumā un sākumskolā dot ievirzi, orientāciju uz galvenajām vizuālo mākslu **nemainīgām pamatvērtībām – neverbālu valodu** – mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem jeb vizuālo zīmju valodu (V. Zirdziņa) [I, 69] (V.Kavacs). Visā pasaulē cilvēki ar mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem vizuālajā mākslā var saprasties bez vārdiem: autors rada mākslas darbu vizuālos tēlos, un visi zinošie lielāko tiesu var izteikto nolasīt.

Vizuālās mākslas izteiksmes līdzekļiem ir būtiska nozīme jaunās paaudzes radošās darbības attīstīšanā un atsevišķa indivīda **individuālo māksliniecisko spēju** izkopšanā.

Izteiksmes līdzekļi mākslinieciski radošajā darbībā ir ieceres tēla specifiska, vizuāla, materializēta, nosacīta, tēlaina “valoda”, ar kuras palīdzību autors individuāli izteikti **interpretē** dažādus objektus, dabas un sabiedrības noskaņu, stāvokļus un procesus, pārdzīvojumus, pauž savu **estētisko attieksmi** pret īstenības parādībām.

Bērnu **bagātinātas stabilas zināšanas** par mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem ir **ļoti liela personības vērtība**: ar tās palīdzību jau bērnībā varētu radīt skaistus darbus un visas dzīves laikā varētu izprast, **novērtēt cilvēces** pieredzē sasniegto, nemitīgi mainīgo vizuālo mākslu un to tālāk attīstīt (ja kļūs par mākslinieku).

Vizuālās mākslas valoda ir attīstījusies un pilnveidojusies pamazām no pirmatnības cauri gadu simteņiem līdz mūsu dienām [I, 97]. Šeit apkopota Latvijā uzkrātā sociālā pieredze.

Mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem ir lielas **estētiskās vērtības**. Ar to palīdzību bērni var iecerēt un iztēloties savu darbu skaistus variantus un padarīt vizualizēto tēlu patikami uztveramu. No gada gadā viņi radošā pedagoģiskā vidē nemitīgi uzkrāj, pilnveido savu vizuālo līdzekļu “arsenālu” apziņā. Dažādi mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi ne tikai **bagātina** mācību saturu, bet arī vizuālās uztveres un radošās darbības pieredzi. Bērnu raksturo **atvērtība**: iepazīstinot pamazām un “nelielās devās” ar mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem, bērns jaunu vizuālo informāciju “pieņem” un ar emocionālu kāpinājumu (bērns ir ļoti priecīgs!) izvēlas to ekspresīvai izteiksmei.

Šajā grāmatā nav aptverti visi mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi. Zināšanu papildinājumu par tiem var gūt citā – līdz šim Latvijā visplašākajā izdevumā par mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem un radošo darbību tehnikām [I, 26].

Lielu mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu dažādību vajadzētu **drosmīgāk ieviest** jau pirmsskolā un īpaši pamatskolā, pedagogam nav jābūt bērnu zīmējuma kontūrlīniju pavadā. Tas ir stihiski attīstītā zīmējuma galvenais elements, taču **bērni var daudz vairāk**.

Pedagoģiskajā procesā izteiksmes līdzekļus bērni apgūst **vin-grinājumos** un **radošajā darbībā**, lai varētu savus uztvērumus un pārdzīvojumus (pozitīvos, negatīvos), domas, uzskatus un jūtas tēlaini izteikt.

Ieceres tēla atsegšanai vairāki mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi ir savstarpēji cieši **saistīti**, taču kāds no tiem ir galvenais, dominējošais, ar kā palīdzību indivīds akcentē savu domu.

Valdorfpedagoģijā lielu uzmanību pievērš bērnu dabas noskaņu uztvērumiem un to attēlojumam uz papīra: “Vakars”, “Apmākusies diena”, “Ledus lāses”, “Sniegpārslas puteņa laikā” u.c. Bērni nosaukto dabas parādību u.c. noskaņu attēlo tā, kā to prot: ar pašatklātu akvarelisku pludinājumu, ar dažādu līniju veidiem. Valdorfpedagoģijā pieņem bērnu tādu, kāds viņš ir. Mēs Latvijā arī atzīstam noskaņu pārdzīvojumus un to attēlojumus, taču, strādājot ar bērniem, ejam nedaudz tālāk: viņus nepārslogojot **attīstām**, dodam arvien jaunu, viņiem saprotamu **vizuālo informāciju** un pēc tam ļaujam bērniem viņu jaunradē **patstāvīgi**, apzināti, mērķtiecīgi izvēlēties, atvasināt un saskaņot atbilstošus mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus un tehniku, tos lietot ieceres tēla atklāšanai, savu iekšējo iespaidu un emocionālā stāvokļa vizualizēšanai.

Mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi un tehnika ir patstāvīgas un vienlaikus cieši **vienotas** komponentes. Tas nozīmē, ka radošajā darbībā viena no minētajām komponentēm nevar pastāvēt bez otras. Pamatojums tam ir A. Ļeontjeva teorijā par cilvēka darbības struktūru (tajā izšķir procesu un produktu) [I, 138]. Mācību procesā abas šīs komponentes skolēniem mācāmas kompleksi; tās analizējamās, skaidrojamās, raksturojamās un vērtējamās vienoti.

Nevienu mākslinieciskās izteiksmes līdzekli vai tehniku **nedrīkst uzskatīt par pašmērķi**, jo abi kopā ir radošās ieceres atklāšanas līdzekļi. Īslaicīgos tehniskajos un radošajos sagatavotājinājumos apgūtie elementi nostiprināmi un sistemātiski lietojami radošajā darbībā.

Manāms kāpinājums panākams, iepazīstinot bērnus ar viņu **attīstības līmenim piemērotiem vizuālās mākslas darbiem**, un, tos analizējot, noskaidrojot, kādus mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus un kādu tehniku autors ir izvēlējis iecerētā tēla vizualizēšanai.

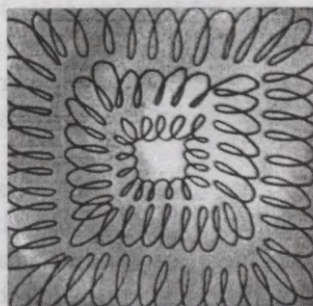
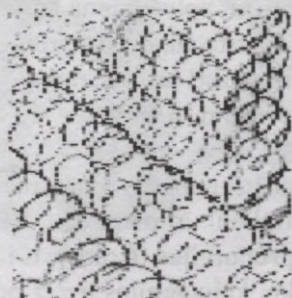
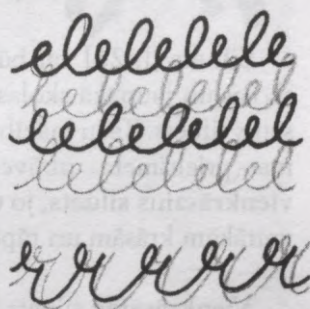
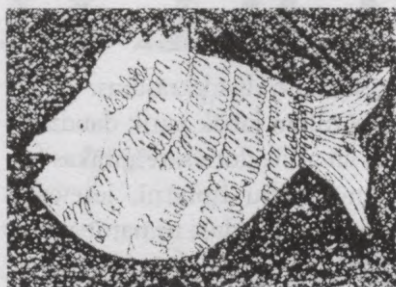
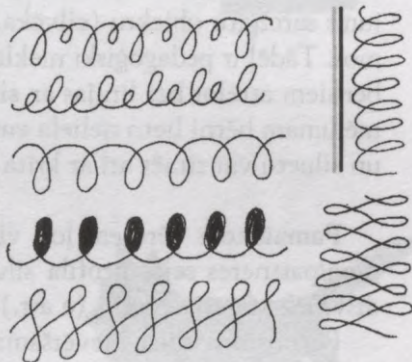
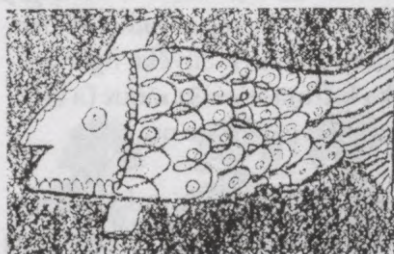
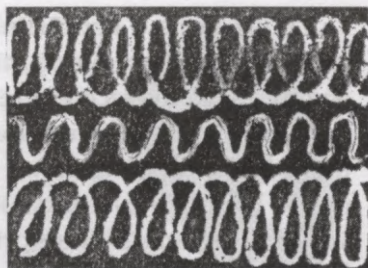
Iepazīstināšana ar mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem jāsāk ar bērnam vistuvāko, viņam **zināmo – līniju**.

Līnija ir bērna zīmējuma galvenais elements. Tai var būt dažāds virziens – horizontāls, vertikāls un slīps; tā var būt taisna, liekta, lauza, dažāda garuma un platuma. Līnija var būt viena, tās var būt dažādi grupētas, piemēram, pa 2, pa 3, pa 4 vai vairākām līnijām.

Mākslinieciskā zīmējumā līnija velkama ar **“brīvu roku”**. Vilkta gar lineālu vai lekālu, tā ir “auksta”, “nedzīva”, neizteiksmīga, tehniska.

Pirms rakstītprasmes apguves metodiski izstrādājuši dažādus rokas kustību attīstošus vingrinājumus (5. att.), piemēram, iztēlota kamoliņa tīšana: bērns izdara dažādas amplitūdas plaukstas kustības abos virzienos: gan pa labi, gan pa kreisi (var salīdzināt ar pulksteņa rādītāja kustību virzieniem).

Šajā dzīves posmā, kad mazais **apgūst rakstītprasmi**, viņu var rosināt burtus, piemēram, l, e, r (to zīmēšanā ir cilpveida līnijas) izvēlēties ornamentālajiem darbiem (5. att.); tās var kārtot ritmiskā rindā, kvadrāta formas laukumā – centrālajā simetrijā, diagonālā slīpuma kompozīcijā. Vienlaicīgi ieviešamas jaunas – mākslas komponentes: dažādu krāsu foni zīmējumam; bērnam pazīstamu objektu (zivs u.c.) attēlojumi ar siluetu; dažādojami visu krāsu mākslinieciskie materiāli (flomāsteri, vaska krītiņi u.c.); dažādu krāsu burti rakstāmi paralēli vairākās rindās, vienai daļēji sedzot otru. Visos gadījumos īpaša uzmanība veltījama rokas kustību ritmam, t. i., rotājošo elementu (burtu) lielumam un atstatumam.

5. att.

Līnijas veids – **kontūrlīnija** – pirmsskolas vecuma bērna zīmējumā ir jau kopš pirmā dzīves gada beigām. Tas ir tikai viens dominējošs bērna ieceres izteiksmes līdzeklis. Tālāk skolā jaunas radošās darbības apguves pārejas posmā bērni “turas” pie kontūrlīnijas, dažkārt pat ilgi nevar atbrīvoties (šodienas pedagoģiskajā praksē 12 no ** 45). Mākslas pedagoģijā **nekas netop uzreiz**. Un skolēnu varēšana arī ir atšķirīga. Tieši ilggadīgā pieredze kontūrlīnijas lietošanā zīmējumā ir ērta, bet būtisks **kavējošs** nosacījums sarežģītu objektu (cilvēka, dzīvnieka figūras u.c.) attēlojumos. Tādēļ ir pedagoģiski meklējumi ieteikt **sešus gadus** veciem bērniem attēlot bez līnijas **ar siluetu** (6. att.): cilvēka figūras zīmējumam bērni lieto neliela vaska krītiņa stienīša sānus (a att.), un siluetu var zīmēt arī ar krīta stienīša galu (b, c att.).

Pamatskolā bērniem ļoti vienkārši shematiski izdodas partnera/partneres sejas **profila** siluets (guaša ar otu; ** d att.) un dzīvnieka figūras profils (e att.).

Bērnu uzmanība pievēršama arī siluetattēlam reklāmās u.c. **vizuālajā informācijā** (f att.).

Siluets [I, 26] var būt vienkrāsains un daudzkrāsains. Pirmskolas un jaunākā skolas vecuma bērniem labāk patīk daudzkrāsains siluets. Taču mācību procesā, lai atvieglotu sarežģītākas formas priekšmeta uzbūves un tā proporciju izpratni, ieteicams **vienkrāsains siluets**, jo tad bērniem nav jāsadala uzmanība starp vairākām krāsām un tāpēc nezūd laiks.

Vienkrāsains siluets ir lakonisks, tā izteiksme ir vienkāršota (tas atgādina ēnu teātri). Tā kā bērns zīmē un aplicē vienā krāsā, viņa uzmanība, attēlojot priekšmetu, pievērsta tikai tām priekšmeta iezīmēm, kuras bērnam ir jaunas un parasti attēlošanas darbā rada zināmas grūtības – **formai, proporcijām, uzbūvei**.

Bērni ar vienkrāsaina silueta palīdzību ātri iemācās zīmēt, piemēram, skujkokus – lielu un mazu priedi, lielu un mazu egli. Viņi labi apgūst **vienaudža bērna figūras proporcijas** (6. att.), t. i., galvas augstums ir 1/5, bet ķermeņa, roku, kāju garums ir 2/5 no visa auguma; apgūst arī dzīvnieka figūras uzbūvi un proporcijas.

a

d

b

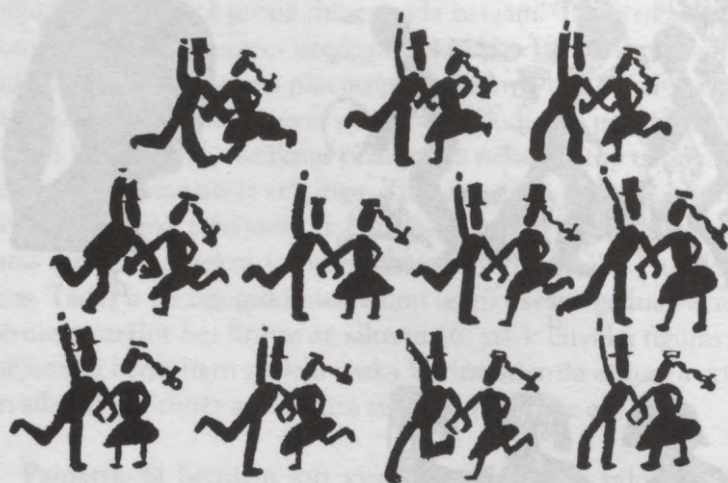
e

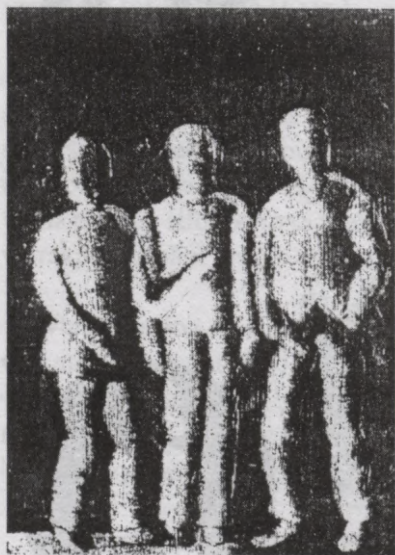
c

f

a

b

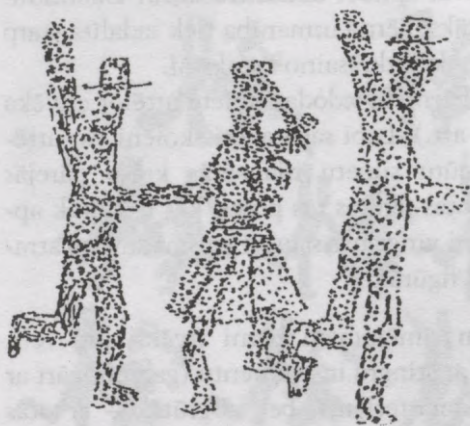
Kad bērni apguvuši prasmi objektu attēlot vienkrāsainu, viņiem var atļaut to zīmēt vai aplicēt **daudzkrāsainu**. Daudzkrāsains risinājums ir sarežģītāks: bērna uzmanība tiek sadalīta starp objekta sastāvdaļām un to daudzkrāsaino izteiksmi.

10 – 11 gadus veciem bērniem izdodas siluetā attēlot cilvēka figūras dinamikā (7. ** a att.). Labi sagatavoti skolēni var attēlot pieauguša cilvēka figūru siluetu **niansētās** krāsu pārejās (7. b att.). Gaišākas attēlotas figūras tās puses, kas ir vairāk apgaismotas. Vienlaicīgi bērni vingrinās saprast gaismas avota atrašanās vietu attieksmē pret figūrām.

Punktu [I, 26] savam zīmējumam bērni izvēlas ļoti reti. Punktu visvieglāk ir iegūt ar stingru instrumentu (galvenokārt ar sausajiem materiāliem, flomāsteriem), bet visgrūtāk – ar otas plūksnas galu. 9 – 11 gadus veci bērni attēlo dinamiskas cilvēku figūras ar punktētu siluetu (8. a** att.); dažādu ornamentus; ar dažāda lieluma un intensitātes punktiem attēlo ziedus vāzē (8. d** att.). Bērni, kombinējot punktu ar citiem izteiksmes līdzekļiem, var attēlot kādas pasakas personāžu uz gaiša fona, ar baltu punktu rindām (iztēlots ar spuldzēm) izrotātu kuģi (ar višiem mastiem) vai kuģu grupu naktī. Iluminācijai domāti “punktēti ziedi” tumšu koku siluetattēlos un lampionu rindas starp kokiem, izgaismotas ēkas svētkos ar siluetattēliem uz tumša fona – tie visi ir bērna radošās ieceres rosinātāji.

Mākslas zinātnieks V. Kavacs iesaka sapņā attēlojumu ar krāsainu punktu izkārtojumu dažādu nenoteiktu formu laukumos (115. att.). Z. Sīmane raksta par krāsu optisku sajaukšanos glezniecībā un par puantilismu, kas, sācies franču impresionistiskajā glezniecībā (E. Kļaviņš), sastopams arī latviešu klasiķu darbos. Šodien Latvijā ievērojams puantilists ir E. Valdmānis.

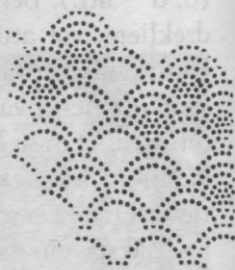
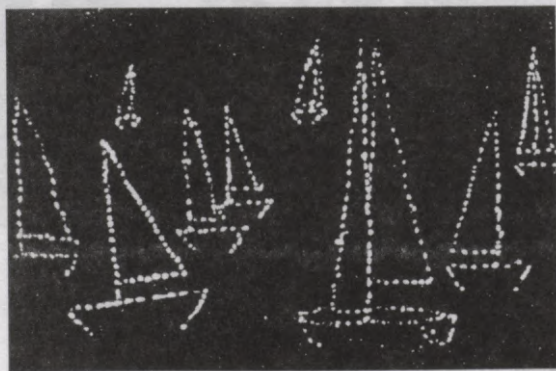
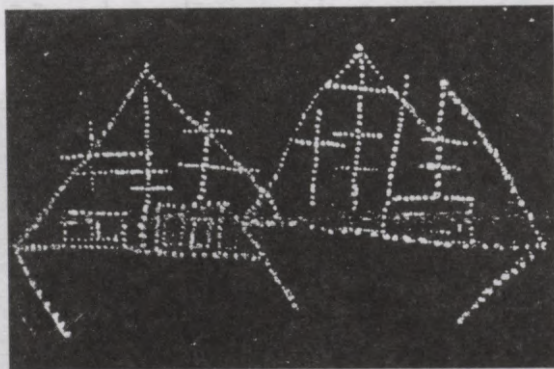
Krāsas plankums [I, 26] ir nenoteiktas formas laukuma noklājums ar krāsvielām (9. a att.). Akvareļi tas ir arī balts papīrs, piemēram, “mākoņi”, “sniega kupenas” agrā pavasarī. Tas var būt ar noteiktām malām, bet ar nenoteiktu formu (9. a att.), tas var būt izplūdis un reizē ornamentāls (9. a att.), pludināts guašas vai akvareļtehnikā. Piemēram, cilvēka figūras sākotnēja apguve akvareļtehnikā notiek ar krāsvielu difūziju izplūdušā laukumā, kas atgādina siluetu (VII c kr. att.).

a

b

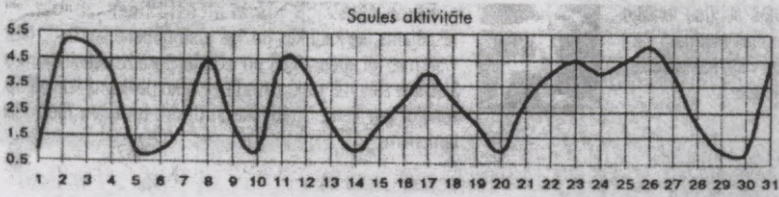

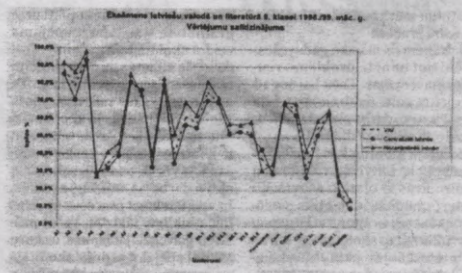
a

b

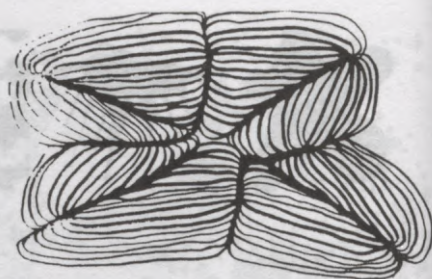
c

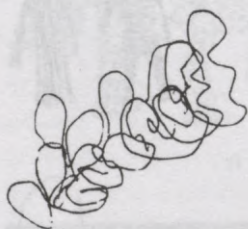
9. att.

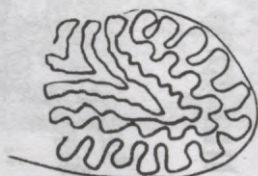
a

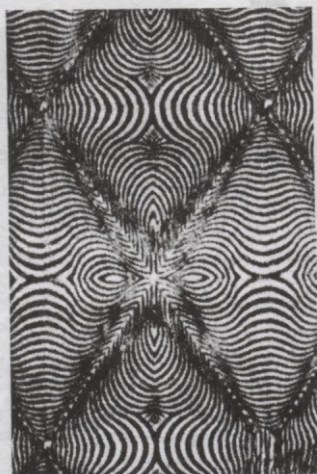
e

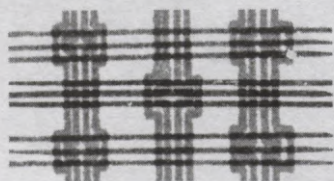
b

c

f

d

g

Līniju veidi un to vizuālās īpašības ir ļoti dažādas [1, 26]. Piemēram, saules aktivitātes maiņas attēlo ar liektu līniju (9. c att.). Ar datoru var uzzīmēt dažādu lauztu līniju diagrammas (9 c att.). Ar papīra sloksni var saliekt dažādus etnogrāfiskus līkločus (D. Eihmane).

Ar silueta blīvu svītrojumu vienā vai otrā virzienā (var būt papildinājumi ar cita veida līnijām) bez kontūras (9 b** att.) var interesanti attēlot vienaudžu figūru siluetus. Figūras var būt stāvošas (pretskatā) mazāk sagatavotiem bērniem, bet labākiem zīmētājiem tās var būt attēlotas sēdošas sānskatā.

Ar **vienu nepārtrauktu līniju** var attēlot putna (10. att.) un cita dzīvnieka figūru, vārpu rakstu (b att.), dzijas šķeteres rakstu (e** att.). Ar dažādām liektām līnijām var ornamentāli aizpildīt jebkuras formas norobežotu laukumu (f att.).

Daži pedagogi iesaka bērniem grafikas darbos ar atšķirīgām līnijām aizpildīt visus attēlus un fonu (c** att.).

Dažādu krāsu līniju grupas var krustot ornamentālā zīmējumā (d att.). Ar liektu līniju ritmiem var attēlot dabā novērotu vēja radītu smilts virsmas rakstu (10. g att.).

Ar līniju var ļoti dažādi attēlot formu (11. att.) un kopformu (bērni zīmē ziedu, cilvēka/dzīvnieka figūru, koku u.c.).

Variatīvi var zīmēt **spirāli** [1, 26]. Jāievēro, ka plastiska līnija izdodas, ja darbības orientieri ir nevis grafiska līnija, bet papīra griezuma malas un laukuma centrs [1, 52]. Spirāles līnija var būt ļoti dažāda: tās sākums var būt centrā un nobeigums – formas ārējā malā, un var būt arī pretēji (11. f att.). Tas ir 5 – 6 gadus veca bērna spirāles izpratnes apguves vingrinājums. Spirāle var būt zieda motīva centrālajā kompozīcijā (a att., d att., j, t.: v. kr., akv.). Zīmējot jauktajā tehnikā blakus blīvi divas atšķirīgu krāsu līnijas (v. kr.), ja viena no tām ir balta, tad, pārklājot zīmējumu ar akvareli, spirāle izskatās iesirma (X kr. att.).

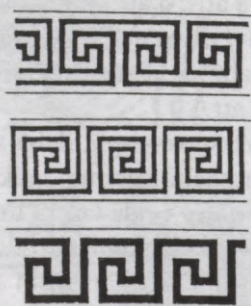
Spirāli var iekļaut atšķirīgu formu laukumos – aplī, dabā sastopamā (auga lapas) formā (11. a att.), nosacīta trīsstūra laukumā (d att.). Ornamentālā risinājumā ir spirāles veida lauza līnija (b att.), salīdzinot ar tāda paša kvadrātveida laukuma aizpildīšanu ar paralēlām līnijām virzienā uz centru, tās pakāpeniski saīsinot (dabā arī tādas ir, piemēram, sīpola horizontālajā un vertikālajā šķēlumā (87. att.)). Līniju paralēlisms ir dažādos meandra risinājumos (c att.); ir arī kombinētu dekoratīvu līniju kopa olas rotājumā (A4; e** att.).

a

b

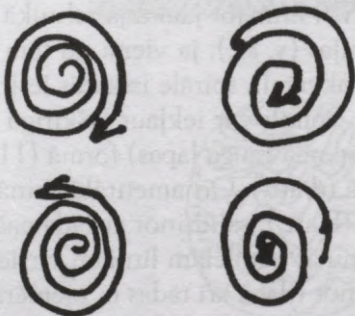
c

d

e

f

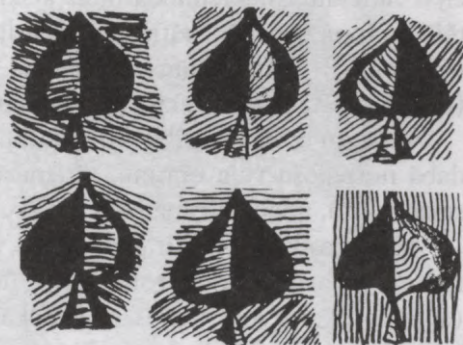
a

d

b

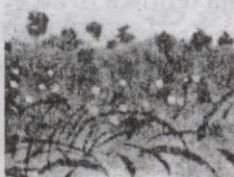
e

c

f

g

12. att.

Svītra [I, 26] ir īsa līnija, ko zīmē vienā rokas kustības paņēmienā. Svītra var būt horizontāla, vertikāla vai slīpa. Tā var būt rotājums laukumā, ritmiski izkārtotas pa vienai, kā arī tās var grupēt: pa divi, pa trīs utt.

Svītrinājumi [I, 26] (12. att.). 6 gadus veciem bērniem svītrinājums ir piemērots rokas kustību dažāda piespiediena spēka attīstīšanai vienā paņēmienā: asteres attēls (a att., j. t.: v. kr., akv.). Krizantēmas zieds (j. t.: v. kr., akv.). Aizkara ornamenti ar vienāda garuma dažādu virzienu blīvu svītrinājumu (d att.). Kompozīcijas zīmējums meklējumdarbībā: atšķirīgs svītrinājums lapas attēlā un fonā (e att.). Svītrinājums ar līnijām pasaku tēlu zīmējumos (c att.). Svītrinājums uz negluda – faktūrēta – rievota fona (f att.). Apstādījumu zālāja un ziedu attēlojums (fl.).

Ar līniju attēlo kustību – dinamiku (V. Kavacs, 48., 49. att.), dabā notiekošu vēja brāzmu, tā izraisīto rezultātu – smilšu virsmas rakstā, ūdens virsmā u.c.

Ar vienas krāsas atšķirīgu nokrāsu, dažādu diametru flomāstetriem var attēlot novērotu jūras ūdens virsmas viļņojumu (13. att.); kaķi; suni – plušķi (ar nekārtīgu, izspūrušu apmatojumu). Viens flomāsters vai cits viens materiāls ir piemērots augošu ūdensaugu, koka* stumbra attēlojumam (13. att.), un pusaudži ar dažādiem līniju grupējumiem attēlo daudzu figūru kompozīciju (pedagogs nav zināms).

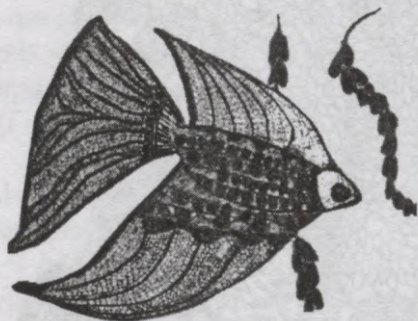
Tekstūra [I, 26] (14. att.). Bērnu zīmējumos tā galvenokārt ir grafiska, ko iegūst ar punktu un dažādu īsu līniju grupējumu (a att.). Tā var būt arī sākotnēji gleznieciska (e att.) ar niansētām krāsām pārejām.

6 gadus veciem bērniem tā ir pieejama: zivis (A3) un koku (A4) var attēlot ar vienas krāsas flomāsteru uz balta vai citas krāsas fona. To var apgūt arī jauktajā tehnikā (c att.): uz nevienmērīgi akvarelēta fona bērns vispirms saskata dažāda blīvuma akvareļa krāsu pigmentus. Tad no vienas vietas (kaut arī no laukuma vidus) sāk ar flomāsteru norobežot viskošāko laukumu no mazāk koša laukuma. Šāds uzdevums palīdz bērniem saskatīt krāsu nianšes fonā. Bērnu darbos tekstūra ir dekoratīva.

Sākumskolā ar tekstūru var attēlot kādu novērotu mēbeles koka šķiedras rakstu – dabisko tekstūru (b** att.) uz A4 formāta papīra.

13. att.

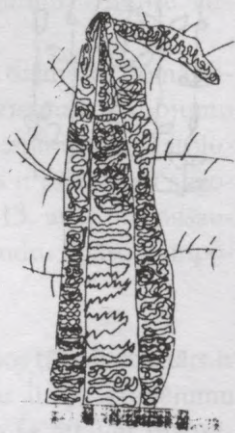
a

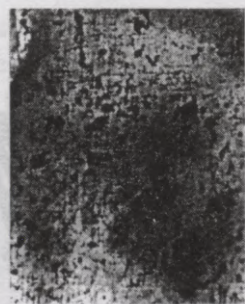
b

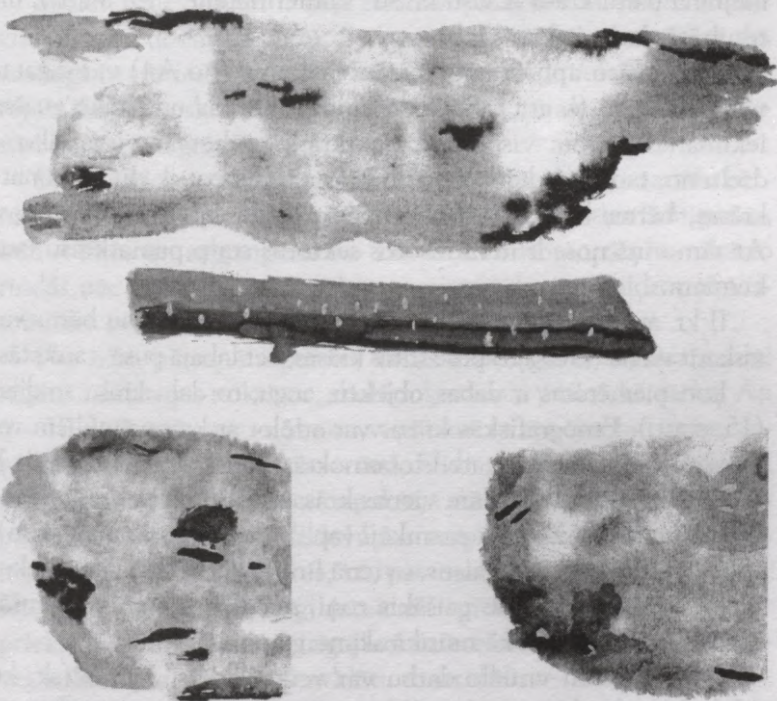
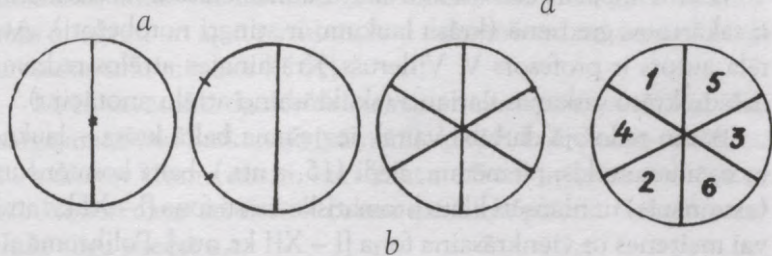
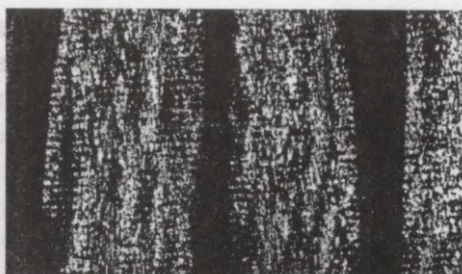
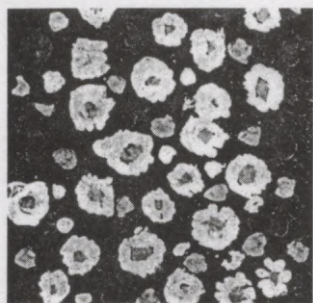
c

d

e

c

15. att.

Krāsa [I, 26]. Pirmajā krāsainajā attēlā ir redzamas varavīkšnes krāsas. Tās ir **Saules spektra krāsas**, kas niansēti pāriet viena otrā (mājturībā skolēni tin niansētas [I, 60] jeb krāsu pakāpenisku nokrāsu dzijas).

Blakus redzama norobežotu krāsu laukumu rinda. Abas nosauktās vertikālās rindas ir t.s. “košo” – **hromatisko** – krāsu rindas. Labajā vertikālajā rindā redzami **pastelkrāsu** laukumi (klusās dabas krāsu vizuālā analīze).

II krāsainajā attēlā saskaņā ar krāsu mācību sešas košās krāsas ir sakārtotas gredzenā (krāsu laukumi ir stingri norobežoti). Attēla autors ir profesors V. Villerušs. Krāsainajos attēlos redzami dažādu krāsu saskaņas varianti (sk. krāsaino attēlu anotāciju).

Bērnu radošajā darbībā vairāk ieviešama **baltā** krāsa – laukumos, siluettattēlos, piemēram, ziedi (15. a att.), balts kosmonauts (astronauts) uz niansēti klāta hromatisko krāsu fona [I – XI kr. att.] vai meitenes uz vienkrāsaina fona [I – XII kr. att.]. Polihromā zīmējumā baltā krāsa ir visu krāsu “samierinātāja” (15. a att.), un rezultātā darbs izskatās labi.

Sešu krāsu apli uz apla formas laukuma (no A4) var sagatavot paši bērni (b att.). Sektoru numuri norāda uz ērtāko guašas iekļāšanas secību: vispirms pamatkrāsas, sākot ar visgaišāko – dzelteno, tad ar sarkano un zilo krāsu. Sajaucot ik divas pamatkrāsas, bērns/skolēns iegūst pirmās pakāpes atvasinātās krāsas. Ar tām viņš nosedz neizkrāsotos sektorus starp pamatkrāsu laukumiem.

II kr. attēla krāsu apla stāvoklī ar vertikālo dalījumu bērns var saskatīt vienā (kreisajā) pusē siltās krāsas, bet labajā pusē – **aukstās**.

Ļoti piemērotas ir **dabas objektu**, augu, to daļu krāsu studijas (15. c att.). **Etnogrāfiskās** krāsas var attēlot ar krāsu zīmuliem vai mīkstajiem krītiņiem uz atbilstošas nokrāsas guašas klājuma (d att.).

Pamatskolā ar dažādām vienas krāsas (gaišuma nokrāsām) **toņiem** var attēlot tārpas – posmkāji (aplikācija ar papīra aplīšiem). Interesanti, ja tas nav taisns – vienā līnijā, bet ir dažādos izliekumos (augstākajās vietās gaišākie toņi, zemākajās vietās – tumšākie toņi (līdzīgi tam kā mūzikā skaņu gammas)).

Bērni/skolēni vizuālo darbu var veikt “košās” krāsās (sk. kr. att.), kā arī ahromātiskās krāsās. Ieteicams krāsu izvēles ierobežojums.

Mācību palīgīdzeklis ir dažādu krāsu laukumi, kas uzlīmēti uz

kartītēm (III kr. att.). Analītiski uzdevumi ieteicami individuālam vai grupālam darbam bērniem, kam ir interese par glezniecību vai īpašas spējas.

Dažkārt bērni īpaši jārosina darbus veikt mierīgā krāsu saskatnā (VII a kr. att.; XX, IV d kr. att.) ar vēsu vai **siltu** darba kopīgo noskaņu (VIII, IX kr. att.).

Skolēnu uzmanība pievēršama tādām krāsu niansēm, kuras viņi parasti neievēro. Tās ir pelēcīgi zaļās un pelēcīgi brūnās nokrāsas, kuras var novērot vēlā rudenī, kad daba gatavojas ziemas miegam, un agrā pavasarī, kad daba mostas no ziemas miega un sākas sulu mēnesis [I, 62].

Mežā savācamai dažādi dabas materiāli: sūnas, ja tās nav **aizsargājamas** (sk. Sarkanajā grāmatā), ķērpji, koku mizas, nokaltušu koku un krūmu zariņi, kuri kaut nedaudz atšķiras nokrāsu ziņā. Noderēt var arī nelieli celmu gabaliņi, piepes, čiekuri, sažu-
vušu augu stiebri u.c.

Šādam uzdevumam ir liela nozīme audzināšanā, ja brīvdienās visa ģimene dodas uz mežu. Pedagogs un vecāki var skaidrot, kā saudzīgi izturēties pret mežu, kā tajā uzvesties. Veicams arī izglītojošs darbs, noskaidrojot, kādi augi ir saudzējami, kādi ir ierakstīti Sarkanajā grāmatā.

Stundā klases telpā **smaržo pēc meža**. Savāktu materiālu bērni pēc krāsas sadala divās grupās: vienā – brūnos un brūnganos, otrā – zaļos un zaļganpelēkos. Tad viņi katrā grupā visu sakārto rindās pēc krāsu toniņiem, sākot ar visgaišāko un beidzot ar visumšāko (vai otrādi).

Pēc īsām pārrunām par to, kādas krāsas guaša sajaucama, lai iegūtu atbilstošas nokrāsas, skolēni ķeras pie praktiskā darba. Ap 6 – 10 dažādu atrasto nokrāsu viņi fiksē uz zīmēšanas papīra, uzvelkot uz tā paplatas svītras – **ātri**, brīvā ritmā, **bez laukumu norobežojuma** (X, VI a kr. att. apakšējā rinda). Stundas nobeidumā paskaidrojams tālākais uzdevums: turpināt aizsāktos novērojumus, lai vēl labāk iepazītos, kā, pavasarim iestājoties, dabā mainās nokrāsas. Īpaši rūpīgi ieteicams pievērsties diviem jau iepriekš novērotajiem atšķirīgajiem interesantas, neparastas uzbūves kokiem, lai salīdzinot atklātu to struktūru – stumbra un zarojuma īpatnības. Šis uzdevums iekļaujams veselā uzdevumu ciklā kā loģiska tā sastāvdaļa. To ļoti sekmīgi var saistīt ar mājturību.

Izvēlējušies divas no atrastajām nokrāsām, bērni ar guašu no-

sedz divas A4 formāta zīmēšanas papīra lapas. Tā viņi sagatavo aplikāciju papīru, ko lietos nākamajā nodarbībā. No šī papīra izplēš vai izgriež abu interesanto novēroto koku siluetus.

Kad koki un krūmi sāk lapot, skolēniem ir uzdevums: turpināt novērojumus, sagatavot papīru – ar atšķirīgām nokrāsām nosegt nelielus papīra gabaliņus. No tiem izplēšot vajadzīgās sīkās daļas, **mozaikā** var attēlot (A4; A3) divus atšķirīgus koku attēlus.

Parādoties pirmajam zaļumam, bērni turpina novērojumus, uzkrāj pieredzi, mācās diferencēt vairākas vienas un tās pašas krāsas nokrāsas. Pēc šāda darba bērnu zīmējumi par pavasari trīs tā posmos parasti ir ļoti izteismīgi.

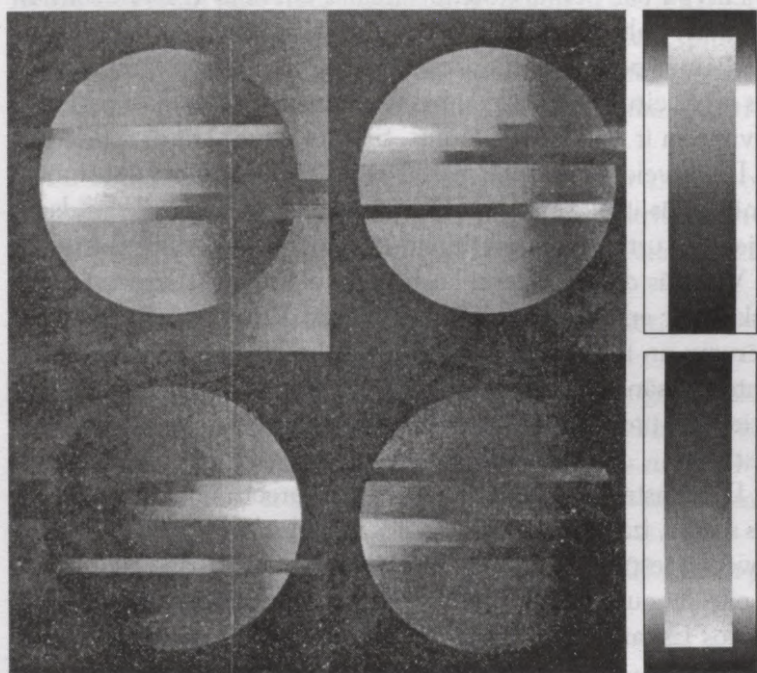
Skolēni turpina novērojumus **vasaras brīvlaikā**. Piemēram, viņi salīdzina viena un tā paša koka vai krūma zaļumu pavasarī, vasaras sākumā un vidū, pēc tam rudenī un konstatē, ka ikvienam kokam (stumbram, lapotnei) katrā gadalaikā ir atšķirīgas nokrāsas.

Jaunākajiem skolēniem un pusaudžiem var būt piemērots uzdevums labā profesionālā līmenī (16. att.). Īpaša uzmanība pievēršama dažādu niansēti klāto laukumu saskaņai. Niansēti laukumi var būt viens no otra nodalīti un var būt smalkāk risināti – pakāpeniskās krāsu pārejās.

Jo **spilgtāka, intensīvāka** ir izvēlēta nokrāsa, jo **mazākam** jābūt laukumam, kas noklāts ar šo nokrāsu. Košais krāsas laukums iedarbojas uz skatītāju ļoti aktīvi. Toties, ja krāsa ir blāvāka, tā ir klusinātāka, neitrālāka, pasīvāka, tad tā var būt lielā laukumā, piemēram, fonā. Tā košs sārti oranžs neliels attēls labi izceļas uz liela zaļi zila fona.

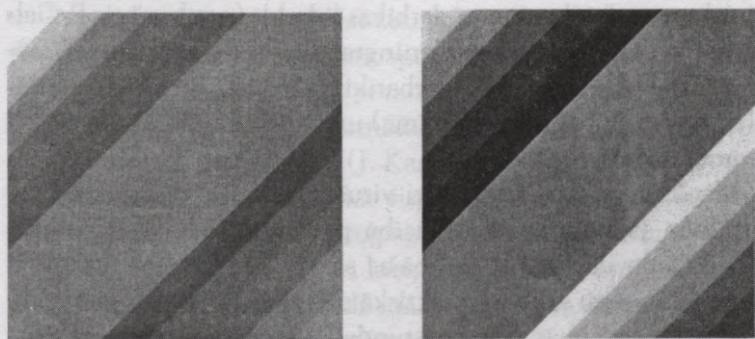
Uztvertās krāsas izraisa bērna emocijas, un savukārt uz to pamata viņš darbos spēcīgi izsaka savus iespaidus, pārdzīvojumus un attieksmi.

Manāmu krāsu sajūtīguma attīstību, īpaši pusaudžiem, var panākt, ja pedagogs savā darba modelī iekļaus 1) mākslas zinātnieka V. Kavaca grāmatā apkopoto pieredzi krāsu mācībā; 2) ja iepazīsies ar mākslinieka K. Veinbaha apkopojumu krāsu teorijā un skolas praksē (sk. literatūras sarakstu 237., 238. lpp.).

a

c

b

16. att.

2. BĒRNA ZĪMĒJUMA TEHNIKAS

Latvijā par bērnu/skolēnu vizuālās darbības (galvenokārt zīmēšanas) tehniku saistījumā ar mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem ir pētījumi un apkopojumi [1, 20; 26]. Ir iespēja iepazīties arī ar citu valstu izdevumiem oriģinālvalodās. Īpaši bagāta ar novitātēm ir Londonā izdotā R. Smita (*Smith*) grāmata [1, 84].

Daudzveidīgu vizuālās darbības tehniku un vienlaicīga mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu apguve nodrošina mākslas darbu objektīvu uztveri un maksimāli sekmē radošās darbības attīstību.

Vizuālās darbības tehniku bērni/skolēni apgūst reprodūktīvi: saskaņā ar **ergonomiju** pedagogs precīzi demonstrē darbarīka satvērumu un lietojumu – darbības paņēmieni no tās puses (pret-skatā vai sānkatā), kurā vislabāk saskatāms darbarīka stāvoklis attieksmē pret papīra plakni un pret darītāju, un paskaidro rokas kustības.

Demonstrējuma laikā skaidro, kādēļ precīzi ievērojama darbības secība, izanalizē darbu vizuālos modeļus/paraugus (M 1:1), lai novērstu iespējamās kļūdas. Skolēniem savukārt, apgūstot jebkuru citu jaunu tehniku, jāprot ne tikai praktiski darboties, bet arī vārdos izskaidrot tās specifiku, lietojot profesionālos apzīmējumus.

Darbības piederumi un to lietojums. Zīmēšana notiek nevis ar "neapbruņotu" roku, bet ar darbības līdzekli (maskavietis P. Galperins) jeb ar instrumentu (ļeņingradiete N. Pancirnaja). Zīmēšanā darbības **piederumi** ir darbarīki un mākslinieciskie materiāli (ar ko zīmē), papīrs (uz kā zīmē) un palīgmateriāli, kas vajadzīgi zīmējumam visās tehnikās.

Mācību procesa efektivitāti vizuālās mākslas stundās var paaugstināt, ja visi skolēnu mācību piederumi – mākslinieciskie materiāli un darbarīki – glabājas skolā. Tad mācību stundā ir nodrošināta visu skolēnu praktiskā darbība, kā arī viņi tiek radināti pie patstāvības mācību stundas sākumā, tos izvēloties, un noslēgumā, tos sakārtojot.

Lietojot mākslinieciskos piederumus, bērni/skolēni pieradināmi pie **darba kultūras un higiēnas**.

Visi vajadzīgie piederumi jāglabā cilindriskā traukā ar lietojamo – "darba" daļu pavērstu uz augšu, lai tos nesabojātu (20. att.).

Uzsākot darbību, tie jāizkārto uz galda tā, lai būtu ērti lietot. Darba vietā jāsiglabā tīrība un kārtība. Darbu beidzot, piederumi jānotīra un pareizi jānovieto uzglabāšanai noteiktā vietā. Otas pēc izskalošanas uzglabā vāzei līdzīgā traukā ar kātu uz leju (plūksnai jābūt pavērstai uz augšu), arī zīmēšanas tampona kāts un zīmuļa neasais gals ir pavērsts uz leju. Pēc lietošanas auduma salveti izskalo un izžāvē.

Ar zīmēšanas un aplicēšanas piederumiem – ar zīmuli, otu, grieznēm vai kādu citu – nedrīkst rotaļāties. Vaska krītiņu un citu materiālu kasti nedrīkst mētāt, jo krītot no trieciena tie var salūzt vai sadrupt.

Krāsvielas, krāsaino ūdeni un līmi nedrīkst garšot, jo tie var būt veselībai kaitīgi.

Pirmsskolas un vispārīzglītojošās skolas bērniem galvenokārt vispiemērotākā ir **grafiskā** darbība. Tas ir parasts **polihroms** bērna zīmējums. Pamatojoties uz bērnam/skolēnam jau zināmām zīmēšanas prasmēm, var sekmīgi attīstīt jaunas tehniskās prasmes.

Papīrs. Tā sortiments ir ļoti plašs: Latvijā ir ap 10 000 dažādu papīra veidu.

Papīra izvēle. Bērna zīmējumam jāizraugās piemērots papīra formāts, kvalitāte un krāsa, lai uz tā plaknes bērns varētu iemācīties adekvāti attēlot ieceri.

Papīra **kvalitāte** ir ļoti dažāda: galvenokārt lietojams zīmēšanas papīrs, dažreiz arī rakstāmpapīrs, plāns kartons, vienkāršs ietinamais un tapešu papīrs, porains – salvešu un tualetes papīrs, piemēram, pirmajiem piesūcināšanas vingrinājumiem, lai bērni izprastu auksto sietu batiku (J. Kagane; A. Karosēviča).

Zīmēšanai jebkurā tehnikā vispiemērotākais ir augstas kvalitātes īsts rupjgraudains akvareļpapīrs. Tam ir liela virsma, un īpaši šķidrās krāsvielas uz tā ļoti labi, skaisti izplūst un rada skatītājam patīkamu iespaidu. Gluds zīmēšanas papīrs derīgs tikai sauso materiālu un flomāsteru lietošanai.

Bērnā, iepazīstoties ar papīru, vispirms jāatrod papīra virsuse (negludā – grubuļainā) un apakšpuse (gludā). Jānoskaidro, ka zīmējuma lapa turama taisni – paralēli sola virsmas apakšējai malai (jāsaldzina ar burtnīcas slīpo stāvokli rakstīšanā). Bērniem/skolēniem jāizprot, ka taisni var atrasties jebkurš taisnstūr-

veida (garens) papīrs; tas var gan būt dažādā pagriezienā – vertikālā vai horizontālā.

Strauji attīstoties tehnikai un dažādām tehnoloģijām, pasaulē rodas arvien jaunas papīru šķirnes. Piemēram, Japānā papīru gatavo no ātraudzīgā bambusa kokšķiedras. Jebkurā gadījumā, iekams ieteikt bērniem kādu jaunu papīru, ieteicams tā lietojamību vienā vai otrā tehnikā pārbaudīt vispirms pedagogam pašam.

Zīmēšanas papīram ir **standarta formāti**. Visu veidu zīmēšanas tehnikas un radošo darbību bērni apgūst galvenokārt uz A4 formāta papīra (17. att.). Tā taisnstūra forma var būt divējādos pagriezienos: vertikālā, ja, piemēram, attēlojams viens liels koks, un horizontālā, ja uz tā attēlojami vairāki – 2 – 3 mazāki koki.

Papīra formāta un pagrieziena izvēle ir atkarīga no bērna acūmēra un rokas/roku kustību attīstības īpatnībām, kā arī no pedagogiskā uzdevuma.

A4 formāta papīrs (A4) dalāms sloksnēs, ja bērnam attīstāms **acūmērs** [I, 50], (17. att.). Uz papīra nav nepieciešams zīmēt līnijas darbības orientācijai, jo šim nolūkam nozīmīgas ir papīra sloksnes griezumā līnijas.

Dažiem neliela izmēra darbiem bērni A4 dala dažādās sīkās 4/4 un 16/16 daļās (17. att.). No A4 un no 1/2 A4 bērni paši var iemācīties atvasināt kvadrāta formas papīru (17. att.).

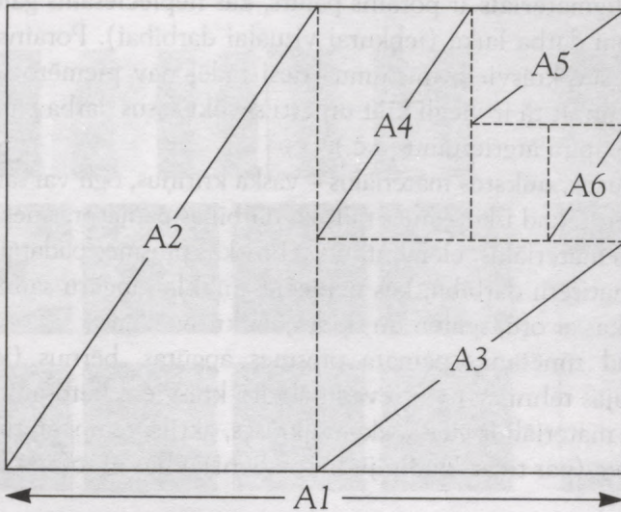
Neliela nestandarta formāta papīrs iegūstams no atgriezumiem **tipogrāfijās**.

Daudzkārtīgi locīta papīra griezumiem (aplikācijai) nestandarta formāti var būt ļoti dažādi. Bērniem nepieciešams **orientēties** dažāda formāta papīra, t.i., darbības laukumā [I, 53].

Parasti papīrs ir baltā krāsā. Taču maziem bērniem lietojams arī gaišu krāsu nespodrs aplikāciju papīrs (zīmējumam ar flomāsteriem un sausajiem materiāliem), cits krāsains (kolorēts), piemēram, ietinamais papīrs, vienmērīgi vai niansēti noakvarelēts vai ar guašu nosegts papīrs.

Smalki izskatās ornamentālie darbi uz **niansēti** klāta krāsaina fona. Ierosme tam nāk no mūsu etnogrāfiskajiem vidzemnieču "šatierdeķiem". 18. un 19. attēlos redzami niansēto fonu shēmu dažādi varianti.

Ieteicams ir papīrs **ruļļos**. Skolas kabinetā vai citā mācību telpā var būt divi ruļļi – katrs savā telpas pusē. Skolēni, pieradināti pie patstāvīgas papīra izvēles, paši griež to vajadzīgajā lielumā.

A0 – 841×1189

A1 – 594×841

A2 – 420×594

A3 – 297×420

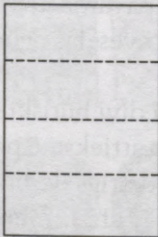
A4 – 210×297

A5 – 148×210

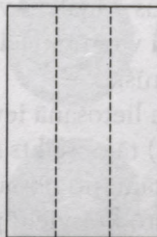
A6 – 105×148

A7 – 74×105

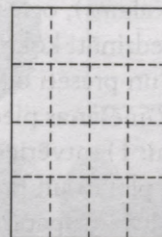
A8 – 52×74

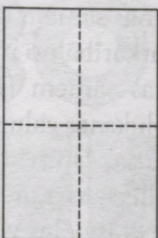
4/4 A4

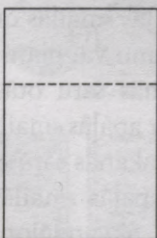
3/3 A4

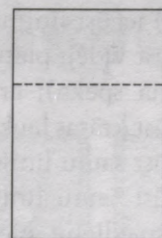
16/16 A4

4/4 A4

1/2 A4

A4

17. att.

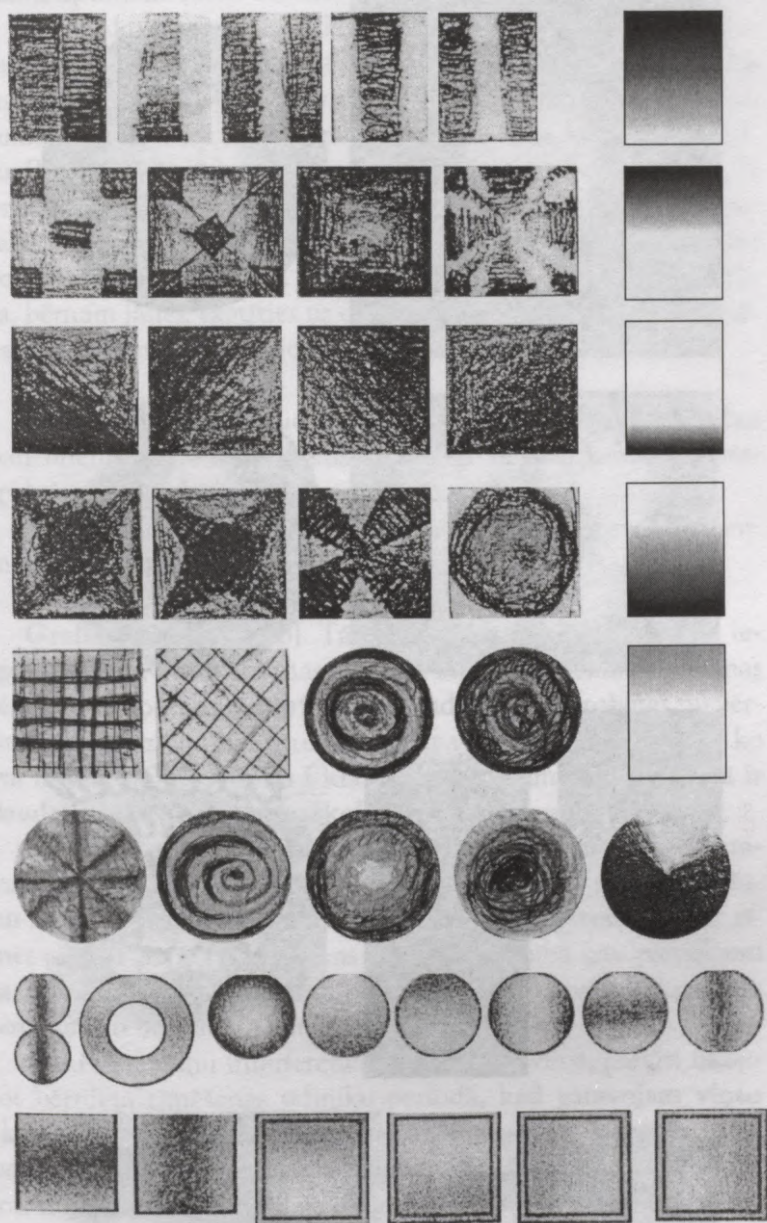
Palīgmateriāls ir porains papīrs, kas nepieciešams galda pārsegšanai darba laikā (jebkurai vizuālai darbībai). Porains papīrs labi uzsūc krāsvielu mitrumu (tieši tādēļ nav piemērots plastikāts), un uz tā ir viegli krāt un ērti savākt visus darba pārpalikumus (papīra atgriezumus u.c.).

Sausos, mīkstos materiālus – vaska krītiņus, ogli vai sangīnu – var lietot, kad izkopjamas radošās darbības pamatprasmes. Lietojot šos materiālus, elementārās tehniskās prasmes padarāmas par automatizētu darbību, kas nepieciešama, lai apgūtu sarežģītākas tehnikas ar otu, spalvu un šķidrajām krāsvielām.

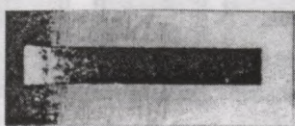
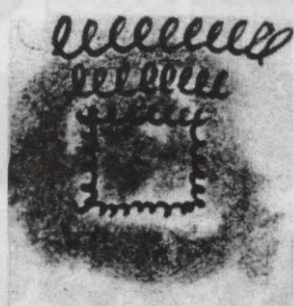
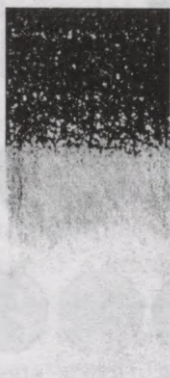
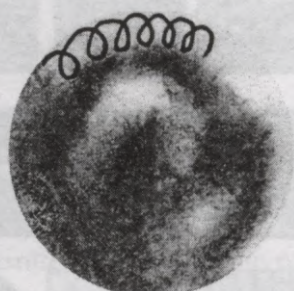
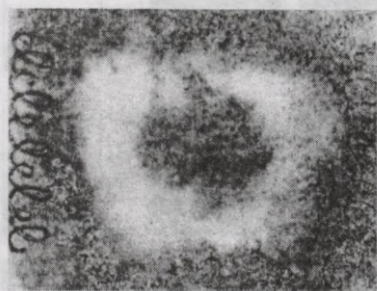
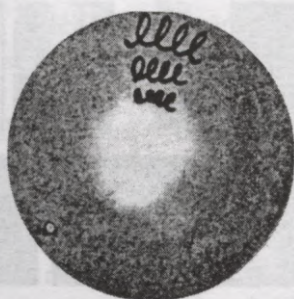
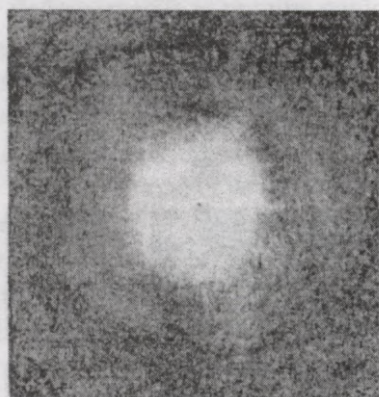
Kad zīmēšanas pamata prasmes apgūtas, bērnus (vislabāk jauktajās tehnikās) var ievadīt šķidro krāsvielu lietošanā. Lietojamie materiāli ir guaša, akvarelkrāsas, akrils, tempera, tuša, krāsu pasta (par to atšķaidītāju lieto ūdeni), eļļas un oforta krāsvielas.

Bērniem/skolēniem var iemācīt pašiem darīnāt zīmēšanas darbarīkus [1, 26]. Tie ir zīmēšanas tampons (sk. 95. lpp.), divējādi – spirālē vai cilindrā satīta plāna papīra caurulīte, ar ko iegūst atšķirīgu šķidro krāsvielu nospiedumus (20. att.), skalīnš (sk. 132. lpp.), stingra kartona sloksnīte, putna spalva un niedrīte (kalams), ogles stienītis – malkas vai gāzes pavarda cepeškrāsnī dedzināti koka stienīši vai rūpnieciski ražoti veselas ogles stienīši un presēti ogles stienīši.

Zīmēšanas piederumu lietošanā ievērojami divi būtiski noteikumi: 1) satvēriens un 2) tā noteikts stāvoklis attieksmē pret papīra plakni un pret darītāju: no nosauktā ir atkarīgs darbības rezultāts – uz papīra uznesto krāsvielu pēdas (21. att.). Zīmējot ar vaska krītiņa galu (a att.), iegūst līniju, bet ar stienīša sānu (b att.) – krāsas laukumu; ar zīmēšanas tamponu uz kociņa (c att.) iegūst līniju; ar apaļās smailās otas plūksnas sāniem (d att.) iegūst vidēji platu laukumu vai platu līniju (atkarībā no piespiediena spēka); ar plakanās saru otas plūksnas sāniem (e att.) iegūst krāsas laukumu; ar apaļās smailās otas plūksnas galu (f att.) iegūst šauru līniju; ar plakanās saru otas plūksnas "stūri" (g att.) iegūst šauru līniju; ar apaļās smailās otas plūksnas sānu pilnu piespiedienu, piemēram, akvarelējot, uznesot krāsvielas vai ūdeni uz papīra (h att.), iegūst mitru papīru vai krāsas laukumu; ar plakanās saru otas plūksnas sānu pilnu piespiedienu (i att.), fleices piespiedienu (j att.) iegūst krāsas laukumu.

18. att.

19. att.

Katram darbarīka lietošanas attēlam blakus ar bultiņām ir norādīti optimālie rokas kustību virzieni to lietošanas laikā.

Bērna/skolēna radošajā darbībā jāievēro ļoti būtiska likumība, kas sekmē mākslinieciskā zīmējuma attīstību: nedrīkst ļaut zīmēt objektu [I, 174] kontūras ar grafīta zīmuli, melnu vai citu tumšas krāsas krītiņu, lai attēlos nebūtu tumšu, atšķirīgu kontūru. Pretējā gadījumā zīmējums izskatās diletantiski (21. k att.). Šī prasība jāievēro katrā stundā neatkarīgi no darba tehnikas! Objekts vai tā daļas "zīmējamās" un "iekrāsojamās" ar vienas un tās pašas krāsas materiāliem. Ja attēlos tomēr parādās tumša kontūra, bērnam jāliek skatīties uz dabu, dažādiem objektiem, jāiemāca saredzēt, ka apkārt priekšmetiem nav tādu tumšu kontūru.

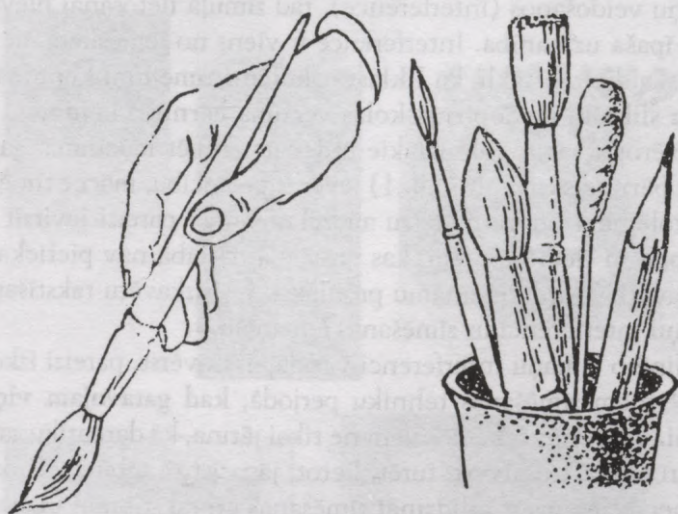
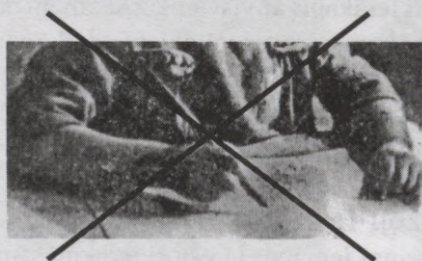
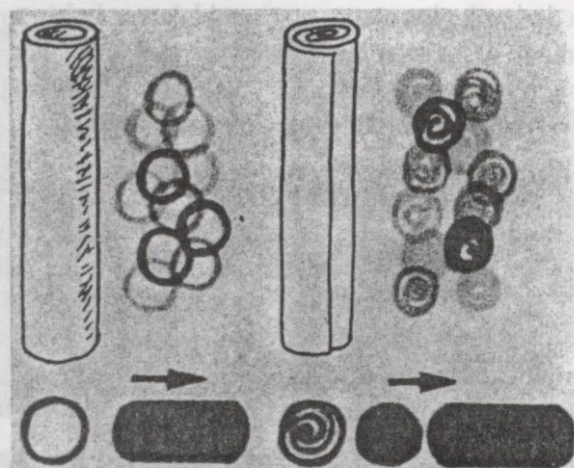
Tehniku skaidrojums iesākams ar visvienkāršākajiem darbības paņēmieniem un nobeidzams ar sarežģītākiem, dažkārt ar perspektīviem skaidrojumiem vai ieteikumiem.

Tehniku apguvei pedagogs plāno **stundu ciklus** ar uzdevumiem vienā un tajā pašā tehnikā.

Grafīta zīmulis [I, 26]. Tā kā Latvijā mūsu pētījumi dod iespēju secināt, ka rakstīšanas iemaņas kavējoši ietekmē zīmēšanas iemaņu veidošanos (interference), tad zīmūļa lietošanai pievēršama **īpaša uzmanība**. Interference ir viens no iemesliem, ar ko var izskaidrot apstākli, ka **I klases skolēnu zīmējumi kopumā ir daudz sliktāki nekā pirmsskolas vecuma bērnu zīmējumi**.

Ievērojot sacīto, aktuālākie uzdevumi zīmēt mācīšanās, **gatavojot bērnus skolai**, ir šādi: 1) ievērot pēctecību, mācot zīmēšanu skolēniem un bērnudārzu audzēkņiem; 2) pareizi ievirzīt zīmēt prasmi tiem bērniem, kas vizuālajā darbībā nav pietiekami sagatavoti; 3) izdarīt zināmu profilaksi, lai aizkavētu rakstīšanas iemaņu interferenci uz zīmēšanas iemaņām.

Minēto iemaņu interferenci var daļēji novērst, pareizi izkopjot bērniem zīmēšanas tehniku periodā, **kad gatavojam viņus skolai**. Tas nozīmē, ka bērniem ne tikai jāzina, kā darbarīku sauc, bet arī jāprot to satvert, turēt, lietot, jāpazīst tā uzbūve. Turklāt ļoti nepieciešams ir **salīdzināt** zīmēšanas un rakstīšanas piederumus un darbības paņēmienus.

Piemēri.

Zīmuļa satvēriens **rakstīšanas laikā** atgādina pildspalvas satvērumu: darbarīku aptver ar trim pussaliektiem pirkstiem diezgan zemu, tuvu nodrāztajai koka daļai. Roka atbalstās uz mazā pirkstiņa un elkoņa. Zīmuļa un pildspalvas stāvoklis ir slīps, brīvais augšgals nedaudz pavērsts uz labo pusi. Kreisās rokas apakšdelms atrodas uz sola/galda virsmas.

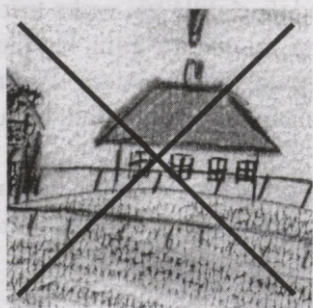
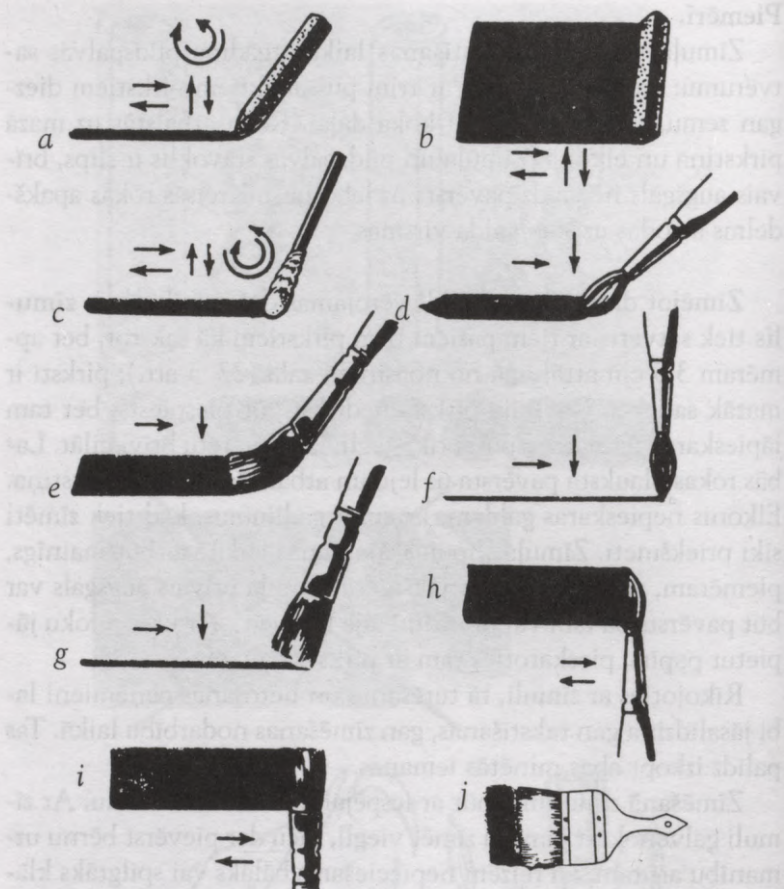
Zīmējot darbarīka stāvoklī vērojamas dažas atšķirības: zīmulis tiek satverts ar tiem pašiem trim pirkstiem kā rakstot, bet piemēram 3,5 cm attālumā no noasinātā gala (22. a att.); pirksti ir mazāk saliekti. Rādītāja pirksts nedrīkst būt piespiests, bet tam jāpieskaras zīmuļa virspusei tik viegli, lai to varētu brīvi cilāt. Labās rokas plauksta pavērsta uz leju un atbalstās uz mazā pirkstiņa. Elkonis nepieskaras galdam, izņemot gadījumus, kad tiek zīmēti sīki priekšmeti. Zīmuļa slīpums zīmēšanas laikā var būt mainīgs, piemēram, zīmējot apaļu priekšmetu, zīmuļa brīvais augšgals var būt pavērsts pa labi vai pret zīmētāja ķermeni. Ar kreiso roku jāpietur papīrs, pieskaroties tam ar pirkstu galiem.

Rīkojoties ar zīmuli, tā turēšanas un lietošanas paņēmieni labi jāsalīdzina gan rakstīšanas, gan zīmēšanas nodarbību laikā. Tas palīdz izkopt abas minētās iemaņas.

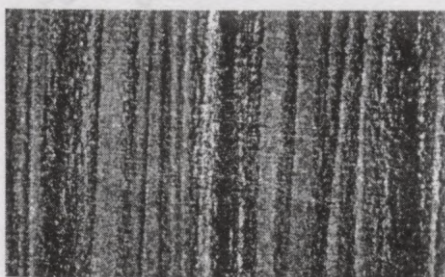
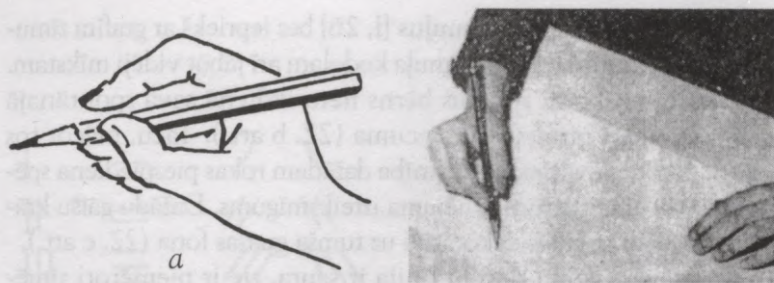
Zīmēšanā zīmulim jābūt ar iespējami mīkstāku kodolu. Ar zīmuli galvenokārt jāmaca zīmēt viegli, taču der pievērst bērnu uzmanību arī tam, ka reizēm nepieciešams bālāks vai spilgtāks klājums, lai iegūtu izteismīgāku zīmējumu. Tātad zīmuli var piespiest pie papīra stingrāk vai vieglāk (22. d att.).

Interesants uzdevums ir mīksta kodola zīmuļa vai vaska krītiņa lietojums virs rupja fakturēta papīra vai plāna papīra, kas pārklāts monētām, citiem stipri fakturētiem priekšmetiem. Papīra vieta grozāma, maināma. Tā iegūst vairāku slāņu krāsvielu klājumu (22. e att.).

Kad bērni zīmē ar grafīta un krāsu zīmuļiem, nedrīkst viņiem atļaut lietot dzēšgumiju. Tas pamudina rīkoties uzmanīgāk (uzzīmēto līniju nav ar ko izdzēst).

k

Līdzīgi lieto arī **krāsu zīmuļus** [1, 26] bez iepriekš ar grafīta zīmuli uzvilktas kontūras. Krāsu zīmļa kodolam arī jābūt vidēji mīkstam.

Grafīta un krāsu zīmuļus bērns lieto ikdienā savā spontānajā zīmējumā kopš pirmsskolas vecuma (22. b att.). Taču, mācot tos pareizi lietot, pievēršama uzmanība dažādam rokas piespiediena spēkam, jo no tā ir atkarīgs zīmējuma izteiksmīgums. Dažādu gaišu krāsu līniju ritmi izskatās dekoratīvi uz tumša guašas fona (22. c att.).

Tā kā visu veidu zīmļu līnija ir šaura, tie ir piemēroti zīmējumiem ar sīkiem elementiem. Piemēram, **ritmiska rinda** ar aplīšiem un svītriņām. Vispirms bērni iepazīstas ar svītriņu un ripiņu dažādiem grupējumiem (23. a att.) un tad tos kārtoti izvēlētos variantos uz 4 1/4 A4 sloksnēm (23. b att.).

Lai ritmiskās rindas kārtīgāk iezīmētu sloksnē, precīzi jāievēro sekojošais: vienmēr jāsāk ar vidējo rindu, tad zīmē pirmo un beidzot – trešo rindu. Vienlaicīgi attīstāms bērnu **acumērs**.

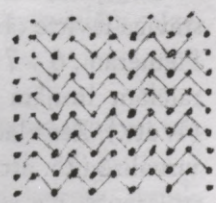
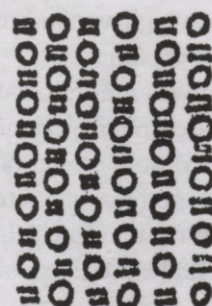
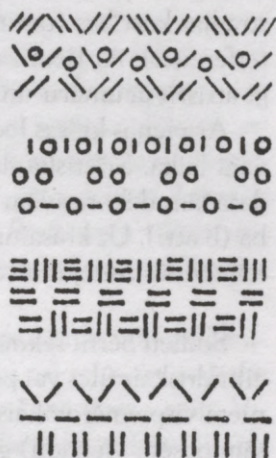
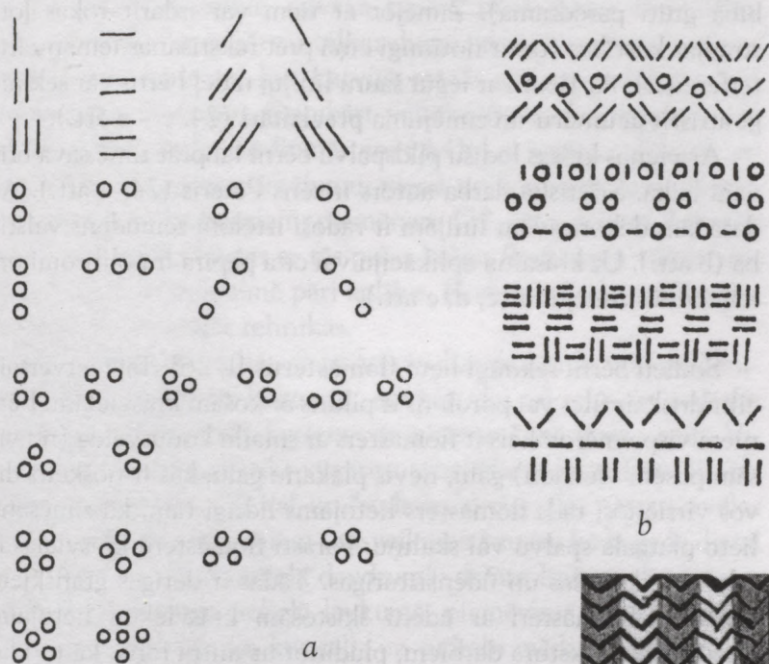
Ritmiskā rinda ir interesantāka, ja uz pēdējām sloksnēm praktizē rotājošo elementu vai to grupu maiņu pa divi, piemēram, bērni/skolēni vispirms zīmē aplīšus ritmiskā rindā (vienu no otra lielākā atstatumā), pēc tam šīs rindas papildina ar citiem rotājuma elementiem citā krāsā.

Bērni izvēlas katrai sloksnei ne vairāk kā divu krāsu zīmuļus. Pirmās ritmiskās rindas var būt vienā krāsā, nākamās – citā krāsā.

Ritmisks laukuma klājejraksts. Galvenie uzdevumi: turpināt attīstīt rokas **kustību ritmu**, attīstīt **acumēru un precizitāti**, noskaidrot rotājuma – laukuma klājuma būtību zīmējumā un pieejamos lietišķās mākslas darinājumos.

Ar divu labi saskaņotu krāsu zīmuļiem uz vertikāli pagrieztām divām 1/2 A4 papīra lapām bērni zīmē paklāja metu (23. c, d att.). Rotājumam ir nepieciešamas zināšanas par aplīšiem un svītriņu kārtojumu ritmiskā rindā. Rindu mācāms saskatīt ne tikai horizontāli, bet arī vertikāli un slīpi.

Uz rutiņu papīra tīklojuma risināmi daudzkrāsaini ornamentāli darbi ar punktiņu un svītriņu ritmiem (23. e, f att.). Vienā gadījumā ar atšķirīgas krāsas zīmuli viegli ieklājamās krāsainas joslas (23. e att.). Šie un līdzīgi darbi iesakāmi individuālai diferencētai pieejai, ja bērnu darbība ir haotiska un tajā nav acumēra un precizitātes.

23. att.

Lodišu pildspalvu lieto līdzīgi tam, kā lieto grafīta, krāsu zīmuļus un flomāsterus. Visi pieminētie ir "stingri": tie nelūst kā krītiņi un ir vieglāk vadāmi par otu (tās matiņi ir kustīgi un darbība grūti paredzama). Zīmējot ar tiem var izdarīt rokas ļoti straujas kustības (tas ir nozīmīgi cīņā pret rakstīšanas iemaņu interferenci). Ar tiem var iegūt šauru līniju, tādēļ bērns var sekmīgi attīstīt **acumēru** un zīmējuma **precizitāti** (24. c – e att.).

Ar vienas krāsas lodišu pildspalvu bērni labprāt zīmē savā brīvajā laikā. Sižetiskā darba autors ir zēns Pēteris (24. a att.). Ar dažādām dekoratīvām līnijām ir radoši iztēlota zemūdens valstība (b att.). Uz krāsaina aplikāciju vai cita papīra ir polihromi ornamentāli zīmējumi (c, d, e att.).

Šodien bērni sekmīgi lieto **flomāsterus** [I, 26]. Tajā ietvertais cilindriskais filcs vai porolons ir pildīts ar košām krāsvielām. Bērniem vispiemērotākais ir flomāsters ar smailu konusveida (no visām pusēm vienādu) galu, nevis plakanu galu, kas ir nošķelts divos virzienos; tāds flomāsters lietojams līdzīgi tam, kā zīmēšanā lieto platgala spalvu vai skaliņu. Parasti flomāsteru krāsvielas ir ūdenī nešķīstošas un ūdensizturīgas. Tādas ir derīgas grafiskiem darbiem. Flomāsteri ar ūdenī šķīstošām krāsvielām lietojami gleznieciska rakstura darbiem, pludinot uz mitra fona, kā to klasiski darīja mūsu vecmeistars Kurts Fridrihsons.

Pirms zīmējuma ar flomāsteriem nav nepieciešami iepriekšēji tehniski vingrinājumi: tie ir pa papīra virsmu viegli vadāmi un šodienas bērniem jau pazīstami no pirmsskolas vecuma.

Zīmējumos ar flomāsteru ir novērojama zēnu un meiteņu patstāvīga ievirze objektu diferencētā uztverē un izolētā attēlojumā. Piemēram, 6 – 7 gadus vecas meitenes labprāt zīmē puķes ar paralēlām līnijām (25. att.), lelles un dažādi ģērbtas sievietes (1. att.). Zēni labi pazīst atšķirīgas mašīnas un tās daudzkrāsaini vizualizē (25. att.). 25. a attēlā ir t. s. "**rentgena**" zīmējums, kad no ārpuses var redzēt to, kas ir iekšēlpā.

Visiem 6 – 7 gadus veciem bērniem var ieteikt zīmēt uz balta (1/2 A4) fona dažādu krāsu dekoratīvus ziedīņus (26. a, b att.) vai uz viegli akvarelēta niansēta brūna tikpat liela fona zīmēt ziedīņus, sākot ar lielākiem, beidzot papīra augšdaļā ar tādas pašas struktūras sīkākiem ziedīņiem (b att.). Pārējie attēlos redzami ornamentālie darbi ir piemēroti individuālai pieejai gadījumos,

ja bērnam ir interese par tādiem, vai arī ja ir nepieciešamība attīstīt bērna rokas ritmiskas kustības un precizitāti. Ieteicami arī divi dažāda diametra flomāsteri (26. att.).

27. attēlā redzamās cilvēka figūras pauž dzīves aktualitāti: zēns uzpoš skolas apkārtni talkas dienā un meitene attēlo citu – tumšadainu meiteni, kas Latvijā mācās un sagatavojusies apsveikt savu skolotāju. Savukārt vairāku figūru kompozīciju var attēlot ar vienas krāsas flomāsteru (A4). Lai iegūtu atšķirīgas intensitātes flomāsteru zīmējumu, vienā no kompozīcijas galvenajiem dalījuma laukumiem, piemēram, (27. att.) debesu daļā virs nožuvušās aplīšu kārtas ar tās pašas krāsas flomāsteru vēlreiz un, ja vajadzīgs, vēlreiz zīmē pāri aplīšus. Flomāsteri sekmīgi lietojami dažādās jauktajās tehnikās.

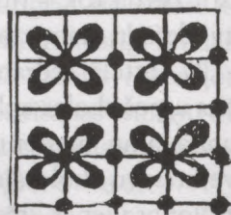
Flomāsteru vietā lietojami arī citi līdzīgas struktūras piederumi – stikla, tekstila, koka u.c. marķeri, kā arī zelta un sudraba krāsu dārgi flomāsteri, kuriem pat ir nerūsoša tērauda uzgaļi. Visu veidu jaunie darbarīki vispirms jāizmēģina, lai redzētu līnijas krāsu un platumu. "Zelta" un "sudraba" krāsvielas parasti izvēlas tikai svinīgiem gadījumiem (apsveikuma kartēm kādā goda dienā u.c.). Tās lieto ļoti nelielā daudzumā: dažām līnijām, līniju grupām vai klājumam nelielā laukumā, piemēram, pasaku kokam. Turklāt tās nelieto tur, kur zelts un sudrabs mēdz būt dzīvē – rostatlietās, piemiņas lietās u.c.

Zelta un sudraba krāsu flomāsteri, tāpat kā irdenie pasteļi u.c. krītiņi, lietojami uz tumša, vienkrāsaina, ļoti labas kvalitātes blīva papīra salvetēm, kā arī izmēģināmi uz visiem jaunajiem materiāliem. Piemēram, uz tumši sarkana flizelīna, zīmējot ar mīkstu, sulīgu liela diametra zeltītas krāsas flomāsteru, krāsvielām sajaucoties, klājumam negaidīti rodas zaļa nokrāsa.

Korekcijas spalvas uzbūve ārēji ir līdzīga flomāsteru uzbūvei (sk. Radošo darbu korekcija 146. lpp.).

Vaska krītus [I, 26] var lietot sliktu, cieta kodola krāsu zīmuļu vietā.

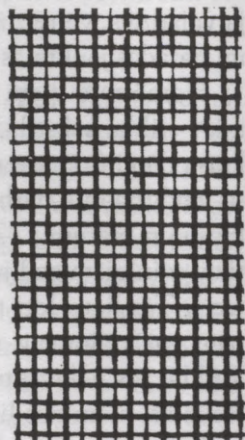
Bērnus sagatavošanas laikā skolai un 1. klasē vislabāk sākt mācīt zīmēt ar sausajiem materiāliem – **vaska krītiņiem**. Tos ir vieglāk vadīt pa papīru, lai iegūtu paredzēto rezultātu. Vienlaicīgi bērni iepazīstināmi ar dažādiem attēlošanas paņēmieniem (21. a, b; 28. att.).

c

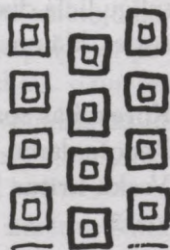
a

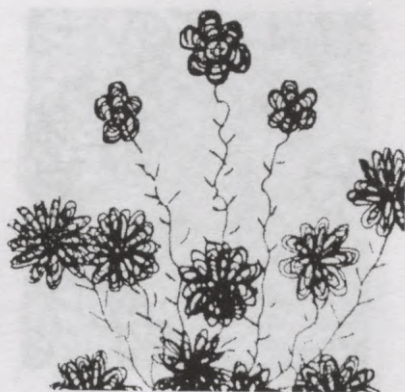
d

b

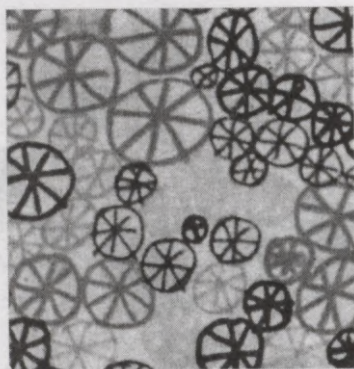

e

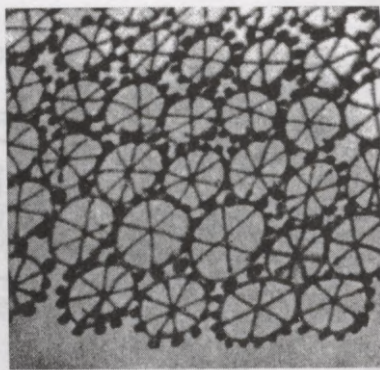

a

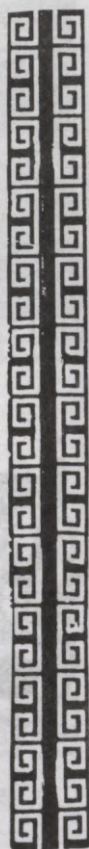
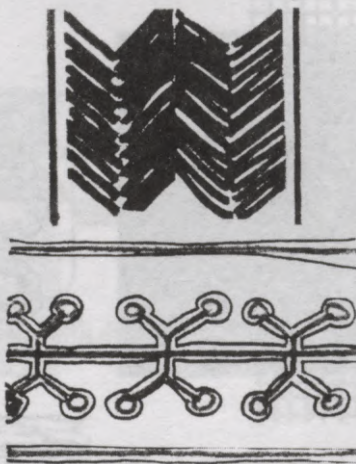

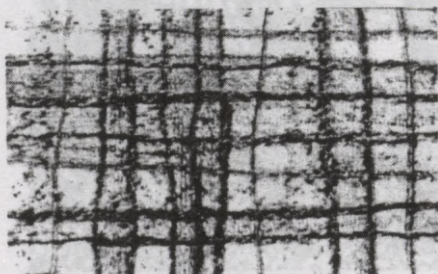
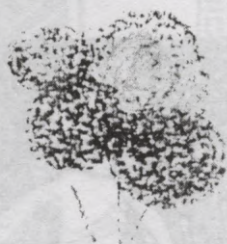
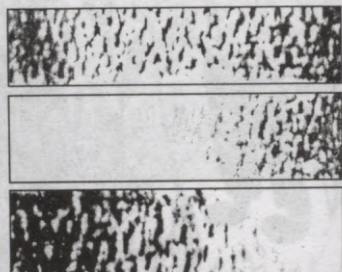
a

b

Lietojot materiālus vai darbarīkus, kas raksturīgi tikai zīmēšanai, tie salīdzināmi savā starpā. Piemēram, kad bērni lieto vaska un mīksto, irdeno krītiņus, jāpaskaidro, ka krīta gabaliņš ir trauks un tāpēc jāsatver ar trim pirkstiem stipri zemu, lai tas nelūztu (28. att.). Vienīgā atbalsta vieta labajai rokai šajā gadījumā ir krīta gabaliņa pieskares vieta papīram. Atsevišķos gadījumos, lai palielinātu zīmējuma precizitāti, nepieciešams atbalstīties arī uz mazā pirkstiņa gala, nevis uz delnas. Darba laikā krīta gabaliņa slīpums attiecībā pret papīra plakni var būt mainīgs – dažādi noliekts vai vertikāls atkarībā no zīmējamās līnijas platuma un rakstura.

Lietojot krīta stieni, visplatāko krāsas laukumu iespējams uzvilkt ar tā sāniem. Ja krīta gabals ir sevišķi garš, tad tas jāsatver ar visu piecu pirkstu galiem, kā tas darāms, iekļājot fonu (28. att.). Tādā gadījumā ar roku izdara ļoti ātras un vieglas plaša vēziena kustības – no horizontāli pagriežta (A4) papīra vienas malas līdz otrai.

Fona iekļāšana izdarāma tad, kad zīmējums pabeigts. Ja fonu iekļāj vispirms, tad bērni (sākuma posmā) to izdara ļoti spēcīgām rokas kustībām un fons kļūst blīvi noseģts – tāds, ka uz tā uzzīmētais nav saskatāms.

Lai bērnus atradinātu no līnijām – vienīgā izteiksmes līdzekļa lietošanas, derīgi uzdevumi ar nolauzta krītiņa stieniņa sānu.

Kad pirmo reizi pedagogs rosina salauzt veselo krītiņa stieni, aptuveni 10 – 15 cm garumā (īsāku nē!), bērniem ir liels izbrīns, ka krītiņu drīkst lauzt. Visi gabaliņi saglabājami krītiņu kastītē; nevienu nedrīkst pazaudēt!

Pedagogs pie tāfeles ar tāfeles krītu demonstrē atšķirību starp to, kādu izteiksmes līdzekli iegūst, ja zīmē ar stieniņa galu (līniju), un atšķirīgs vizuāls rezultāts un izteiksmes līdzeklis ir, ja zīmē ar stieniņa gabala sāniem (iegūst krāsainu laukumu).

Piemērots uzdevums ir papīra rūtojums (28. att.), kas top abos virzienos, pamīšus mainot līnijas ar laukumiem. Ja kāds vēlas, pabeigtajā darbā var vēlreiz akcentēt kādu līniju vai laukumu, tam pārzīmējot pāri ar stingrāku krītiņa piespiedienu pie papīra.

Pamazām izkopjams ļoti niansēts klājums (28. att.), sākot gan ar vieglu krītiņa piespiedienu un līdz krāsu joslas galam, pama-

zām to pastiprinot, gan arī pretēji: var joslu iesākt ar krītiņa stingru piespiedienu un turpināt līdz vieglam. Šāds uzdevums apvienojams ar ik divu pamatkrāsu klājumu savienošanu joslas vidū, iegūstot pirmās pakāpes atvasinātās krāsas (28. att.).

Krītiņa gabaliņa sāna piespiediena dažāds spēks izdarāms, roku aplojot, ja attēlo gaisa balonus (28. att.).

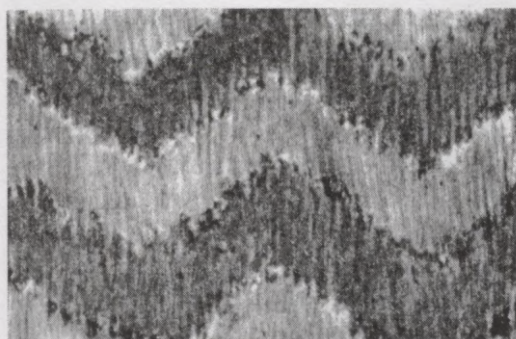
Spēcīga krītiņa gala piespiedienu var attīstīt asteres (sānskata) attēla svītrinājumā (28. att.), sākot no zieda attēla vidus.

Īpaši tehniski vingrinājumi ar vaska krītiņiem redzami 29. attēlā. Tie uzskatāmi par patstāvīgiem pabeigtiem darbiem un nav ne ar ko papildināmi. Tie praktizējami tad, ja kādam bērnam interesē, kā arī tad, ja kādā stundā atliek brīvs laiks, jo to apjoms ir neliels. a attēlā redzams blīvs ornamentāls vienmērīgs svītrinājums. Izdarot rokas zig – zag kustības, pamīšus lietojami divi atšķirīgu krāsu krītiņi. Krītiņa gals piespiežams pie papīra vienmērīgi. b un c attēlos ir niansēts klājums ar spirāles veida rokas kustībām, mainot rokas piespiediena spēku. Zīmēts ar neliela krīta stienīša sāniem. Visā ($1/3$ vai $1/4$ A4) laukumā piespiediena spēks maināms no visstiprākā sloksnes vienā galā vai stūrī līdz visvājākajam papīra sloksnes otrā galā vai pārējā laukumā.

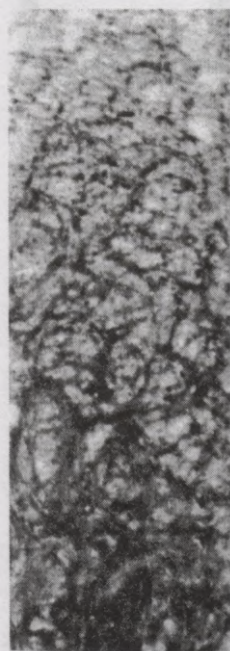
$1/3$ A4 formāta papīra sloksne vispirms vizuāli jānovērtē, lai iegūtu ļoti labu niansētu klājumu ar vienas krāsas krīta stienīša sānu (29. att.): var sākt ar maksimālo piespiediena spēku un beigt ar ļoti nelielu piespiediena spēku, kā arī var sākt ar vieglāko klājumu un beigt ar stiprāko. Tādā laukumā var maigi ieklāt – sagleznot divu atšķirīgu krāsu krītiņu krāsvielas (d att.).

Laukuma vienmērīga ieklāšana ar krīta slāni (30. att.). Apmēram 15 mm garu krīta gabaliņu bērni satver ar diviem pirkstiem. Pieliek tā sānu pie papīra guļus vertikālā pagriezienā atieksmē pret papīra malām. Ar rokas horizontālu kustību iegūst krāsainu laukumu (apm. 5 cm garu), kas ir tik plats, cik krīta gabaliņš garš. Nemainot krīta gabaliņa stāvokli un neatceļot to no papīra, maina rokas kustības virzienu par 90° un velk uz leju tāpat pēc acumēra aptuveni 5 cm garu vertikālu ļoti platu līniju.

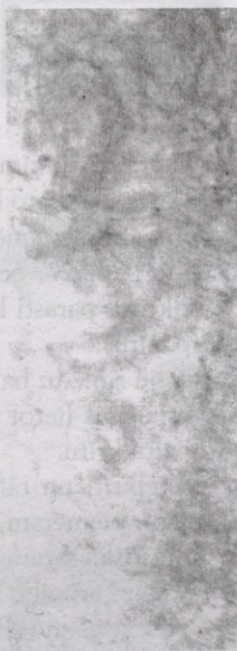
Tālāk, nemainot krīta stāvokli, bet mainot rokas kustības virzienu par 90° , virzot to pa kreisi horizontāli, iegūst krāsainu laukumu, līdzīgu augšējam. Tad, atkal mainot rokas kustības virzie-

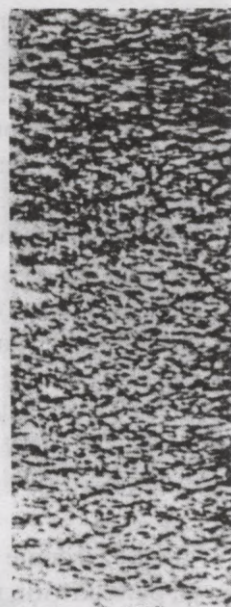
a

b

c

d

nu par 90° un pavirzot krīta gabaliņu uz augšu, savieno abus krāsainos laukumus ar līniju.

Ar līdzīgām rokas kustībām un krītu iesedz visu iezīmētā laukuma vidusdaļu. Vingrinājumu var izdarīt arī citā variantā: jau sākumā krīta gabala sānu pieliekot pie papīra horizontālā stāvoklī attiecībā pret papīra malām.

Tāds fons lietojams dažādiem precīziem ornamentāliem darbiem. 30. attēlā redzams, cik veiksmīgi bērns apguvis un atbilstoši savai iecerei lieto vaska krītiņa stienīša galu (zīmējumam) un sānus (fona ietonēšanai), kā arī variatīvi lieto krītiņa/rokas piespiediena spēku.

VI krāsainajā attēlā redzams, kā vaska krītiņus var sagleznot, t.i., dažādu krāsu slāņus var savienot niansētās pārejās.

Krāsaini **asfalta krīti** ir blīvi, stingri stienīši. Kā jau pats nosaukums liecina, tie lietojami lielizmēra zīmējumiem galvenokārt uz asfalta.

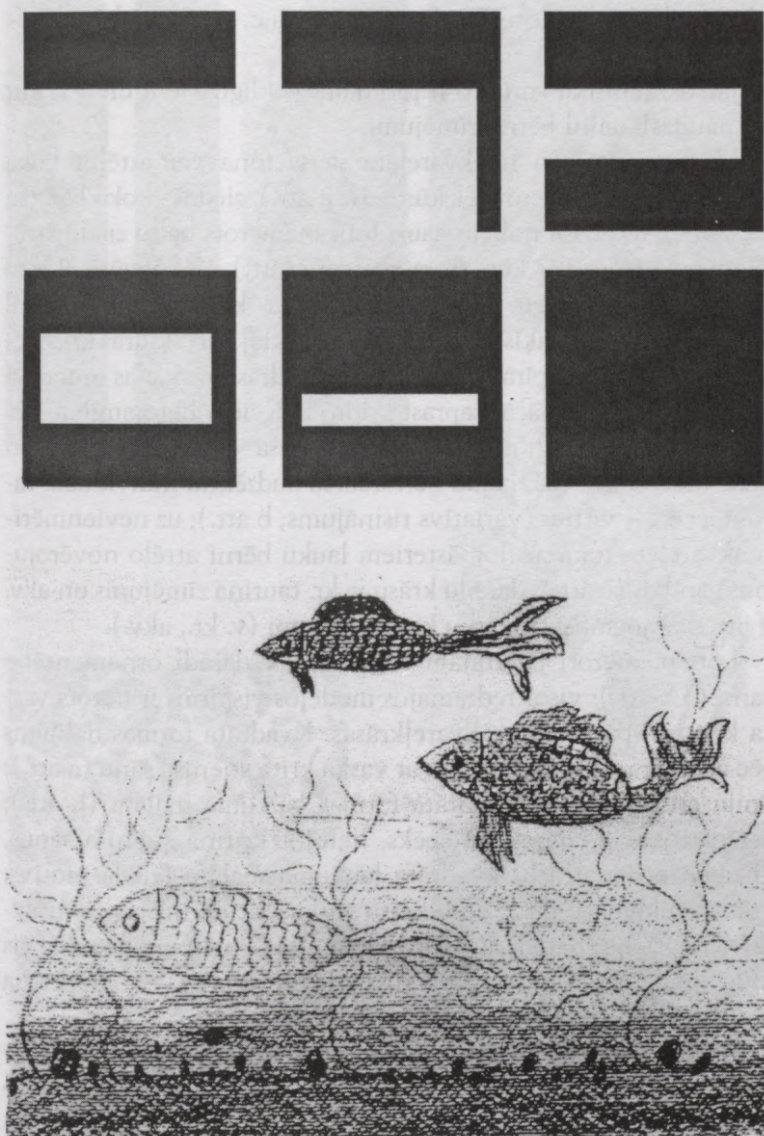
Mīkstie, irdenie stienīši [I, 26] ir zīmējuma ogle, sangvina, sēpija, pastelkrītiņi, tāfeles krīti. Tos lieto līdzīgi vaska krītiņiem: satver tuvu apakšējam galam, ar kuru zīmē. Gleznieciskos pastelū darbos pigmentus sajauc uz papīra ar berzīti (tai ir smails gals; to sarullē no papīra). Pastelkrītus parasti lieto uz tumša kolorēta papīra (var lietot arī velūrpapīru).

Ar ogli, sangvinu vai sēpiju zīmē uz balta, kā arī kolorēta papīra. Minētos materiālus iespējams lietot dažādās jauktās tehnikās, piemēram, ar ogli un baltu krītu.

Dažādu krāsu dārgie pastelkrīti un tāfeles krīti ir piemēroti košiem dekoratīviem darbiem, piemēram, ziedu zīmējumiem; ar tiem var sekmīgi risināt fantastiska satura darbus (zemūdens valstība, kosmoss). Līdzīgi lietojami arī eļļas krīti.

Tāfeles krīti nav piemēroti ar astmu slimiem bērniem.

Jauktās tehnikas [I, 26] ir nepieciešamas, lai ievērotu individuālo pieeju kādam bērnam vai diferencēto pieeju tehniski vājāk sagatavotai bērnu/skolēnu grupai vai pat veselai klasei. Ar jauktajām tehnikām, kurās ir darbība ar ūdeni šķīstošām (guašu, akvareļā) krāsvielām, visus iesācējus bērnus var iedrošināt lietot otu un ūdeni ar krāsvielām.

30. att.

Jauktajās tehnikās galvenā uzmanība veltāma iecerei atbilstošas specifiskās noskaņas iegūšanai. Tā, piemēram, šādai darbībai ir piemērota fantastiska Kosmosa tēma, interesanta dinamika zemūdens valstībā, iztēlotu pasaku, nostāstu u.c. vārda mākslas daiļdarbu ilustrācijas.

Jaukto tehniku varianti ir ļoti daudzveidīgi. Tie ir **divu slāņu** vai **daudzslāņaini** bērnu zīmējumi.

Uz nevienmērīgi noakvarelēta sausa fona var attēlot koka stumbrus ar flomāsteru (tekstūra; 31. a att.), ziedoša koka lapotni (d, e att.); ar guašu noklāts sauss fons piemērots baltu ziedu attēlojumam (guaša vai korektora spalva; c att.). Lai apgūtu šķidro akvarelkrāsu sekmīgu lietojumu virs fona, kurā iezīmēti dažādi krustojošies balti riņķīši (v. kr.), drosmīgi klāj pāri šķidrās krāsvielas un, pagriežot papīra lapu vertikāli, šķidrās krāsvielas **notecina** (b att.). Tā bērni mācās saprast šķidro krāsvielu lietojamību.

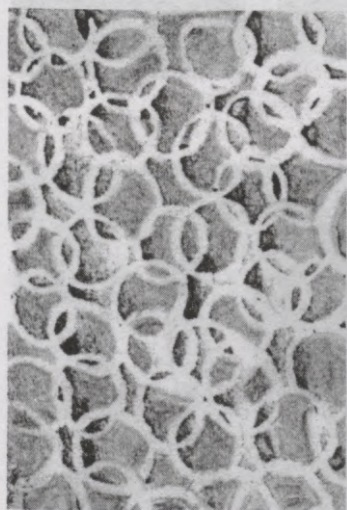
32. att. balts v. kr., akv. vai šķidra guaša – kaktuss (a att.) un zieda motīvs (d att.); lauku bērnu dārzu audzēkņu individuālā radošā iecere – vītnes (variātivs risinājums; b att.); uz nevienmērīgi akvarelēta fona ar flomāsteriem lauku bērni attēlo novērojumus ganībās (c att.); dažādu krāsu v. kr. tauriņa zīmējums un akv. (f att.); etnogrāfisko svārku krāsu laukumi (v. kr., akv.).

Ļoti piemēroti jauktajām tehnikām ir dažādi ornamentālie darbi (33. att.): visos redzamajos modeļos vispirms ir lietots vaska krīts un pāri klātas akvarelkrāsas. Kvadrāta formas dalījums pēc acumēra 4 vienādās daļās ar vaska krīta stienīša sānu (a att.); līniju grupējums gar kvadrāta formas laukuma malām (b att.); dažāds rokas piespiediena spēks, lietojot krītiņa stienīša sānus, virzienā no centra uz kvadrāta laukuma malām (zieda motīvs; krāsas laukums; c att.); divu krāsu vaska krītiņu līnijas centrālajā kompozīcijā (f att.); divi rūtoti laukumi (e att.) un visgrūtākais uzdevums šajā grupā: aplī un ripas ziemā (d att.) – kompozīcija segta ar tumši zilu guašu.

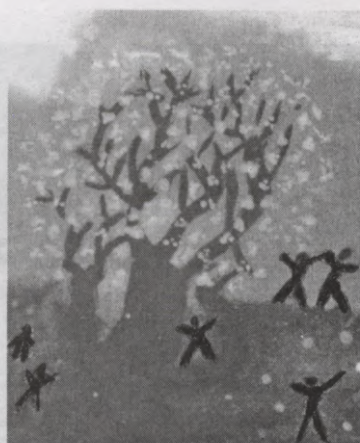
Kā 6 gadus veciem zēniem, tā meitenēm pilsētās un laukos ļoti labi izdodas dažādu ziedu zīmējumi brīvā ritmā (34. att.): vienkārši ziediņi kontrastējošās krāsās ar fonu (a att., v. kr., akv.); radošās iztēles ziedi (c att.; akv., fl.); atšķirīgās jauktajās tehnikās vēlā rudens pēdējie ziediņi – miķelītes, kas vēl ir košas, kad dārzeņos jau ienākušas nakts salnas (b att., akv., fl.; v. kr., akv. vai gu.). Pamatskolā ir attēloti lapoti un ziedoši zari (d att., akv., tuša).

a

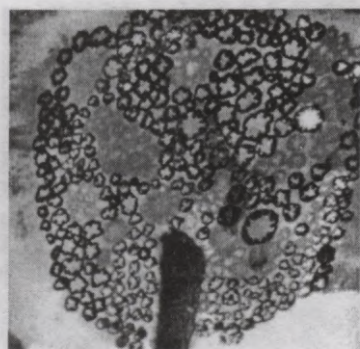
b

c

d

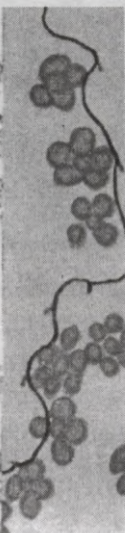
e

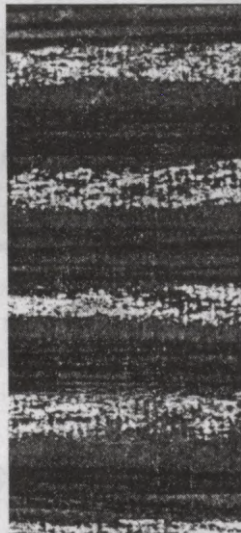
a

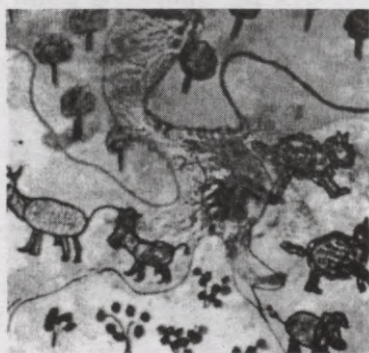
d

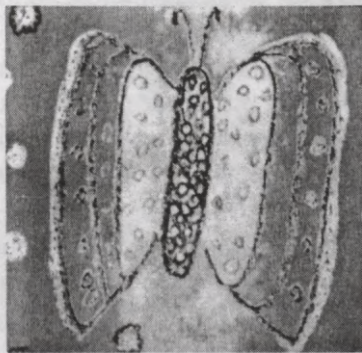
b

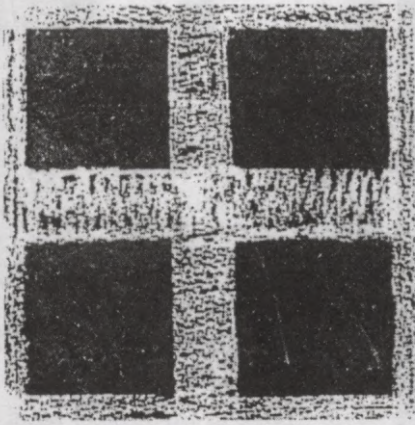
e

c

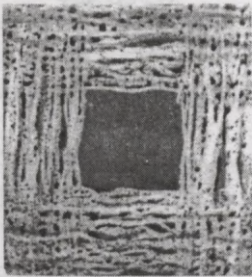
f

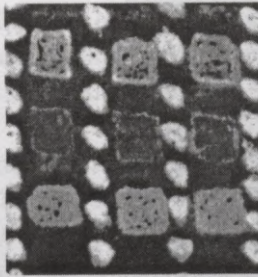
a

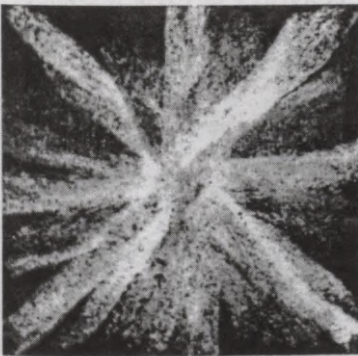
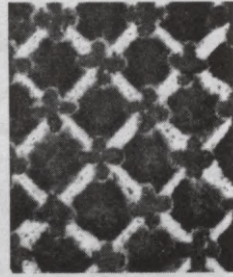
d

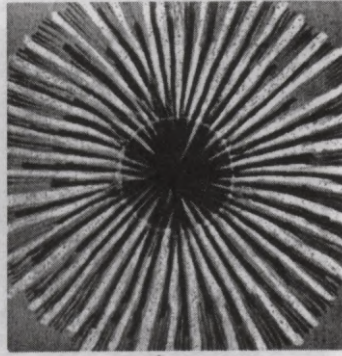
b

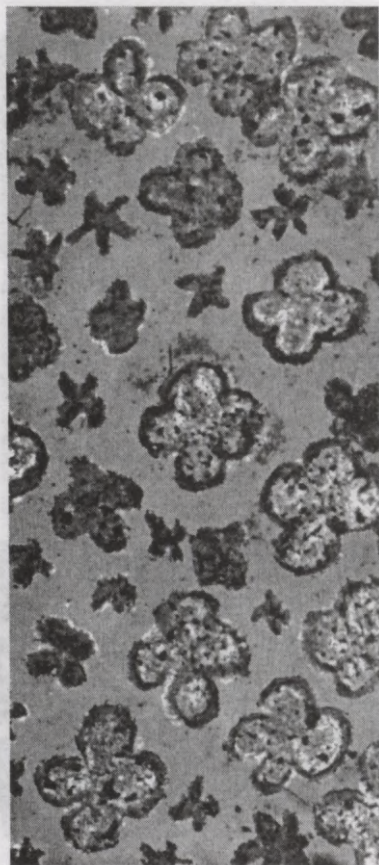
e

c

f

a

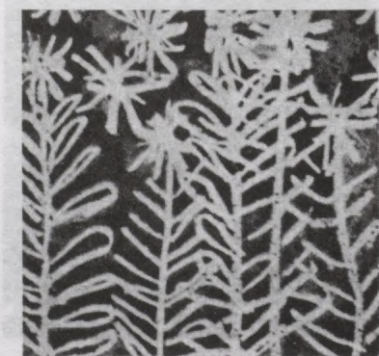
c

d

b

Ļoti daudz zīmējumu jauktajās tehnikās redzami krāsainajos attēlos (sk. krāsaino attēlu anotācijas). Vairāku darbu reprodukcijas ievietotas 27., 32., 40., 147. un 167. lapaspusēs.

Zīmējot jauktajās tehnikās, bērni aktīvi pēta, analizē darbības procesu un rezultātu. Tā ir sava veida **meklējumdarbība**, lai atrastu ieceres izteikšanai vispiemērotāko variantu.

Bērnu **gleznieciska** rakstura darbiem piemērota ir guašas un akvareļa tehnika. Parasti sāk ar guašas tehniku.

Guašas un akvareļkrāsas atšķaidāmas ar ūdeni.

Guašas tehnikas piederumi: porains papīrs galda pārsegšanai. Guaša (sākumam nedaudz: dzeltena, sarkana, zila un balta), plakans skaliņš krāsvielu izņemšanai no platgala pudelītes (burciņas), neplīstošs trauks (0,25 – 0,5 l) ar ūdeni, "palette" – sekls, lēzens trauks guašas jaukšanai), zīmēšanas tampons, apaļa vai plakana ota, papīra vai auduma (marles) salvete (otu sausināšanai, pirkstu notīrīšanai un krāsu traipu uzsūkšanai).

Guašu **izgatavo rūpnieciski**. Tā var būt sausā pulverī, to pārdod dažādā fasējumā (tūbiņās, platgala pudelītēs, plastmasas burciņās vai metāla kārbās). To izgatavo no krāsaina pulvera, kas sajaukts ar līmūdeni. Guaša nav caurspīdīga, tā nosedz papīru, zūstot kļūst nedaudz gaišāka.

Guaša ir **sedzoša krāsviela**. Pirmajām nodarbībām pirmsskolā un sākumskolā pieaugušie to iepriekš sagatavo – atšķaida ar ūdeni svaiga kefīra konsistencē un izdala uz lēzena trauciņa – "palette", pamazām bērni/skolēni pieradināmi patstāvīgi sagatavot guašu darbam, piemēram, izspiest no tūbiņas, sajaukt ar ūdeni.

Darbību ar guašu var sākt, vispirms lietojot zīmēšanas tamponu (35. att.). Tas lietojams arī ar akvareļkrāsām un tušu uz sausa un mitra papīra (35. att.). Šo instrumentu lieto ar vienas krāsas pigmentiem, ar vairāku krāsu sajauktiem pigmentiem: ar to iegūst dažādu tekstūru dekoratīvajos darbos; to lieto burtu rakstīšanai, ornamentu un attēlu zīmēšanai (35. att.) uz sausa vai mitra fona.

Zīmēšanas tampons bērnam/skolēnam darbībā ar guašu ir pirmais instruments. Tā kātam ir grafīta zīmuļa diametrs, bet pats

tampons var būt blīvāks vai mazāk blīvs. Tas derīgs visiem bērniem guašas tehnikas apguves sākuma posmā un, ievērojot individuālo pieeju, vēlākajos attīstības posmos bērniem, kuriem ir grūtības lietot otu. Zīmēšanas tampons ir lietojams vienkārši, līdzīgi tam kā zīmulis. Tam nav grūti vadāmās otas plūksnas, kuras kustības ir iepriekš īpaši jāparedz, lai uzzīmētu paredzēto attēlu.

Zīmēšanas tamponu **gatavo** šādi: kātam paredzētā kociņa smailajam galam apvij nelielu vates spilventiņu. Tam blīvi aptin vates lenti (35. att.). Visu pārtin ar marli. Stingri nosien ar diegu. Marles stūrus un diega galus nogriež.

Tampona apjoms nedrīkst būt pārāk liels (35. a att.), lai varētu redzēt to līniju, kuru bērns/pieaugušais zīmē. Labi kopts (vienmēr pēc lietošanas izskalots un pareizi uzglabāts – 20. att.), tas lietojams **gadiem ilgi**.

Pedagogs var iemācīt aktīviem skolēniem patstāvīgi sagatavot tamponu **vienreizējai** lietošanai. Šim nolūkam viņi blīvi sagatavo kociņa galu, ja vajadzīgs, var pārsiet ar diegu. Platas līnijas zīmējumam tampons var būt liels, šauras līnijas ieguvei – neliels (var uztīt pat uz sērkokociņa diametra kociņa gala). Pēc lietošanas krāsvielas izspiež guašas trauciņā, ietin papīrā un izmet papīrgrozā.

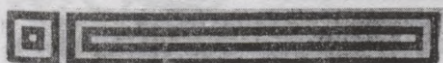
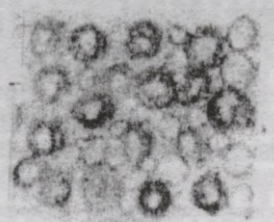
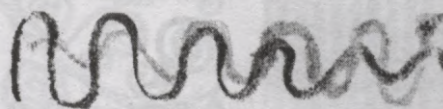
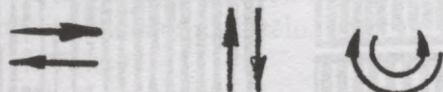
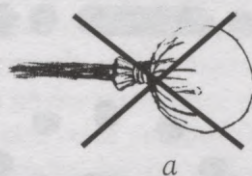
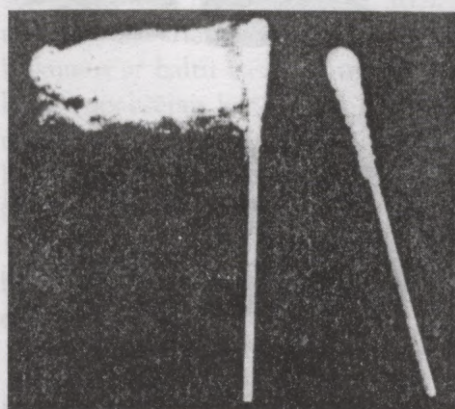
Zīmēšanas tamponus bērni vispirms lieto krāsainos grafiskos zīmējumos. Gleznieciskie darbi arī ir iespējami, bet – sarežģītāki.

Zīmēšanas tampona lietošana (35. att.). To satver ar trim pirkstiem un tur kā zīmuli rakstot: labā plauksta ir piespiesta pie galda/sola virsmas (35. att.), bet ar kreisās rokas pirkstiem pietur papīru. Tampona nospieduma pēdu – punkta lielums un līnijas platums ir atkarīgs no tampona diametra un blīvuma (35. att.).

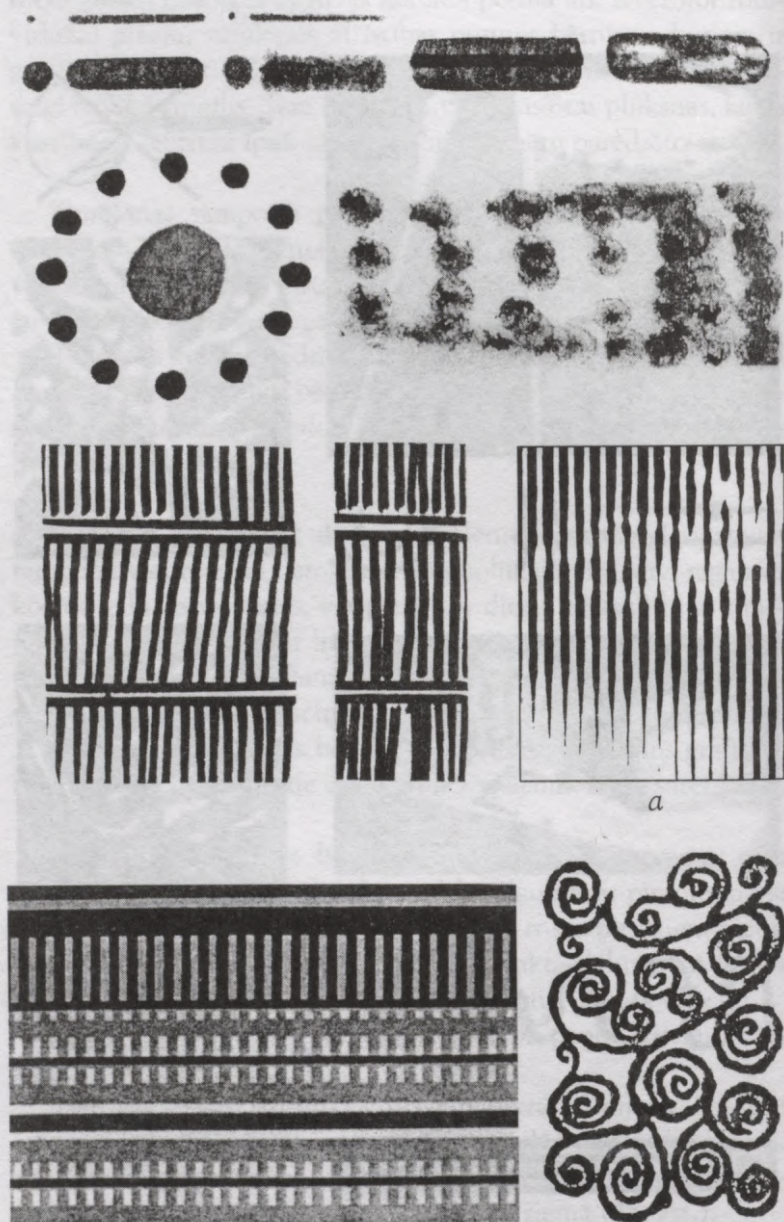
Zīmēšanas tamponu var viegli vadīt pa papīra virsmu visos virzienos un pagriezienos (21., 35. att.).

Pa mitru papīru var vilkt vismaz divu krāsu līnijas vai aplīšus (vieni no tiem ir košāki, spilgtāki): tie izplūst, un rodas skaists, maigs laukuma rotājums (35. att.). Zīmēšanas tampons ir piemērots novērotā koka struktūras zīmējumam ziemā (35. att.).

Ar lielu tamponu var uzzīmēt ļoti platu līniju/laukumu; pāri tam uz sausa vai mitra fona var zīmēt līniju ar manāmi sīkāku tamponu (36. att.).

35. att.

36. att.

Ļoti vienkārši ir ornamentāli darbi (36. att.): centrālajā kompozīcijā ar dažāda diametra tamponu; darbība uz mitra fona (35., 36. att.); dažādi līniju ritmi (36. att.); attapīgam bērnam īpaši interesants ir variants, kad vispirms uz papīra brīvā ritmā iezīmē laukumus ar baltu vaska krītu. Tam pāri ritmiski velk krāsainas līnijas: apakšējais krītiņa slānis nepieņem guašas pigmentus, un rodas līniju pārtraukums (36. a att.). Arī cita veida ornamentālie darbi ir ne tikai uz A4, kvadrāta u.c. formāta, bet pat uz ļoti šaurām papīra sloksnēm (35. att.).

Ar baltu guašu uz tumša fona lauku bērni sekmīgi modelē labi pazīstamu dzīvnieku (piemēram, sprogainu aitiņu) figūru siluetus (37. att.).

Sitot ar pussausu tamponu, var iepunktēt bālāku fonu un uz tā ar krāsvielām bagātāku tamponu var spēcīgi piespiest punktus, tā iegūstot tauriņa attēlu, koka un dārza racēja figūras attēlu (37.** att.).

Daudzveidīgi ir ornamentālie darbi, zīmēti ar dažāda diametra tamponiem (38. att.).

Guaša un ota vislabāk noder lieliem, košiem zīmējumiem. Tā kā guaša ir sedzoša krāsviela, tās kārtas cita citu labi sedz. Uz sausa, nožāvēta, tumša klājuma var lietot gaišu vai pat baltu guašu (40. att.).

Zīmējums ar otu un guašu [I, 26]. Otas ir gan apaļas (matu) ar smailu galu (tās ir vislabākās!), gan plakanas (saru) un apaļas ar taisnu galu (39. att.). To satver ar trim pirkstiem diezgan augstu virs metāla uzgaļa (20., 39. att.).

Otu lietojums zināmā mērā ir ierobežots (sk. kustību shēmas 21. att.). Ota vadāma ērtas slīdēšanas virzienā. Bīdot otas plūksnu ar smaili pa priekšu, tiek bojāti tās matiņi.

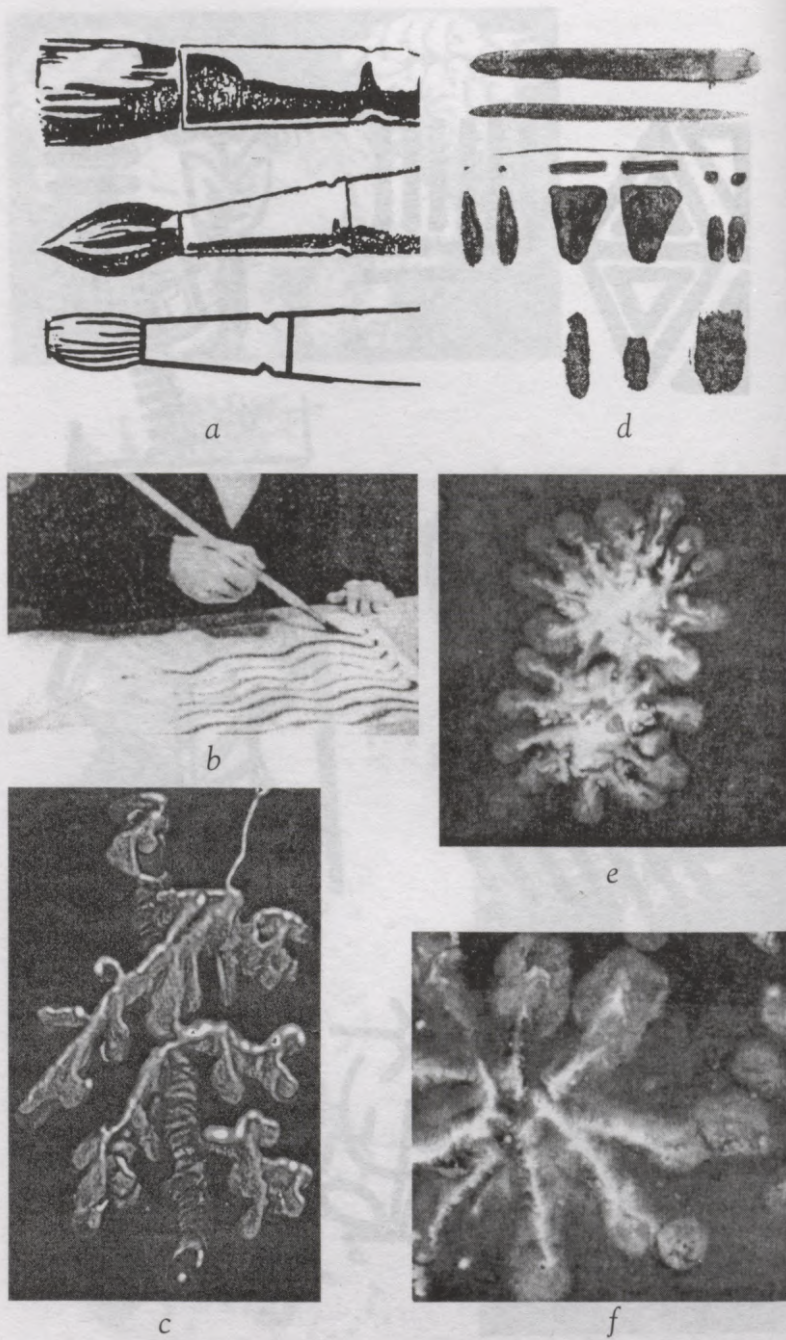
Ar jebkuru otu var iegūt plūksnas sānu nospiedumus (39. att.) uz sausa vai mitra fona.

Lietojot otu, izdarāmi daži interesanti guašas pludināšanas varianti (39. c, e, f att.): guašu var nopludināt uz leju pa vertikāli paceltu papīru (c att.), var pludināt "ziediņus", "tālas mirgojošas zvaigznītes" horizontālā plaknē (notiek krāsvielu difūzija).

38. att.

39. att.

40. attēlā ir 6 g.v. bērnu zīmējumi, pirms viņi intensīvi apgūst rakstītprasmi. Lauku bērni sekmīgi attēlo novērotus mājdzīvniekus uz niansēti klāta fona (a att.); b attēlā: zīmējums tapis uz kolorēta fona; d attēlā redzama 6 g.v. bērnodārza audzēkņa kompozīcija (apaļā ota ar plakano galu: siluets, līnijas, plūksnas sānu nospiedumi). Tauriņa attēls ir ļoti vienkārši uzzīmēts ar otu. c attēlā pusaudža zīmējums ar baltu guašu uz melna fona.

Pirmajā un tālākajās klasēs, kad zīmēšanā spēcīgi vērojama rakstīšanas iemaņu interference, lietojot otu, ievērojams sekojošais:

- 1) bērnu psihes īpatnības: viņiem ir selektīvā uztvere [1, 181], viņi ievēro visu dinamisko, jauno, vizuālās izmaiņas apkārtņē, to, kas notiek būvlaukumā (topošas un pabeigtas ēkas, ķieģeļi, bloki, paneļi, ceļamkrāni, dažādas – īpaši kravas mašīnas, celtnieki u.c.). Bērnu zīmējumi sekmīgi izdodas tad, ja pedagogs balstās uz viņu atmiņā ieguldīto vizuālo informāciju (41. att.);
- 2) nosauktajā bērnu zīmējuma attīstības posmā attēlojums ar otu un guašu izdodas, ja stundas sākumā vispirms izdara vingrinājumus ar ļoti straujām rokas kustībām (A4 horizontālā pagriezienā). Šādi vingrinājumi pirms zīmēšanas izdarāmi dažādās tehnikās (arī pusaudžu vecumā), ja zīmējumā vērojama rakstīšanas iemaņu kavējošā ietekme.

Bērniem jāiemācās: ar otu droši vilkt taisnas līnijas visos virzienos; zīmējumā lietot apgūtos tehniskos paņēmienus un iepriekšējos novērojumus.

Uzskates līdzekļi:

- 1) A4 formāta zīmēšanas papīrs, uz kura pedagogs demonstrē guašas krāsvielu lietošanas un līniju vilkšanas paņēmienus.
- 2) uz A4 uzvilktu līniju paraugi M 1:1;
- 3) vēlama ļoti liela izmēra smaila, apaļa akvareļota tehnisko vingrinājumu demonstrējumiem.

Katram skolēnam nepieciešams: balts zīmēšanas papīrs (A4) un A4 rakstāmpapīrs vingrinājumiem (2 lapas), tumša vai spilgta guaša, liela smaila apaļā matu ota, lielāks neplīstošs trauks ūdenim (apmēram glāzes tilpumā), lēzens trauciņš (balts plastmasas šķīvītis vai burkas plastmasas vāciņš – "palette") – krāsvielu at-

šķaidīšanai un sajaukšanai, porains papīrs sola virsmas pārsegšanai, papīra vai tīra kokvilnas auduma salvēte otas nosusināšanai un traipu notīrīšanai, plakans skaliņš krāsvielu izņemšanai no trauka.

Ja mācību telpā nav ūdens krāna un izlietnes, koplietošanai vajadzīgs viens tukšs spainis un otrs – ar tīru ūdeni.

Darbības vietu skolēni iekārto pirms stundas sākuma. Viņi pārse dz sola virsmu ar porainu papīru. Iekārto darbavietu, lai būtu ērti, parocīgi zīmēt. Ūdens trauks novietojams sola/galda augšējās malas labajā pusē, tam blakus pa labi – "palette" (ja "palette" paredzēta diviem skolēniem, tā novietojama sola virsmas vidū). Salvete atrodas kreisajā pusē; skaliņš turams krāsas traukā, bet ota – vai nu pa labi, vai augšējā malā, ar metāla daļu atbalstīta pie "paletes" malas; to nedrīkst turēt ūdens traukā ar matiņiem uz leju, lai plūksnu nesabojātu.

Zīmējuma papīrs darbības laikā jātur horizontālā pagriezienā galda virsmas vidū. To nedrīkst grozīt.

Iepazīšanās ar otu. Ota sastāv no koka kāta, metāla uzgaļa un caunas, vāveres vai cita dzīvnieka astes mīkstiem matiņiem. Tādēļ otas ļoti jāsaudzē. Ir arī saru ota (cūkas saru ota). Sintētisko saru ota "izmet" visas krāsvielas uzreiz, tiklīdz pieskaras papīram.

Pirms zīmēšanas ar otu skolēni veic "**sausos vingrinājumus**". Skolēni pareizi satver otas kātu ar trim pirkstiem tāpat kā zīmuli. To tur viegli, zemāk par kāta vidu. Plaukstu un elkoni neatbalsta uz galda, lai rokas vēzieni būtu brīvi un ar otu varētu pieskarties jebkurā papīra vietā. Otu nedrīkst turēt ūdens traukā vertikālā stāvoklī.

Otas satvērumu (atcelta plauksta un elkoni) salīdzina ar zīmuli un pildspalvas satvērumu rakstot (tad plauksta atbalstīta uz galda). Zīmējot otas īpatnējais satvērums nepieciešams rokas strauju un plašas amplitūdas kustību attīstīšanai, lai tādējādi atbrīvotos no kustību lēnā tempa, kas tipisks rakstīšanai.

Ar pareizi satvertu otu skolēni gaisā apļo plaukstu abos virzienos. Vingrinājums nepieciešams plauksta kustību attīstīšanai un atkārtojams vairākās stundās, kamēr skolēni zīmējuma laikā sāk otu pareizi turēt, prot ar to brīvi rīkoties un veikli izdara plauksta kustības. Ar kreiso plaukstu ieteicams satvert apakšdelmu virs plauksta locītavas, lai būtu iespējams izdarīt mērķtiecīgas kustības. Pēc tam skolēni apļo otu tikai pirkstos (arī abos virzie-

nos), negrozot plaukstu. Tad visi "zīmē" gaisā garas vertikālas un horizontālas līnijas (roka izdara kustības tikai pleca locītavā) un ar sausu otu viegli zīmē pāri papīram, tam nepieskaroties (roka kustas visās locītavās). Vingrinājumu laikā pedagogs labo kļūdas.

Krāsvielu sagatavošana. Uz "paletes" uzlikto krāsvielu atšķaida ar ūdeni. Šim nolūkam otu vispirms samērcē, lai tā būtu viscaur slapja. Jāraugās, lai guaša nebūtu pārlietu atšķaidīta, citādi tā slikti nosedz papīru. Tā nedrīkst būt arī bieza: tad ota neslīd un žūstot segums ar guašu kļūst nevienāds, pat saplaisā.

Tehniskie vingrinājumi. Ir nozīmīgi atcerēties, ka bērniem vieglāk vilkt vertikālās nekā horizontālās līnijas, bet viņiem jāiemācās vilkt abējādas līnijas, īpaši horizontālās.

Pedagogs parāda vingrinājuma paraugu M 1:1. Skolēni konstatē, ka viņiem būs jāzīmē horizontālas un vertikālas līnijas. Tās krustojamas cita citai pāri (41. a att.).

Atkarībā no bērnu sagatavotības un grafisko darbu parastā tempa (dažās klasēs skolēni ļoti gausi raksta un zīmē) pirmajā stundā var ātri vilkt vai nu tikai horizontālas, vai vertikālas (arī slīpas) vienāda platuma līnijas (41. a att.). Pirmo reizi tehniskie vingrinājumi jābeidz vismaz 10 – 12 minūtes pirms stundas beigām. Normāli attīstītam un iepriekš labi sagatavotam skolēnam sekojošajam kontūrzīmējumam caurmērā vajadzīgas 7 minūtes.

Pedagogs demonstrē uz papīra lapas **horizontālo** līniju vilkšanas paņēmieni, un skolēni to dara pēc tam: otas satvēriens un labās rokas stāvoklis vingrinājumu un zīmēšanas laikā ir tāds pats kā iepriekš noskaidrotais. Kreisās rokas pirkstu gali viegli pietur zīmējuma papīru, lai tas nekustētos. Turēšanas vieta maināma pēc vajadzības (augšā, apakšā, vidū, kreisajā vai labajā malā).

Visas līnijas velkamas otas ērtas slidēšanas virzienā. Otas kāta brīvais gals rāda vilkšanas virzienu ("**vāverīte iet pa priekšu, un astīte virzās aiz tās**"). Horizontālo līniju velk no kreisās uz labo pusi, kāta brīvais gals noliekts pa labi. Līnijas jāsāk vilkt ar otas vieglu pieskārienu noskatītajā vietā. Tām jābūt maksimālā otas plūksnas sānu platumā. Roka galvenokārt kustas pleca locītavā. Lai novērstu kļūdas, pedagogs rāda, ka nedrīkst vadīt otas plūksnas sānus, kā akvarelējot: ar guašu tā neslīd.

Skolēni uzņem otā guašu, piesūcinot to no visām pusēm (otu

ātri pagroza). Vingrinājumus viņi veic uz rakstāmpapīra. Jāuzmanās, lai, ņemot guašu ar otu, uz papīra neuzkristu traipi.

Vingrinājumu laikā bērniem jāatgādina, ka līnijas **jāvelk droši**, ar vislielāko ātrumu. Jo ātrāk velk, jo līnijas iznāk līdzienākas (skolēni paši par to var pārliecināties). Ļoti ātri uzvilkt līniju izdodas tad, ja tās sākuma un beigu gali ir ārpus vingrinājumu lapas uz porainā papīra (2. b; 41. a att.).

Vingrinājumu gaitā jāseko, lai skolēnu rokas muskulatūra tiktu savlaicīgi atpūtināta. Laiku pa laikam pedagogs liek viņiem izdarīt rokas muskuļu atbrīvošanas kustības ("izpurināt" rokas).

Vertikālo līniju velk no augšas uz leju, otas kāts pavērsts uz zīmētāja pusi. Pedagogs to demonstrē tā, lai skolēni varētu rokas kustību labāk redzēt (viņš stāv pret klasi profilā; vingrinājuma papīrs piestiprināts pie dēļa). Velkot vertikālas līnijas, roka kustas pleca, elkoņa un plaukstas locītavās.

Skolēni velk vertikālās līnijas pāri horizontālajām līnijām. Lai tās tiešām izdotos vertikālas, vispirms jāvadās pēc papīra lapas kreisās vertikālās malas, tad pēc uzvilktās pirmās vertikālās līnijas utt.

Ja vertikālā līnija kādam skolēnam neizdodas, citā stundā nepieciešams papildu vingrinājums (b att.): pa pāriem jāvelk blakus vertikālā un slīpā līnija (rokraksta slīpumā).

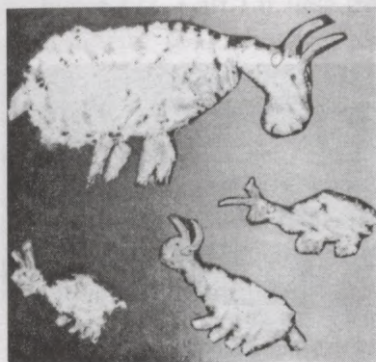
Lai ievērotu diferencēto pieeju skolēniem, pedagogs spējīgākajiem uz vingrinājuma papīra var mācīt vilkt **dažāda platuma** līnijas (c att.). Tādas līnijas rodas, ja otas plūksnas piespieduma laukumu palielina, t. i., tās kātu nolaiž arvien zemāk. Grūtāk padodas visšaurākās līnijas: tās velkot, ota jāvada pavisam viegli, kāts jātur pilnīgi vertikāli tā, lai papīram pieskartos tikai otas plūksnas smaile. Ja skolēni ar guašu zīmē pirmo reizi, tad viņi pirmajā stundā nevar apgūt visus līniju platumus; darbs pakāpeniski veicams nākamajās stundās.

Kamēr rokas pēc vingrinājumiem atpūšas, vingrinājumu un zīmējumu papīrs apmaināms vietām, izanalizējami labākie darbi, noskaidrojami veiksmju un neveiksmju cēloņi.

Pēc vingrinājumiem pārrunās tiek noskaidroti skolēnu novērojumi un aktualizēti attēlojamie ieceres tēli.

Skolēni zīmē uzreiz ar otas galu (bez zīmuļa!). Izteiksmīguma kāpināšanai drīkst izvēlēties dažāda virziena, platuma un veida līnijas, atšķirīga lieluma krāsu laukumus.

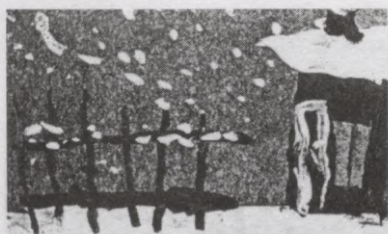
Citreiz, zīmējot ar otu **apaļus** objektus, ievērojama noteikta paņēmieni secība (41. d att.).

a

d

b

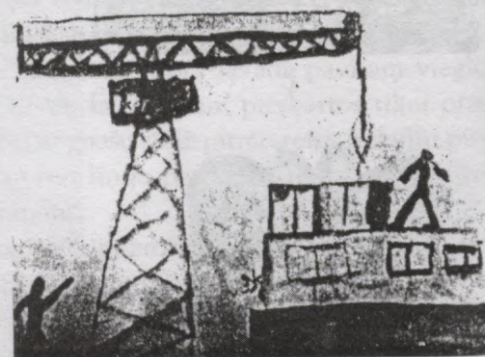
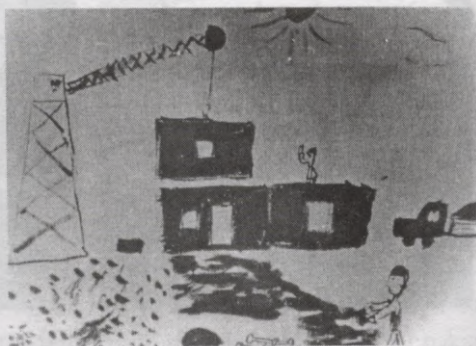
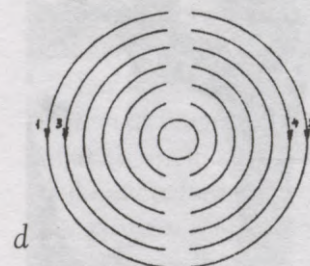
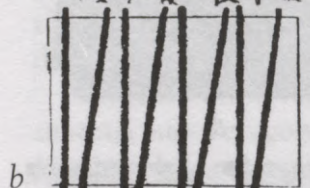
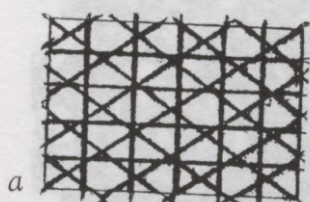

c

e

Fleice (21. j att.) ir liela izmēra plakana ota ar gariem elastīgiem sariem. To lietojot, var iegūt guašas vienmērīgu segumu lielos laukumos, ievērojot noteiktu paņēmieni secību: vispirms paralēlas horizontālas kustības, virzot fleici abos virzienos – pa labi un pa kreisi, pēc tam izlīdzinot krāsvielu pigmentus, tam pāri izdarot rokas vertikālas kustības abos virzienos – uz augšu un uz leju.

Horizontālos un vertikālos papīra nosegšanas paņēmienus uz tās pašas papīra lapas nepieciešams atkārtot 2 – 3 reizes. Papīra segšana jāpārtrauc, tiklīdz krāsas klājums zaudē spīdumu un kļūst matēts.

Akvarelis. Klasisko akvareļtehniku bērni vieglāk apgūst pēc tam, kad jau pazīst guašas tehniku. Turklāt jāievēro motoriska rakstura priekšrocības. Vēl diezgan pagausajām bērna rokas kustībām ir daudz parocīgāk un ērtāk lietot jau traukā sajauktu guašu, nekā ar otu uzņemt pigmentus no cietā akvareļkrāsas gabaliņa. Ja minētā vecuma bērniem dod akvareļkrāsas, parasti viņi tās lieto kā guašu – biezi sedzoši; tā viņi veiksmīgi radoši zīmē. Tas ir ļoti nozīmīgi, jo attiecīgā vecuma bērniem tieši darbības praktiskā puse (ar roku) savā attīstībā atpaliek no izzīņas procesa attīstības: viņi ir vērīgi, var asi, kaut gan nepilnīgi uztvert, labi iegaušmēt un atcerēties dažādus objektus un notikumus, taču nespēj to visu veikli un droši izteikt attēlos. Tādēļ, ja bērnam ir aktīva vēlēšanās darboties, aizkavēt viņu nepilnīgās rokas motorikas dēļ nav ieteicams. Tieši pretēji: maksimāli jāsekmē iespēja ātri, veikli “zīmēt”, lai mazajam nezustu interese par darbību. Tam ir ļoti liela nozīme personības sekmīgā attīstībā. **Virtuozī akvarelēt** var iemācīties visi skolēni 10 – 11 gadu vecumā.

Šodien arvien plašāk pamatskolā tiek ieviestas guašas un akvareļtehnika, taču mācību darbā vērojamas arī zināmas nepilnības un kļūdas. Jāatceras, ka, lietojot guašu, iegūst sedzošu krāsvielas klājumu. Tas nozīmē, ka krāsu pigmenti ir tādā daudzumā, ka papīrs tam nespīd cauri. Turpretī akvarelējot skolēniem jāsaprot, ka papīra negludajai grumbuļainajai virsmai jāspīd cauri pigmentu slānim. Mākslinieki (arī skolēni, kas zina minēto tehniku prasības), protams, var guašas un akvareļa krāsvielas lietot dažādi. Taču skolā mācību procesā vispirms jāievēro minēto tehniku **ti-**piskās īpašības, lai skolēni tās praktiskajā darbībā pareizi apgūtu.

Akvareļtehnikā iepazīst jaunu un atšķirīgu otas stāvokli, apgūstot pludināšanas paņēmienus. Noklājot papīru ar tīru ūdeni (var būt nedaudz piejaukti pigmenti), otas plūksnas sāni vadāmi horizontālā virzienā, turot otas kāta brīvo galu pret sevi (42. a att.). Ar vienu rokas vēzienu iegūtais klājuma platums tad ir līdzīgs plūksnas garumam un stipri platāks par to, ar kādu bērni iepazīstas guašas tehnikā, kur līnijas vislielākais platums atbilst plūsmas platumam.

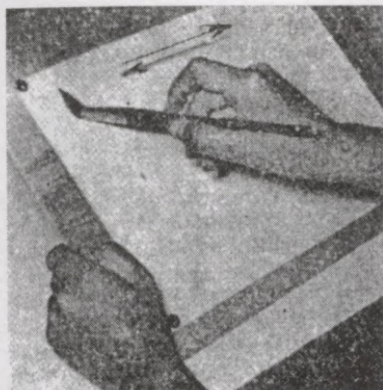
Jāatceras, ka otu šajā gadījumā papīram viegli piespiežam tādēļ, lai palīdzētu uz tā klāties ūdenim.

Mācot šo jauno paņēmienu, nepieciešams bērniem paskaidrot, kādēļ akvarelējot var vadīt otu tieši tā, bet, klājot ar guašu, tas neizdodas. Otas slidēšanu sekmē lielais ūdens un samērā niecīgs krāsas pigmentu daudzums matiņos. Tieši tādēļ arī akvarelējot otu var vadīt ar divpusīgām kustībām – no kreisās uz labo un atpakaļ (bērniem sākumā var likt pat ritmiski skaitīt: “turpu un atpakaļ”). Vairākas reizes papīram vienā un tajā pašā vietā nedrīkst pieskarties, citādi to var sabojāt un gleznojums izskatīsies neglīts, nekārtīgs (43. b. att.). Tāpat kā ar guašu, arī akvarelējot nekādā gadījumā nedrīkst papīru ar plūksnu berzēt.

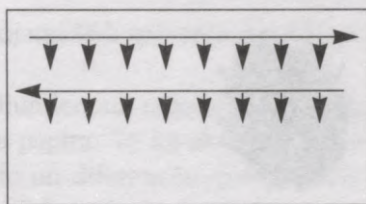
Neviļus var rasties jautājums, kādos gadījumos lietot zīmuli. Psihologu pētījumi liecina: jo jaunāks bērns, jo viņam ieteicamāk katru reizi darboties tikai ar vienu mākslinieciski tehnisku līdzekli – krāsu zīmuliem, kritiņiem vai otu. Ar vienu un to pašu materiālu bērni uzzīmē silueta kontūru un ieklāj ierobežoto laukumu. Tādēļ arī guašas un akvareļtehnikā zīmulis nav vajadzīgs. Iesācējiem zīmulis traucē, jo tā līnija ir šaura (zīmējums sīks), tas nesaskan ar otas līnijas platumu īpašībām.

Mūsu pētījumi liecina, ka 10 – 11 gadus veci visi (nosacīti) skolēni akvarelēšanu apgūst kā **glezniecības tehniku**. Ievērojot viņu vecuma un sagatavotības īpatnības, šīs tehnikas apguvi var sākt 3. klasē rudenī. Skolēni samērā labi apgūst krāsu pludināšanas paņēmienus uz mitra papīra un akvarelēšanu uz sausa papīra. Šoreiz galvenā uzmanība pievērsta pludināšanas paņēmienu specifikai un sistēmai.

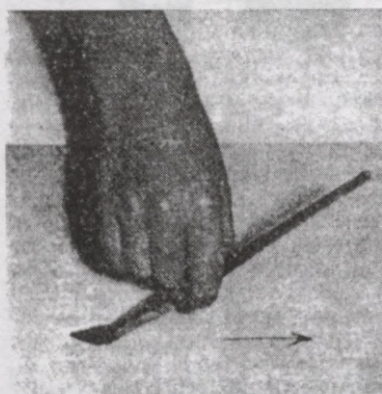
Mācot akvareļtehniku, stingri jādiferencē divi skolēnu patstāvīgās praktiskās darbības veidi – vingrinājumi un mākslinieciski radošā darbība.

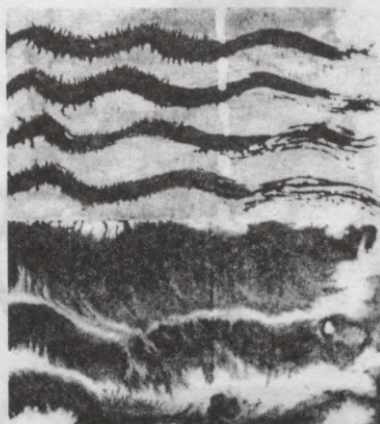
a

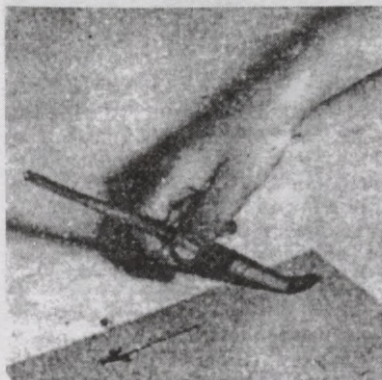
d

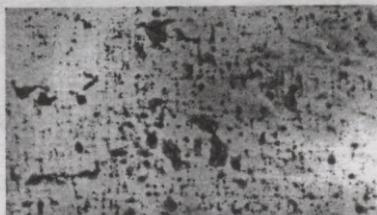
b

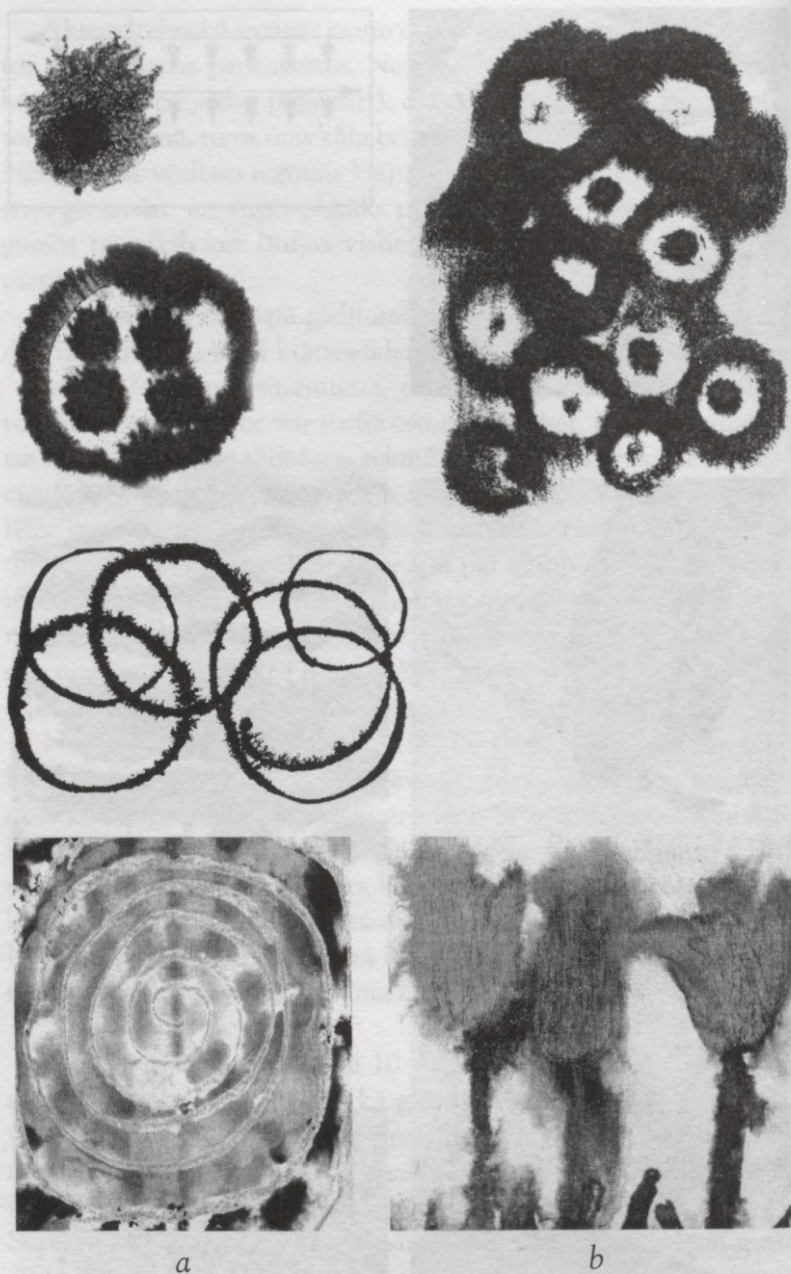
e

c

f

Apgūstot akvareļa tehniku, ievērojami šādi galvenie noteikumi.

Pirmkārt, jebkurā stundā vingrinājumiem un radošajiem uzdevumiem vajag **daudz A4** formāta papīra. Tā kā akvarelis jāmaca, stingri ievērojot individuālo un diferencēto pieeju skolēniem, vajadzīgā papīra daudzumu katrai stundai pedagogs aprēķina. Papīra formātu A4 vai 1/2 A4 var izvēlēties atkarībā no skolēnu sagatavotības līmeņa; tikai sekmēs labākajiem audzēkņiem var ļaut akvarelēt uz A3 formāta papīra.

Otrkārt, ļoti ātri jādarbojas, galvenokārt jāmaina papīrs darbībai un īpaši **ātri** jāvēzē labā roka, lai papīrs darbības laikā būtu pietiekami mitrs. Ja telpā ir ļoti sauss gaiss, zīmēšanas papīru var saglabāt uz ilgāku laiku mitru, ja starp papīru un dēlīti novieto ūdenī samērcētu salocītu audumu vai mitru porainu papīru.

Treškārt, akvareļa tehnikā ir daudz **nejaušību**. Skolēnam jābūt ļoti možam, lai neparedzēti radušos krāsu plankumus iztēlē transformētu par kāda attēla daļu. Piemēram, no nejauši radušos izplūduša liela punkta var iztēloties dekoratīva zieda attēla vidusdaļu (46. att.).

Ceturtkārt, nozīmīga ir **darbības kultūra**: piederumu pareizs, loģisks izvietojums, lai tos varētu ātri satvert/turēt un lietot ar vienu vai otru roku.

Katram skolēnam ir nepieciešami piederumi:

- ♦ porains, šķidrumu uzsūcošs papīrs galda pārsegšanai;
- ♦ A4 formāta labas kvalitātes balts īsts akvareļa papīrs ar negludu virsmu. Jo tā ir lielāka, jo labāka, ūdenim ar akvareļa pigmentiem piemērota piesaistes vieta. Ja papīrs ir plāns un gluds, šķidrās krāsvielas to izstiepj un rodas neglīti satecējumi (43. a. att.);
- ♦ poraina papīra vai tīra, šķidrumu labi uzsūcoša auduma salvēte (to lieto krāsvielu susināšanai pēc noplūšanas darba apakšējā daļā vai sānos);
- ♦ akvareļkrāsas – kvalitatīvas ar medus piejaukumu (var būt arī tūbiņās);
- ♦ apaļa, smaila, mīksta smalku (vāveres u.c.) matiņu **liela izmēra** ota; tā ir piemērota **universālai** lietošanai: pludinot ar pilnu otas plūksnas sānu piespiedumu, kā arī lietojot lielās otas smaili (ja lielās ideālās otas nav, lielo laukumu klāšanai

lieto pat plakano saru otu, bet sīkiem attēliem noder mazāka numura akvareļa ota);

- ♦ biezs kartons, koka dēlītis vai saplāksnis (aptuveni 34 x 25 cm vai 32 x 43 cm), uz kura ar līmlentu piestiprina papīru akvarelēšanai (darba laikā papīru var pieturēt arī ar īkšķi);
- ♦ piespraudes vai līmlenta papīra piestiprināšanai pie dēlīša;
- ♦ ūdens trauks, kura tilpums ir ne mazāks par 0,25 l; vislabāk 0,5 l caurspīdīgs (lai varētu labi saskatīt ar pigmentiem iekrāsoto ūdeni; iekrāsojums nosaka katra indivīda akvarelējuma kolorītu), plastmasas (tikai ne stikla!) trauks. Vēlams, lai visiem skolēniem būtu vienādi cilindriskas formas trauki, kurus glabā skolā;
- ♦ krāsu jaukšanai un atšķaidīšanai lietojama "palette" (speciālās plastmasas vai metāla akvarelkrāsu kārbās tā ir iekonstruēta vākā vai arī starpvākā). Paletes vietā skolēni var lietot lēzenu baltas krāsas trauku.

Sagatavošanās darbus ieteicams skolēniem veikt mājās un pirms stundas:

- 1) mājās viņi sagatavo krāsu kārbu: no tās izņem melno, balto (ja tāda ir) un bronzas krāsvielu gabaliņus: (klasiskā akvarelī tās nelieto). Vajadzības gadījumos par baltu laukumu gleznojumā izvēlas papīra dabisko balto krāsu. Lai pirms darba sākšanas krāsu gabaliņi būtu tīri, no to virsmas ar nedaudz samitrinātu otu viegli noņem citu krāsu pigmentus;
- 2) gatavojoties katrai stundai, bērni veic vajadzīgo kognitīvo – izziņas darbību [1, 138], lai gūtu un apziņā pilnveidotu īstenības objektu tēlus, kas būs jāvizualizē radošajā darbībā. Īpaša nozīme ir iepriekšējiem mērķtiecīgiem novērojumiem [1, 81; 174], lai redzētos tēlus iegaumētu un saglabātu atmiņā. Stundas laikā tie aktualizējami, lai attēlojumi izdotos;
- 3) darba vietas sakārtošana. Pirms stundas sagatavojams viss darbam nepieciešamais. Vajadzīgie piederumi izvietojami pareizi uz sola virsmas, lai būtu ērti akvarelēt:
 - a) galdu skolēns pārsedz ar porainu papīru;
 - b) zīmēšanas papīru novieto tā, lai tas netraucētu darbu. Uz katra zīmējuma papīra kreisās (gludākās) puses skolēns jau iepriekš uzraksta savu vārdu, uzvārdu, klasi;
 - c) ūdens trauku novieto sola augšpusē (ieteicams ūdeni tajā

ieliet jau starpbrīdī);

d) ūdens traukam kreisajā pusē noliek krāsu kārbu, tai blakus – lēzenu trauciņu – “paleti”. Salvete novietojama tā, lai tā būtu viegli aizsniedzama ar kreiso roku. Ota nedaudz slīpā stāvoklī atbalstāma pie trauciņa malas vai drāniņas;

e) dēlītis novietojams darba vietas vidū.

Pārbaudot, kā darba vieta sakārtota, pedagogs apskata, cik tīras ir akvareļkrāsu gabaliņu virsmas.

Prakse liecina, ka jaunu vizuālās darbības tehniku skolēni visvieglāk apgūst, ja atbilstošo iemaņu izkopšanai un nostiprināšanai veltī vairākas stundas pēc kārtas. Tādēļ pedagoģiskais darbs plānojams pa ļoti ātras darbības **cikliem**. Katram ciklam paredzami 4 – 5 uzdevumi, kuriem ir vingrinājuma raksturs. Ievērojot akvareļa tehnikas specifiku, jādarbojas spraigi, ota jāvirza ļoti ātrām un precīzām, mērķtiecīgām rokas kustībām.

Lielāku rokas kustību tempu bērni viegli apgūst, pamatojoties uz tām iemaņām, kuras izveidojušās, zīmējot iepriekšējos mācību gados guašas u.c. tehnikās. Katrā akvareļa teknikai veltītajā stundā paredzams plaša apjoma darbs: skolēni var veikt 3 – 5 vingrinājumus gan uz mitra, gan sausa papīra. Turklāt katrs pedagogs savā darba sistēmā var regulēt skolēnu optimālo darba apjomu, ievērojot akvareļa uzdevumu sistēmas būtību, individuālo un diferencēto pieeju. Vingrinājumi un attēlojumi variējami atkarībā no skolēnu akvarelēšanas iemaņu attīstības tempa. Katrā vingrinājumu stundā jā māca jauni vai jā nostiprina jau apgūtie akvareļa tehnikas paņēmieni.

Lai skolēniem atvieglotu akvareļa tehnikas apguvi un rosinātu viņu radošo domāšanu, pedagogam precīzi jā demonstrē vingrinājumi, lakoniski tos komentējot, jā izvirza problēmas, un jā rod iespēja tās atrisināt. Tādā veidā skolēni vingrinājumu būtību labāk izprot un tehniku neapgūst mehāniski.

Jebkurš demonstrējums skolēniem vispirms uzmanīgi jā vēro. Tikai pēc tam viņi drīkst paši veikt vingrinājumu saskaņā ar pedagoga **instrukciju**.

Akvarelējot ir nozīmīgi ievērot pareizu darbības secību – vispirms jā nosedz lielākie un gaišākie laukumi, tad pakāpeniski var pāriet pie sīkajiem un vairāk intensīvajiem laukumiem. Jā raugās, lai attēli nesaplūstu vienā kopējā laukumā. Krās vielas jā cenšas

klāt tā, lai objektu nokrāsas nedaudz mainītos, lai tās būtu atšķirīgas. Ar melnām vai tumšām kontūrlīnijām objektu attēlus **nedrīkst** sadalīt.

Skolēni pamazām sāk saprast, ka katrs **pats var sekmēt** akvareļa krāsvielām izplūst uz papīra. Pirmkārt, ja tās var nopludināt uz leju, paceļot vertikāli noakvarelēto papīru ar dēlīti (42. d. att., XII kr. att.). Otrkārt, ja tās ir uznestas uz stipri mitra papīra (42. att., XIII kr. att.), dēlīti var kustināt pa labi un pa kreisi.

1. cikls. Pirmie vingrinājumi. Akvareļa krāsvielu pludināšana (XIII, XIV kr. att.).

Katram skolēnam vajadzīgas četras A4 un trīs 1/2 A4 akvareļa papīra lapas.

Pirms darba sākšanas skolēni vispirms sagatavo krāsvielas: uz katra krāsas gabaliņa ar otu uznes pa pilienam ūdens, tā tās samitrina, kā arī piestiprina pie dēlīša papīru ar negludo pusi virspusē (laika taupīšanas nolūkā skolēni iemācāmi to darīt jau iepriekš, citā stundā). Lai, papīru mainot, piespraudes būtu vieglāk izvilkt, tās kokā neiespiež līdz galviņai.

Kamēr akvareļkrāsu gabaliņu virskārta atmirkst, pedagogs noskaidro jēdzienu "akvarelis". Skolēniem var likt nosaukt vārdus, kas sākas ar "akva" (akvārijs, akvalangs u.c.). Visi kopīgi secina, ka vārdi ar "akva" sākumā apzīmē kaut ko tādu, kas saistīts ar ūdeni. Akvarelējot vajadzīgs daudz vairāk ūdens nekā darbā ar guašu, lai pigmentu slānis uz papīra labi izplūstu un būtu plānākā kārtā.

Jāatgādina, ka zīmējot papīru parasti nedrīkst grozīt. Turpretī, ja akvarelē, **papīru grozīt ir pat nepieciešams**. Pēc tam kad ļoti šķidrā krāsviela uzklāta uz papīra, tās pigmenti ar ūdens plūsmu uz papīra virsmas ir regulējami, mainot dēlīša stāvokli. Tā iegūst izteiksmīgumu (sk. krāsainos attēlus).

1. vingrinājums paredzams, lai attīstītu kreisās rokas kustības, kas nepieciešamas krāsas pigmentu plūduma regulēšanai.

Vispirms uz dēlītim piestiprinātā (1/2 A4) papīra ar otu un tīru ūdeni samitrina nosacīti apaļas formas laukumu. Tam tikai vienā vietā (punktā) pieskaroties ar plūksnas smaili (kāts ir vertikālā stāvoklī) tik ilgi, kamēr laukumā izplūst daudz krāsvielas, rodas liels, izplūdis (pat starains) laukums. Ar kreiso roku dēlīti groza, lai krāsa izplūstu pa visu apaļo laukumu (XIII kr. att.). Kamēr šis

laukums vēl ir mitrs, tajā var vēlreiz līdzīgā veidā uznest citu atšķirīgas krāsas pigmentu, tā plūdumu novirzot pēc vēlēšanās.

2. *vingrinājums*. Skolēni vingrinās nopludināt (nosacīti) kvadrāta formas laukumu uz otras (1/2 A4) papīra lapas. Šajā gadījumā, grozot dēlīti, krāsa jāiepludina visos kvadrāta stūros (XIII kr. att.).

3. *vingrinājums*. Papīra laukuma vienmērīga noklāšana; dekoratīvas, piemēram, taisnas un liektas vai laužas līnijas uz mitra un uz sausa (A4) papīra (XIV kr. att.).

Šos un visus pārējos pludināšanas paņēmienus pedagogs demonstrē uz tikpat liela papīra. Tas attiecas arī uz visiem turpmākajiem vingrinājumiem. Lai pludinājums būtu labāk saskatāms, ūdeni izšķīdina kādu no gaišajām (okeru, dzelteno vai oranžo) krāsvielām, pārnesot to no gabaliņa ar otu.

Ar atšķaidīto krāsvielu noklāj papīru, pludinot to straujām, abpusīgām turp un atpakaļ horizontālām rokas kustībām (42. a. att.). Plūksnas sāni pilnīgi piespiesti pie papīra. Lietojot saru otu, tās kāta gals rāda rokas kustības virzienu pa labi un pa kreisi (b, c att.). Ja galda virsma ir horizontāla, tad, ieklājot krāsu laukumu, ar kreiso roku dēlītis jāpaceļ un jātur tādā slīpumā, lai pigmenti plūstu pa papīra virsmu uz leju. Krāsvielu klājot, nedrīkst ar otu berzēt papīru, kā tas redzams tulpju attēlā (43. att.). Pigmenti jāuznes vieglām, abpusīgām rokas kustībām: katrai vietai uz papīra jāpieskaras pēc iespējas neilgi (**vienu reizi**), lai nesabojātu tā virsmu.

Noklātā laukuma apakšējā daļā sakrājušos lieko ūdeni **nosusina** ar salveti vai ar sausu otu (to no ūdens atbrīvo, salvetei tikai piespiežot, nevis berzot vai slaukot).

Darba laikā labā roka kustas brīvi; apakšdelms atcelts, **delna neatbalstās** uz galda.

Mitrā papīra apakšējā pusē, otu turot vertikāli, uzvelk divas dažāda veida horizontāla virziena līnijas. Otu atbrīvo no liekā ūdens (to var panākt arī, ja otu piespiež pie ūdens trauka malas), uzņem samērā daudz pigmentu, kurus, neatšķaidot ar ūdeni, uznes tieši uz papīra. Krāsvielas ir izplūdušas košā joslā (42. e att.). Otu velkot, skolēni dēlīti tur horizontālā stāvoklī. Pigmentu noplūdumu uz mitrā papīra regulē pēc vajadzības, grozot dēlīti dažādos slīpumos un uz dažādām pusēm.

Skolēni ievēro, ka biezi klātā krāsviela izplūst, nenosedzot pa-

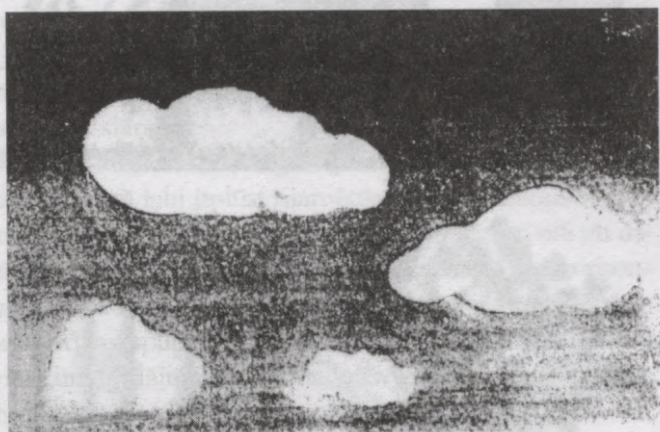
pīru tā kā guaša. Viņi gaida, kamēr nožūst papīra lapas augšējā puse (to viegli var redzēt, ja papīru aplūko no sāniem pret gaismas avotu: nožuvušā papīra virsma vairs nespīd). Viņi uz sausa papīra salīdzinājumam velk līnijas ar tikpat biezu akvareļkrāsu, kā to darījuši ar guašu, un konstatē, ka šāds klājums ir necaurspīdīgs, tas neatbilst akvareļa specifikai. Tādā gadījumā tā sausu papīru nosedz tikpat blīvi kā guaša. Salīdzinot atšķirīgas akvareļa līnijas, skolēni konstatē, ka augšējās līnijas nav izplūdušas, bet ir skaidri izteiktas, toties apakšējās līnijas ir izplūdušas krāsu joslā. Pedagoģs paskaidro, ka turpmākajos akvareļa darbos vispirms jāiemācās pludināt, t. i., krāsvielas klāt tā kā apakšējā līniju joslā, lai pigmentu slānis būtu plāns un papīrs spīdētu cauri (e att.).

4. *vingrinājums*. Uz mitra (A4) papīra, kas novietots horizontālā pagriezienā, vertikāli turot otas kātu, ar plūksnas smaili, īslaicīgi pieskaroties pie tā, uznes dažādu krāsu pigmentus. Labi jāsaskaņo papīra un otas mitrums; ļoti mitram papīram pigmentus uznes ar nosusinātu otu un otrādi – ar nenosusinātu otu. Skolēni vēro krāsas izplūdumu un to regulē. Košos krāsu laukumus kārtu ritmā uz visas papīra lapas pa vienam vai grupās. Blakus esošās krāsvielas saplūst, radot dažādas jaunas nokrāsas (XIV kr. att.).

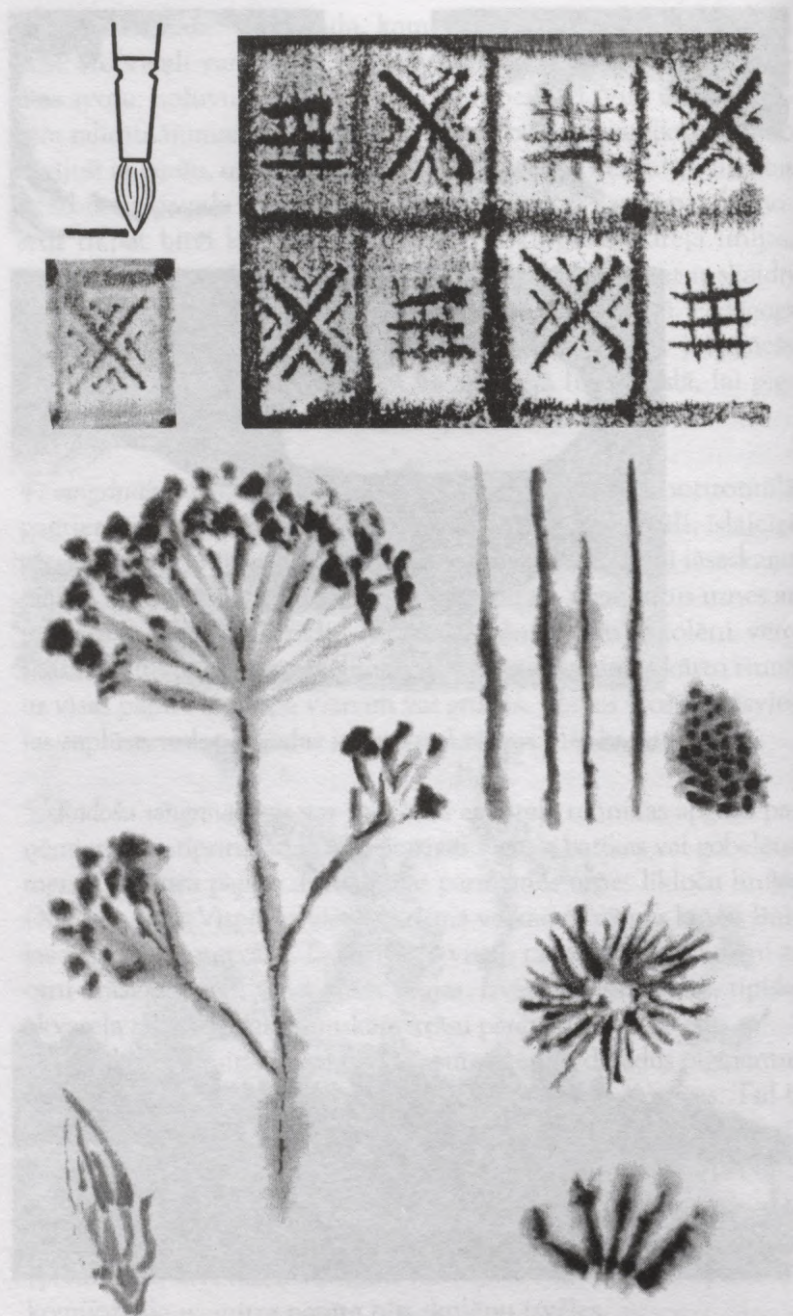
5. *Radošu vingrinājumu* var izvēlēties akvareļa tehnikas apgūto paņēmieni nostiprināšanai. Dekoratīvas segas – batikas vai gobelēna mets. Uz mitra papīra divās krāsās pārmaiņus uznes līkloču līnijas (XIV kr. att.). Vispirms vienādā ritmā velkamas vienas krāsas līnijas ar nelielu intervālu. Tad brīvajās vietās tai pašā ritmā skolēni ar otru krāsvielu velk tādas pašas līnijas. Izveidojas savdabīgs, tipisks akvareļa raksts ar pakāpeniskām krāsu pārejām.

Akvareli lieto vairākas krāsvielas, otā uzņemot dažādus pigmentus no gabaliņa. Uz mitrā papīra krāsvielas saplūst un sajaucas. Tad ir iespējams konstatēt dažādas jaunas nokrāsas un secināt, ka turpmākajos vingrinājumos krāsvielas var jaukt pirms klāšanas uz papīra.

6. *Radošs vingrinājums*. Paklāja mets. Dažādu izplūdušu līniju, (piemēram, divkrāsains rūtainis raksts; XIV kr. att.) arī "punktu" kompozīcija uz mitra papīra pēc skolēnu izvēles.

a

45. att.

2. cikls. Dabas ainavas elementi (debesis, zeme). Dažādu krāsu laukumu sapludināšana uz papīra. Krāsu perspektīva ainavā (tuvākajos plānos krāsas izskatās intensīvākas, tumšākas, tālākajos – gaišākas, bālākas, “vieglākas”).

1. Dzidras debesis (XVI c. kr. att.; fragments no A4). Skolēni jau iepriekš dabā ir vērojuši zilās debesis tā, kā skolotājs norādījis (vērojumu laikā saule atradusies viņiem aiz muguras); viņi ir salīdzinājuši debesu zilumu virs horizonta un augstāk, noskaidrojuši, ka tīras debesis pie horizonta izskatās gaišākas nekā tieši virs mums augstākajos slāņos.

Pirmajiem debesu attēlošanas vingrinājumiem piemērota ir ultramarīna krāsviela, jo tā labi izplūst niansētās pārejās. Debesis var attēlot arī citā novērotā krāsā. Ļoti daudz pigmentu uzņem otā un uznes uz sausā papīra augšējās daļas (zīmēšanas papīrs atrodas horizontālā pagriezienā). Skolēni, ar roku izdarot vieglas, veiklas divpusīgas horizontālas kustības, spilgtā tonī nosedz apmēram 3 cm platu joslu visā papīra laukumā. Klājumu turpinot, krāsvielas vairs otā neuzņem no jauna, bet, dēlīti slīpi turot, ar ūdeni bagātīgi samērcētu otu krāsas pigmentus pakāpeniski ātri pludina uz leju līdz papīra lapas apakšējai malai. Roka kustas brīvi, neatbalstoties uz galda. Noklāto laukumu nedrīkst atkārtoti klāt ar krāsvielām un to nedrīkst ar otu berzēt. Pludinājumam jāsasniedz papīra mala, lai viss papīrs būtu kārtīgi nosepts ar pigmentiem. Nav jābaidās, ka tie klāsies pāri papīra malām uz dēlīša. Šai vingrinājumā zilās krāsas pigmenti noklāj visu papīru no intensīvi zilās vai citas krāsas augšējā daļā līdz bālam tonim apakšējā malā. Tā panākams skaidru debesu iespaids. Papīra apakšējā malā lieko ūdeni nosusina. Apskatot darbu, skolēni konstatē, vai debesu attēlojumā ir ievērota krāsu perspektīva.

2. Tīrums (XVI d. kr. att.). Fragmentā redzams, ka darbības rezultāts ir pretējs nekā iepriekš. Uz (A4) horizontālā pagrieziena papīra augšējās daļas sāk ar gaišāku akvareli, līdz papīra apakšējai daļai arvien klāt piepludinot radniecīgas krāsas krāsvielas. Uz viena A4 papīra var abus iepriekš izdarītos vingrinājumus savienot vienā ainavā.

3. Debesis, uzarts tīrums un mežs (XVII b, c. kr. att.). Pēc pārrunām par to, kādas krāsas bērni novērojuši arumiem, mežam,

debesīm, noskaidrojams, kādas krāsvielas akvareli lietojamas tīrā veidā, kādas jaučamas, lai dabūtu ainavai atbilstošas nokrāsas. Debesis uz papīra lapas klāj līdzīgi tam, kā to darīja pirmajā vingrinājumā, tām paredzot aptuveni $2/3$ no A4 augstuma. Spējīgākiem skolēniem zilajai “debesu” krāsai var likt piejaukt nedaudz kādas citas krāsvielas, lai akvarelim piešķirtu dažādas noskaņas. Tūlīt pēc debesu laukuma ieklāšanas pludinājumu turpina ar brūnu krāsvielu. Lai ievērotu krāsu perspektīvu, “zemes” laukuma ieklāšanas laikā derīgi pievērst skolēnu uzmanību tam, ka tuvplānā nokrāsas izskatās spilgtākas; tādas iegūst, papildinot brūnās krāsas pigmentus ar citām – tumšākām krāsvielām (tikai ne melno!). Tādējādi skolēniem ar krāsu perspektīvas palīdzību izdodas ainavā attēlot telpiskumu.

“Zemes” laukumus ieklāj ļoti ātri, kamēr nav nožuvis laukums pie horizonta. Horizonta vietā attēlo mežu (meža attēlošanai nav ieteicams lietot zaļo krāsu tīrā veidā; vislabāk, ja to iegūst, jaucot zilo ar kādu citu krāsvielu), otas kātu turot vertikāli un papīram pieskaroties ar plūksnas smaili. Šai brīdī dēlītis ir horizontālā stāvoklī, bet tas tūdaļ jāpagriež tā, lai “meža krāsai” būtu iespējams notecēt ainavā uz augšu. Skolēni dēlīti groza un vēro, kā “izaug” koku galotnes. Tas neizdodas, ja papīrs horizonta vietā ir jau nožuvis.

Šo vingrinājumu ir iespējams veikt arī citādi: mežu var attēlot tūlīt pēc “debesu” laukuma noklāšanas. Zemes laukumu klāj pēc tam.

4. Ziedoša pļava (XVIII kr. att.). Var būt arī tās fragments bez “debesīm”. Uzdevums. Nostiprināt skolēnu prasmi sapludināt dažādus, ziedošai pļavai atbilstošus krāsu laukumus.

Veicot šo radošo vingrinājumu, skolēni gūst pieredzi, kā, lietojot atbilstošā daudzumā ūdeni un pigmentus, izdodas sapludināt krāsu laukumus, kas atgādinātu kādu daļu no dabā vērotās pļavas. Vingrinājumā var lietot dzelteno, zaļo, oranžo, arī zilo un kādu brūno krāsvielu. No sarkanām krāsām iesācējiem nav ieteicams lietot kraplaku (tā var sabojāt kopiespaidu).

Iespējamā kļūda ziedošas pļavas attēlošanā: bērnu darbos dažkārt vērojamas krāsainas, košas horizontālas joslas, izplūduši punkti. Tādēļ profilakses nolūkā pedagogam jāizskaidro, ka ar katru no jauna paņemto krāsvielu ota nav jāvelk no lapas viena gala līdz otram, bet jārikojas citādi, t. i., ar otu, kurā pietiekami daudz ūdens un pigmentu, jākļāj dažāda lieluma laukumi (tie atgādina

plāvā vērotās puķu, smilgu, zāļu grupas). Katru nākamo krāsu laukumu klājot, bērni ļauj tam saplūst ar iepriekšējo.

5. Kontroluzdevums: ainava ar ziedošu plāvu. Pedagoģs modeli nerāda, bet liek gleznot ainavu. Bērniem jāattēlo debesis (šoreiz būtu vēlams, lai tās aizņemtu papīra lapas mazāko daļu salīdzinājumā ar zemi), ziedošā plāva un mežs pie horizonta. Skolotājs ieteic plāvu pie horizonta attēlot ar kādu gaišāku krāsu. To pakāpeniski nomainot ar citām krāsvielām un tuvplānā izvēloties košākus, intensīvākus krāsu pigmentus, panāk perspektīvas iespaidu ainavā.

3. cikls. Dabas ainava. Ainava ar ceļu vai upi (XIX kr. att.). Mākoņainas debesis (44. att.). Vairāku atšķirīgu krāsvielu sajaukšana uz "paletes", lai gleznojumā iegūtu dažādas nokrāsas:

1. variants. Balti mākoņi zilās debesīs (44. att.). Tos attēlo uz sausa pamata. Grafīta zīmuli nelieto, arī ar otu mākoņus nezīmē. Krāsas pigmentus uznes uz papīra tikai vienu reizi – lapas augšējā malā. Tad, lietojot pietiekami daudz ūdens, tos ātri pludina uz leju; nenoklātus (baltus) atstāj 2 – 3 laukumus, kas atgādina gubu mākoņus (nevis ledus gabalus). Dēlīti ar papīru grozot, skolēni ļauj krāsas plūdim virzīties pēc vajadzības.

2. variants. Mākoņus attēlo, iepriekš papīru nopludinot ar ūdeni. Šo uzdevumu veic līdzīgi pirmajam vingrinājumam, tikai uz mitrā pamata klāto mākoņu balto laukumu robežas attēlo "mīksts", izplūdušas (44.a att.).

3. Ainava ar mākoņainām debesīm (44. att.). Papīrs ir horizontālā pagriezienā. Ainavā attēlo upi vai ceļu (paralēli lapas apakšējai malai). Izceļot upes tuvāko krastu vai ceļa malu, ainavā labi izdodas parādīt tuvplānu – pirmo plānu, arī otro (upi vai ceļu) un trešo plānu (plāvu). Šāds ainavas risinājums noder par fonu citiem radošiem darbiem.

Ievērojot diferencēto pieeju skolēniem, pedagoģs šajā stundā var paredzēt vēl ainavu ar egli.

Uzdevumi: nostiprināt skolēnu prasmi turēt otas kātu dažādos stāvokļos – dažādā leņķī pret papīra lapu (slīpi, ja klāj lielākus laukumus, un vertikāli, ja zīmē šauras līnijas un sīkas daļas). Mācīt gleznieciski attēlot egles uzbūvi (61., 67. att.).

Papīrs ir vertikālā pagriezienā. Pirms darba sākšanas jāatkārto

jau zināmais: debesis vēlams attēlot ne tikai ar tīru zilo krāsu, bet tai jāpiejauc kāda cita krāsviela. Pedagoģs norāda, lai skolēni mācās sajaukt atbilstošas krāsas arī eglei. Zaļo tīrā veidā nedrīkst lietot; to var iegūt, sajaucot zilo ar brūno vai oranžo, kā arī ar dažādām dzeltenajām krāsvielām. Šajā vingrinājumā lielāko lapas daļu aizņem debesis (zems horizonts). Debesu laukumu sapludina ar zemes laukumu. Mežu joslu pie horizonta neattēlo. Vispirms ar otu uzvelk egles stumbru un zarus (grafita zīmuli nelieto!). Jādarbojas ātri, lai visu darba laiku papīrs saglabātos mitrs. Ar otas galu vajadzīgās vietās un virzienos iezīmē sīkākos zarus. Ja siluets pārāk izplūst, to ar atbilstošu krāsvielu daudzumu attēlo vēlreiz.

4. cikls. Akvarelēšana ar otas plūksnas smaili (45. att.). Ar šo paņēmienu bērniem izdodas etnogrāfiskais raksts, tā elementi un augi vai to slaidas daļas.

Vispirms noskaidrojams, kādas krāsas lieto, lai iegūtu augam atbilstošas krāsu nokrāsas. Papīru (A4) sadala divās daļās.

1. variants. Uz sausa papīra (1/2 A4), kas atrodas horizontālā pagriezienā, bērni ar otu vingrinās attēlot vairākas ļoti smalkas un nedaudz platākas līnijas (XVI a. kr. att.), kas atbilst auga kātam vai citām tā daļām. Lai šaurās līnijas labi izdotos, otas kāts jātur pilnīgi vertikāli, ar plūksnas galu tikko pieskaroties papīram. Lai iegūtu nedaudz platākas līnijas, otas plūksnas sāni mazliet jāpiespiež pie papīra un otas kāts jānoliec slīpi pa labi. Otru 1/2 A4 samitrina ar otu un tīru ūdeni. Tad veic analogus vingrinājumus uz mitrā papīra: regulē krāsvielu izplūdumu. Ja tas ir pārāk plašs, lieko krāsvielu no attēla ārējām malām uzņem otā, uzmanīgi pieliekot nosusinātu otu visā plūksnas sānu platumā (vajadzības gadījumā arī mazāk). Otu vairāk vai mazāk piespiež pie papīra un velk paralēli pigmentu uznesuma līnijai (auga kāta attēlam). Uz mitra pamata skolēni vingrinās attēlot arī sīkās sēkliņas vai ziediņus (45. att.).

2. variants. Visa auga attēlošana dabiskā lielumā uz mitra papīra vertikālā pagriezienā, ievērojot apgūto prasmi (čermurzieži – ķimene, dille; 45. att.). Ja krāsvielas pārāk izplūst un zaudē intensitāti, tad ar otas galu atkārtoti tajā pašā vietā vēlreiz attēlo visu augu vai atsevišķas tā daļas. Smalkās auga kāta līnijas un sī-

kās daļas attēlojot, otā jāuzņem daudz pigmentu un maz ūdens, jo tad uz mitra pamata krāsas izplūduma plašums ir minimāls un attēls ir intensīvs.

Rudens puķes. Katram skolēnam vajadzīga viena krāsaina rudens puķe ar kātu un dažām lapām. Ieteicams izvēlēties puķes, kuru ziediem ir vienkārša uzbūve un izteiksmīga vidusdaļa, piemēram, sēklu dālijas, asteres, samtenes. Vērojot puķi, skolēni mācās izprast, kādas krāsas jāizvēlas, lai akvareļa gleznojums atbilstu zieda, kāta un lapu nokrāsām. Skolēni nopludina papīru ar ūdeni. Uz mitrā pamata viņi mēģina attēlot smalku, vertikālu vai nedaudz slīpi novietotu un liektu puķes kātu, ievērojot tā dabisko formu un krāsu nokrāsas. Līdzīgi viņi attēlo atsevišķu lapu un ziedlapiņu krāsas un formas. Ja krāsa uz mitra pamata par daudz izplūst (tas notiek, ja otā ir pārāk daudz ūdens), tad izdara attēla korekciju: no krāsu laukuma ārējām malām lieko krāsvielu noņem ar sausu otu, saglabājot kāta, lapas vai ziedlapiņas formu (45., 46. att.).

Ziedu motīvs. Var rosināt 5 – 6 gadus vecu bērnu attēlot dekoratīvu brīva ritma kompozīciju (46. att.).

5. cikls. Vēla rudens ainava ar kokiem un cilvēku figūrām. Vēla rudens nokrāsas.

1. Uz samitrināta papīra skolēni attēlo vienu (47. att.) vai vairākus zarotus kokus bez lapotnes. Lai bērniem šajā radošajā vingrinājumā izdotos ievērot perspektīvu (koku izvietojumā, krāsu gammā), pedagogs jau iepriekšējā stundā ar tabulas palīdzību (82. att.) noskaidro, kā koku aleju vai rindu var vērot ar skatu lodziņu [I – 79] perspektīvā. Analizējot vairākus variantus, pedagogs izskaidro lineārās un krāsu perspektīvas likumības.
2. Uz samitrināta zīmēšanas papīra skolēni attēlo 2 – 3 cilvēku figūras vienkāršās kustībās (47. att.). Krāsas pigmenti nedrīkst pārāk izplūst, lai nezustu siluetu izteiksmīgums.
3. Lietainas vai miglainas dienas noskaņa (47., VI, XX kr. att.) uz samitrināta (A3) papīra.
4. Pretstatā krāsām, kas rada vēsas, miglainas dienas noskaņu, skolēni izvēlas tādas krāsas (sārtu, dzeltenu), ar kurām var attēlot vakara debesis, radot siltu noskaņu. Bērni tāpat kā iepriekš attēlo debesis uz samitrinātā papīra. Ar gaišajām debesīm kontrastē tumšāki koku un cilvēku figūru silueti un zemes laukums (XVII kr. att.).

Individuālā vai diferencētā pieeja. Vājāk sagatavotā klasē ieteicams temats "Zemūdens valstībā" (XV b. kr. att.). Papīru samitrina ar vates tamponu. Pamatojoties uz priekšstatiem, kurus bērni guvuši, skatoties, piemēram, krāsainas filmas vai TV raidījumus par zemūdens valstību, pedagogs rosina viņu radošo iztēli un izvirza uzdevumu: pludinot zilganās, zaļganās u.c. nokrāsās, radīt gleznojuma fonu. Kamēr papīrs vēl mitrs, skolēni steidzas attēlot zemūdens faunu un floru – zivis, augus u.c. Jāraugās, lai izplūstot attēli saglabātu savu formu un uzbūvi.

Skolēni to pašu uzdevumu risina citā variantā.

Viņi pludina iecerēto krāsu fonu uz sausa papīra. Lai attēlotu jūras dibenu ar augiem un zivīm, cik iespējams, izvēlas mitro klājumu. Darbu turpina arī tajās vietās, kur papīrs jau nožuvjis (47. a., XV a. kr. att.).

6. cikls. Cilvēka figūra ziemā. Ainava ar slēpotājiem (48. att.; XXI kr. att.). Ziemas ainavai atbilstošas noskaņas radišana.

1. Skolēni mēģina atrast dažādas krāsu nokrāsas [I, 26.], kas piemērotas apmākušās ziemas dienas debesu attēlošanai. Šim nolūkam viņi uz paletes pēc savas izvēles izšķidina zilo krāsvielu; nedaudz tai piejauc, piemēram, okeru (dzelteno krāsu nelieto), brūno vai nedaudz sarkanās krāsvielas un vēro, kādu debesīm vispiemērotāko nokrāsu izvēlēties. Ar šo krāsvielu uz A4 papīra skolēni nopludina apmēram plauksta lieluma laukumus četrās atšķirīgās nokrāsās.
2. Ziemas ainavu sāk attēlot, ar otu nopludinot izvēlētas nokrāsas debesu laukumu. Horizonts ir tāds, kādu to var redzēt līdzenumā vai kalnainā vietā (48. att.; XXI kr. att.). Pie tā uz mitrā laukuma attēlo mežu vai atsevišķus kokus. Priekšplānā ar otu var būt slēpju sliežu un gājušu cilvēku pēdas (uz sausa papīra vai izplūdušas uz balta ar ūdeni samitrināta papīra).
3. Cilvēka figūra uz sausa pamata (XXI a. kr. att.). Ar otas plūksnas sāniem ieklāj figūras siluetu (XXI kr. att.). Ar otas galu var nedaudz iegleznot tā daļas. Skolēni vingrinās attēlot vienu vai divas cilvēku figūras sportam raksturīgās kustībās. Slēpotāja figūra priekšplānā ir liela, krāsas – intensīvas, bet ainavas tālākajos plānos attēlotās figūras – mazākas, bālākās nokrāsās (XXI kr. att.).

Skolēni slidotavā vai daiļslidotāji stadionā. Vingrinājumos uz sausa pamata vispirms jāatkārto, kā attēlo cilvēka figūru. Kustību izpratnes pilnveidei ir lietderīgi lietot iepriekš mājturības stundā izgatavotos cilvēka figūras modeļšus (153. att.).

Gleznojums risināms tāpat kā ziemas ainava ar slēpotājiem, kur darbība notiek plašā laukā. Tuvplānā ir ledus laukums ar slidotājiem. Var attēlot arī pilsētas slidotavu ar barjeru un skatītāju rindām. Tālākajā plānā ir redzamas mājas, koki u.c. objekti.

Uz mitra fona attēlo tālāko plānu līdz barjerai, noklāj ledus laukumu; slidotājus u.c. attēlo pēdējos. Grafīta zīmuli nelieto.

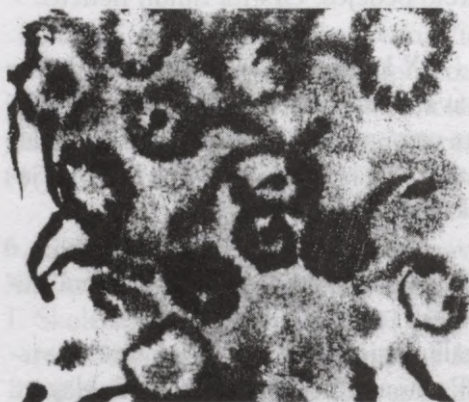
7. cikls. Ainava pavasarī (XIX kr. att.). Nenoklāti baltā papīra laukumi agra pavasara ainavā. Attēlojot nenokusuša sniega kupenas, balto papīru neskartu atstāj vidējā plānā un šur tur tuvplānā. Tajā paredzamas arī intensīvākas krāsas. Uz ainavas fona iegleznojams viens vai vairāki kaili koki (XIX kr. att.).

1. variants. Lapu koks (XXIII kr. att.) ar tikko izplaukušiem ziediem vai lapām.

Papīrs (A4) atrodas vertikālā pagriezienā. Ieteicams attēlot vienu koku (tikai ne bērzu). Pavasarīgās nokrāsās veikli noklājami debesu un zemes laukumi. Pēc tam ar nosusinātu otu mitrajā pamatā var attēlot koka stumbru, lapotni, radot "punktus" – atsevišķas lapiņas vai to grupas. Krāsas pigmentiem ļauj saplūst vienā vai dažos nedaudz atdalītos laukumos. Ar atbilstoši sajauktiem dažādu krāsu pigmentiem ātri atkārtoti ieglezno stumbru un arī dažus zemākos zarus. Akvareļa tehnikas nejausie plankumi rosina skolēnu radošo domāšanu un objekta attēla papildināšanu. Pavisam nožuvušam darbam var dažuviet vēl atkārtoti uznest krāsvielas – ne vairāk kā vienu reizi, jo, vairākkārt klājot krāsvielas uz sausa pamata, akvarelis zaudē dzidrumu.

2. variants. Uz horizontālā pagriezienā novietota papīra (A4; A3) pavasarīgās nokrāsās attēlo ainavu ar vairākiem kokiem.

Pavasara darbi tīrumā ar lauksaimniecības mašīnām (vispirms ainava uz mitra fona, tad "mašīnas" uz sausa ainavas fona; 48 att.).

46. att.

a

47. att.

48. att.

8. cikls. Pavasara ziedi. Katram skolēnam vajadzīgi divi vai trīs dažādi vienkāršas formas balti vai ļoti gaiši ziedi, piemēram, narcises, maijpuķītes (gaiļbikses vai tulpes). Papīra lielumu izvēlas atkarībā no zieda, kā arī tā kāta un lapu mēriem. Piemēram, sniegpulkstenītēm u.c. sīkiem ziediem ņem 1/2 A4 formāta papīra. Grafīta zīmuli nelieto; puķi iepriekš neuzzīmē arī ar otu. Fonu nopludina, sākot no papīra augšējās malas, ar kādu no izvēlētajās krāsas nokrāsām. Ziediem paredzētajā vietā atstāj baltu laukumu, kura lielums un forma atbilst zieda siluetai. Zieda raksturīgākās pazīmes (ziedlapiņu skaits, to forma) jāpagūst ar otu detalizēt, kamēr papīrs ap ziedam paredzēto laukumu vēl ir mitrs. Puķes kātu un lapas attēlo uz mitra pamata, ievērojot visu, kas jau zināms par papīra mitruma pakāpi.

Jā skolēni attēlo daudz mazu ziediņu, piemēram, maijpuķītes, tad jāievēro balto laukumiņu forma un to savstarpējās telpiskās attiecības. Detalizēti atveidojot zieda formas siluetu, skolēniem jāuzmanās, lai nesamazinātos ziedam iepriekš paredzētais laukums.

Koka zars ar lapām. Uz katra sola nepieciešams kāds izteiksmīgs koka vai krūma zars, kā arī balts papīrs fonam, uz kā to novietot.

Katram skolēnam nepieciešams 1/2 A4 papīra krāsu nokrāsu meklēšanai un A4 vai A3 papīrs gleznošanai.

Skolēni zaru novieto uz fona, rūpīgi izanalizē tā struktūru (kur zars tievāks, kur resnāks, kur atrodas mezgls, kādā leņķī savienojas mazākie un lielākie zariņi), lapu īpatnības, to krāsas (kur tās gaišākas vai tumšākas, kur zaļākas vai brūnākas u.tml.).

Uz 1/2 A4 izmēģinājuma papīra viņi meklē atbilstošas krāsu nokrāsas un zaru glezno uz liela formāta papīra uzreiz ar otu, sākot ar tā prāvākajām daļām. Attēlam jābūt lielākam par dabisko zaru.

*** Te aprakstītā akvareļa vingrinājumu un radošo darbu sistēma plānojama 3. klasē. Šīs sistēmas ieviešanu var praktizēt arī nākamajās klasēs. Prasmi akvarelēt var apgūt arī neierobežota vecuma pieaugušie mūžizglītībā.

Zīmējums ar tušu var būt ļoti daudzveidīgs un interesants. Ir nepieciešama tikai laba spalva kātā un šķidra krāsviela – tuša. Ar to var zīmēt putnu siluetu grupu (49. att.), spēcīgus kokus un Putnu dienām veltītu attēlu: "koks" (tekstūra) un "putni" (siluetattēli).

Zīmējumam ar tušu skolēni var īpaši rūpīgi gatavoties: jau no agra pavasara, kad sāk kust sniegs, dārzā vai lapu koku mežā vēro un meklē kādas zem sniega pārziemojušas augu lapas. Salasa tās un nospiež starp poraina papīra lapām. No iepriekšējā gada zaļajām lapām ir palicis pāri tikai skelets (dzīslējums) un dažviet pat gabali "izkrituši" [I – 65]. Viss tas ir bērniem jauns, un viņi ar lielu pētniecisku interesi tādas augu lapas zīmē (50 att.).

Profesors V. Villerušs ir apkopojis ieteikumu, kā ornamentālā zīmējumā lietot **skaliņu**.

Uzdevumi. Attīstīt rokas kustības, kas nepieciešamas, ja zīmē ar darbarīku, kam ir asmenim līdzīgs, plakans, ciets gals (šajā gadījumā – ar pašdarinātu kaliņu; 50. b att.).

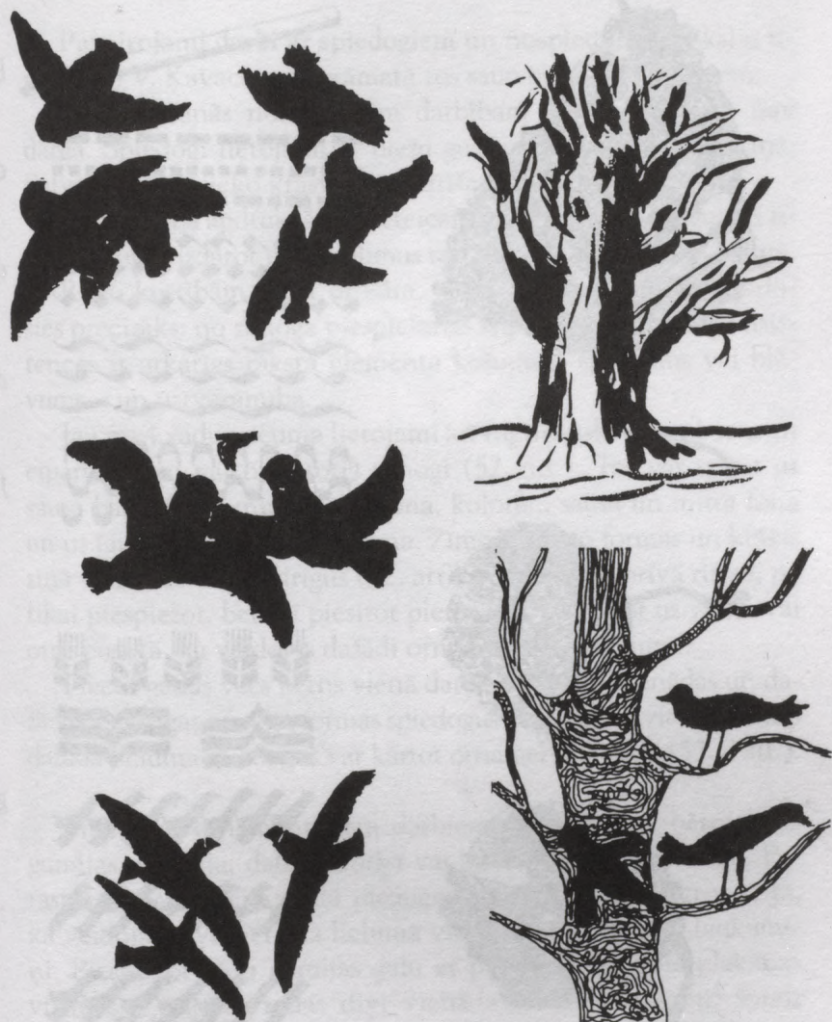
Skaliņa gals var būt šķelts (žuburs) [I, 26] un ar vienu "asmeni", kā šajā gadījumā. Ar to var zīmēt vienu līniju tāpat kā ar platgala spalvu, plakano otu vai platgala flomāsteru.

Skaliņš ir aptuveni zīmuļa garumā. Bērniem vēl nepieciešama krāsaina vai melna tuša, spilgta guaša vai tinte, auduma salvetē (ja lieto guašu, tad – visi nepieciešamie piederumi), 4 – 6 zīmēšanas papīra sloksnes, ko iegūst, dalot A4 formāta zīmēšanas papīru garākās malas (17. att.).

Pirms vingrinājuma pedagogs paskaidro, kā sagatavojama guaša – pabiezā konsistencē, kā jāsatver un jātur kociņš un mērķtiecīgi jāvirza roka, lai iegūtu dekoratīvu līniju grupas. Šim nolūkam pedagogs uz tāfeles ar krīta gabala sāniem demonstrē vienkāršus dekoratīvus elementus ritmiskā rindā. Izdarāmas precīzas rokas kustības, nemainot kaliņa stāvokli attiecībā pret papīru, lai iegūtu vienvēidīgu, ritmisku ornamentālu zīmējumu.

1. vingrinājums. (50. c att.). Uz sloksnītes velk vienāda un atšķirīga garuma svītras kaliņa gala platumā. Velkot delna atbalstāma uz galda.
2. vingrinājums. (50. d att.). Velk jaukta platuma īsas slīpas svītras. Pārejas no šaurās svītras daļas uz plato svītras daļu ir asas.
3. vingrinājums (50. e att.). Velk dažādas liektas svītras. Pārejas no šaurās daļas uz plato ir plūstošas.

Nākamie vingrinājumi – pēc skolēnu izvēles. Ja bērni zīmē veikli, viņi var izdarīt vēl kādus vingrinājumus (50. f, g att.).

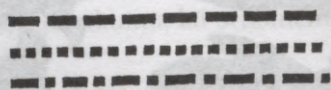

a

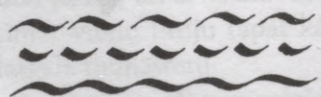
b

c

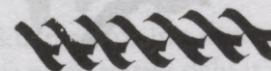
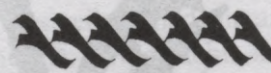
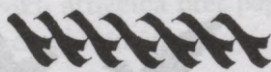
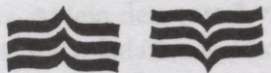
d

e

f

g

Latvijas izcilā mākslas pedagoga Ojāra Bērziņa audzēkņi ar skaliņu sekmīgi zīmē apkārtņē novēroto pilsētas ainavu (51. b, c att.).

Ļoti rosinoša ornamentāliem darbiem ar skaliņu ir zviedru mākslinieces Astrīdas Sampes (Sampe) kompozīcija (51. a att.).

Pavairojami darbi ar spiedogiem un nospiedumi. Mākslas ziņātnieks V. Kavacs savā grāmatā tos sauc par iespieddarbiem.

Sagatavošanās nosauktajām darbībām ir vienkārša un nav dārga. Spiedogi lietojami ar biezu gvašu, kas ir lēzenā trauciņā. Salvete derīga lieko krāsvielu notīrīšanai.

Pirms darba apdrukāšanas ieteicami daži spiedogu un gvašas izmēģinājumi, izdarot nospiedumus uz vingrinājumu 1/2 A4 papīra.

Roku kustībām jābūt drošām, mērķtiecīgām, tad darbs izdosies precīzāks: no zīmoga piespiešanas stipruma un gvašas konsistences ir atkarīgs raksta elementa košums – spilgtums vai blāvums – un uztveramība.

Jau no 4 gadu vecuma lietojami arī rūpnieciski ražoti burtu un ciparu (jauni vai nolietoti) zīmogi (52. att.). Tos var spiest uz sausa balta fona, mitra balta fona, kolorēta sausa un mitra fona un uz jau iepriekš zīmogota fona. Zīmogus lieto formas un krāsas ziņā vienādus un atšķirīgus (52. att.) metriskā un brīvā ritmā, ne tikai piespiežot, bet arī piesitot pie papīra, pavelkot uz vienu vai otru pusi tā, ka veidojas dažādi ornamentāli risinājumi.

Piecus gadus vecs bērns vienā darbā var lietot vienādas un dažādas atšķirīgas, veselas formas spiedogus (53. c att.), vienas formas dažāda lieluma spiedogus var kārtot ornamentālā joslā (53. d att.).

Precīziem ornamentāliem darbiem 6 gadus veci bērni lieto gumijas, linoleja, dabīgā koka vai cita materiāla spiedogu. Parastās dzēšamgumijas galā pieaugušais iegriez nelielu gropīti tā, ka veidojas divi vienāda lieluma viens no otra atdalīti laukumiņi. Piespiežot tādu gumijas galu ar pabiezu gvašu pie plakanas virsmas – papīra, rodas divi vienāda lieluma krāsaini, šoreiz kvadrāta laukumiņi (53. att.). Protams, gumijas galā vai sānos ir dažādi iegriezumi, lai iegūtu atšķirīgus nospiedumus.

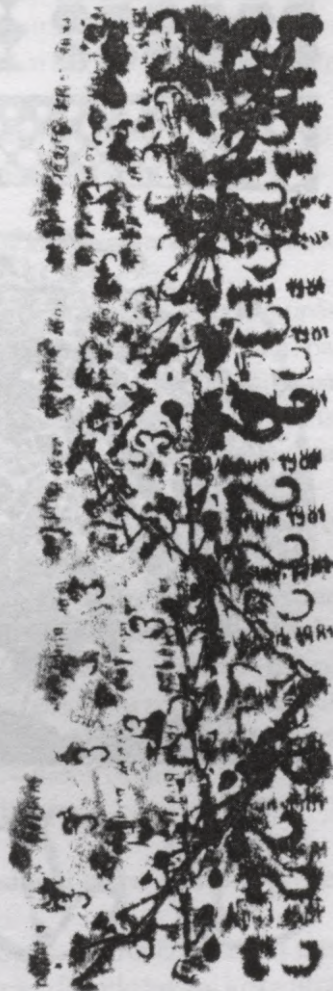
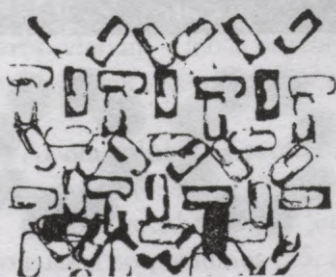
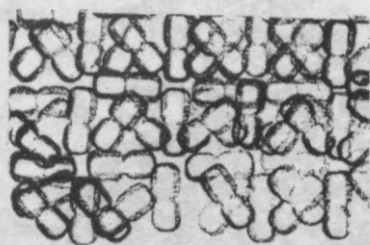
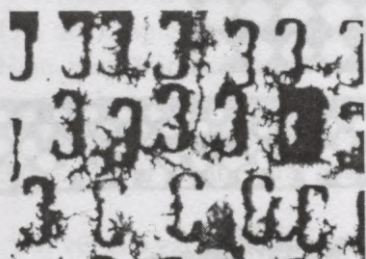
Morālisku apsvērumu dēļ nav ieteicams spiedogus gatavot no ēdamu augu daļām, piemēram, no kartupeļa, kāļa u.c. Tas nav ieteicams arī praktisku apsvērumu dēļ, jo tāds spiedogs derīgs tikai īslaicīgai darbībai: tas ātri sažūst un izmainās tā forma.

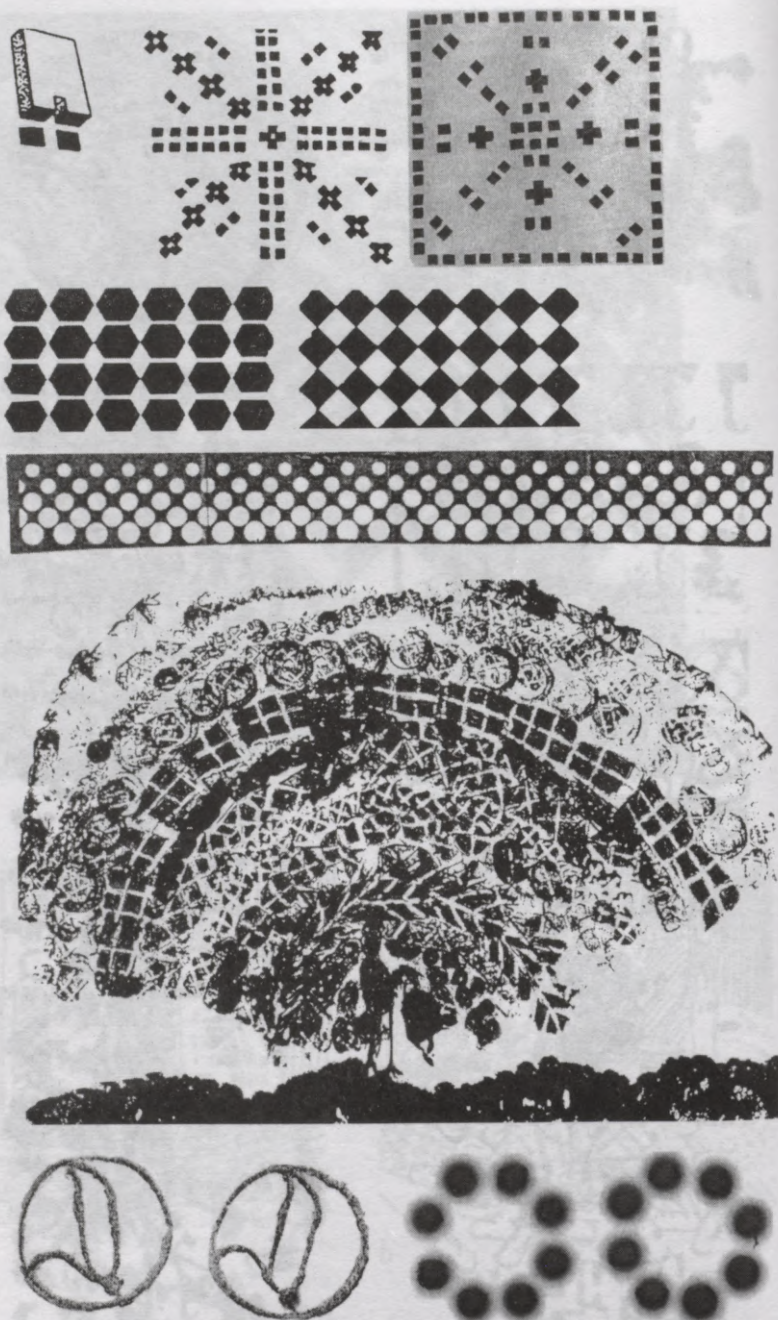
a

b

52. att.

53. att.

Spiedogs ir atkārtoti lietojama **klišeja** – iespiedforma no blīva materiāla: atšķirīgu formu gumijas plāksnītes, korķa, koka, linoleja gabaliņi – atgriežumi, ikdienā lietojamās dzēšangumijas ar atšķirīgi grieztu reljefu (dažādām gropītēm: iegriezumus var izdarīt vecāki skolēni vai bērnu vecāki). Šādas klišejas lietojamās gadiem ilgi.

Skolā ieteicama spiedogu **kolekcija**. Tad bērniem viņu radošajam darbam ir izvēles iespēja un viņi spiedogus var lietot, savstarpēji mainot **pēc rotācijas principa**, kā arī var variatīvi lietot gvašu.

Ornamenta centrālās kompozīcijas varianti var būt dažādi (53. att.). Spiedogi lietojami dažāda ritma ornamentāliem darbiem, piemēram, pāva attēlam (53.** att.), rakstaina dūraiņa un olas attēla rotājumam (54.** att.).

Mākslas zinātnieks V. Kavacs iesaka šādu darbu veikt arī uz auduma. Tam ir jābūt tīram, gludam, vienā krāsā un izgludinātam.

Ir vēl cits variants: jāatceras, ka uz auduma var spiest, lietojot **eļļas krāsvielas**.

Darbu var veikt individuāli, pa pāriem un dažāda lieluma grupās.

Vispirms sagatavojams **kompozīcijas projekts**, piemēram, paredzot auduma daudzumu un krāsu, lietojuma mērķi (kādai telpai bērnudārzā, ģimenē vai citur), ornamenta, piemēram, etnogrāfiskā raksta elementu (K. Freimanis) izvēle, kartona klišeju sagatavošana un pārbaude, kompozīcijas sastādīšana un realizācija.

Ar eļļas krāsvielām apdrukāts audums lietojams mūža garumā (rotājums nezūd), ja to uzmanīgi kopj (mazgā) kā krāsainos audumus.

Bērniem interesanti ir dažādi krāsaini mitro gvašas u.c. krāsvielu nospiedumi uz citas papīra lapas. Piemēram, pirmsskolas vecuma bērns nospiež un nedaudz pavelk vienā izvēlēta virzienā veselu A4 papīra lapu. Tā viņš attēlo nelīdzenu sniega virsmu un uz tā fona – sniegavīru (54. att.). Tāds varētu būt arī bērnu pāru darbs: vienam – labāk sagatavotam – darba oriģināls fonam, otram – mazāk sagatavotam – nospiedums.

Ar otas **plūksnas profila nospiedumu** bērni iepazīstas, zīmējot ar gvašu (117. – 122. att.).

6 gadus veci bērni veic ļoti dažādus, nevienmērīgi segtus mitras gvašas nospiedumus (55. att.): košu daudzkrāsainu koka attēlu; gatavo koši sarkanu aplikāciju papīru un attēlo sēnes (plēstā

aplikācija); no skaisti brūna, ar guašu nosepta aplikāciju papīra (nospiedums) attēlo labi pazīstama dzīvnieka figūru, kā arī izdara rupja kartona faktūras nospiedumus.

Nospiedumi ir ļoti spēcīgi radošās iztēles rosinātāji sākumskolā. Skatoties uz dažādu krāsvielu plankumiem, bērni iztēlojas kādu reālu objektu, izkadrē un izgriež labākos fragmentus, papildina tos, uzlīmē uz kāda lietišķā darba fona, tā darinot dekoru.

Interesantu nospiedumu skolēni papildina līdz dabas ainavas attēlam. Ar otu un guašu priekšplānā attēlo ziedošus kokus, tālākajos plānos – egļu siluetus u.c. (55. att.).

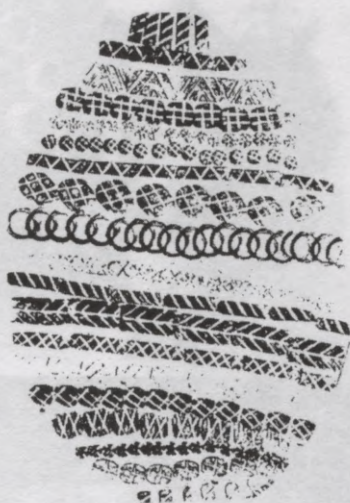
Vairākkārtīgi iespieddarbi izdarāmi ar labi iecerētu un sagatavotu **matricu** (lat. *matrix*, *matricis* – māte), šajā gadījumā iecerētā attēla vai ornamenta reljefu "aukstai štancēšanai" ar spiedienu (56., 57. att.). Iecerēto vienkāršo vai salikto formu izgriež ar grieznēm no kartona vai pat no zīmēšanas papīra (arī tas dod pietiekami augstu reljefu), piemēram, veselu nedalīta objekta (57. att.: koka, divu zirgu) siluetattēlu, vai arī (56. att.) attēlu izgriež pa daļām un saliek siluetattēlā ("suns", "puķe", "pūpoli"), visu stingri pielīmē pie plakanas pamatnes – kartona. Tā ir klišeja – iespiedforma ar iecerētā tēla reljefu. To radošajā darbā var lietot variatīvi: var nospiest vienu formu vienā krāsā vienu reizi; to var lietot atkārtoti blakus, mainot nospieduma krāsu; blakus vai daļēji attēlu pārklājot (lapu vītne), var lietot vienas krāsas dažādas nokrāsas; var izvēlēties divas vai vairākas atšķirīgas krāsas; klišeju var nospiest ornamentālā ritmā (lapu vītne) un to var papildināt ar citiem dekora elementiem (košu ogu silueti), kompozīcijā var lietot dažādas formas un krāsas un visu ieceri var vizualizēt ļoti liela daudzuma kompozīcijas modulācijās.

Spiedogu var izgatavot, piemēram, no tualetes papīra pamatnes – kartona rulliša, tos dažādi satinot un ielokot vienu otrā (53. f att.).

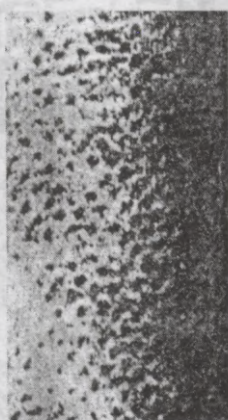
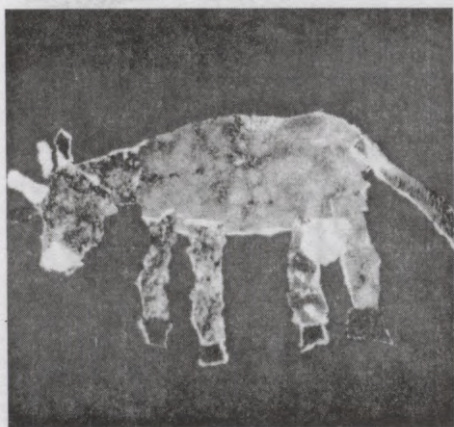
Pašgatavotās kartona klišejas lietojamas tik ilgi, kamēr reljefs (papīrs vai kartons), veicot iespieddarbības daudzas reizes, nav izmircis. Tad tas izplūst un nav lietojams šim nolūkam. Jāgatavo jauna klišeja – iepriekšējās kopija vai cits variants.

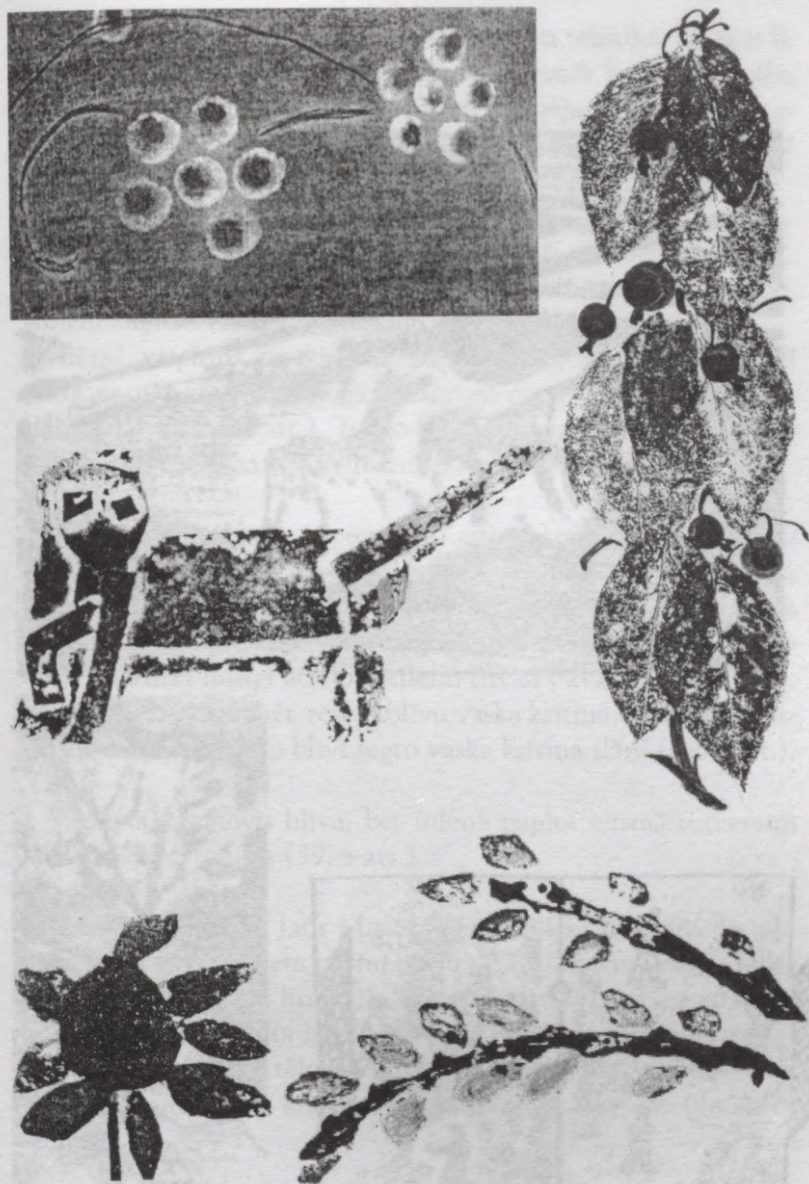
Nospiedumu var iegūt bez īpašas spiedes. Mākslas zinātnieks V. Kavacs skaidro: papīra lapu var parīvēt ar koka karoti, zobu sukas kātu vai citu rīku.

VII a, b kr. attēlā redzami atšķirīgi nospieduma varianti.

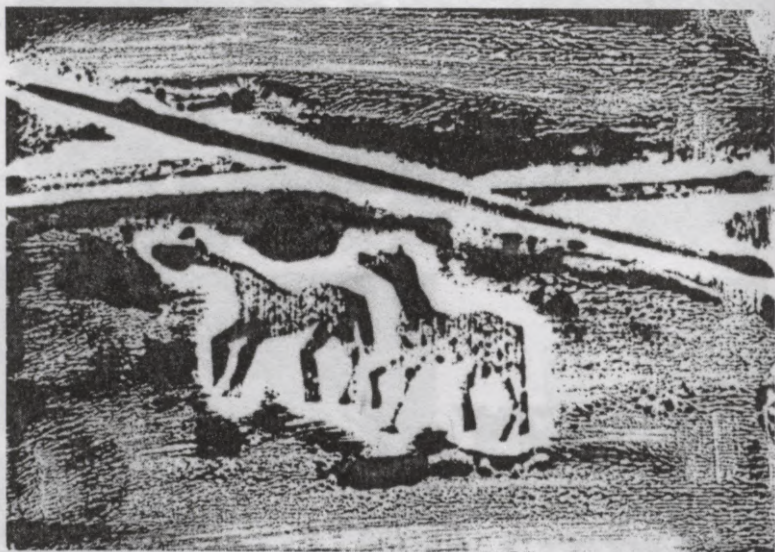

54. att.

56. att.

Bērniem dažreiz ir interesanta kāda **triku** tehnika. Tāda ir līniju ieskrāpēšana papīrā. **Skrāpējums** (*scratch board*) ir papīra virsmas ievainojums, bojājums. Bērni skrāpējumu izdara ar naglu, īlenu, adatu vai skalpeļa smaili. Papīru var bojāt arī burzot (sk. attēlu 147. lpp.).

6 gadus veciem bērniem izdodas šādi daži vienkārši ļoti viegli varianti. Tie piemēroti rudenī pēc iepazīšanās ar apkārtņē augošiem augiem (to daļām, ieskaitot sakni).

Bērni vispirms noakvarelē papīru. Tad, kamēr papīrs vēl mitrs, ar otas kāta brīvo augšdaļu iezīmē papīra virskārtā kāda attēla līnijas (58. a, c att.). Tur rodas neliels padziļinājums, un tur saplūst šķidrie krāsainie pigmenti. Līdz ar to izceļas attēls.

Sākumskolas klasēs ir piemēroti citi – sarežģītāki – skrāpējuma varianti jauktajās tehnikās: vispirms papīru nosedz ar vaska krīta slāni. Tad to nosedz ar šķidru akvareli un ar dažādu rokas piespiediena spēku ieskrāpē zvaigžņotus debesu spīdekļus (58. b att.). Tehniski līdzīgi attēlo pieneņu ziedus pavasarī (58. d att.). Sarežģītāk ir noskrāpēt veselu blīvu vaska krītiņa vienu slāni, atsedzot citu – apakšējo blīvi segto vaska krītiņa slāni (58. e att.).

Skrāpējums nevis blīva, bet irdena papīra virsmā uztverams kā īpatnējs starojums (59. a att.).

Poļu mākslinieks Jans Misieks (*Jan Misiek*) ilustrējis dzejoļu krājumu ar savdabīgiem taisnu līniju skrāpējumiem (līnijas lielāko tiesu ir vilktas gar lineālu). Ar dažādu rokas piespiediena spēku ir panākta kāpināta izteiksmība dažādu sauļu, starojošu zvaigžņu, īpatnēju pasaku tēlu (59. b att.) u.c. attēlošanā. Skrāpētajos attēlos dominē viena krāsa – koši sarkana vai zila – un tumša fona krāsa.

Pamatskolā bērni ar skrāpējumu attēlo ziedu kompozīciju (j.t.: vaska krīts, guaša; 59. c** att.), d attēlā vingrinājuma variants jauktajā tehnikā.

Radošo darbu korekcija ir darba rezultāta daļēja labošana: neizdevušos grafīta kārtiņu dzēš ar gumiju un zīmējumu labo: mikro, irdeno krīta kārtiņu dzēš ar mīkstu auduma salveti, papīra vai kartona berzīti, pēc tam attēlu labo; vaska krītiņu un guašas siluetattēlu mērķtiecīgi palielina, bet līniju vairāk izceļ, padarot to košāku vai plātāku. Glezniecisko attēlu labo, akvareļa, guašas vai flomāstera slānī iepludinot vairāk piesātinātus vai intensīvākus pigmentus. Tintes un tušas pēdu korekcija ir ļoti ierobežota.

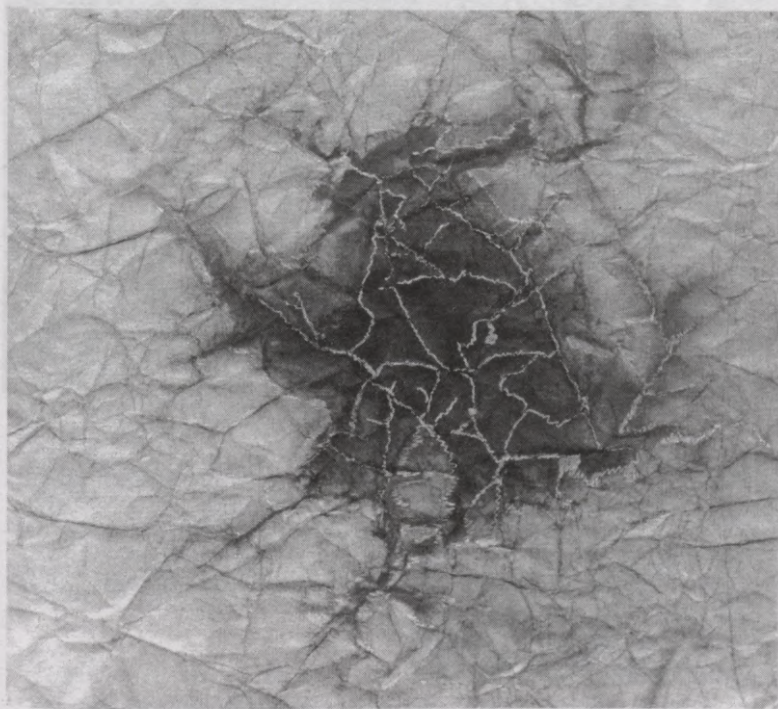
Jauktajās tehnikās zīmējuma daļas var precizēt ar dažādu krāsu vaska krītiņiem vai ar akvareļkrāsām, tā pastiprinot laukumu intensitāti.

Ieteicams skolēnus iepazīstināt ar **baltajiem korekcijas materiāliem**, kas lietojami galvenokārt grafikas darbos. Tie parasti ir šķidrā veidā pudelītēs, atšķaidīti ar ūdeni (tie ir vispiemērotākie skolēnu darbam), kā arī atšķaidīti ar dažādām ķīmikālijām. Ir īpašas korekcijas slēgtas pildspalvas, kurās baltā krāsviela atšķaidīta ar ķīmikālijām. Vienmēr jāiepazīstas ar klātpievienoto instrukciju. Atšķirībā no flomāstera korekcijas spalvaskāts ir plastmasas balons, pildīts ar balto krāsvielu, un tas jāspiež ļoti stingri, bet pa papīru jāvada ļoti viegli, tam tikko pieskaroties, jo jāizspiež krāsviela. Vislabākais korekcijas pildspalvas gals ir nevis plastmasas, bet uz āru nedaudz izvirzīts metāla cilindritis ar lodīti galā. Pēc lietošanas no gala vienmēr jānotīra krāsviela, lai tā nepiežūtu, un jāuzbīda uzgalis. Labošanai lietojama arī balta korekcijas lenta.

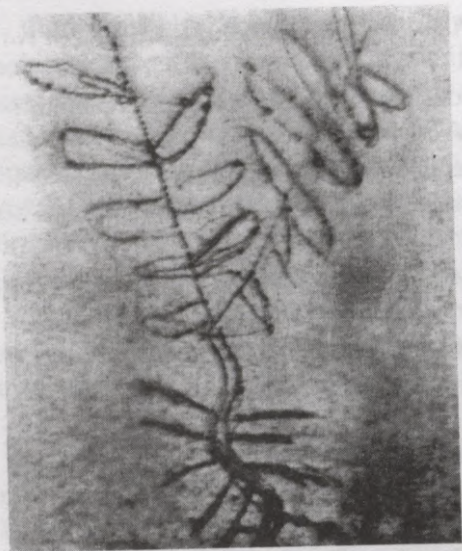
LITERATŪRA

1. Bebre R. Daiļrades procesa posmi. – R.: Kultūras ministrijas metodiskais kabinets, 1985.
2. Dūda I. Netradicionālās zīmēšanas stundas sākumskolā // Skolotājs. – 1999. – Nr. 2.
3. Eihmane D. Tādi raksti pūriņā. – R.: Zvaigzne ABC, 1995.
4. Freimanis K. Latviešu etnogrāfiskais raksts. – R.: Latvijas Tautas izglītības ministrija, 1990.
5. Freimanis K. Mūsu sadzīves skaistumam. – R.: Liesma, 1970.
6. Kagane J., Skujiņa E. Batika – R.: Zvaigzne, 1979.

7. Karosēviča A. Mājturība. Batika: mācību līdzeklis. – R.: Zvaigzne ABC, 1998.
8. Kavacs V. Mākslas valodas pamati: Eksperimentāls mācību līdzeklis. – R.: Zvaigzne ABC, 1999.
9. Kļaviņš E. Mazā mākslas enciklopēdija: Impresionisms. – R.: 1994.
10. Sīmane J. Vizuālā māksla 1. – 9. klasē. Skolotāja grāmata. – R.: Lielvārds, 1998.
11. Veinbahs K. Krāsu pasaule: Vizuālā māksla skolā. – R.: Zvaigzne ABC, 1998.
12. Banasiewicz H. Wiersze na dobranoc. – Gdansk, 1985.
13. Freinet C. Die moderne französische Schule. – Paderborn, 1990.
14. Smith R. The Artists handbook. – London: Dorling Knider-sley Limited, 1993.
15. Tre dimensioner samtida svensk textil konst: tre museer Borås Konstmuseum. Textilmuseet Borås. Rydals museum. Borås Kommun, 1998.

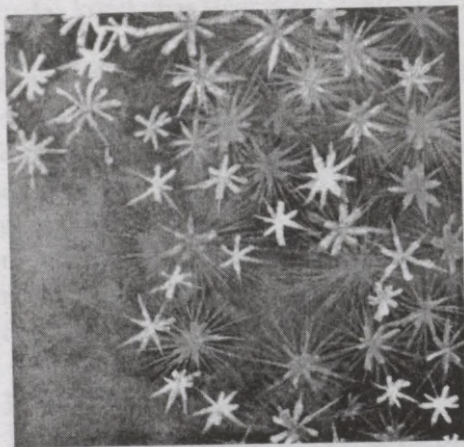
*Akvarelēts burzīts papīrs. Zīmēts ar bronzas flomāsteru.
Autore Ilze Apša.*

a

c

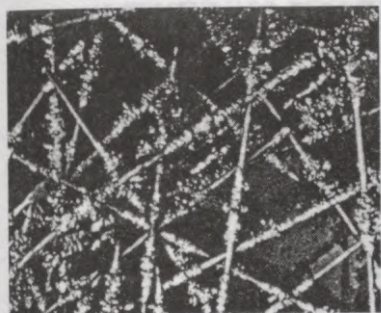
b

d

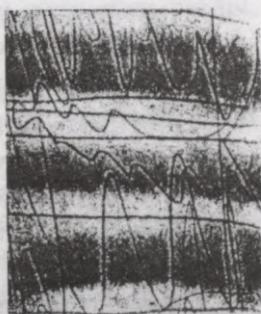
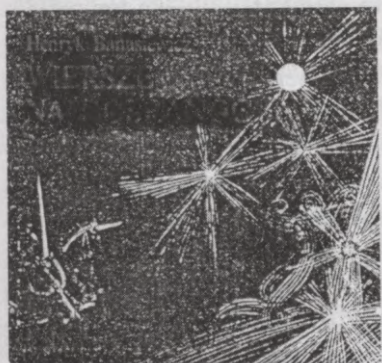
e

a

c

d

b

e

III BĒRNA ZĪMĒJUMA VEIDI

Bērna zīmējumu iedalījumam vairākos veidos ir psiholoģisks pamatojums: tie iedalāmi pēc atšķirīgas kognitīvās [1, 34] darbības, un iedalījums atbilst vizuālo mākslas darbu iedalījumam.

1. **Zīmējums pēc iepriekšēja objektu novērojuma** un uztveres **no liela attāluma** visos gadalaikos (un atmiņā saglabāts tēls). Tas ir galvenokārt vai nu **ainava** (lauku, pilsētas), tās **elementi** (koks, māja, puķes, pļava u.c.), **sižetiskie** darbi (sadzīves notikumi, cilvēka darbība, sociālie notikumi – svētki, sporta sacensības u.c.), vai to **elementi** (cilvēka figūra). Literatūrā to dažkārt mēdz dēvēt par tematisko zīmējumu. Pedagogs mācību procesā aktualizē bērnu/skolēnu atmiņas tēlus un rosina iepriekš novēroto un atmiņā saglabāto uzzīmēt.
2. **Zīmējums, vērojot kādu objektu tuvumā** (tuvplānā), tos tieši uztverot un sākumā nosacīti attēlojot kāda objekta izolētu komponenti – formu, struktūru, krāsu, bet, kad vizuālā darbība ir augstākā attīstības līmenī, objektu attēlo visu precīzi kopumā no/pēc dabas. Šis zīmējuma veids atbilst klusajai dabai vizuālajā mākslā.
Mācību procesā nepieciešama pedagoga tieša vadība un kontrole, lai attīstītu skolēnu precīzu uztveri un radošo darbību.
3. **Radošās iztēles zīmējums** ar apziņas tēlu variatīvu modelēšanu, kombinēšanu un transformēšanu, lai vizuālajā darbībā attēlotu kādu jaunu, pat nereālistisku tēlu.
4. **Ornamentālie, dekoratīvie un sadzīvē lietojamie darbi** atbilst galvenokārt lietišķajai mākslai un daļēji grafiskajam dizainam.

Visu veidu zīmējumi risināmi kontekstā ar bērnu un pieaugušo cilvēku dzīvi, viņu gaitām un darbu.

1. ZĪMĒJUMS PĒC OBJEKTU NOVĒROJUMA UN ATMIŅAS

Tā attīstība ir intensīva un stihiska jau pirmsskolas vecumā, kad sākas bērna sociālā komunikācija. Sākumskolā tā attīstāma mērķtiecīgi.

Būtiska nozīme šī zīmējuma veida attīstībā ir iepriekšējiem mērķtiecīgiem sistemātiskiem **novērojumiem** [I, 54, 78, 174], skatoties tālumā. Novērojumiem jābūt precīziem [I, 81].

Mākslas akadēmijas docētājs Herberts Dubins rakstā "Iekšējā aktivitāte", analizējot Latvijas akvarelistu darbus, zīmīgi atsedzis ikviena mākslinieka atšķirīgo iekšējo aktivitāti, kas izpaužas viņa vizuāli uztveramajā daiļdarbā. Uz visiem attiecināma kopīga atziņa ir tā, ka **daudzveidīgā īstenība ir neizsmeļams izziņas avots**. Apkārtējās dzīves izziņa **rosina iztēli**, sekmē radošus risinājumus. Uz iekšējās aktivitātes (novērojumu, uztveres, domāšanas, iztēles) pamata bērna/pieaugušā daiļrades **subjektīvajā** izteiksmē atsedzas dabas un cilvēka dzīves apslēptais krāšņums, daiļums. Tas mākslinieka darbā sasniedz jaunu – augstu meistarības pakāpi. Piemēram, K. Fridrihsona darbos izpaužas satraucoša iekšējā aktivitāte: metaforiskā veidā atklātie tēli prasa no skatītāja lielu intelektuālu iejūtību; viņa līniju un laukumu muzikalitāte ietver sevī bezgala daudz **noskaņu**. Plašajā rakstā, sniedzot pārskatu par ikviena akvarelista iekšējo aktivitāti, H. Dubins akcentē to, ka vecmeistars K. Sūniņš un citi **tīrā klasiskā** akvareļa pārstāvji – **dzidro krāsu** mākslinieki – ir sekmējuši akvarelim Latvijā ieņemot patstāvīgu nozīmīgu vietu tēlotājā mākslā.

Savukārt pedagogiskajā praksē esam konstatējušas (un pierādījums ir šajā grāmatā), ka **klasisku** akvareļtehniku visi bērni parastos skolas apstākļos var apgūt vispārizglītojošajā skolā, sākot ar 3. klasi.

Lai ainavas un to elementu attēlojums sekmīgi izdotos, bērniem jāuzkrāj atmiņā iepriekš redzēto, uztverto objektu tēli.

Amerikāņu speciāliste M. Bruka (*Mona Brookes*) pievērs īpašu uzmanību bērnu vēriguma attīstībai (60. att.): jau sākot ar 4 gadu vecumu, bērni var iemācīties saprast gaismas avotu, tā staru plūsmas virzienu un objekta ēnas. Viņa (a attēlā) rāda, ka saule ir skatītāja priekšā, kreisajā pusē no viņa, un gaismas stari plūst uz objektu, kas atrodas labajā pusē no vērotāja, radot ēnu arī labajā pusē.

60. b attēlā saule atrodas novērotāja aizmugurē un spēcīgi apgaismo kokus, kas atrodas tieši skatītāja priekšā. Pirmsskolas un jaunākā skolas vecuma bērni parasti objektus uztver un attēlo šādā apgaismes variantā.

60. c attēlā redzami tumši koku **silueti**, jo saule ir skatītāja priekšā aiz kokiem, tātad gaismas avots ir aiz redzamā objekta, un skatītājs redz tikai tā ēnas pusi. Tas ir variants, kas bērna novērojumos jāattīsta vairāk, nekā mēs līdz šim to darām: silueta uztvere un tā attēlojums zīmējumā. Tas manāmi atvieglinātu zīmējuma apguvi un bagātinātu bērnu radošo darbību. Pilsētas bērniem pamatskolā derīgi salīdzināt ielu (61. att.) un kustību uz tās [I, 80 – 82] un attēlot novēroto. Līdzīgi var novērot divu pretēju virzienu dinamiku skolas sporta laukumā vingrošanas stundā (61. att.) un to attēlot.

Bērnu uzmanību var pievērst dažādiem kokiem (61. att.). Profesors V. Villerusš iesaka bērnus novērojumam sagatavot, iepriekšējā stundā uzzīmējot un skaidrojot spēcīga ozola uzbūvi (61. a att.), vecas un jaunas ābeles uzbūvi (61. b att.).

Lai koku attēli labi izdotos, bērniem ieteicami smaila koka stumbra attēlošanas vingrinājumi (v. kr., 62. a att.). Ja bērna zīmējumā redzama rokraksta slīpuma kavējošā ietekme, šad un tad ieteicams īslaicīgs vingrinājums, kurā ir divu līniju pāri (62. b att.): pirmā līnija ir “dabiskā” rokraksta slīpumā un tai tūlīt blakus – pilnīgi vertikāla līnija.

Līniju vingrinājumi nepieciešami arī koka zaru plastiskuma attēlošanai (62. c att.). Pārējie 62. attēlu kopā ir dažādi koku attēlojuma varianti. Derīgi salīdzināt lapu kokus, kuriem ir smaile, ar vītoliem (62. att.).

6 gadus veci bērni attēlo novērotos kokus visos gadalaikos. Skaistu, ar saules stariem apmirdzētu “siltu” lapu koku stumbru grupu bērni attēlo zelta rudenī (IV a kr. att., v. kr.). Vēlā rudenī bērni attēlo spēcīgu kailu koku stumbru grupu ar izteiktu zarojumu (svītrinājums: IV b kr. att., j. t.: v. kr., akv.).

63. attēlā redzami vairāki koku attēlojumu varianti dažādās tehnikās.

64. attēlu kopā redzams nevarīgs bērna zīmējums – ar neplastisku zaru attēlojumu (asas, lauztas līnijas).

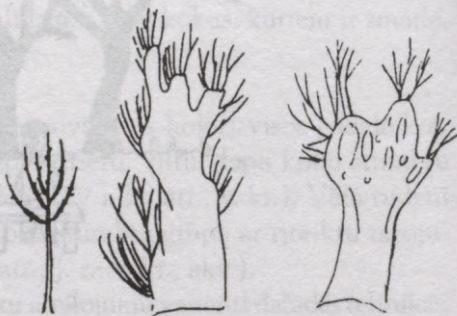
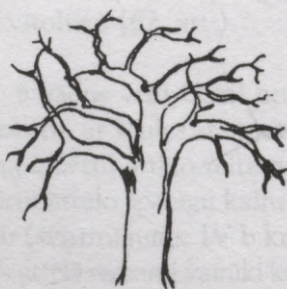
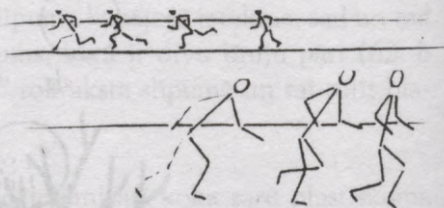
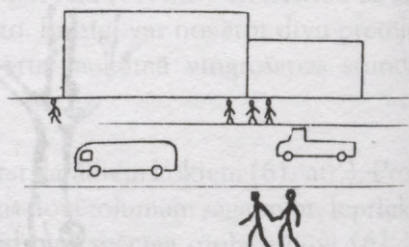
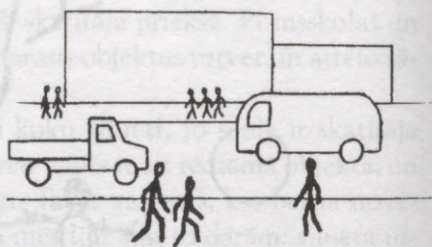
a

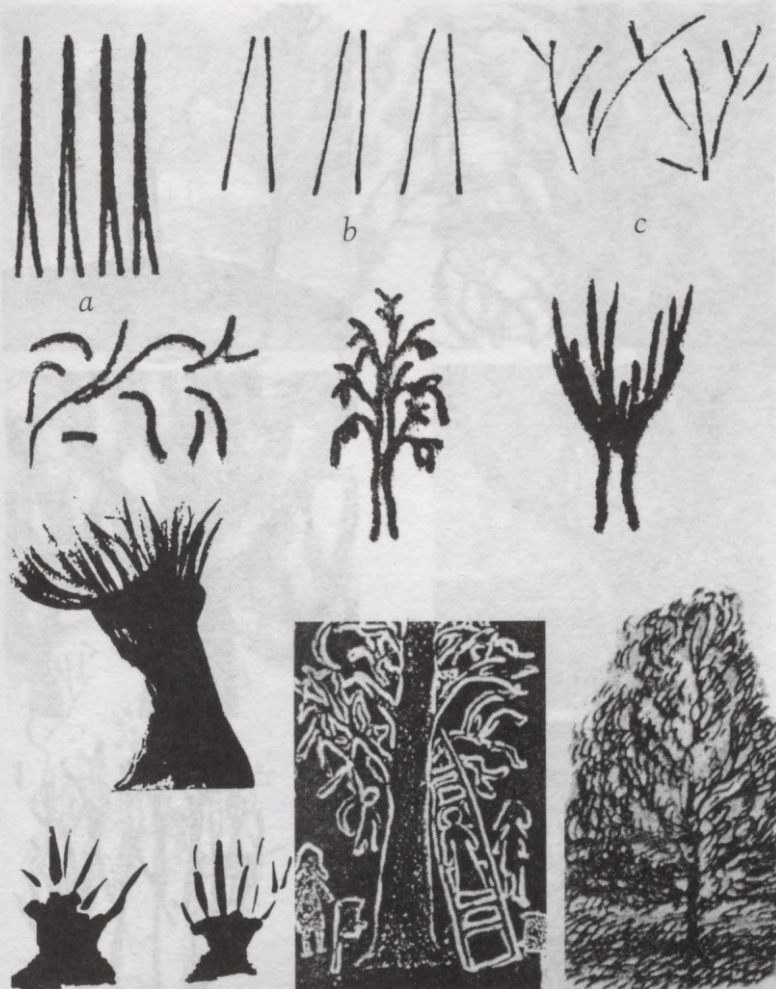
b

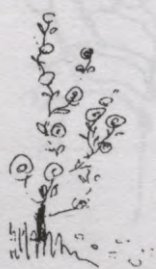
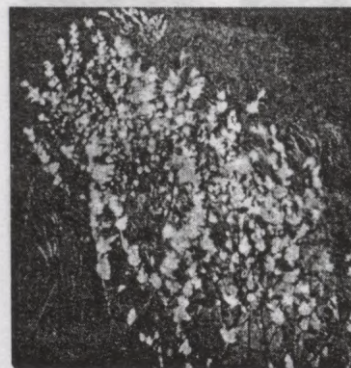
c

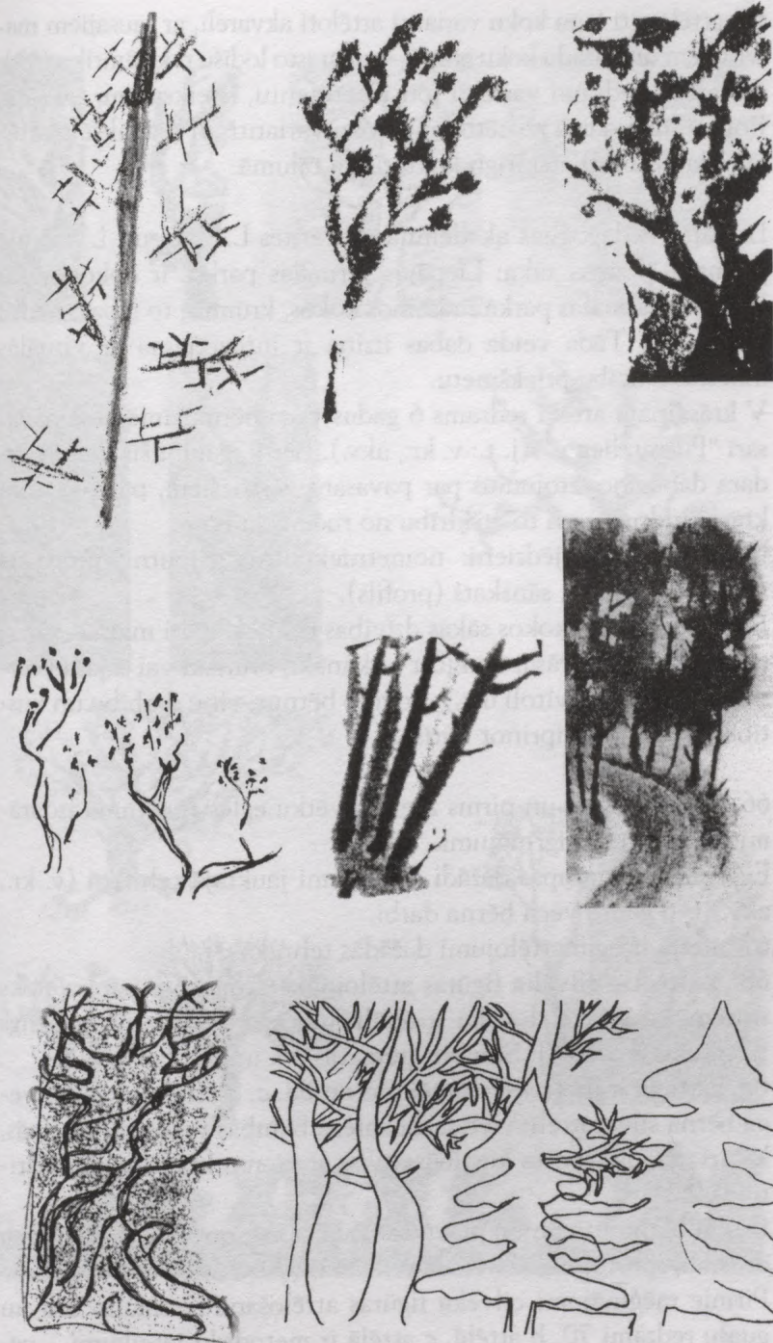
b

62. att.

63. att.

64. att.

64. attēlā citi lapu koku varianti attēloti akvarelī, ar sausajiem materiāliem un dažādu koku grupā – ar parasto lodišu rakstāmriku (**).
65. attēlā redzami vairāku ļoti interesantu, izteiksmīgu, ziedošu, Botāniskajā dārzā redzētu lapu koku varianti un – apakšējā attēlā – daudzu ļoti atšķirīgu koku rinda tālumā.

Liepājas Pedagoģijas akadēmijas docentes L. Rāte un L. Karule grāmatā “Izziņas taka: Liepājas Jūrmalas parks” ir apkopojušas Liepājas Jūrmalas parkā redzamos kokus, krūmus, to lapas, ziedus un augļus. Tāda veida dabas izziņa ir integrējama ar vizuālās mākslas mācību priekšmetu.

V krāsainajā attēlā redzams 6 gadus veca bērna zīmējums pavasarī “Putnu dienas” (j. t.: v. kr., akv.). Bērni, gaidot šīs dienas, izdara dabas novērojumus par pavasara vēstnešiem, par pavasara krāsu dzidrumu un to atšķirību no rudens krāsām.

Noskaidrojamie jēdzieni: no metniekputni, gājputni; pretskats (frontālais skats), sānskats (profils).

Bērni ievēro, kā kokos sākas dzīvības norises, īpaši mainās to zaru un pumpuru krāsa, tie kļūst sarkanāki, brūnāki vai zaļāki (bērzi, alkšņi, lazdas, vītoli u.c.), novēro bērņus, viņu darbību un kustības, kokos piestiprinot būrīšus.

66. attēlā – egles un pirms Ziemassvētku egles zīmējuma izdarāmie tehniskie vingrinājumi.

Egles un egļu grupas dažādi attēlojumi jauktajā tehnikā (v. kr., akv.) ir 6 gadus veca bērna darbi.

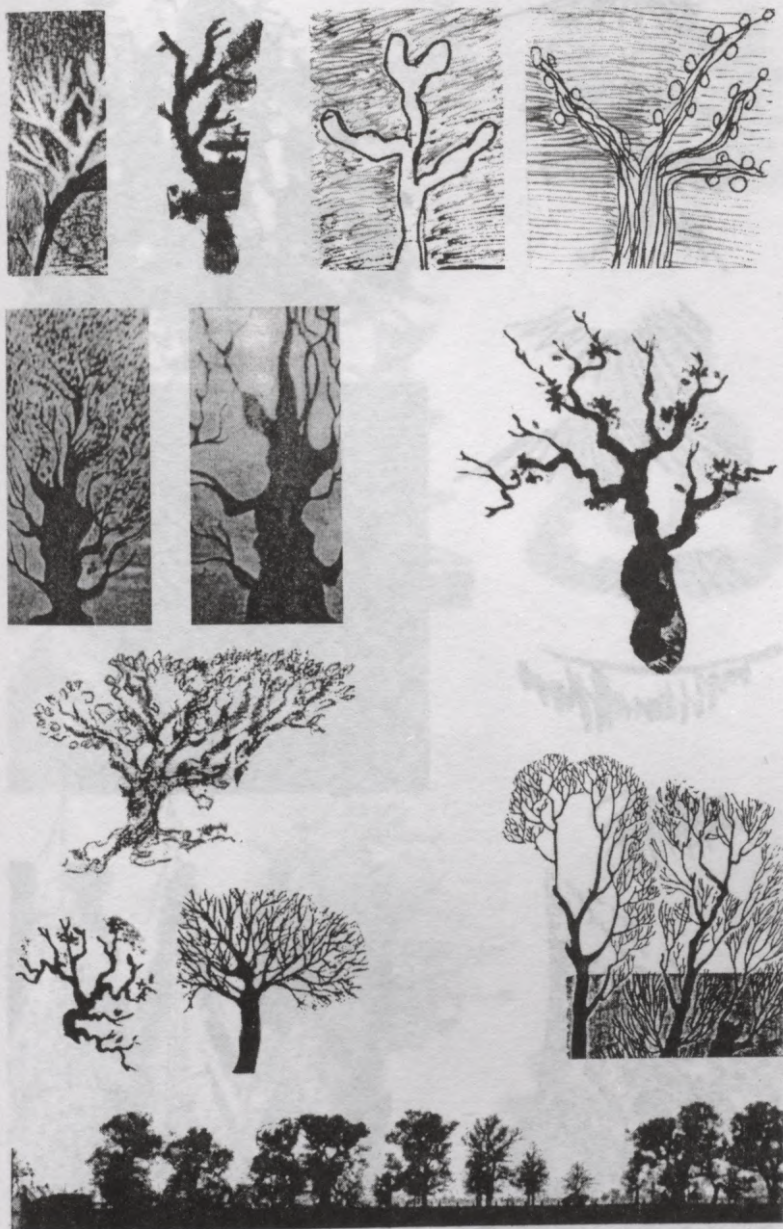
67. attēlā ir egļu attēlojumi dažādās tehnikās.

68. a attēlā – **cilvēka** figūras attēlojuma varianti ar papīra sloksnītēm, ko iesaka slovāku speciālistu grupa. Atzīstams ir līdzīgs ieteikums, ko dod J. Sīmane grāmatas 36. un 37. lapaspusē.

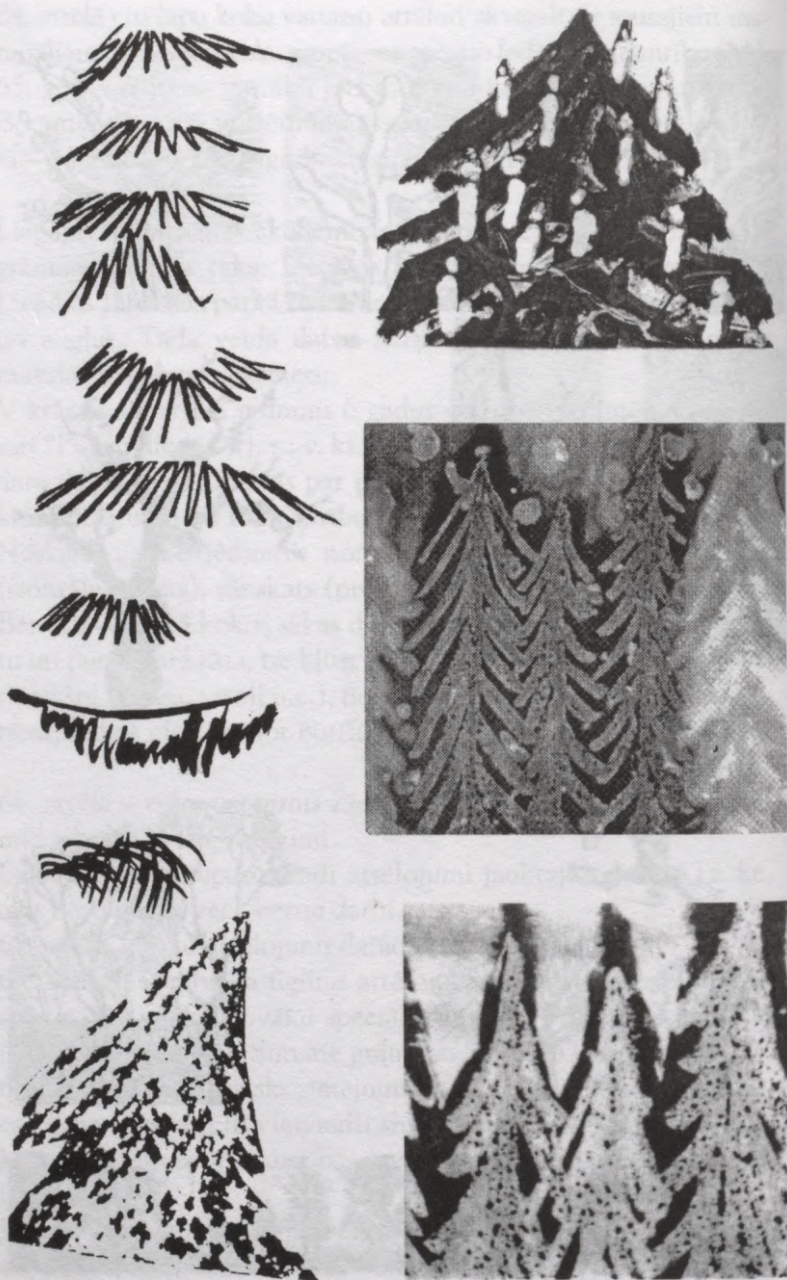
68. b attēlā ir metodisks zīmējums un 68. c, d attēlos 6 gadus veca bērna siluetattēli: vienaudži sniega bumbas velšanas kustībās, kā arī dažādās sporta kustībās – viss ar vienas krāsas vaska krītiņu (69. att.).

Derīgi bērnu uzmanību pievērst vizuālai informācijai par kustību drošību, sportu, dažāda veida reklāmai (70. a att.).

Pirmie mēģinājumi cilvēka figūras attēlošanā ar smailo otu un guašu redzami 70. b attēlā. c attēlā ir metodiski ieteikumi – pedagoga zīmējumi.

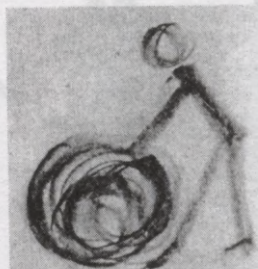

65. att.

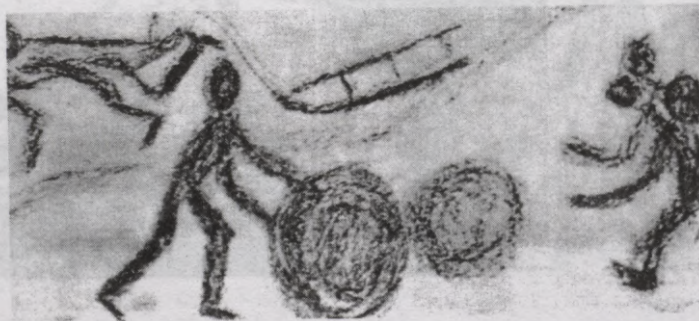
67. att.

b

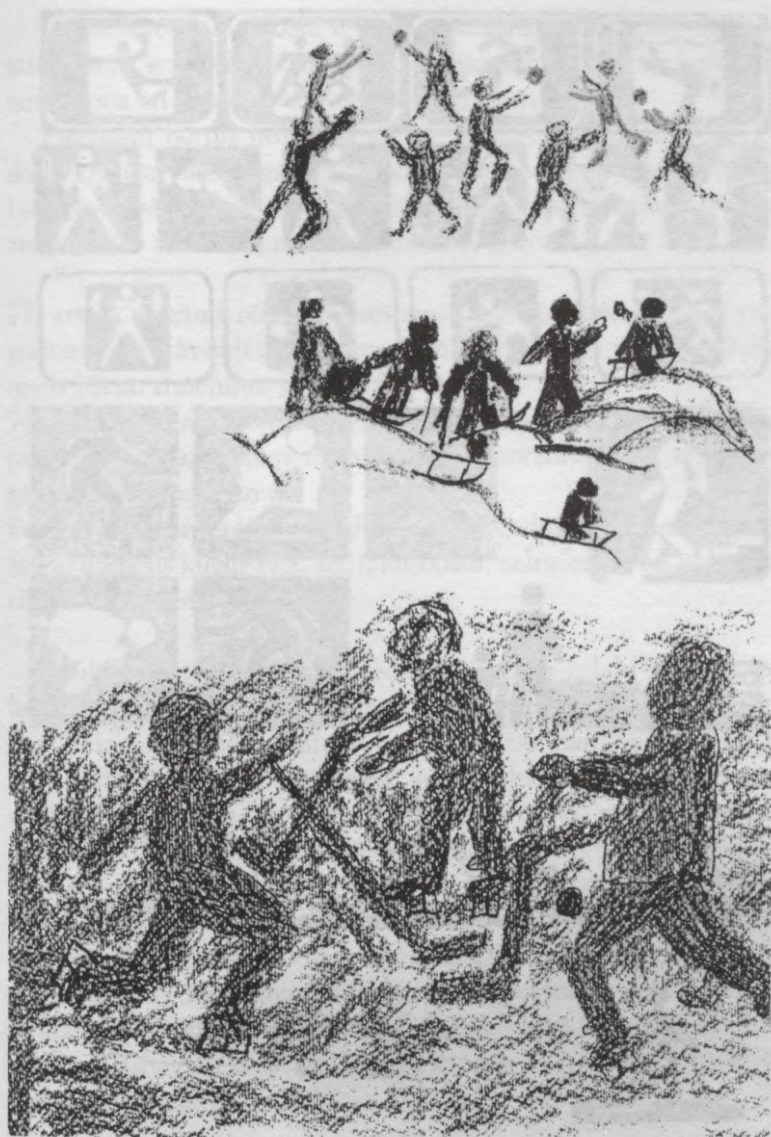

c

d

68. att.

69. att.

a

b

c

70. att.

Interesanti pamatskolā ir pirmie mēģinājumi cilvēka figūras attēlojumā ar zīmēšanas tamponu un gvašu (71. a** att.) un pēc tam ar otu un gvašu – “slaloms” (71. b** att.).

Pamazām bērnu novērošanas un zīmēšanas pieredze sākumskolā kļūst arvien bagātāka. Vācijā bērni attēlo riteņbraucējus, Latvijā – dažādas sporta kustības, izdara vingrinājumus – figūru attēlojumus ar dažādiem materiāliem (72. att.).

73. attēlā redzami zēna un pieaugušu cilvēku figūru dažādi pagriezieni un stāvokļi ar lietussargiem. 73. a attēlā redzams Gabrovas bērnu zīmējums.

74. attēlā zēni attēlo savus tēvus viņu darbavietās (inženieris pie rasēšanas galda, malkas zāgētāji mežā, taurētājs cirka arēnā un sportists uz skrejceļiņa).

Profesionālās intereses padziļinās, un 6 gadus veci zēni labprāt attēlo dažādus kuģus (75. att.), autoostu, celtniecību un peldošus cilvēkus baseina celiņos.

Lauku bērniem – 6 gadus veciem zēniem – ir labi attīstīta **selektīvā uztvere**, un viņi ir ievērojuši un atmiņā saglabājuši dažādas lauku apstrādes mašīnas un attēlo tās darbībā (76. att.). Kompozīciju saturs ir ļoti bagāts un **izteiksmīgs**. Tajā vērojami dažādu līniju ritmi; laukumu norobežojumi, ko viņi saskatījuši mašīnu darbības rezultātā. Jebkurš zīmējums ir grafisks darbs un tapis ar vienas krāsas materiālu – lodīšu pildspalvu, flomāsteru vai vaska krītiņu. Ļoti bagātīgs ir 76. a attēls, zīmēts ar krītiņa stienīša sānu: fonā iesvītrinājums ir viegls ornamentāls līniju raksts, kas iegūts ar mazāku rokas piespiediena spēku. Attēli ir košāki. Tie iegūti ar spēcīgāku krītiņa piespiedienu pie papīra. Attēlotā ainava ir frontālā perspektīvā: attēli ir kā vienā plaknē, vienam otru neaizsedzot.

77. attēlā ir metodiski zīmējumi (siluetattēli) un bērnu zīmējumi: mājputni dažādos pagriezienos. Var pamatoties uz priekšstatiem, kurus bērni ieguvuši, vērojot putnus fermā, dabā, televīzijas pārraidēs, kinofilmās u.c.

Putnu figūru lielums piemērojams papīra sloksnes augstumam. Skolēni attēlo fermas apkārtni, putnkopju figūras, baltu mājputnu siluetus vispirms tuvākajā, tad tālākajos plānos (gvaša).

78. attēlā dažādi dabas ainavas – saules attēlojuma – varianti. 78. a attēls ir tipiski dekoratīvi risināts. 78. b attēlā redzams saules attēls mākslinieces Ivetas Laures papīrmākslā (papīru bloks ir sarullēts, šķēlums ir pret skatītāju). Pārējie varianti ir akvarelēti un j. t.: v. kr., akv. 79. attēlā ir dabas ainavas elementa – mēness – dažādi attēlojuma varianti (akv.; j. t.). 79. a attēlā ir jau pieminētā poļu mākslinieka Jana Misiēka skrāpējums.

80. attēlā – pilsētas ainavas silueta (a att.; gu. vai j. t.; A4 vai A3) un panorāmas (b** att.; fl.) salīdzinājums. Attīstāmas estētiskās jūtas, saskatot salūta skaistumu uz tumša debesu fona; attēlojamas pilsētas raksturīgas, izteismīgas daļas – ēku grupas tumšs siluets uz gaišāka debesu fona. Tumšajos ēku siluetos izceļas apgaismoju logu rindas. (Jēdzieni salūts, siluets).

Laukos silueta izpratni var noskaidrot kopā ar skolēniem, vērojot objektus pret saulrieta debesīm, rītausmā vai mēnessgaismā. Skolēni secina, ka mājas, koki un citi objekti ir tumšāki, izceļas uz gaišāka debesu fona. Ja debesis ir gaišas, redzama pilsētas daļas panorāma. 80. ** attēlā (fl.) redzamās ēku plaknes ir attēlotas ar spēcīgu dažādu virzienu taisnu līniju grupējumu. Logi balti (papīrs!).

Pavasari un rudenī iespējama darbība **plenērā** – brīvā dabā. Iesakāmi novērojumi ar vizieri [I, 79] un uzmetumi ar sausajiem materiāliem. Stundā tie lietojami zīmējumu pabeigšanai. 81. attēla metodiskajos zīmējumos redzami dažādi novērojumu varianti.

82. attēlā redzami dažādi lineārās perspektīvas novērojumu varianti ar vizieri [I, 79]. Ainavas elementi šķietami (nevis īstenībā) samazinās. Tā ir redzes **ilūzija**, kas rodas, ja skatās tālumā.

83. attēla pirmās vertikālās slejas zīmējums liecina, cik atšķirīgi var uztvert pilsētas panorāmu atkarībā no cilvēka figūras lieluma un no tā, uz kādu objektu skatiens ir vērsts.

Otrajā vertikālajā slejā redzams jau pirmajā grāmatā skaidrotais uztveres un telpiskās iztēles uzdevums [I – 58] ar daudzu cilvēka figūru siluetei.

Cilvēka figūru siluetu rindas. Figūras var griezt vai izplēst no papīra. Vislielākā figūra ir 20 cm augsta, vismazākā – 10 cm augsta. Pārējo modeļu augstums ir dilstošs starp lielāko un mazāko modeli. Sīkdaļas, piemēram, seju, nedrīkst iezīmēt. Vēl vajadzīga 5 – 10 mm plata un apmēram 30 cm gara papīra sloksnīte.

Vērojot a rindu, bērni šecina, ka tā atgādina vienāda auguma figūras, kas izkārtotas dažādā attālumā: lielākā ir tuvāk, bet mazākā – tālāk no skatītāja. Liekot skolēniem novērot šādu rindu ikdienas dzīvē, skolotājs atgādina, ka tuvākās figūras izskatās spilgtākas, tālākās – bālākas.

Pēc tam skolēni pārvieto tās pašas figūras auguma dilstošā kārtībā virs slīpi pārvietotās papīra sloksnītes.

Salīdzinot abas rindas, skolēni noskaidro cilvēka figūru šķietamās lieluma izmaiņas atkarībā no attāluma, kādā atrodas novērotājs.

Noslēgumā bērni sabīda figūras, lai tās daļēji viena otru aizsegtu (c, d att.).

84. attēlā redzama novērojamā lineārā perspektīvā ar “aizejošu” līniju ritmiem “tālumā”, kas redzami, stāvot augstā vietā.

85. attēlā bērnu figūru dažādas puses un putna figūru atšķirīgi pagriezieni; L. Čepelaka grafikas darba reprodukcija (a).

Autores: *Dace Barisa*

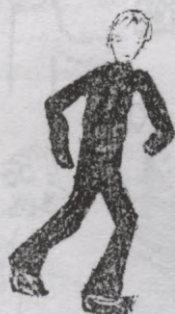
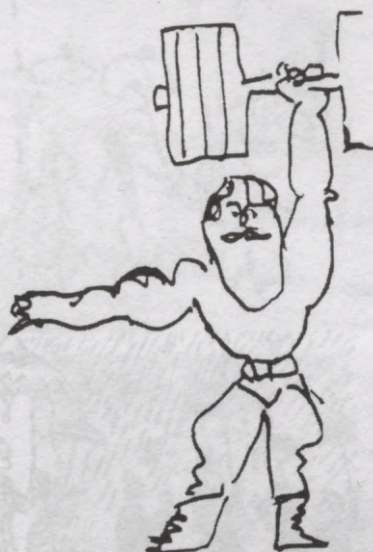
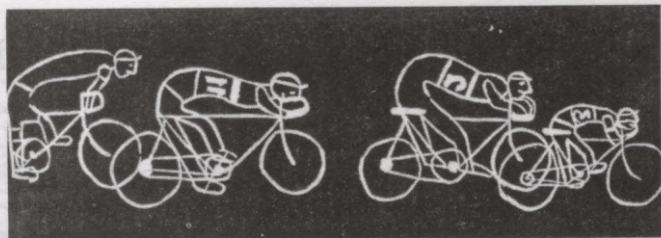
Ilze Bāne

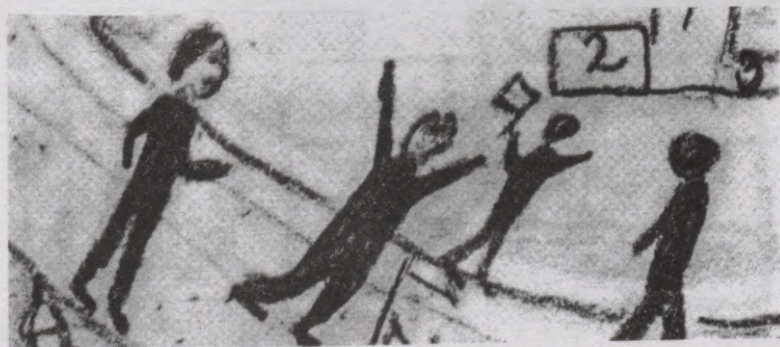
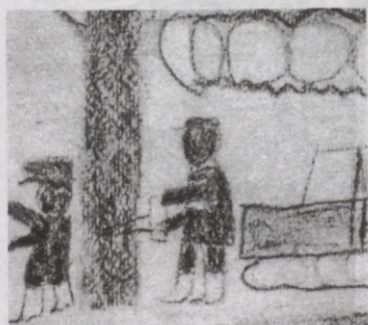
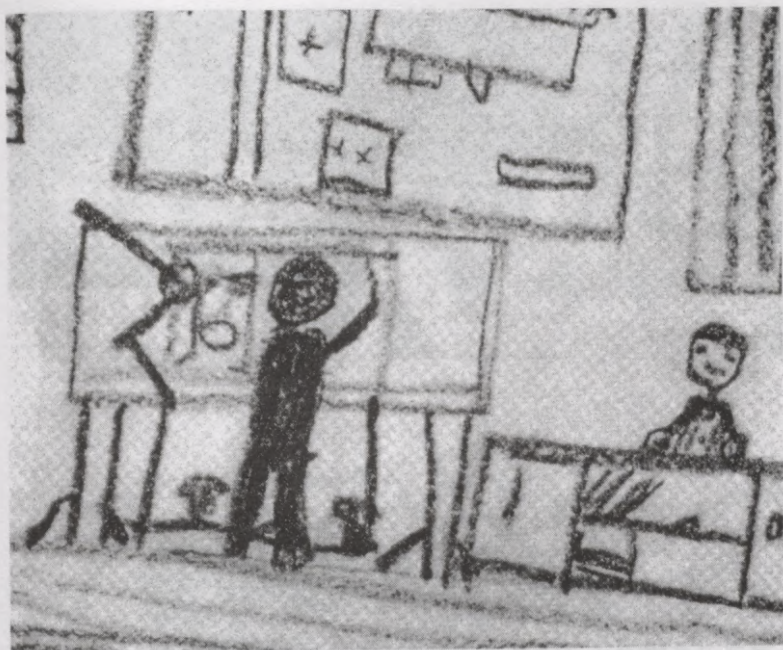
a

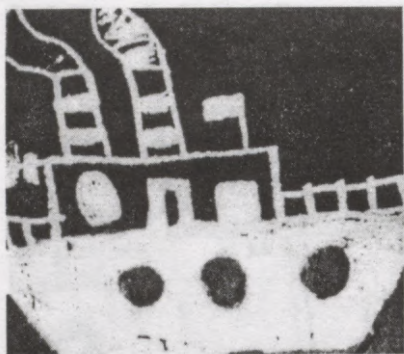
b

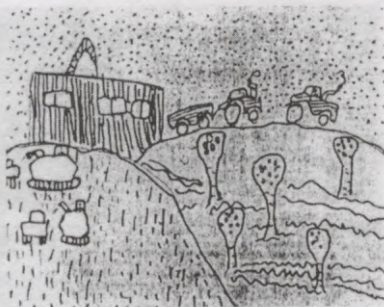

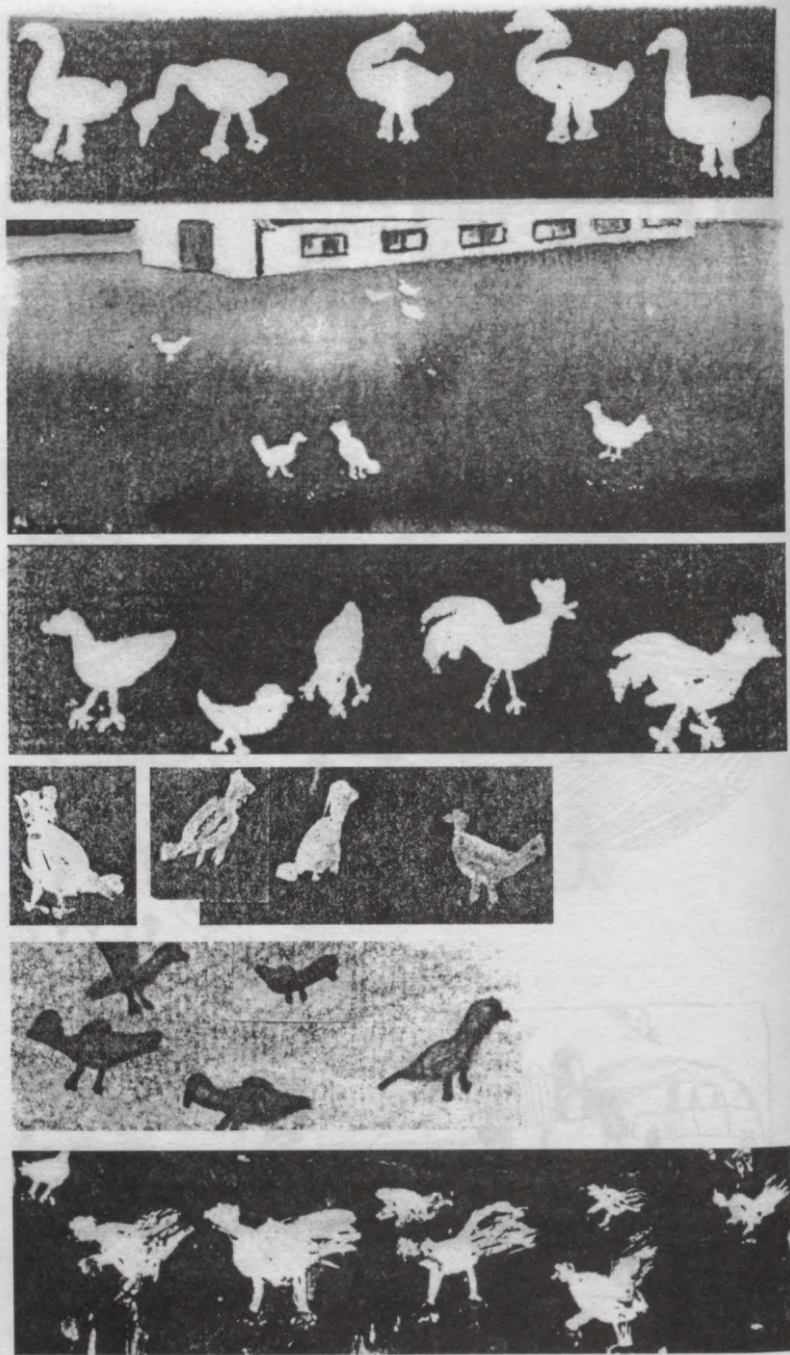
74. att.

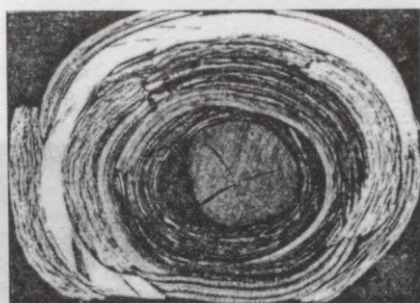
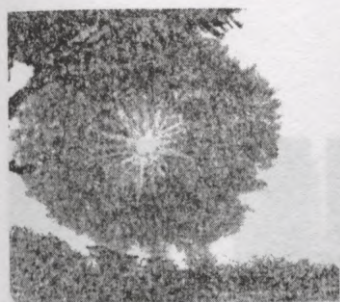

a

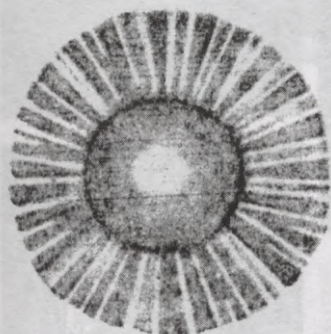

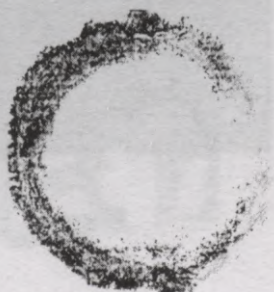
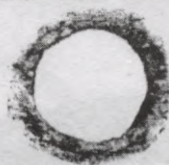
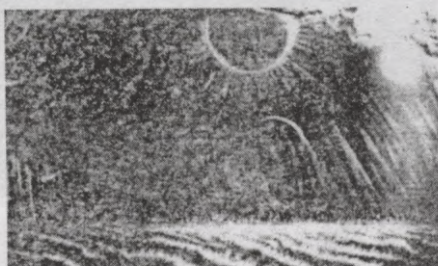
77. att.

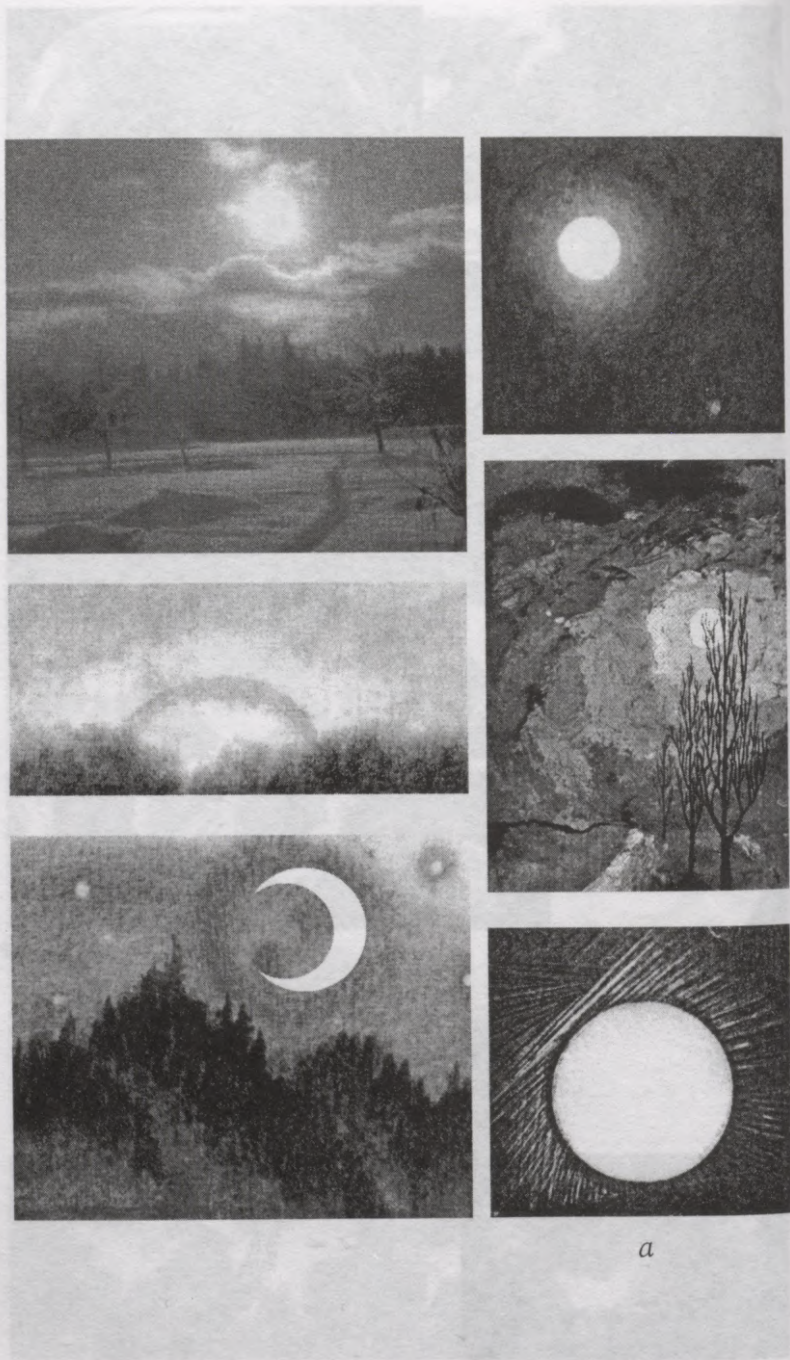
b

a

78. att.

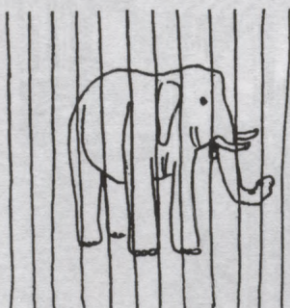
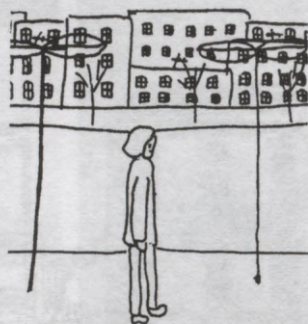
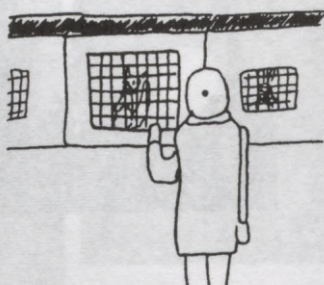
a

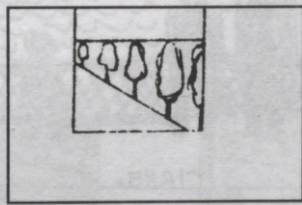
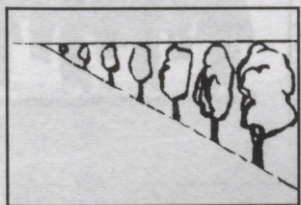
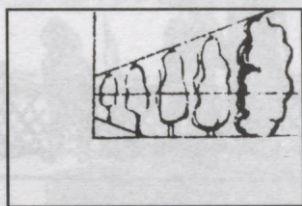
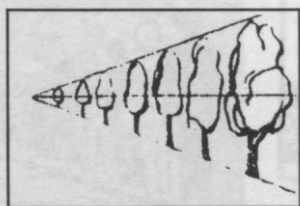
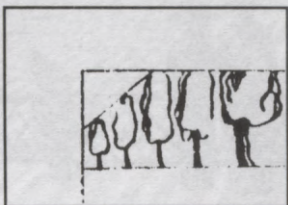
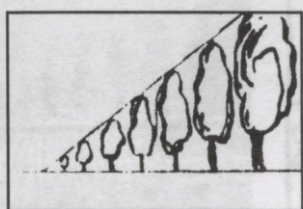

a

b

82. att.

a

2. ZĪMĒJUMS, VĒROJOT OBJEKTU

Dažkārt to sauc arī par zīmējumu pēc/no dabas. Vizuālajā mākslā tam atbilst klusā daba. Tieši ar šādu zīmējuma veidu mēs gatavojam bērnus klusās dabas uztverei, izpratnei un attēlojumam.

Ievērojot bērna psihi attīstību, sevišķa uzmanība veltījama gan dabas, gan citu objektu studijām. Vispirms ieteicams izvēlēties nelielus atsevišķus priekšmetus (augus, to daļas), lai mācību stundas laikā zīmējumu varētu pabeigt. 2., 3. klasē – apjomīgus ģeometriskas formas priekšmetus, piemēram, stikla vai plastmasas kolbas, rotaļlietas (rotaļu lācīti) u.c. Īpaša vieta ierādāma dažādai, pat saliktai formai un struktūrai, stipri atšķirīgām virsmas īpatnībām (stikla gludā virsma, rotaļu lācīša pūkainums, koka zara savdabīgums) un atbilstošiem to attēlošanas mākslinieciskajiem paņēmieniem.

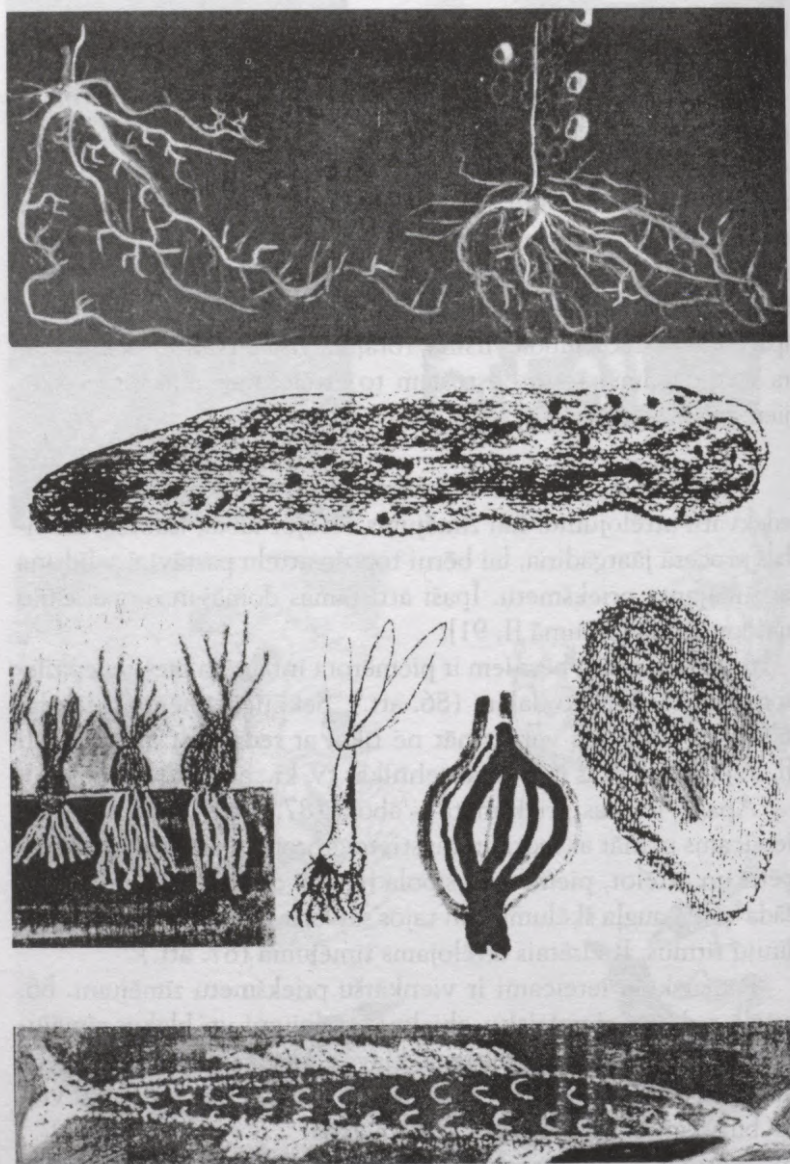
Zīmējums notiek pēc acumēra. Mērķis ir panākt objektam adekvātu attēlojumu. Lai zīmējums vērojot labāk izdotos, darbības procesā jāatgādina, lai bērni topošo attēlu pastāvīgi salīdzina ar zīmējamo priekšmetu. Īpaši attīstāmas domāšanas operācijas un domāšana kopumā [I, 91].

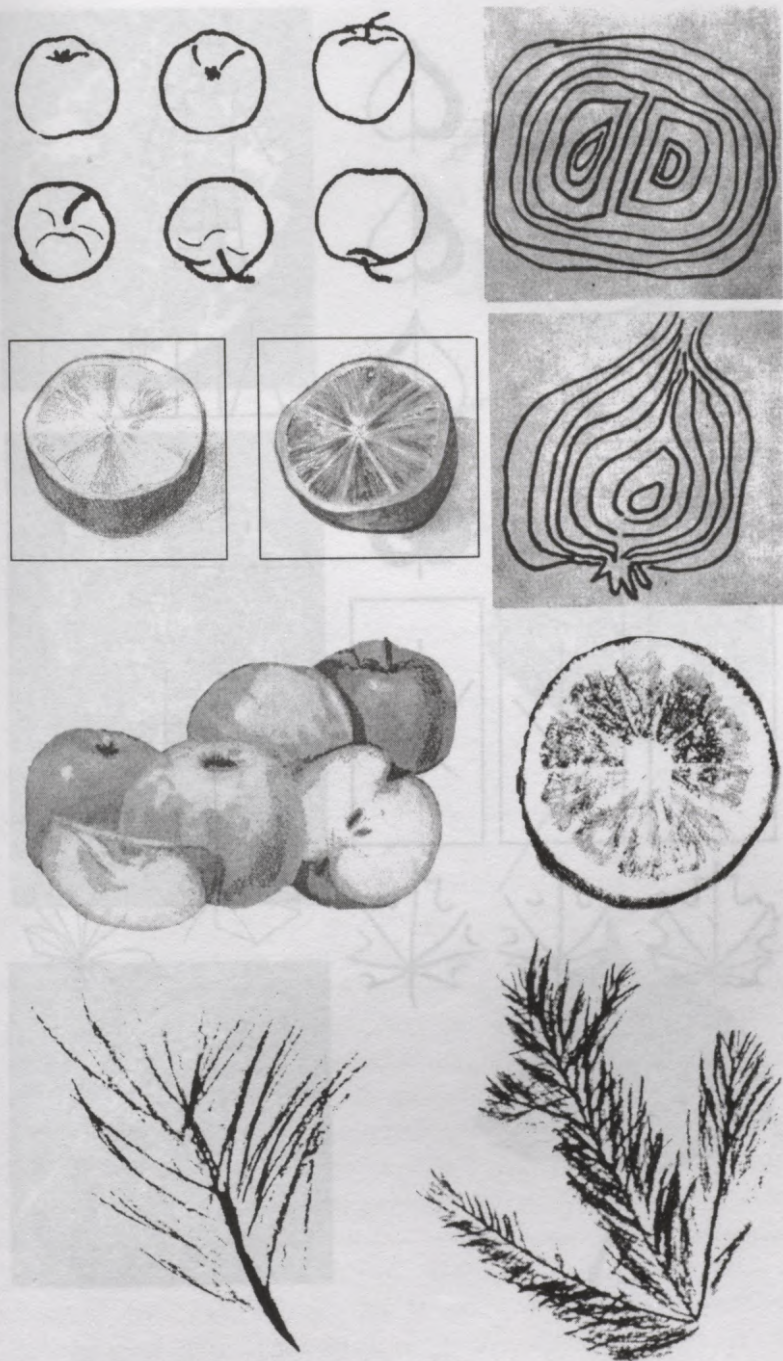
6 gadus veciem bērniem ir piemērota integrēta pieeja, iepazīstoties ar augiem, to daļām (86. att.). Sekmīgi zīmējumi izdodas tādēļ, ka bērni tos var izziņāt ne tikai ar redzi, bet arī ar tausti [I, 39]. Piemērotas ir jauktās tehnikas (v. kr., akv. vai šķidra gu.).

Apāļas formas priekšmeta – ābola (87. att.) [I, 75] – formu ieteicams izziņāt ar redzi un tausti, to grozot, kā arī skolēni var izpētīt un attēlot, piemēram, sīpola [I, 78], citrona, ābola u.c. dažāda veida augļa šķēlumus un tajos saskatīt laukumu dalījuma un līniju ritmus. Redzētais attēlojams zīmējumā (87. att.).

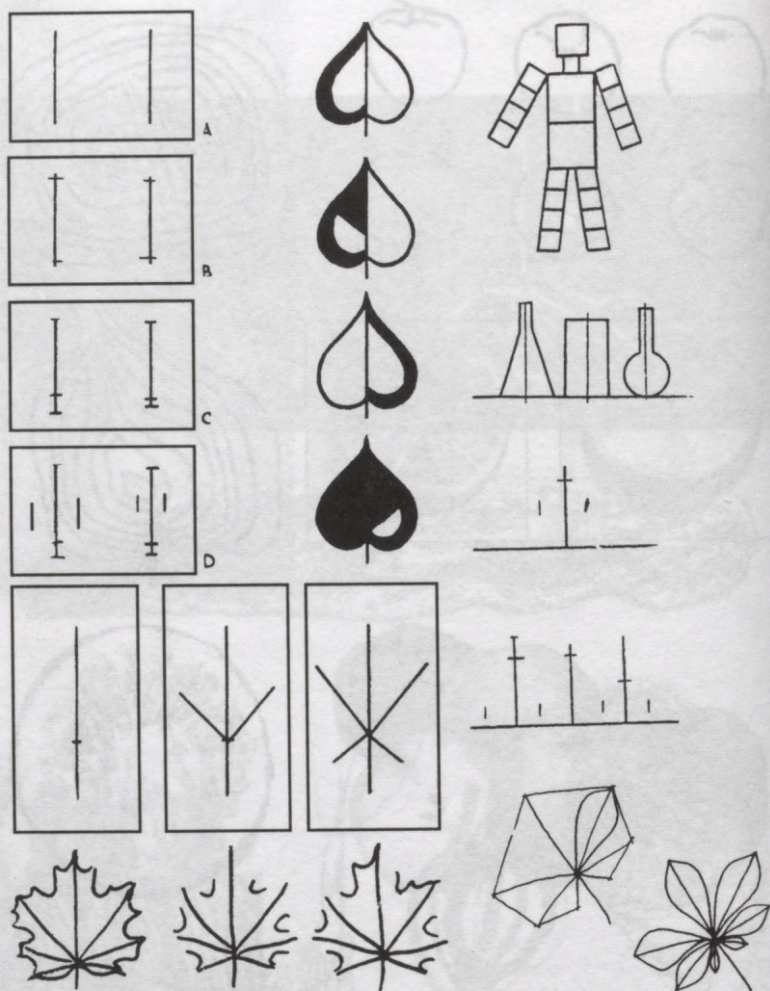
Pamatskolā ieteicami ir vienkāršu priekšmetu zīmējumi. 88. attēlā redzami **simetrisku** objektu attēlojumi un blakus zīmējuma uzbūves secība: ceriņu lapa, kļavas lapa, kastaņas lapa, vienkāršas uzbūves rotaļlieta un trīs kolbas. Visiem minētajiem ir viena būtiska īpatnība – vertikālā simetrija.

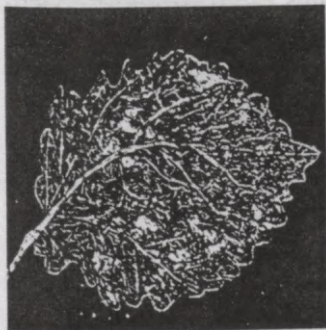
89. a attēlā redzama zem sniega pārziemojušas auga lapas reprodukcija. Pārējos attēlos redzami dažādu augu lapu [I – 65] zīmējumi ar tušu uz balta fona un precīzi skrāpējumi uz melna fona.

87. att.

89. att.

Bērniem ļoti patīkami un pat ļoti mīļi ir pūpoli (satvēruši plaukstā pūpoliņus, viņi izsaucas: tādi maziņi, mīkstiņi). 90. attēlā redzami vingrinājumi pirms pūpola zara zīmēšanas, un a attēlā redzama pūpolu kopa, ko zīmējis labi sagatavots pirmsskolas vecuma bērns (j. t.: v. kr., akv.).

91. attēlā redzami profesora V. Villeruša ieteiktie vingrinājumi ar otu (guašu). a attēlā ir vingrinājums, kas izdarāms pirms lācīša zīmēšanas ar baltu guašu uz tumša fona vai ar tumšu, piemēram, brūnu guašu uz gaiša fona. Lācīša attēlojums izdodas tādēļ, ka bērnam tā ir mīļa rotaļlieta, viņš to ir izzinājis ne tikai ar redzi, bet arī ar tausti [I, 39].

92. attēlā ir 6 gadus veca pirmsskolēna zīmējumi – balti un gaiši ziedi, kā arī ziedu kopa gleznieciski risinātā variantā (gu.). Šādu darbu veicot akvareļa tehnikā, vispirms ieteicams izdarīt vingrinājumus ar otas galu (XVI a kr. att.).

92. attēlā redzama sākotnēja ievirze (shematiski attēli) uz klusās dabas attēlojumu ar diviem augļiem – bumbieru un plūmi.

6 gadus vecs, labi sagatavots bērns var ziemā attēlot alpu vijolīti, bet pavasarī – pieneni ar lapu (gu.).

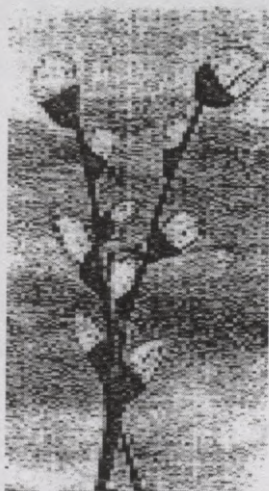
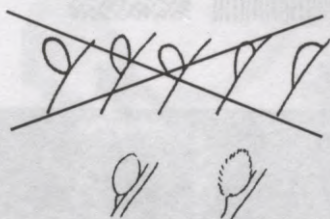
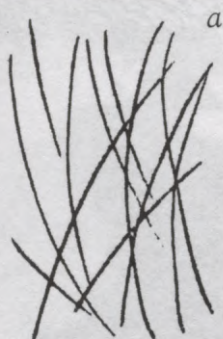
Bioloģijas kabinetā ir putnu izbāzņi (93. att.). Pēc tam kad tie uzzīmēti, pedagogs var rosināt attēlot dekoratīvus pasaku putnus un tekstūru.

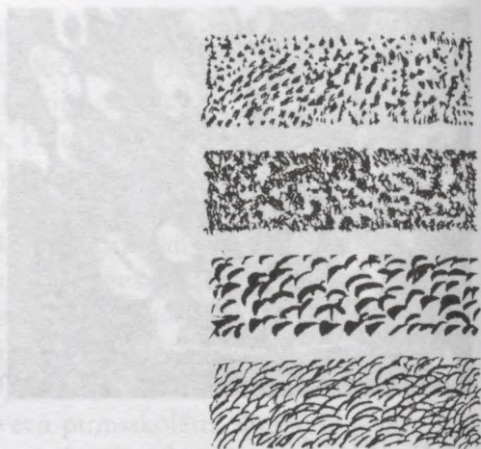
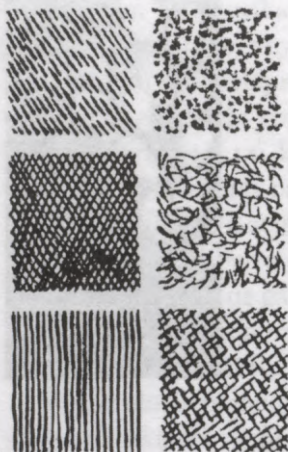
94. attēlā redzami sīki objekti – dažādi kukaiņi un vaboles. Parasti bērni tos īpaši nenovēro. To dara ļoti vērīgi bērni, bet, pareizi ievirzīti, ar lielu interesi tos zīmē visi bērni.

Cilvēka seja (95. att.) [I – 106] mana māmiņa vai mans draugs/draudzene. Metodiskais zīmējums (a att. rinda) ne vienmēr palīdz bērnam šo prasmi uzreiz apgūt: biežāk viņš gan nepieņem pedagoga ieteikumu un zīmē, “kā prot”. Taču bērna uzmanība ir aktivizēta, un viņa uztvere turpmāk būs labāk sagatavota.

Zīmējumi tapuši ar zīmēšanas tamponu uz sausa un mitra papīra (b att. rinda). c, d, e attēlos: nemācītu bērnu spontānajā attīstībā radušies zīmējumi. Tomēr māmiņas sevi pazīst, jo bērns uztvēris tipisko, zīmīgo un topoloģijas līmenī to attēlojis. Arī draugs/draudzene sevi pazīst.

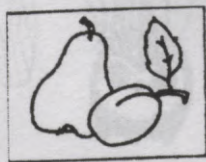
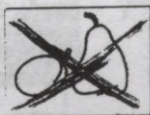
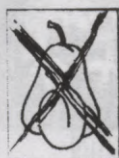
Nosauktā uzdevuma tālāks skats perspektīvā ir tuvināt bērnu portreta zīmēšanai (Z. Sīmane). Jau 6 gadus veca bērna uzmanība pievēršama dažādaļ sejas apveida formai [I, 106], sejas uzbūvei un proporcijām, sejas mīmikas izmaiņām.

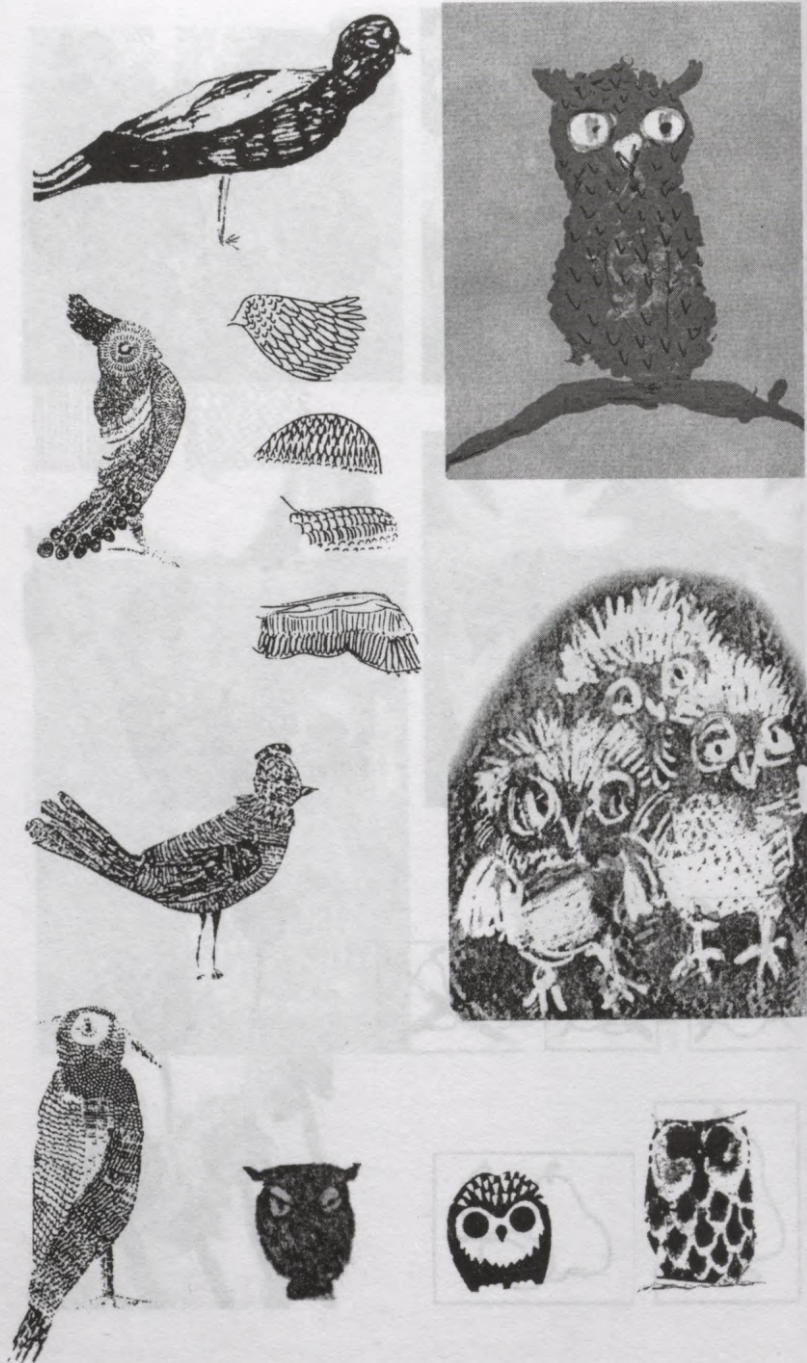

a

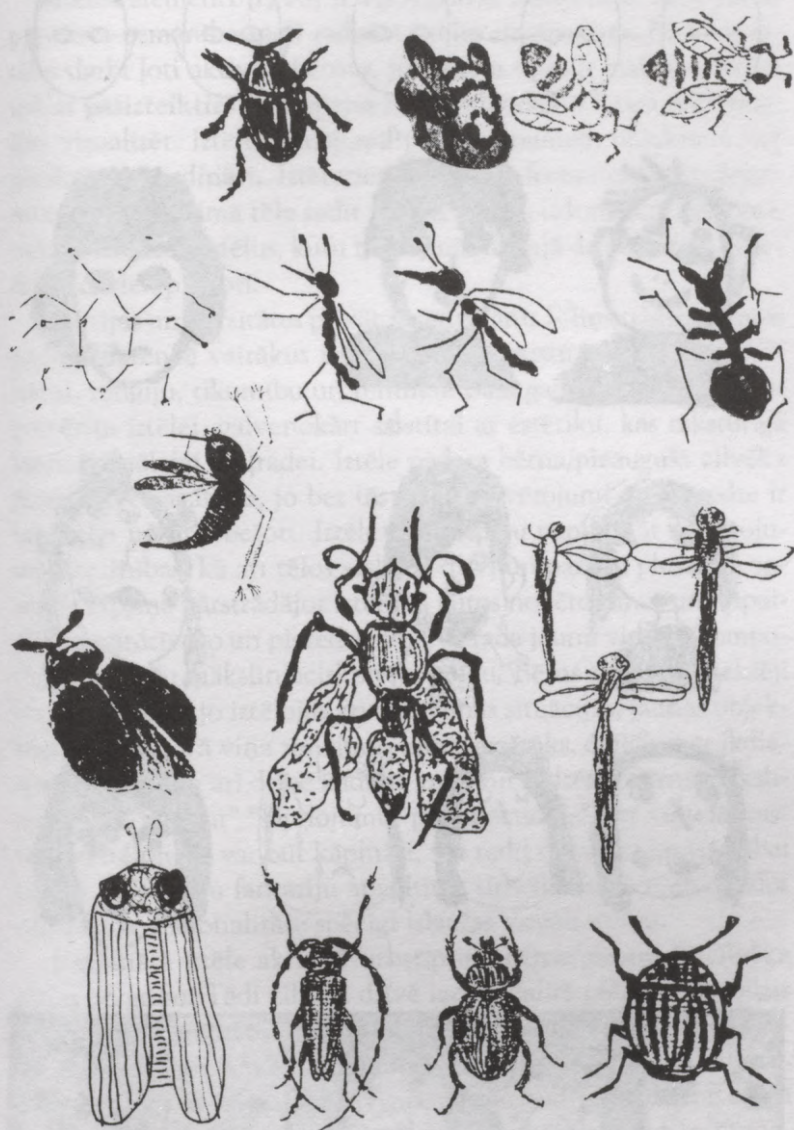

92. att.

93. att.

a

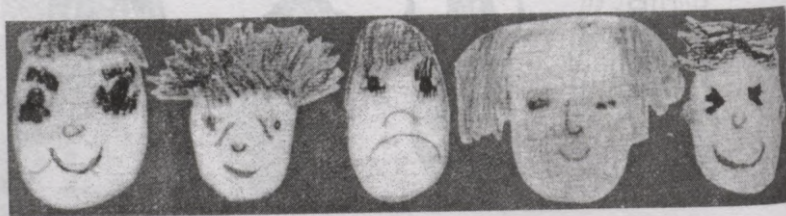
b

c

d

e

3. RADOŠĀS IZTĒLES ZĪMĒJUMS

Iztēles elementi [1, 98] ir visos bērnu zīmējumos, taču šoreiz pievērsta uzmanību īpaši radošās iztēles zīmējumam. Radošās iztēles darbi ļoti aktivizē bērnus, jo viņiem tajos ir maksimālas iespējas **pašizteikties**, ir iespējas savu individuālo ieceri neierobežoti vizualizēt. Iztēles zīmējumā par pazīstamiem objektiem var izteikties **neordināri**. Iztēloties nenozīmē formu obligāti deformēt, bet no zināmā tēla radīt jaunus autora izdomātus, iztēlotus, nekur neredzētus tēlus, kuru risinājumi reālajā dzīvē netiek paredzēti, netiek plānoti.

Latvijas universitātes privātdocents Jānis Silpiņš trīsdesmitajos gados diferencē vairākus **iztēles veidus**: saistītus ar estētiku, zinātni, reliģiju, tikumību un tehniku. Šajā gadījumā uzmanība ir pievērsta iztēlei, galvenokārt saistītai ar estētiku, kas raksturīga bērna vizuālajai daiļradei. Iztēle padara bērna/pieaugušā cilvēka prāta dzīvi bagātāku, jo bez tās mūsu novērojumi un pieredze ir nepilnīgi un aprobežoti. Iztēle dod iespēju papildināt novērojumu nepilnības, kā arī tēlos saskatīt dzīvi un pasauli plašākā kopiskatā. Apziņā pārstrādājot īstenībā gūtos novērojumus un iespaidus, ar pārdzīvoto un pieredzēto bērns rada jaunu vizuālu kompozīciju ar plašu māksliniecisko tēlu lauku. Bērns zīmējot ir iekšēji un ārēji aktīvs, jo iztēlojas arvien jaunas situācijas, jaunas objektu struktūras. Tā viņa zīmējums kļūst bagātāks, daiļāks par ikdienas apkārtni un arī dzīvē kādreiz kaut kur redzēto. Bērns/mākslinieks var "iegrimt" "sapņojumu" pasaulē, un dažkārt viņu fantastiskie attēlojumi var būt kāpināti, var radīt dīvainus un īstenībai svešus, ar slimīgu fantāziju apveltītus sirreālistiskus tēlus. Tādos gadījumos iracionalitāte spēcīgi izlaužas vizuāli uz āru.

Ierosinātā iztēle aktivizē un stiprina bērna/pieaugušā cilvēka prātu un gribu. Tādi cilvēki dzīvē iecer, realizē plānotās darbības un sasniedz paredzētos mērķus. Turpretī pasīvi cilvēki nododas saviem dzīves sapņiem bez uzņēmības tos realizēt: dzīve un darbs viņiem ir slogs un divas patstāvīgas, autonomas parādības. Radošā iztēle paver cilvēkam/cilvēcei nākotnes iespējamības: bērni prognozē nākamo gadsimtu un no futuroloģijas viedokļa asprātīgi paredz, ka, piemēram, mobilajā telefonā būs arī stereoiekārta vai televizors; būs laika mašīna un no sienas izvelkama vannas istaba; būs iespējams lidot bez lidmašīnas ar antigravitācijas īpašām bum-

bām, kuras varēs uzlikt uz galvas. Pusaudži, kam jau ir lielāks zināšanu daudzums, iztēlojas vēl daudz ko citu, ko var arī vizualizēt.

Plašās vizuālās informācijas pieeja manāmi palielina bērna/pieaugušā cilvēka **informētību** par daudzveidīgo pasauli. Tādēļ arī šodienas bērnu daiļradē arvien pieaug virtuālās realitātes klātbūtne.

Radošajos uzdevumos **jāsalīdzina** realitāte ar no tās atvērztu fantastiku. Te derīgi vizuālās modelēšanas un kombinatorikas paņēmieni.

Iztēles darbus var risināt

- a) grafiski ar dažādiem mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem, to grupējumiem: atšķirīgu lielumu punktu, līniju veidu, ar saistītu un nesaistītu svītrinājumu un krāsu laukumu grupējumiem. Nosauktie izteiksmes līdzekļi lietojami tumšu un gaišu ahromātisko krāsu un košo kontrastkrāsu attiecībās;
- b) gleznieciski risināms iztēles zīmējums ar maigām un košām krāsām akvareļa glezniecības pludinājuma paņēmieniem;
- c) piemērotas ir dažādas jauktās tehnikas (96. att.), piemēram, akv., fl. vai past. u.c. Jauktajās tehnikās ir iespēja realizēt bērna iztēloto iecerī fantastiski skaistā risinājumā, iztēlotas citu planētu būtnes iespējams attēlot dažādās tehnikās.

Neparasti fantastiska ir **kosmosa** tēma: "Starpplanētu telpā", "Lidojums uz Mēnesi vai citu planētu", "Kosmonauti bezsvara stāvoklī", "Dzīve uz citas planētas", kosmosam veltītu literāro darbu ilustrācijas (96. att.).

Bērni/skolēni zīmē skafandros tērptas cilvēku figūras kosmiskajā telpā, iztēlotus lidojošus aparātus, mašīnas, raķetes, debesu ķermeņus. Ar krāsu palīdzību iegūst fantastisku noskaņu (96. att.).

Tā kā kosmosā ir ļoti plašs apvārsnis (no 200 – 400 km augstuma var pat uztvert Zemes kontinentu teritorijas), bērnam ieteicams liela (A3) formāta papīrs.

Bērni stundai gatavojas, skatoties televīzijas raidījumus, kino un video filmas, klausoties radio ziņojumus, vērojot fotoattēlus preses izdevumos, grāmatās, bērnu un pieaugušo enciklopēdijās.

Kosmonautu un dažādu zinātnieku kopdarbā, lietojot īpašu aparatūru – platformāta kameru, kuras vienā kadrā ietilpst 200 000 kilometru liela zemeslodes teritorija, daudzzonālo kameru, radioteleskopu u.c., ir iegūta ļoti plaša informācija par zodiakālo gais-

mu, t.i., saules gaismas izkliedēšanos kosmosā, par elektromagnētiskajiem un kosmiskajiem starojumiem, par starpplanētu vides stāvokli (putekļainību u.c.), par spīdekļiem, kā arī par Zemi (okeāniem, kalniem) un tās atmosfēru.

Kopīgs secinājums, kas jāievēro bērnu vizuālajā daiļradē: Kosmosā un uz Zemes, skatoties no Kosmosa, redzama ļoti liela **daudzkrāsainība** (XXIV a, b kr. att.). Dzīvojot ikdienas dzīvi uz Zemes, mēs bez īpašas papildu informācijas to nevaram iztēloties.

Iztēlotas zemeslodes virsmas īpatnības var attēlot darbā "Lidot ir aizraujoši" (vai "interesanti").

Uz **novada** nostāstu vai teiku pamata ļoti interesanti vizuālie zīmējumi atklājas "Kā cēlies ezers" (vai "kalns" u.c.).

Ļoti aizraujošs temats 6 gadus veciem bērniem ir "Akvārijs" jeb "Zemūdens valstība" (97. att.). Kompozīcija izdodas ar ļoti bagātīgu vizuālo saturu (pie pamatnes akmentiņi, gliemežvāki u.c.; lielas, ļoti dažādas ir zivju kopformas, vienoti aptverot galvu, spuras, asti, ķermeni; zvīņu forma ir atšķirīga variatīvos grupējumos; dinamika ir visos virzienos; jūras dzīlēs ir akvalangisti u.c.).

97. apakšējais attēls ir 5 gadus vecas meitenes zīmējums (tekstūra) 30 minūšu nodarbībā pirmsskolā, iekams viņa sākusi mācīties rakstīt.

Lai zīmējumi būtu labāk iztēloti, pedagogs var dot **vizuālu informāciju** par ūdens faunu un floru – augiem (98. att.), var iepazīstināt ar mākslinieces S. Linartes grafiskiem zivju attēliem (99. a att.), kā arī ar triju zivju attēlu kompozīciju apļa laukumā (99. b att.).

6 – 8 gadus veci bērni katru zivi grafiski attēlo ļoti dažādi (100., 101. att.) To kopforma, astes un spuras ir atšķirīgas: ar tekstūru, paralēlām līnijām, punktiem un krāsu laukumiem.

Radošo iztēli izraisošas un attīstošas ir dzirdētu, lasītu vai pašu sacerētu **pasaku** ilustrācijas. Bērni izvēlas ilustrācijas saturu, attēlo raksturīgāko darbību un notikuma vietu, ar krāsām izceļ pasakas tēlu tipiskās iezīmes.

Apskatot ilustrācijas, uzmanība pievēršama tajās attēlotajam sižetam, notikumu vietai un gadalaikam. Aplūkojot krāsainās ilustrācijas, jānoskaidro, kā izvēlēta krāsa palīdz notikumu attēlot izteiksmīgi.

Dažādu iztēlotu cilvēka figūru zīmējumi ir ļoti atšķirīgi (102. att.). a attēlā ir redzams ļoti rets zīmējums: kosmonaute – sieviete (autore ir meitene). Pārējie zīmējumi ir viegli nolasāmi un ļoti saprotami. Komentāri nav nepieciešami.

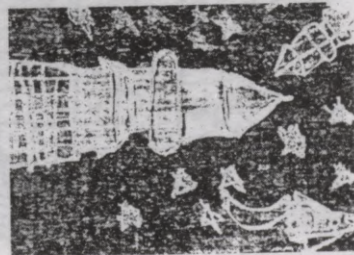
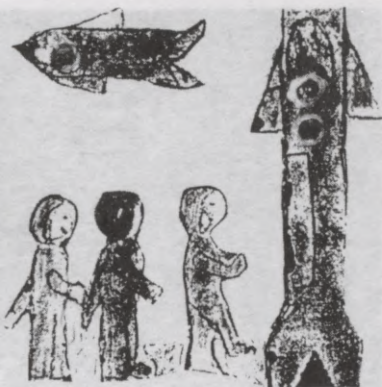
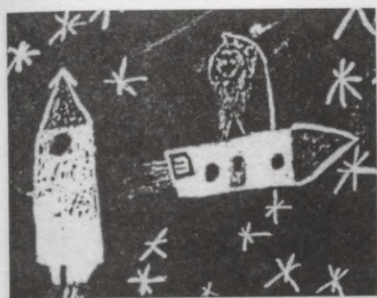
Pasaku varoņi var braukt tramvajā vai vilcienā (103. att.). Variatīvi un izteiksmīgi ir pasaku koki (103. att.), un īpaši bagātīgs ir bērnu grupas attēlojums viņiem vēlamajā ziedu pasaulē (103. att.).

Bērniem ļoti patīk **dzīvnieku** pasakas. Viņi attēlo pasakas raksturīgākos notikumus, dzīvnieku galvenās atšķirības. Te ir iespējams audzināt viņos mīlestību pret mājas un meža dzīvniekiem, mācīt saprast, kas ir zvērs, mācīt iepazīt dzīvnieku dzīves apstākļus un īpatnības, pievērst viņu uzmanību dzīvnieku apmatojuma krāsas atšķirībām dažādos gadalaikos.

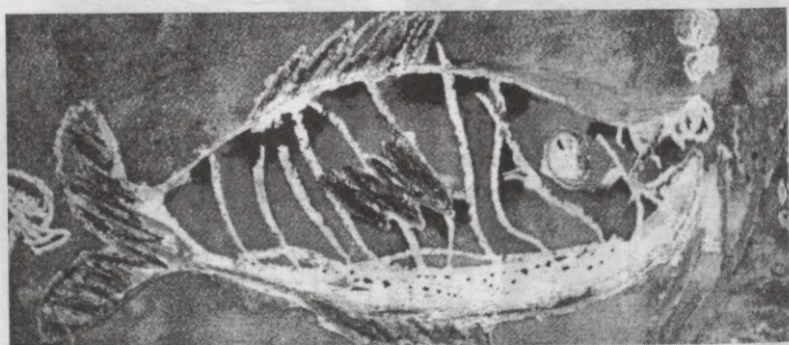
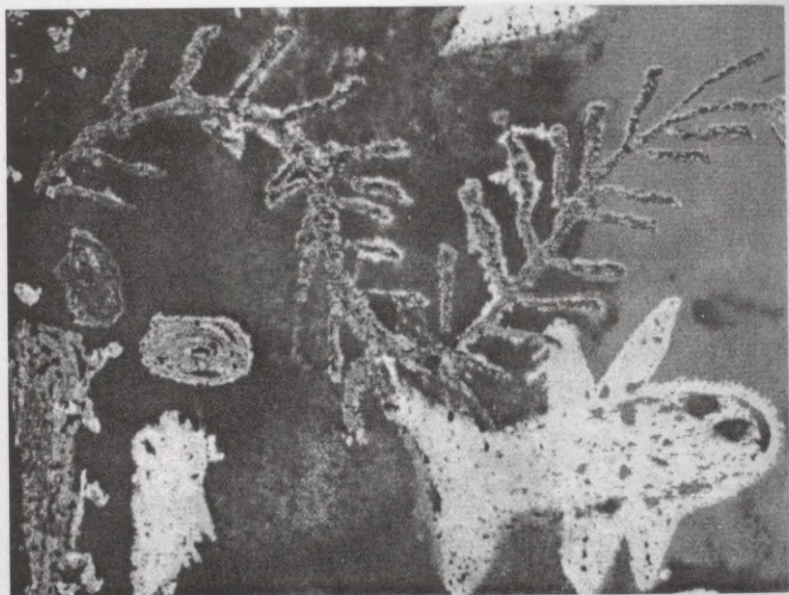
Sākumā bērni var grafiski attēlot tikai viena dzīvnieka figūru vai figūru nelielu grupu (104., 105. att.). 104. attēlā redzami 7 dažādi individuāla risinājuma varianti. Vizuāli domājoša bērna interesantā zīmējumā (a att.) ar tušu ir attēlotas dzīvnieka figūras “hameleoniskas” pārvērtības.

105. attēlā ir ļoti daudz atšķirīgu pasaku varoņu “portretu” zīmējumu (galvenokārt ar kontūrlīniju).

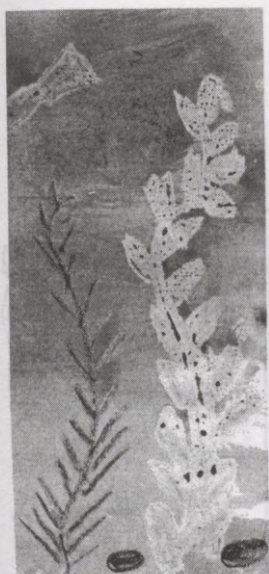
Ieteicams vizualizēt **mīklu** saturu, kā arī radoši risināt **Austras koka** variantus, ievērojot novada etnogrāfiskās īpašības (106. att.).

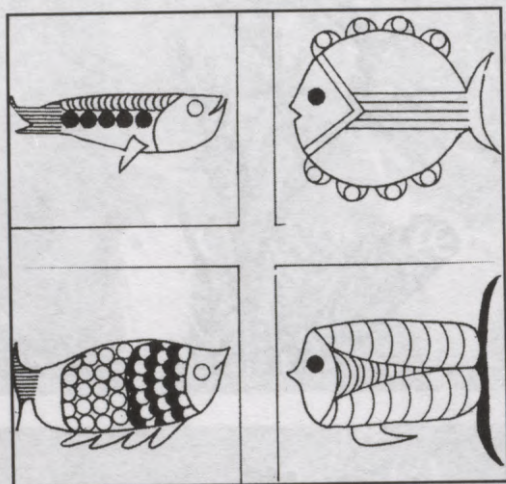

96. att.

97. att.

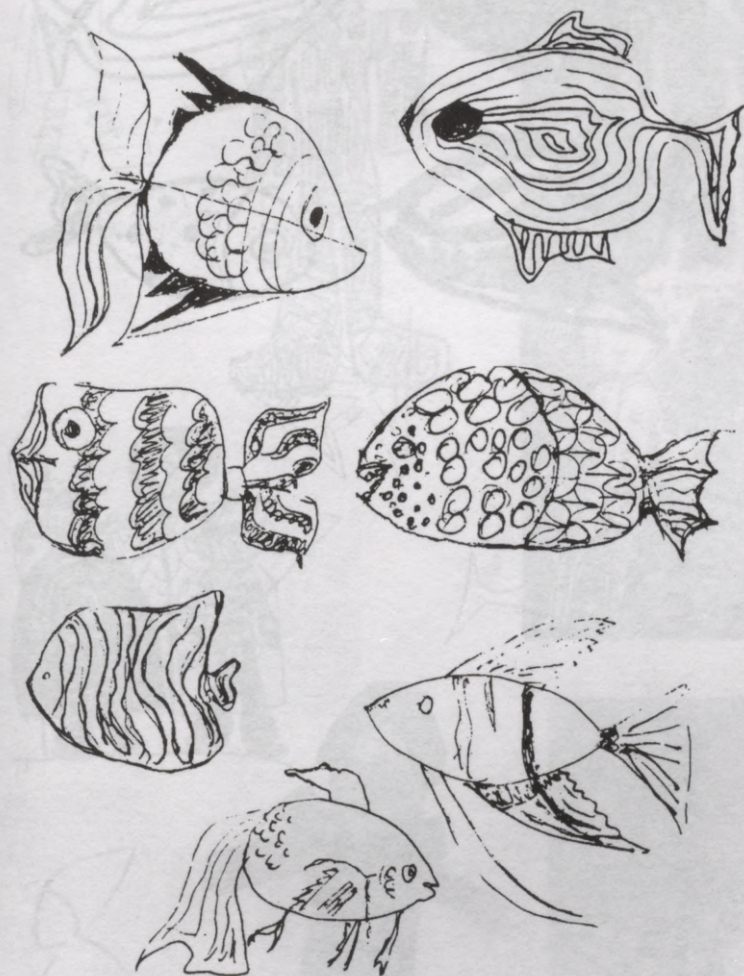

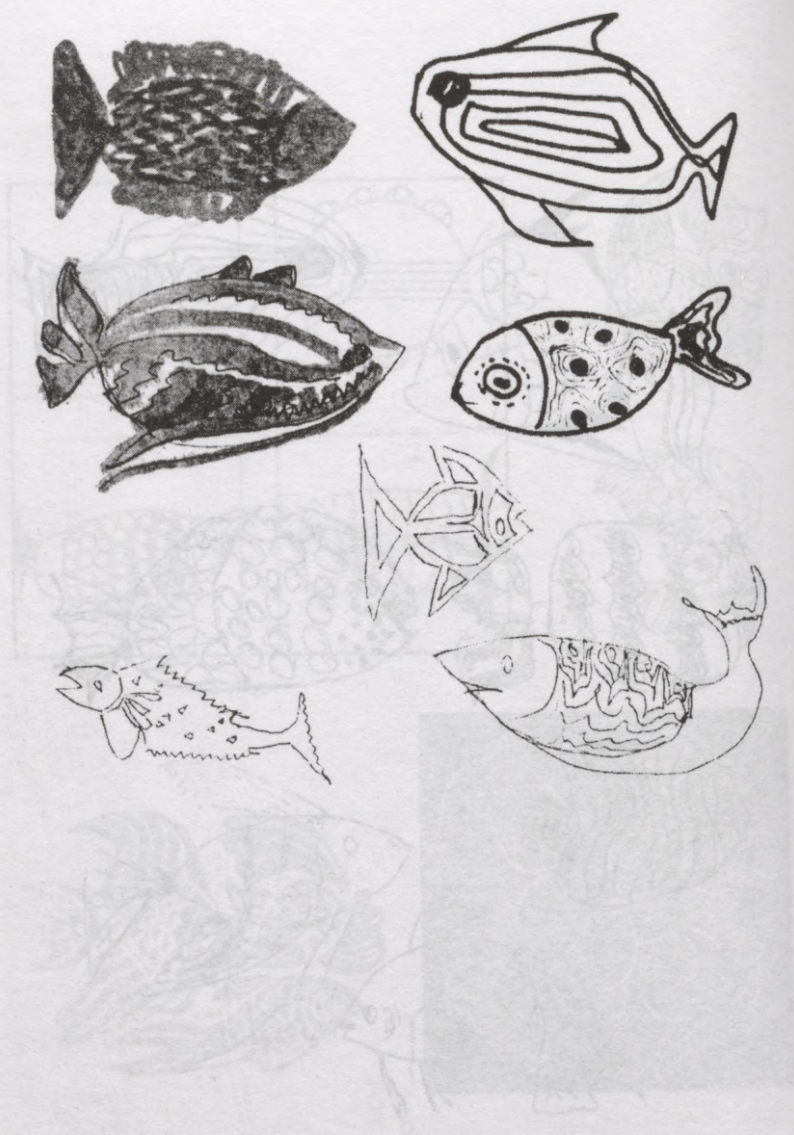
a

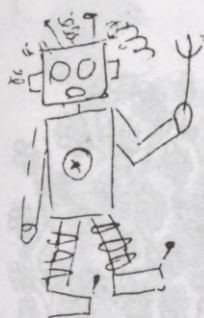

b

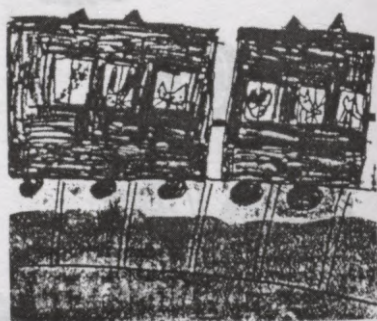
100. att.

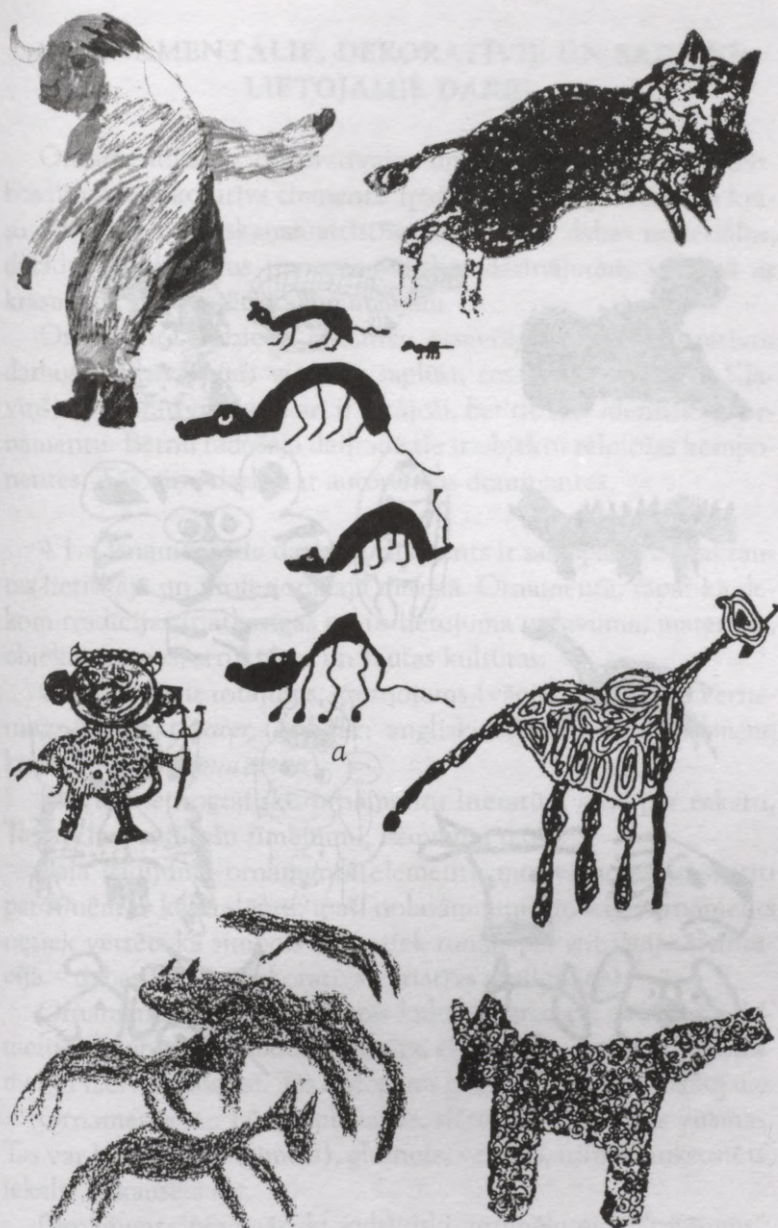

a

104. att.

4. ORNAMENTĀLIE, DEKORATĪVIE UN SADZĪVĒ LIETOJAMIE DARBI

Ornamentālajos, dekoratīvajos un sadzīvē lietojamajos darbos linija ir dekoratīvs elements. Īpaša uzmanība pievēršama krāsu salikuma un saskaņas attīstīšanai, vērojot dabas materiālus, dažādus priekšmetus un etnogrāfiskus darinājumus saskaņā ar krāsu mācības teorētiskajām atziņām.

Ornamenta jēdziena specifika atsevišķi nošķir dekoratīvos darbus. Sadzīvē bieži vien tie saplūst, tos nediferencē (E. Kļaviņš). Dekoratīvie darbi arī ir rotājoši, bet tie nav identiski ar ornamentu. Bērnu radošajā daiļradē tie ir objektu tēlojošas komponentes. Tās viņu darbos ir autonomas dominantes.

4.1. Ornamentālie darbi. Ornamenti ir sastopams katras tautas lietišķajā un profesionālajā mākslā. Ornamenta, tāpat kā dekora tradīcijas ir atkarīgas no to lietojuma uzdevuma, materiāla, objekta formas, struktūras un tautas kultūras.

Ornaments ir rotājums, greznojums (vāciski *Schmuck*, *Verzierung*; franciski *parer*, *embellie*; angļiski *adoming*, *embellishment*; krieviski *узор*, *орнамент*).

Latviešu etnogrāfisko ornamentu literatūrā sauc par **rakstu**. Tas apzīmē rotājošu zīmējumu, izšuvumu u.c.

Šajā gadījumā ornamenta elementi, motīvi netiek uzskatīti par zīmēm ar kādu slēptu, īpaši nolasāmu informāciju, ornaments netiek vērtēts kā simbols un netiek runāts par stilizāciju (stilizācija – dabas formas dekoratīvs variatīvs attēlojums).

Ornaments – rotājums tautas kultūrā paredzēts dažādu priekšmetu un materiālu – auduma, papīra, ēku, ieroču, darbarīku, instrumentu u.c. – rotāšanai. Tas sastopams grāmatu grafikā, plakātā u.c.

Ornaments var būt uz plakanas, sfēriskas, apjomīgas virsmas. Tas var būt grafisks (zīmēts), gleznots, veidots, uzlikts, inkrustēts, iekalts, iekausēts u.c.

Ornamenta pragmatiski sadzīviski apzīmējumi ir “rotājums”, “greznojums”. Latviešu valodas vārdnīcā lasām: rotāt nozīmē izdaiļot, darināt kaut ko krāšņu, greznu, svinīgu.

Latvijas Mākslas akadēmijas profesors, mākslas zinātnieks E. Kļaviņš šo skaidrojumu papildina: rotājums ir kaut kas tāds,

kas padara rotājamo objektu pievilcīgu, interesantu, kairinošu, saistošu, vizuāli bagātāku, dārgāku, pilnvērtīgāku. Katrā individuālā gadījumā ar kādu no nosauktajiem apzīmējumiem rotājumam var piešķirt psiholoģiski pamatotu subjektīvu skaistuma vērtējumu.

Iepazīšanās ar ornamentu ir zināma dzīves estetizācija. Bērns no ornamenta var gūt estētisku gandarījumu, apmierinājumu. Iepriecinājumu var gūt no kādu elementu atkārtojumiem un likumsakarīgiem sakārtojumiem (E. Kļaviņš). Ornamentu cilvēks uztver emocionāli, reaģējot tieši ar estētikas apzīmējumiem – “skaists rotājums”, “neglīts rotājums” – un nejautā, ko tas attēlo vai par ko informē.

Rotāt nenožīmē to, ka jebkurš laukums obligāti jāornamentē, ka nedrīkst būt tukša balta vai krāsaina laukuma. Modernā apģērbā, interjerā, arhitektūrā u.c. izšķirošas ir laukuma krāsu, formas un proporciju attiecības. Skolā par ornamentu sniedzama informācija tādēļ, lai sekmētu bērna izzināšanas darbību, lai viņš apgūtu ornamenta izpratni un lai tā būtu par pamatu objektīvam ornamenta vērtējumam ikvienas tautas lietišķās mākslas darbos, un lai viņš savā dzīvē ornamentam ierādītu mērenu vietu.

Ar ornamenta apguvi bērnam sekmīgi attīstāma ģeometriskas “kārtības izpratne, sajūta” (*sense of order*). Bērni/skolēni ornamentālajos darbos apgūst noteiktu darbības secību dažāda formāta laukumā.

Ornamenta apguve sekmīgi izdodas ar vispārinātiem rotājumu elementiem (109. att.; [I – 88]), rosinot bērnu iztēli [I, 98] un apgūstot latviešu etnogrāfiskā ģeometriskā ornamenta kompozīciju. Tā ir regulārā laukumā. Praktiskajā darbībā vispirms bērni izvēlas papīra krāsu un formu **regulārai kompozīcijai:**

- 1) vienkārša ritmiska rinda un joslas raksts bērniem labi izdodas uz papīra sloksnes;
- 2) laukuma klājējrakstam ir piemērots taisnstūra veida papīrs (parastās attiecībās 2:3 vai 3:2);
- 3) centrālā kompozīcija vislabāk padodas un izskatās uz kvadrātveida laukuma. Vispārīgajā ornamentikā centrālā kompozīcija aplī saucas rozete;
- 4) simetrisks augošais raksts labāk iekļaujas taisnstūra formas laukumā (vertikālā pagriezienā). To bērniem ieteicams mācīt tikai saskatīt, nevis pašiem radoši risināt.

Vispārīgās ornamentikas, latviešu un citu tautu etnogrāfiskā regulārā raksta galvenie izteiksmes **līdzekļi** (reizē īpašās to vizuālās pazīmes) ir elementu atkārtojums, metriskais jeb samērojamais ritms, simetrija, simetriskas sakarības, līdzsvars, proporcionālitate un organiskas vienotības princips.

E. Brastiņš uzskata, ka ornaments "ritmiski sakārto, atkārtoti vai pakārto atsevišķas grafiskas zīmes vai to kombinācijas" (1922).

Ornamenta elementu ritmisku, periodisku atkārtotošanos (visos virzienos) sauc par **raportu**.

Lai ornaments izskatītos kārtīgs, simetrisks, bērni orientējas pēc papīra malām un laukuma dalītājām līnijām: ikviens laukums dalās (uz pusēm, četrās, astoņās u.c. daļās), papīru simetriski lokot, nevis velkot līnijas gar lineālu. Uz pusēm loka papīra īsākās vai garākās malas, ko vēlreiz loka uz pusēm utt. Tad papīra locījumu atloka pretējā virzienā, izlīdzina vienā plaknē un uz tā zīmē.

Labā orientācija papīra laukumā palīdz bērniem apgūt **simetrijas virzienus**: vertikālo, horizontālo un diagonālo.

Bērni savā radošajā darbībā strādā variatīvi. Viņiem iemācāms saskatīt, ka latviešu ornamentā arī ir viena elementa modulācijas (107. att.). Dr. habil. hist. A. Alsupe savas publikācijas a attēlā iekļauj variatīva raksta rozeti. Tā ir atrasta 19. un 20. gs. Zemgales un Kurzemes adītāju rakstraudžos, arī citu apvidu audumos, adījumos un izšuvumos. Autores darbā ir dots vizuāls attēls ar variatīvu dubultzvaigzni (b att.).

6 gadus veci bērni var ar izdales materiālu modelēt vienkāršu ritmisku rindu, ornamentālu joslu un laukuma klājējrakstu, nekopējot pedagoga rādīto bāzes modeli. Viņi to variē (108. att. 4. tabula; 109. att.), izvēloties atšķirīgu ornamenta elementu lielumu un formu; novietojot dažādus elementus blakus, tā veidojot jaunu grupu; mainot atsevišķa elementa vai elementu veselās grupas pagriezienu (g. k. par 90°, 45°).

Ieteicamas būtu plāna kartona kartes ar dažādu formu un lielumu tīklojumu (109. att.; M 1: 2), ko bērni var paši sagriezt un tādā veidā sagatavot sev izdales materiālu (vienlaicīgi nostiprina papīra/kartona griešanas prasmi). Ar tā palīdzību virs citas kartes tīklojuma var modelēt ornamenta variantus, metriskā ritmā saskaņojot vienādus un atšķirīgus elementus (109. att. [I – 88]).

Brīvajā laikā bērni ne tikai var modelēt ornamenta variantus, bet arī plaknē konstruēt dažādus viņiem interesantus attēlus.

Centrālo kompozīciju aplī variē ar dažāda lieluma un krāsu aplīšiem (108. att.), un ar izdales materiālu variē kompozīcijas variantus kvadrāta (no A4) formas laukumā.

Sagatavots izdales materiāls glabājams A4 lieluma aploksnēs vai pielaikotās kastītēs.

Mācību stunda sākas ar rotaļveida darbību, ar skolēnu darba kultūras izkopšanu. Pedagogs aicina bērnus ar kreiso roku saņemt aploksnē apakšmalu tā, lai ar labo roku vispirms varētu atvērt aploksni un no tās izņemt lielo papīra lapu ar atlocītu malu. Tā noliekama uz sola kreisajā pusē tā, lai atlocītā mala atrastos apakšpusē. Tad no aploksnē uz tās izber rotājuma elementus un izņem rotājamo kvadrāta formas papīru, novieto sev priekšā. Tukšā aploksne noliekama uz sola tā, lai tā netraucētu darbību.

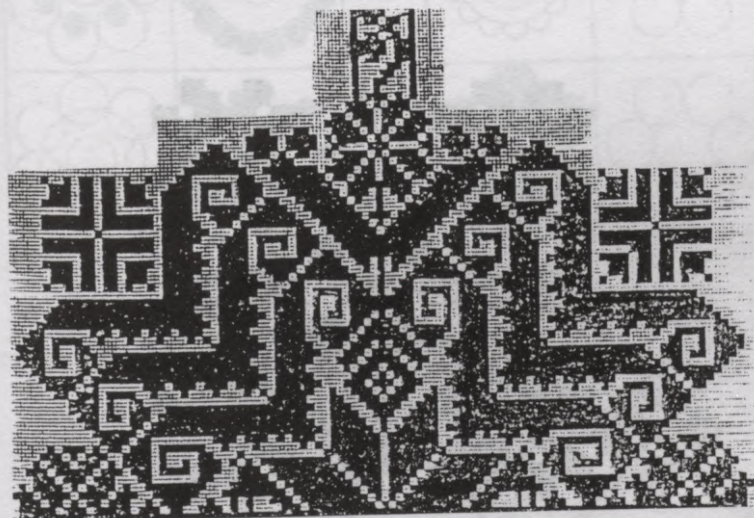
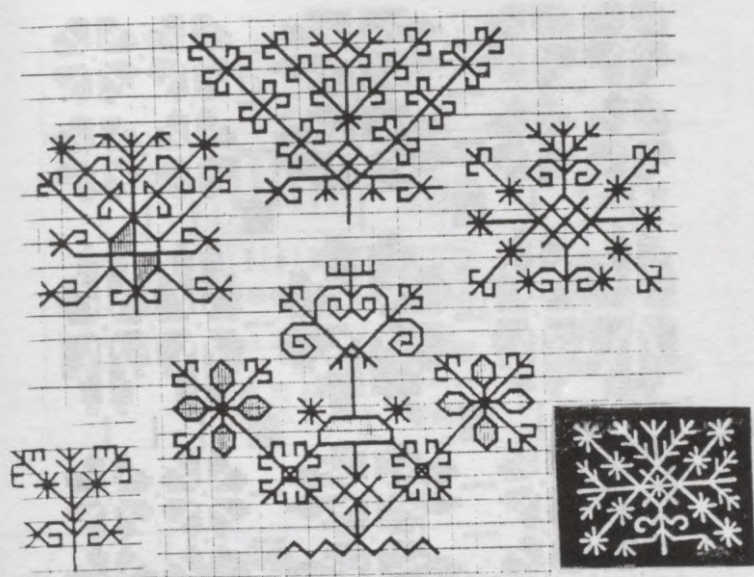
Pedagogs noskaidro bāzes modeļa variantus (108. att.; vidus un malu rotājums). Tad skolēni patstāvīgi sastāda divus atšķirīgus rotājuma variantus laukuma vidū un divus atšķirīgus malu rotājumu variantus. Lai uzdevumus labāk veiktu, rotājumu ieteicams sākt ar garajām sloksnēm. Sīkās daļas tad vieglāk sakārtojamas pie tām. Skolēnu uzmanība pievēršama tam, lai rotājums izskatītos glīts, nebūtu pārblīvēts, haotisks.

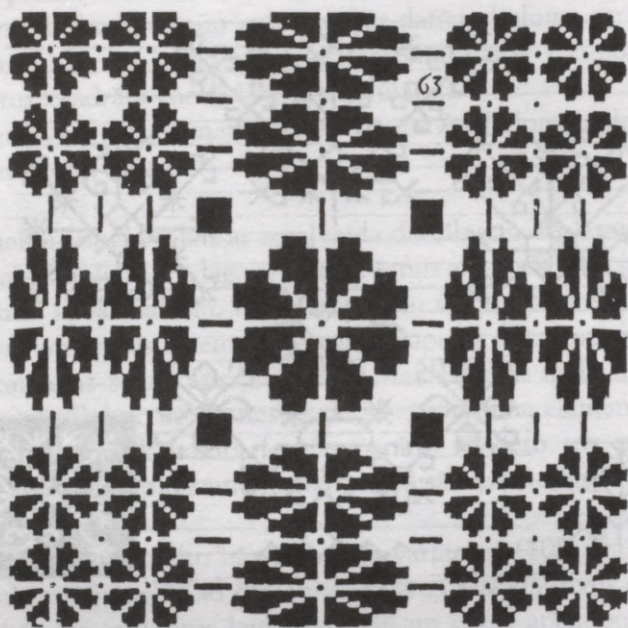
Kad vingrinājums beidzies, skolēni sakārto izdales materiālu aploksnē un to novieto noteiktajā vietā.

Bērni rotā divu atšķirīgu krāsu kvadrāta formas laukumus izvēlētajās zīmēšanas tehnikās.

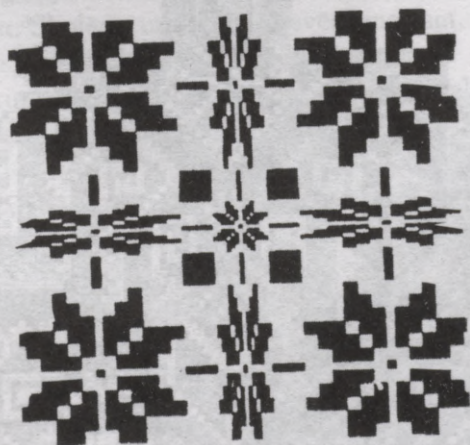
Pinumu raksti (110. att.) risināmi ar vijīgām līnijām jauktajā tehnikā (1/2 A4). Katrs skolēns izvēlas vai nu gaišas, vai tumšas krāsas vaska krītu un ar galu zīmē iecerēto rakstu ("metāla vadu žoga pinums", "lietus lāses" u.c.). Pēc tam pāri klāj akvareļkrāsas (IX kr. att.).

Iesācēji bērni var ar izdales materiālu salikt dažādus novērotu ķieģeļu klājumu variantus (110. att.). Vizuālai informācijai derīgi angļu (a att.) un flāmiešu (b att.) ķieģeļu pamīšus savienojumi kādā sienā, arkā u.c.

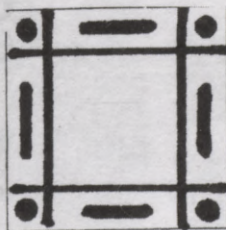
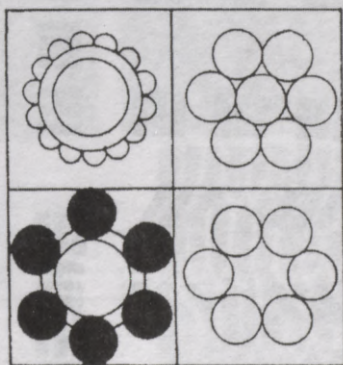
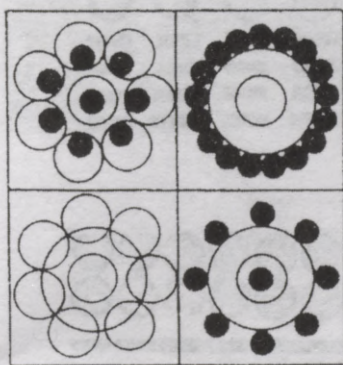
a

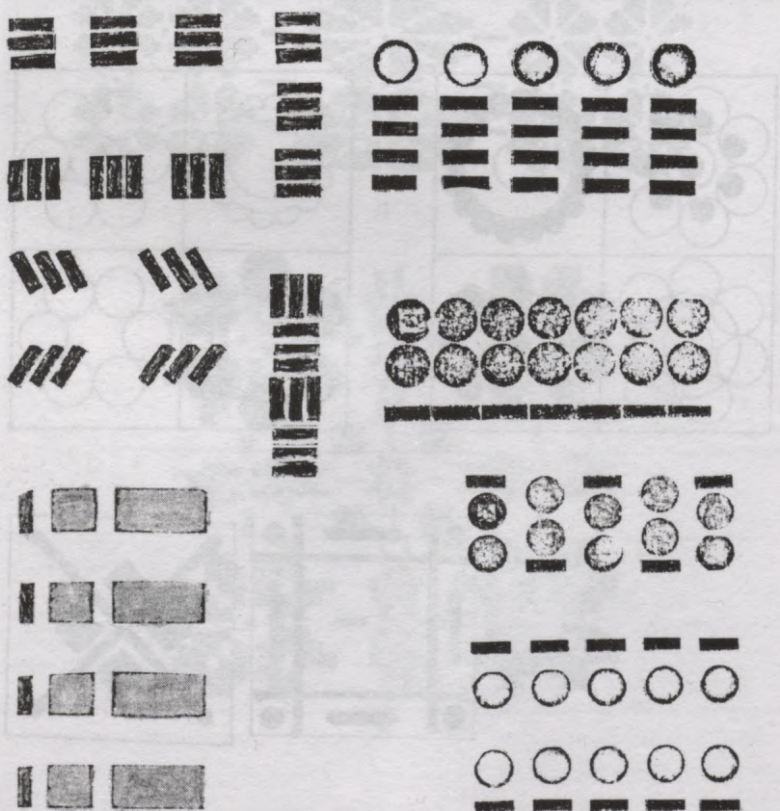
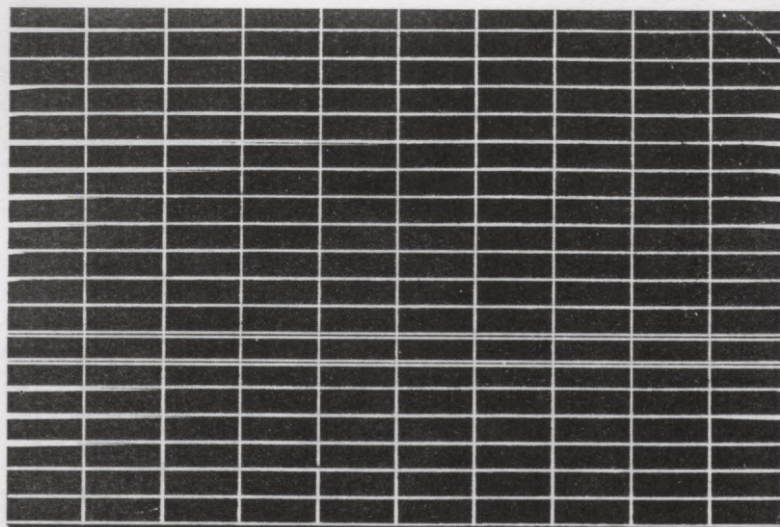

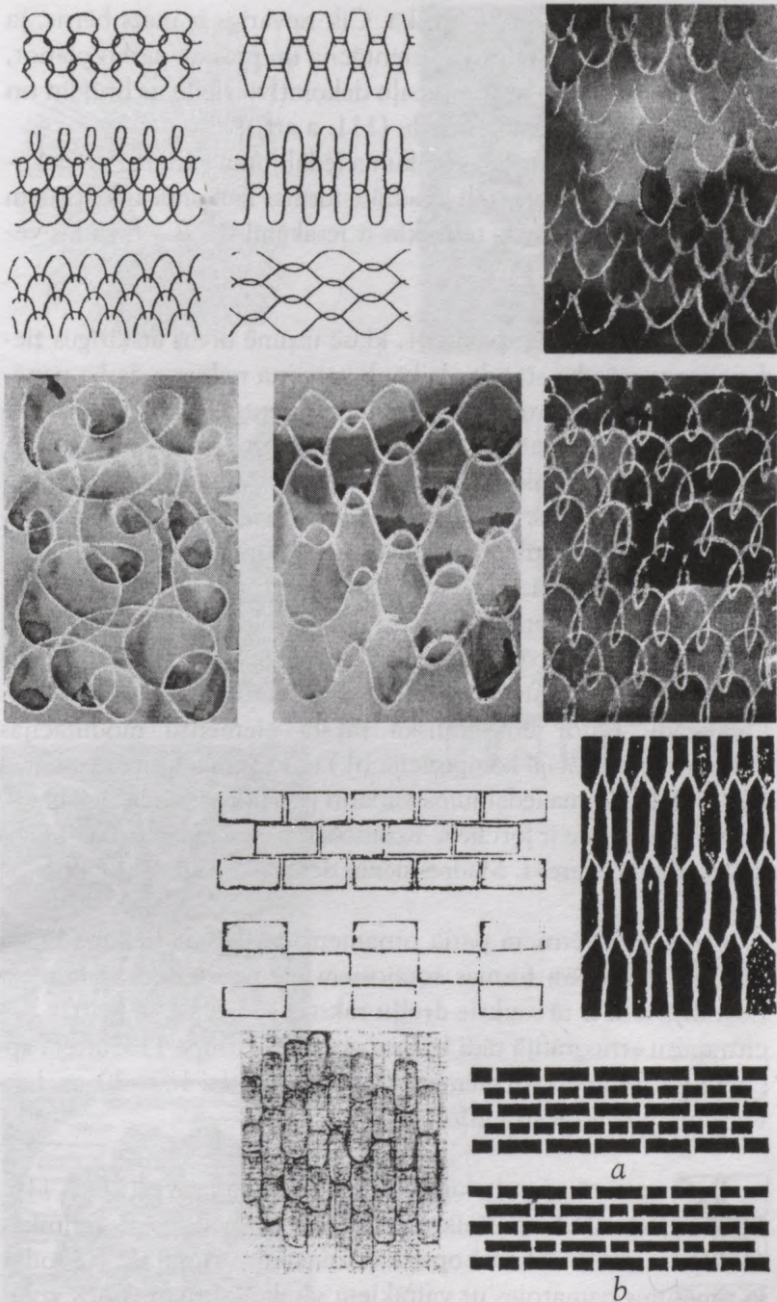
b

4. tabula ORNAMENTA MODELĒŠANA

	ritmiska rinda	rotājoša josla	laukuma klājējkraksts
	a	b	c
skolotāja dots bāzes modelis			
atvasinātie rotā- jumu varianti, lietojot dažādu formu izdales materiālus			

Florālie motīvi ornamentikā. Cik nevarīgs ir mazs bērns, ja viņam nav attīstīta telpiskā orientācija un prasme darbu plānot, lai simetriski varētu attēlot apaļu dekoratīvu ziedu ar līnijām un krāsainu lielo saulespuķes ziedu (111. a att.)!

Centrālās kompozīcijas laukuma iedalījuma varianti un dekoratīvu krāsaino ziedu attēli kvadrāta formas laukumā ar kritiņiem (111. att.) un jauktajās tehnikās ir iesakāmi 6 – 7 – 8 gadus veciem bērniem.

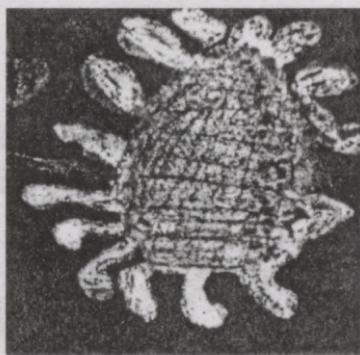
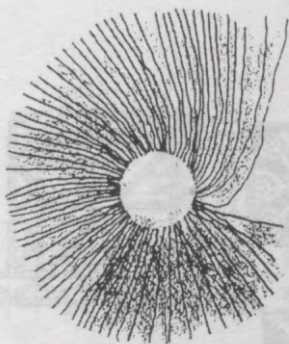
Sagatavoti skolēni parasti 1. klasē uzzīmē divus atšķirīgus ziedus vienas mācību stundas laikā. b variantā redzama darba paņēmieni secība. Vispirms ar punktu iezīmē centru. No tā sākas rokas kustība uz augšu, zīmējot "cilpu". Nepārtraucot rokas kustību, cauri centram zīmē apakšējo "cilpu". Šāds izstiepts "astotnieks" jāatkārto vairākas reizes, līniju strauji zīmējot vienu otram pāri plūstošā nepārtrauktā kustībā. Ar šādiem vingrinājumiem attīstāmas rokas kustības: tās iegūst noteiktu ritmu, precizitāti un labu plūdumu (drošumu). Līdzīgi atkārtotām ritmiskām rokas kustībām zīmē horizontālo, arī abus pārējos slīpos "astotniekus" diagonālēs. Ja bērni/skolēni vēlas, viņi var attēlus iesegt ar krāsu.

Dažādu tautu etnogrāfiskā raksta elementu modulācijas (112. att.) centrālajā kompozīcijā (fl.) uz kvadrāta formas laukuma (no A4). Laukuma iedalījuma varianti ir vienkārši un līdzīgi, bet līnijas variativitāte ir ļoti liela. Rosinošs ir pasaulē pazīstamās Tautas dāļamata meistarē I. Madres sienas dekors "Kvadrāti" (a att.).

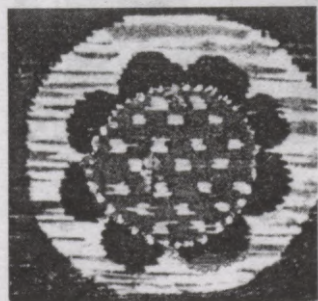
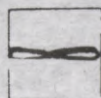
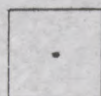
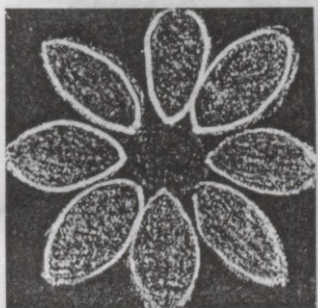
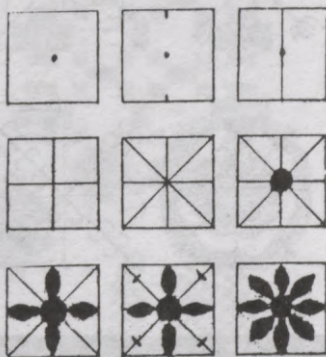
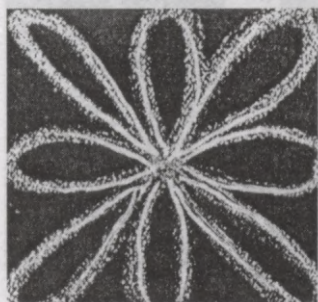
Daudziem bērniem patīk ornamentu ar dažāda lieluma kvadrāta un taisnstūra formas rotājošiem elementiem. Latviešu etnogrāfijā tādi ir tā sauktie **dreļļu** raksti (113., 114. a, b att.). Arī citu tautu etnogrāfijā tādi ir. Etnogrāfe A. Alsupe 113. attēlā apkopojusi dreļļu rakstu elementus, kas sastopami 18. – 20. gs. Latvijas linaudēju rakstraudžos.

Laukumu rūtojumi var būt bezgalīgi variatīvi (114., 115., 116. att.) ar dažādiem izteiksmes līdzekļiem un atšķirīgās tehnikās.

115. a attēlā redzami **optiskā** ornamenta varianti. Tie rodas, ja zīmējums pamatojas uz vairākiem satekpunktēm. Tajos savienotās līnijas kopumā rada telpiskuma ilūziju vai sfēriskas virsmas iespaidu (A. Indovs u.c.).

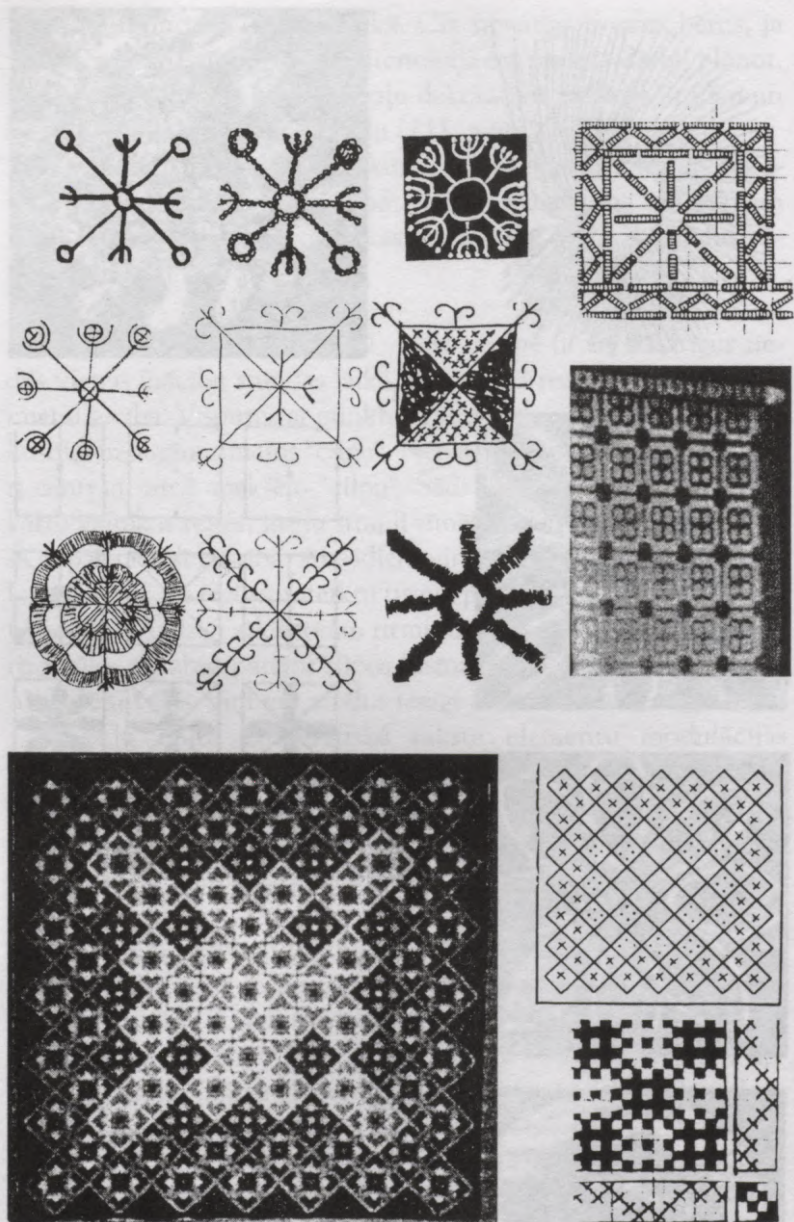

a

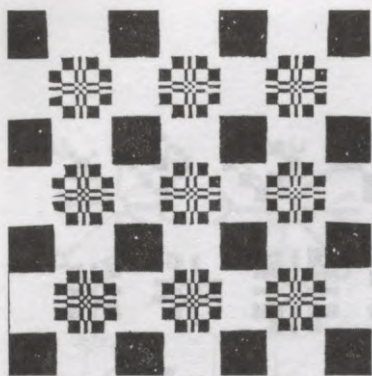
b

111. att.

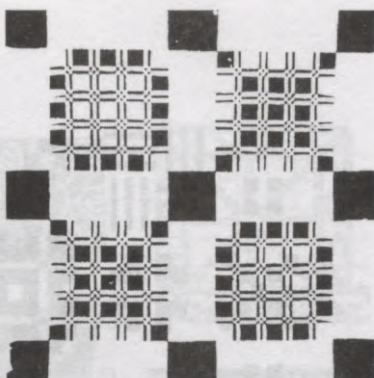

a

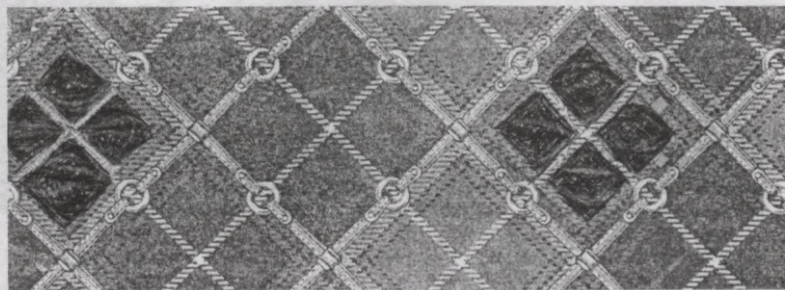
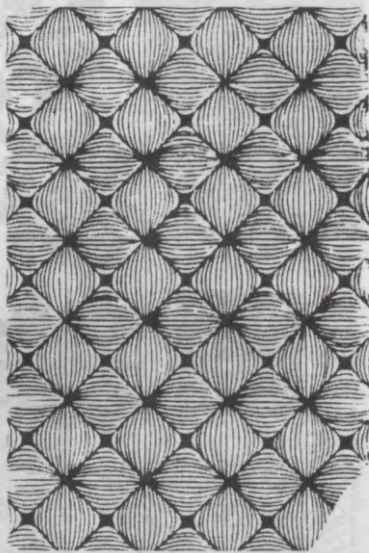
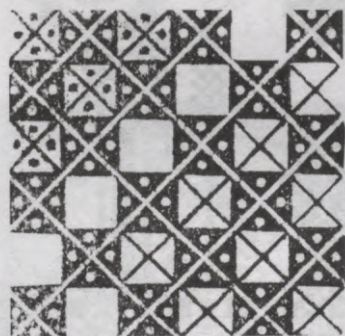
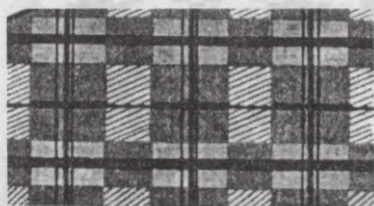

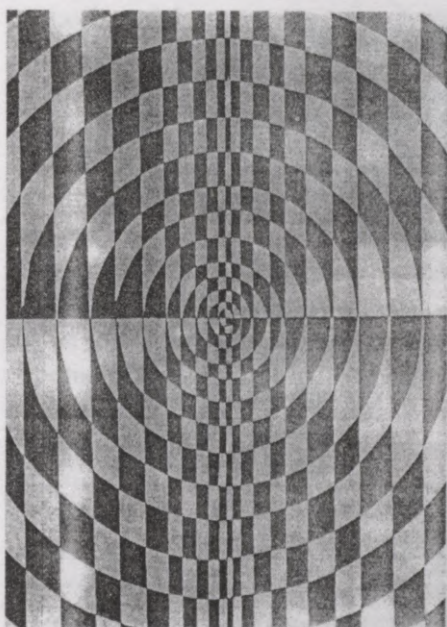

a

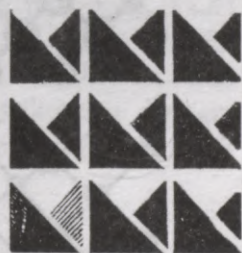
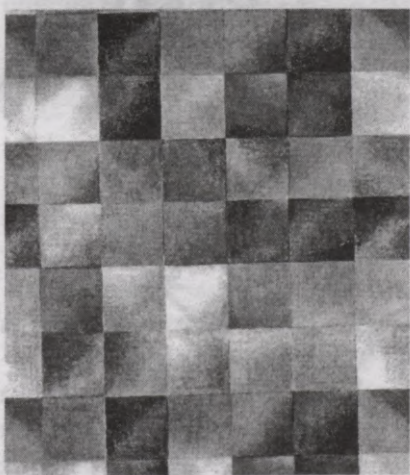

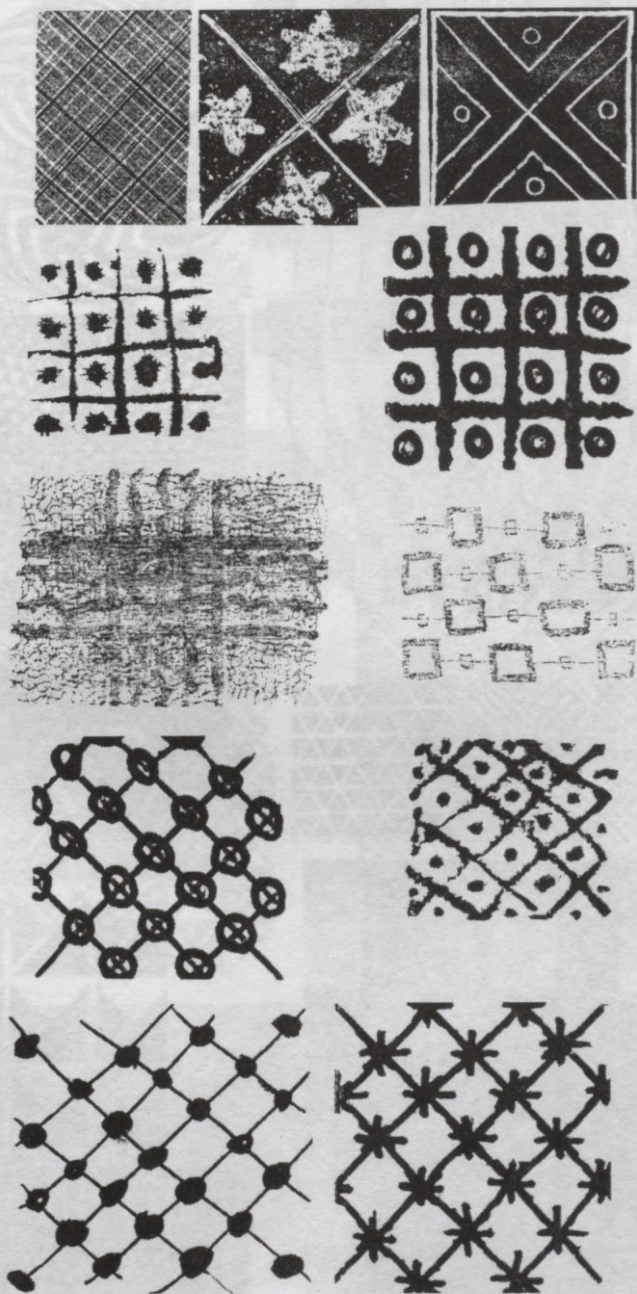
b

a

Ļoti savdabīgi un interesanti bērniem/skolēniem ir ornamentālie darbi, ko gūst ar otas **plūksnas sānu nospiedumu** (košu krāsu guaša uz balta vai pieskaņotas citas krāsas fona).

Vispirms izdarāmi precīzi vingrinājumi (117. att.), lai attīstītu rokas kustību labu ritmu, ātrumu un piespiediena spēku. Otas kāts turams precīzi attieksmē pret sevi, un tā gals ir pavērsts vienā vai otrā virzienā.

Visvieglāk ir izdarīt nospiedumus (a att.), kad kāta gals ir vērsts pa labi. Pēc tam otas kāta galu var pavērst pret sevi (b att.) un arī izdarīt rokas ritmiskas kustības. Pagriežot otas kātu dažāda slīpuma stāvoklī (c, d att.), var iegūt atšķirīga slīpuma ornamenta elementus (118., 119. att.).

Lai šādi ornamentāli darbi tiešām būtu glīti un acīm tīkami, vispirms izdarāmi dažādu līniju vingrinājumi (118. att.) un līniju savienojumi ar otas dažādiem nospiedumiem (118. att.). Ļeņingradas (tagad Sanktpēterburgas) pedagoģiskā institūta docente E. Kovaļska apkopojusi bērniem piemērotus ieteikumus, no ukraiņu un krievu tautas etnogrāfijas. Piemēram, šajā gadījumā redzams augu valsts – floras motīvs – lapots zars (118. att.), zieda motīvs 121., 122. attēlā. Šādi rotājumi varētu noderēt minoritāšu skolās.

Ierosmi šāda veida ornamentāliem darbiem var gūt no skaisti darinātiem rokdarbiem vai rūpnieciskiem ražojumiem ažūra rakstā (119. att.). Bērns ir izveidojis spilvena rotājošā pārvalka kompozīciju (119. att.), un viņš to dāvinās māmiņai.

Ornamentālajos darbos ir būtiski ievērot precizitāti. Tādēļ nozīmīgi ir apgūt prasmi laukumu sadalīt joslas u.c. rakstam (120. att.). Tos izstrādājušas E. Kovaļska un I. Gļinska. Viņa dod arī brīvā ritma kompozīcijas variantus abstraktajiem darbiem (120. att.), kvadrāta un apaļas formas laukumu secīga iedalījuma shēmu apakšējos piemēros.

Ornamenta sastādīšanā var izvēlēties dažādus **simetrijas variantus**: horizontālo, vertikālo un centrālo (121., 122. att.).

Īpaši savdabīgi ir **melnbaltie (plus – minus)** darbi [I, 26]. Tie rosina tēlaino domāšanu un iztēli. Tas nenožīmē, ka tie ir ar melnu krāsvielu zīmēti uz balta fona (un otrādi), t. i., viens no radošā darba principiem, vienlaicīgi dalot attēlu un fonu **kontrastējošās krāsās**.

Amerikas speciāliste M. Brūke (*Brookes*) grāmatā iesaka bērniem risināt šādus krāsas ziņā **kontrastējošus tiešos un reversos** (apgrieztos) attēlus. Pamata laukums: vienā gadījumā ir melns, bet otrā – tādā pašā laukumā – balts (123. a att.). Iztēlē lielie laukumi (fons) ir telpa. Ģeometriskas formas – aplis un kvadrāts – iztēlē ir nosacīti objekti. Jo vājāk attīstīts bērna acūmērs, jo darba papīra lielums ir niecīgāks. Šādi uzdevumi ir piemēroti darbam pāros: viens otram pārmaiņus var sastādīt risināmu vizuālu uzdevumu (123. att.) un pārbaudīt tā veikuma precizitāti, jo ar darbiem var savstarpēji apmainīties.

Līdzīgus uzdevumus risina arī cita Amerikas speciāliste – Betija Edvarda (*Edwards*). Viņa īpašu uzmanību pievērš pozitīviem un negatīviem reversiem attēliem.

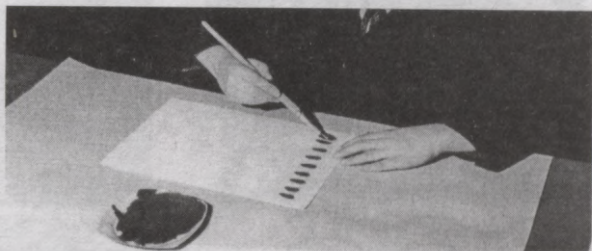
Profesors V. Villerušs **melnbaltos** darbus (viņš ir arī termina autors latviešu valodā; tos var zīmēt, aplicēt) ieviesis, dalot attēlu un vienlaicīgi fonu daļās. Darbam drīkst izvēlēties kontrastējošas (ahromatiskas vai hromatiskas) krāsas.

Pirmais uzdevums ir ļoti vienkāršs (123. c att.): aplis uz kvadrāta formas laukuma "Dekoratīvas flīzes" (A4).

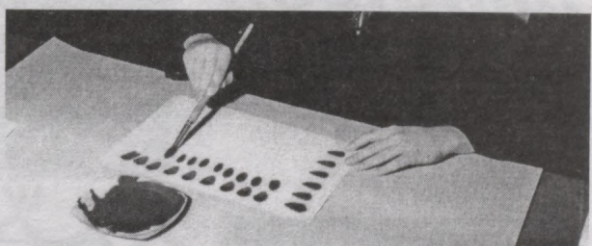
Vispirms viss laukums sadalāms, papīru lokot. Tad katrā rotājuma variantā, zīmējot laukumus, sadala arvien sīkāk, un sesto laukumu bērns rotā saskaņā ar savu ieceri, ievērojot to pašu principu (123. c att.).

Melnbaltos darbus var arī dekoratīvi attēlot: ģimenes dārzā atrastu auga interesantu lapu, labi novērotu koku, ziedu (123. att.), kādu pasaku tēlu, rotaļlietu – kaķi (124. att.), ar piekārtotām rotaslietām visās cilvēka galvas vietās meitenes/sievietes izsmējīgā "portretā" (124. att.) u.c.

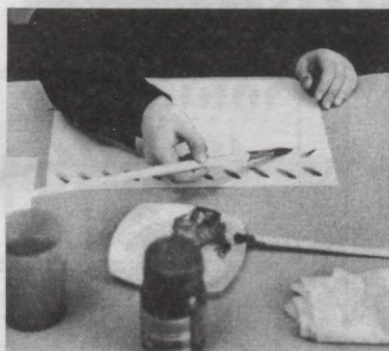
Dizainere – papīra māksliniece G. Treimane grāmatā (1999) iesaka arī **telpiskas** ornamenta kompozīcijas (papīra locījumi, iegriezumi, izgriezumi, izvirzījumi u.c.).

a

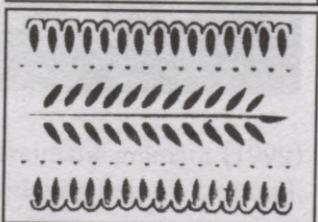
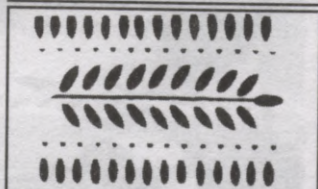
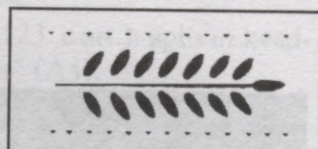
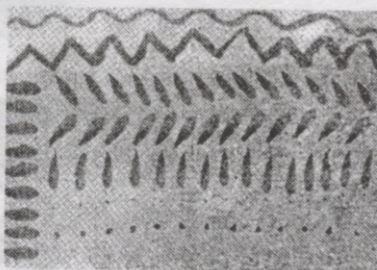
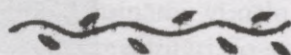
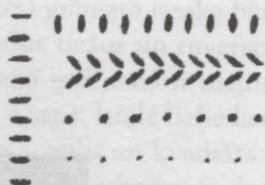
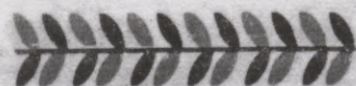
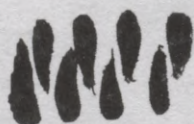
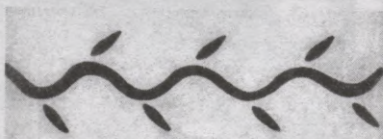
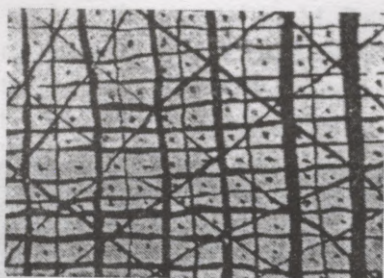
b

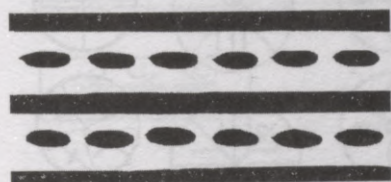
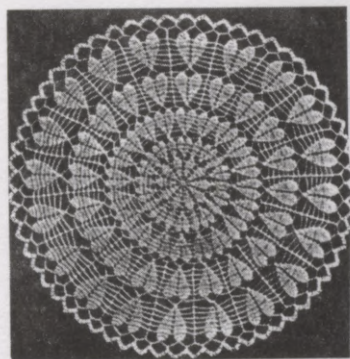

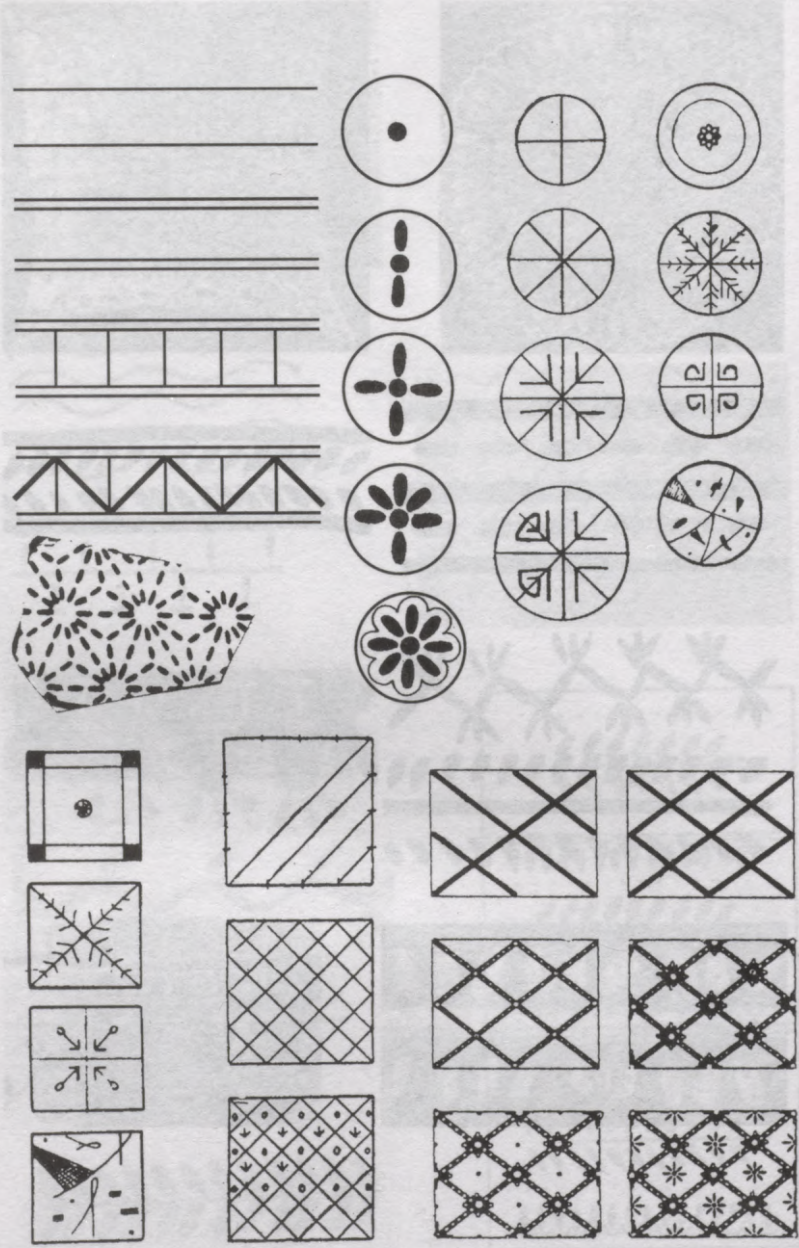
c

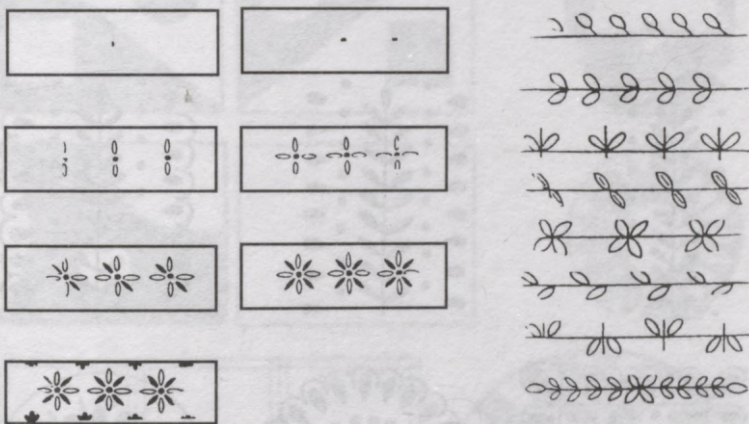
d

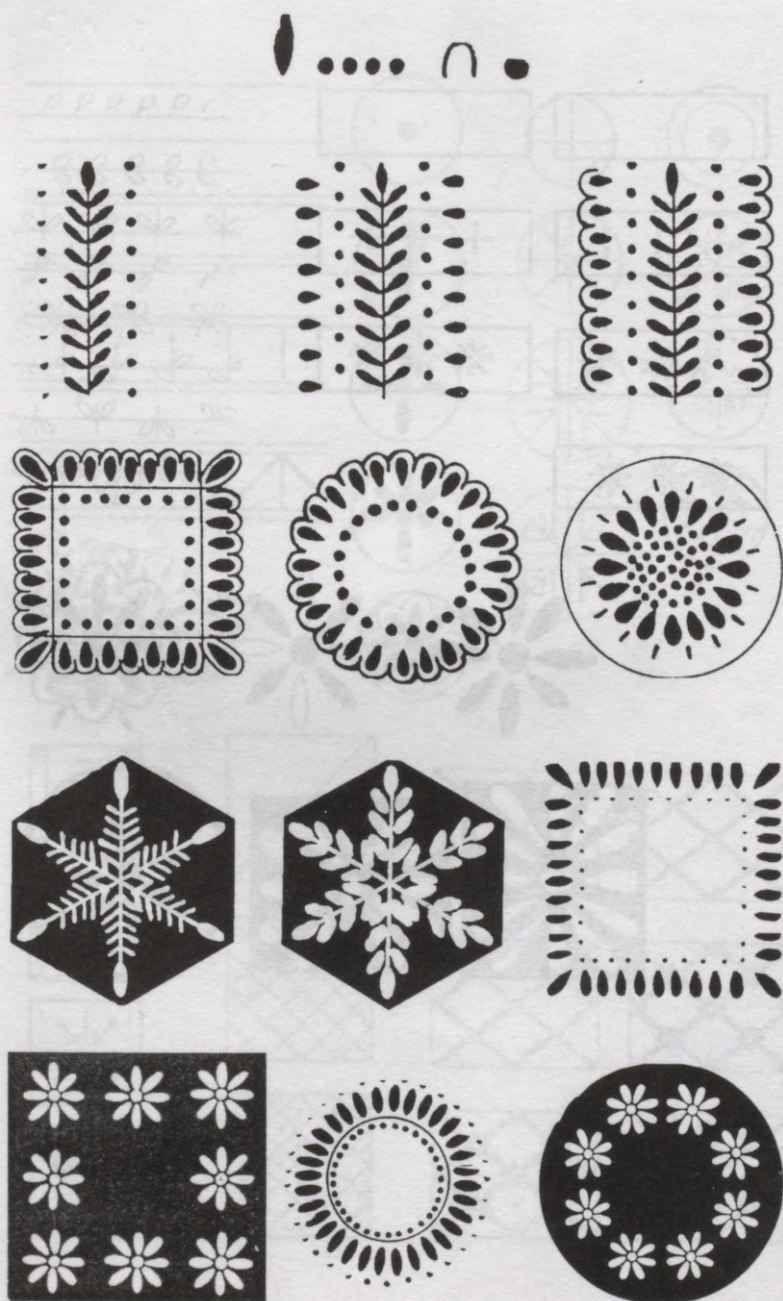

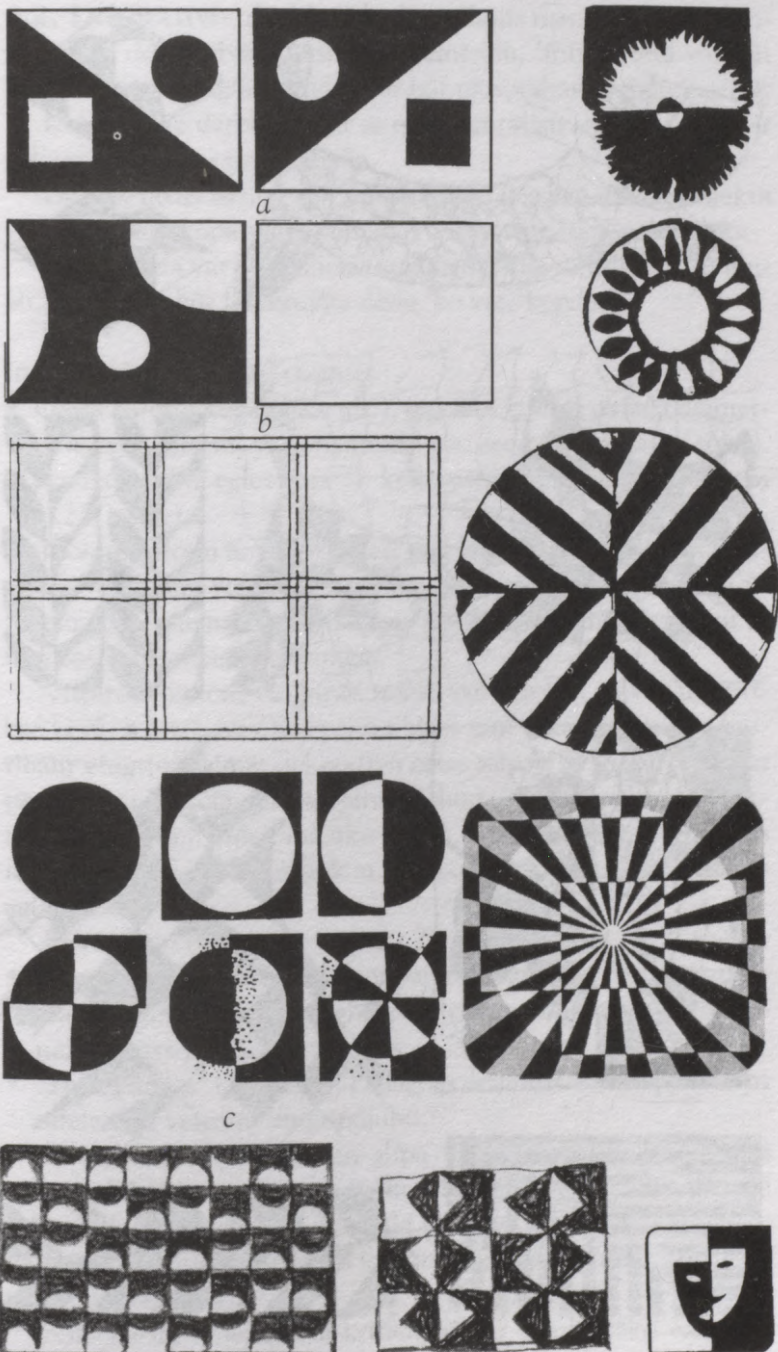

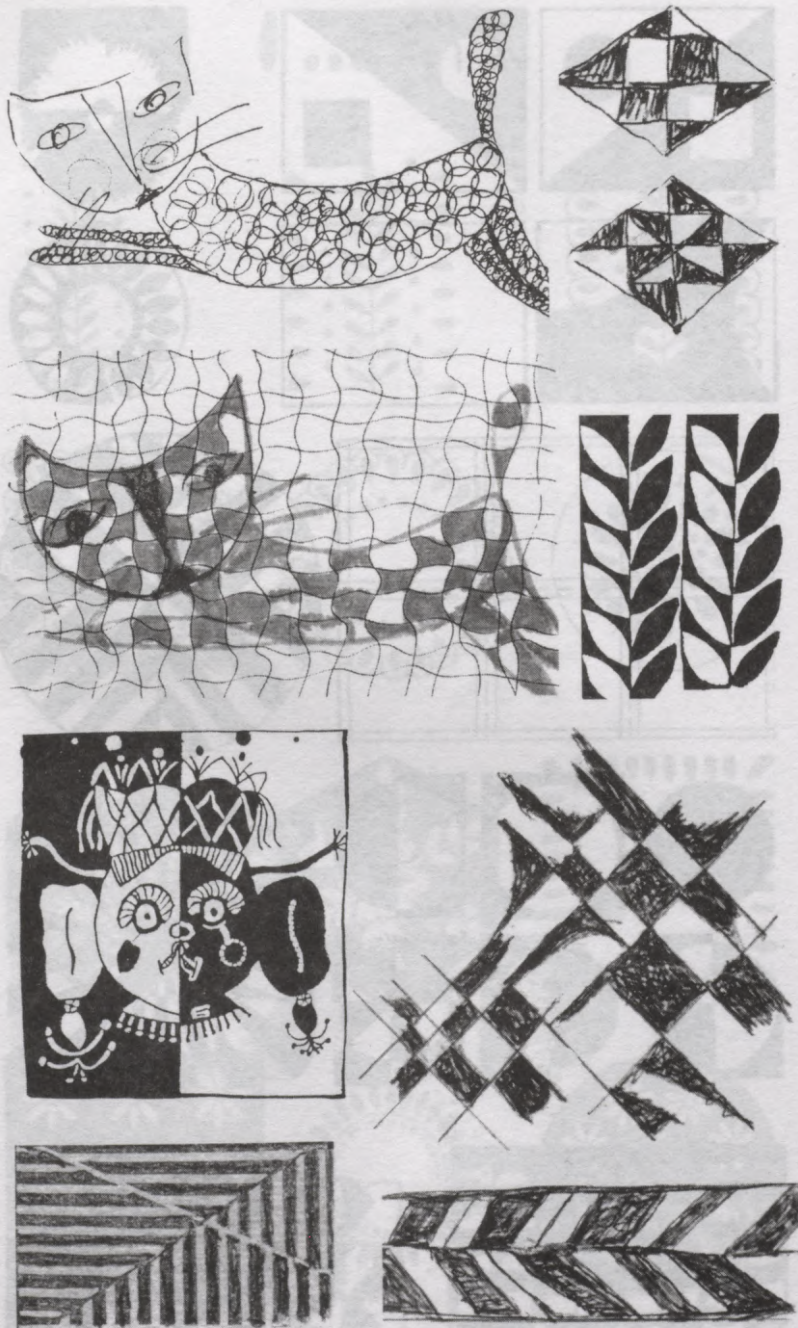

120. att.

4.2. Dekoratīvie darbi ir objektu tēlainis risinājums ar akcentētām un dekoratīvām iezīmēm, piemēram, līnijas vietā var būt krāsas laukums, figūru attēlos var būt pārspīlētas proporcijas u.c.

Dekoratīvie darbi var būt ar ornamentālām iezīmēm, tajos ir galvenokārt ritms un simetrija.

Dekors attiecināms uz plastiskajām mākslām (kāda objekta visu rotājumu kopa vai "sistēma"). Ornamenti tam pakārtojas.

Bērnu darbi var būt neliela formāta dažādās tehnikās individuāli, un tie var būt lielformāta darbi, ko veic kopdarbā.

Individuālo darbu daži piemēri.

- ♦ Gaisa balonu kopa (125. att.), iepriekš izdarot dažāda diametra apla zīmēšanas vingrinājumus pēc acumēra (ar brīvu roku).
- ♦ Ziemassvētku egles zars ar krāsainiem apaļiem rotājumiem (125. e att.).

Nosedzot fonu ar guašu, ieteicams sajaukt divas dažādas krāsvielas, no kurām vienai jābūt tumšai. Tad pamata klājums šim zīmējumam ir piemērotāks: rada ziemas vakara tumšo noskaņu ar mirdzošiem košiem rotājumiem.

Vispirms skolēni vingrinās izdarīt dažas rokas aplveida kustības (125. b att.). Uz otras papīra lapas viņi rokas ritmiskām kustībām vingrinās zīmēt dekoratīvu egles zaru (125. c att.). Tad uz tumšā fona augšējā malā vispirms dekoratīvi zīmē egles zaru, attēlo lielāko, tam klāt – mazāku zariņu. Zaram dažādos augstumos iezīmē atšķirīga lieluma (sāk ar lielāko) un dažādas krāsas apaļas eglīšu rotas.

Izgatavotos darbus var dāvināt Ziemassvētkos (125. d, e att.).

- ♦ Ziemassvētku eglīte uz A3 toņpapīra saskanīgu, košu krāsu guaša vai tumši zaļa guaša eglītes un balta guaša svecīšu attēlošanai (66. att.).
- ♦ "Sniegpārslas" (125. att.). Pedagoģs demonstrē ar slapju otu uz tāfeles, kā veicami vingrinājumi.

Horizontāla, vertikāla un slīpa virziena pārtrauktas līnijas velk ar dažādu piespiediena spēku, līdz ar to iegūst vienu līniju dažādā platumā: galos tā ir smailla un vidū platāka (125. f att.). Pārtrauktās līnijas zīmējamās ļoti ātri, ritmiski (zīmēto svītru garums 3 – 4 – 5 cm).

Sniegpārslu zīmējumu ar kritiem sāk ar vienkāršāko variantu. Pirmajā – horizontālajā – rindā zīmē 3 astoņstarainas sniegpārslas

(125. att.), pēc tam – grūtākās – sešstarainās pārslas, kādas skolēni iepriekš novērojuši dabā. Lai sniegpārslas būtu simetriskas, jāievēro staru zīmēšanas noteikta secība (125. att.). Savukārt, lai sniegpārslas būtu lapā labi iezīmētas, vispirms attēlo vidējo, tad abas malējās sniegpārslas.

Bērniem ļoti patīk **tauriņi**. Viņi tos var dekoratīvi attēlot izvēlētajā tehnikā (126. att.). Tauriņu attēlu varianti (127.** att.) izdodas uz parasta rūtiņu papīra tīklojuma. Uz tāda paša papīra (A3) bērni sekmīgi ornamentāli attēlo pāvu (127.** att.). Tie ievērota integrēta pieeja: mājturības stundā no kvadrātveida papīra (origami) saloka putna figūru un vizuālās mākslas stundā tas vai nu tiek pielīmēts pie papīra (vai arī to var uzzīmēt – nelielu košu, spilgtu laukumu). Attēlu var ļoti variatīvi izrotāt (127. att.), zīmējot pa rūtiņu līnijām ar flomāsteriem vai lodišu pildspalvu (jo ar tiem var iegūt šauru līniju) kuplu, dekoratīvu asti. Lielāko tiesu putnu profilu bērni attēlo, vērstu ar knābi pa kreisi. 127. attēlā redzami arī citi varianti.

4.3. Sadzīvē lietojamie darbi ir ar utilitāru mērķi. Tos veicot, bērnu/skolēnu gatavo reālās dzīves, sadzīves problēmu risināšanai.

Bērnu radošā darbība virzāma tā, lai viņu veiktie ornamentālie un dekoratīvie darbi būtu praktiski lietojami. Tā izdarāma sadzīves estetizācija. Sociālā nozīme kāpināma, rosinot bērnus gatavot un rotāt, piemēram, ielūgumu kartes, galda vai apsveikuma kartes valsts, skolas, bērnudārza vai ģimenes svētkiem, kā arī kalendārā atzīmētajām svinamajām dienām. Lielāku izmēru ornamentāli darbi gatavojami kopdarbā un lietojami telpas rotāšanai (sk. 4.1.3.), piemēram, vienkārši plakāti bez teksta: "Ziedu svētki", "Mūsu māmiņas" u.c.

Individuālos darbus bērni darina saskaņā ar savām interesēm vai – īpaši – ar vajadzību kādam darbu dāvināt, kādu mīlu tuvinieku apsveikt. Veikums var būt salocītā vai atvērtā veidā. Formāts (to var iegūt no lielu darbu atgriezumiem) un tehnika – ļoti variatīva. Lai bērni nepierastu pie iecerētā darba standarta, formāts maināms.

Uz kartēm dažkārt nepieciešams atstāt vietu tekstam (uz pirmās lapaspuses vai vāka). Igaunų mākslinieces Māras Vintas (*Maara Vint*) darba reprodukcijā redzams, ka teksts rakstīts apaļā laukumā (128. att.) – it kā saules attēlā.

Tekstam paredzēto laukumu skolēni vispirms modelē, novietojot bieza tumša papīra sloksnīti vēlamajā vietā (128. att.). Pēc tam viņi ar grafīta zīmuli novelk vieglas palīglīnijas tai gar augšmalu un gar apakšmalu, starp kurām pēc tam iezīmē tekstu un līnijas izdzēš.

Reti kad bērni tekstam paredz laukumu diagonālā kompozīcijā (128. att.).

Ornamentālu vai dekoratīvu ieceres saturu bērni izvēlas patstāvīgi, ievērojot tā piesaistību darba formai, formātam, formāta pagriezienam un lielumam.

Darbs nedrīkst būt pārblīvvēts ar zīmējumu un tekstu.

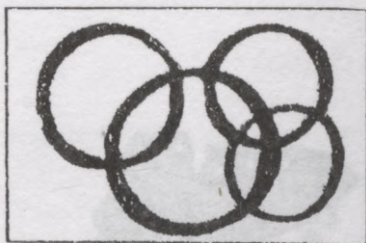
Lietojamos darbus var integrēt ar to, ko bērni veic mājturībā.

Dizainere – papīra māksliniece G. Treimane iesaka darināt apjomīgas apsveikuma kartes, ielūguma kartes salocītā vai savērtā veidā.

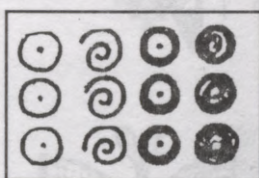
LITERATŪRA

1. Alsupe A. Latvijas linaudēju rakstraudži 18. – 20. gs. // *Ornaments Latvijā: Materiāli mākslas vēsturē.* – R.: Zinātne, 1994.
2. Brastiņš E. Latviešu ornamentika. – Rīga, 1923.
3. Dubins H. Iekšējā aktivitāte // *Literatūra un Māksla* – 1967. 17. 06.
4. Indovs A. Optiskie ornamentu. – Rīga: Eksperiments, 1995.
5. Kavacs V. Mākslas valodas pamati: Eksperimentāls mācību līdzeklis. – R.: Zvaigzne ABC, 1999.
6. Kļaviņš E. Ornamenta jēdziens un plastiskās mākslas. // *Ornaments Latvijā: Materiāli mākslas vēsturei.* – R.: Zinātne, 1994.
7. Latviešu konversācijas vārdnīca. – Rīga, 1937.
8. Latviešu valodas vārdnīca. – Rīga, 1987.
9. Laure I. Papīrmāksla. Paper Art. – Rīga, 1999.
10. Madre I. Izstāde. Krāsojumi. Augu krāsvielas // *Latviešu lietišķā māksla* – Nr.18. – Melburna, Austrālija – 61. – 63. lpp.
11. Orlovskā I. Vizuālās mākslas mācīšana. – R.: Zvaigzne ABC. 1. klase. – 1997., 2. klase. – 1999.
12. *Ornaments Latvijā: Materiāli mākslas vēsturei.* – R.: Zinātne, 1994.
13. Rāte L., Karule L. Izziņas taka: Liepājas jūrmalas parks. – Liepāja: Lanater, 1995.

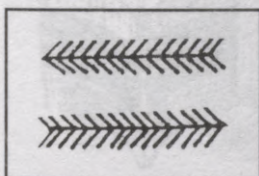
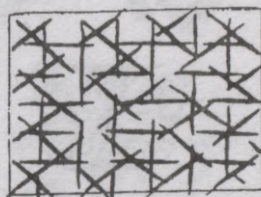
14. Sabiene I. Kreativitātes attīstīšanas pedagoģiskie paņēmieni. Npublicēts raksts.
15. Siliņš J. Psiholoģija un loģika vidusskolām un pašmācībai. – Rīga, Latvijas vidusskolu skolotāju kooperatīvs, 1936.
16. Sīmane Z. Vizuālā māksla 1. – 9. klasē: Skolotāja grāmata. – Lielvārde: Lielvārds, 1998.
17. Treimane G. Papīra plastika: Telpiskās kartītes. 2. daļa. – R.: Zvaigzne ABC, 1999.
18. Veinbahs K. Krāsu pasaule: Vizuālā māksla skolā. – R.: Zvaigzne ABC, 1998.
19. Brookes M. Drawing with Children: A Creative Teaching and Learning Method. That Works for Adults, Too. – California, 1986.
20. Edwards B. Drawing on the Right Side of the Brain. – Los Angeles, 1989.
21. Gombrich E. The Sense of Order: A Study in the Psychology of Decorative Art. – Ithaca: N. Y., 1984.
22. Henze W. Ornament, Dekor und Zeichnen. – Dresden, 1958.
23. Herold G., Lahr G. Di Giraffe Emma Langbein: Ein Bilderbuch mit 23 Rätseln, die sich Gottfried Herold ausdachte und Gerhard Lahr illustrierte. – Berlin: Kinderbuchverlag (gads nav uzrādīts).
24. Lexikon der Kunst. – Leipzig, 1975. Bd 3.
25. Meyers Grosses Universale Lexikon. – Mannheim, 1984.
26. Meyer F. S. Handbuch der Ornamentik. – Leipzig, 1983.
27. Teoria vyučovania vytvarnej výchovy. Banaš J., Horvat P., Muška J., Šefrankova E. – Bratislava, 1980.
28. Глинская И. Декоративное рисование: Методическая разработка. – Ленинград, 1971.
29. Ковальская Е. Методические указания к альбому Декоративное рисование в детском саду. – Ленинград: Просвещение, 1972.

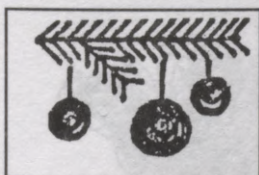
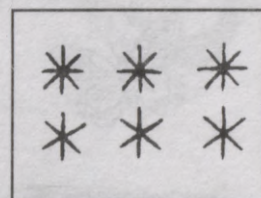
a

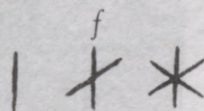
b

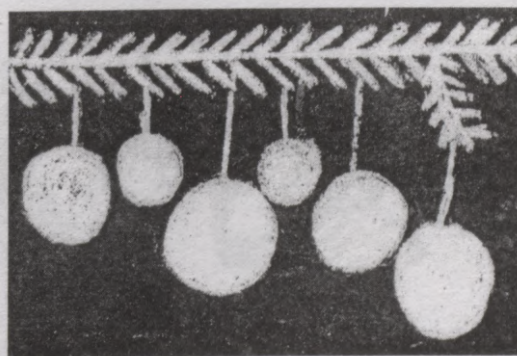
c

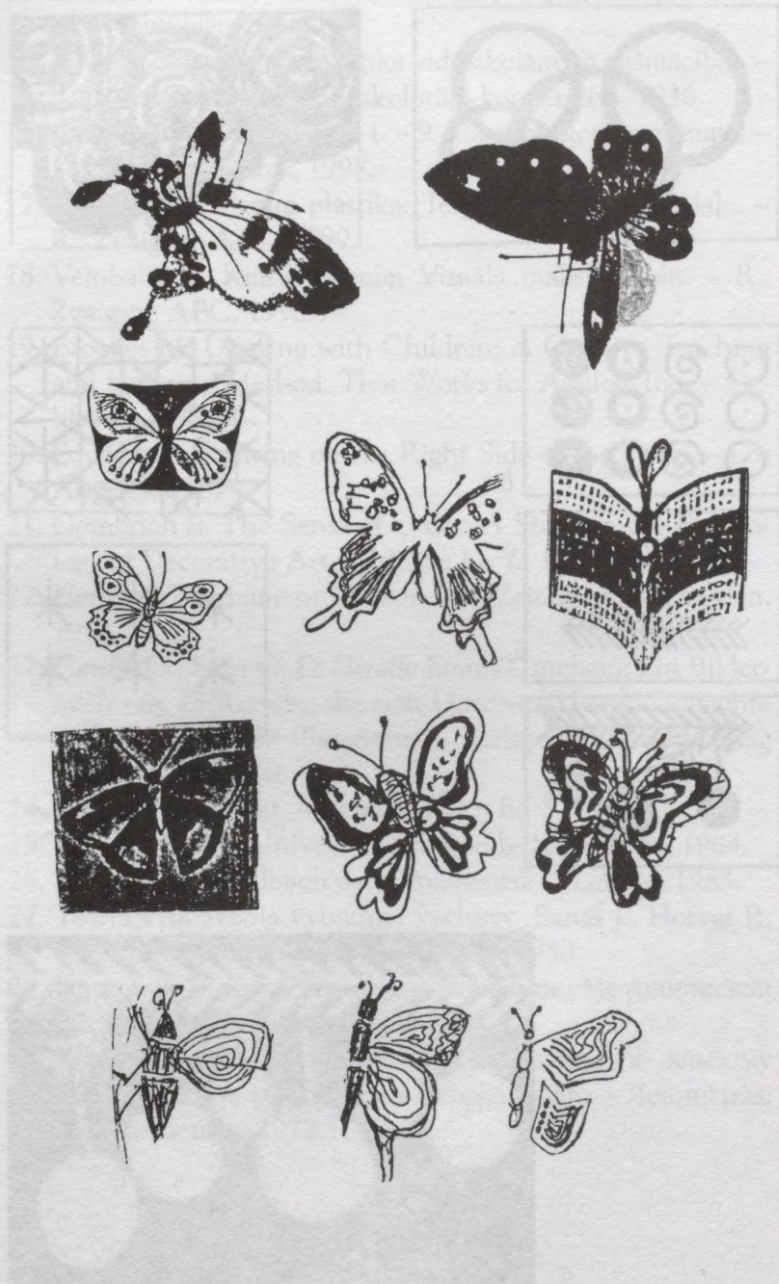

d

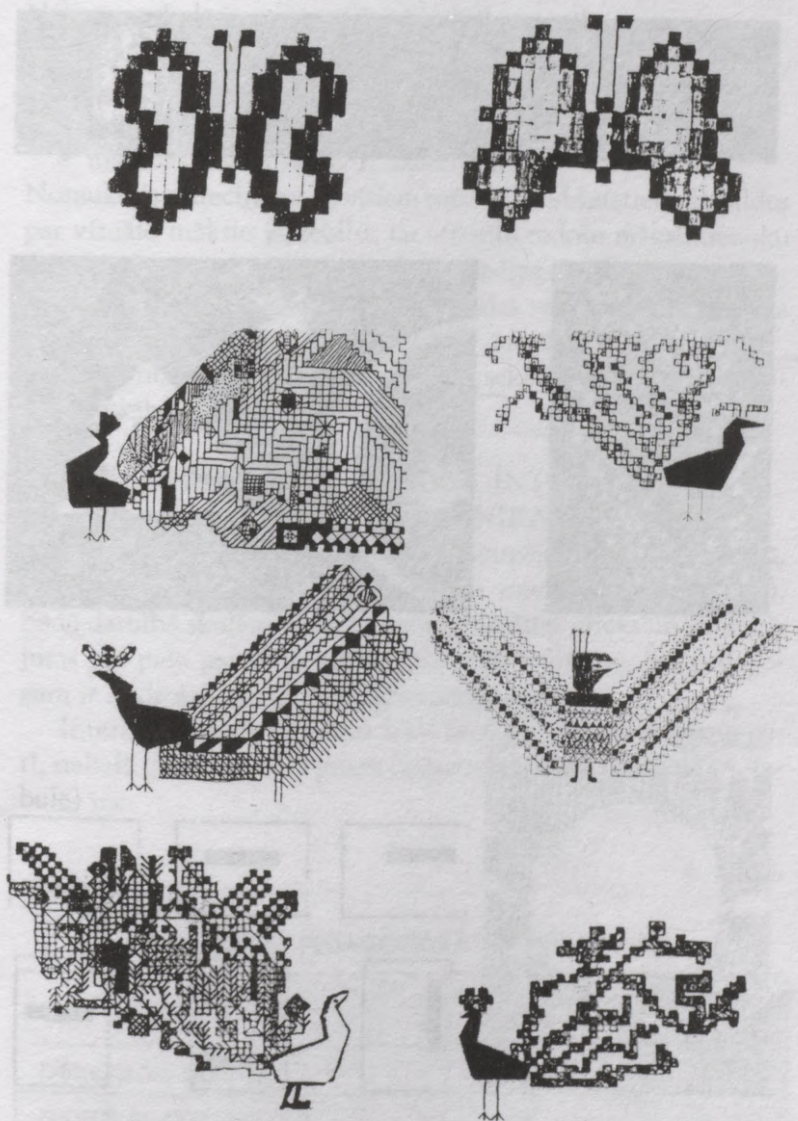

e

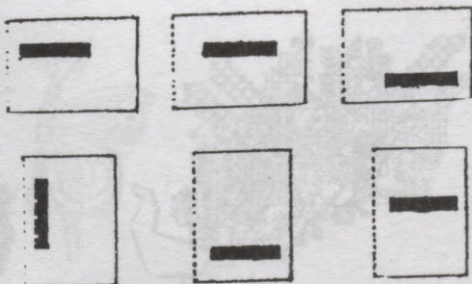
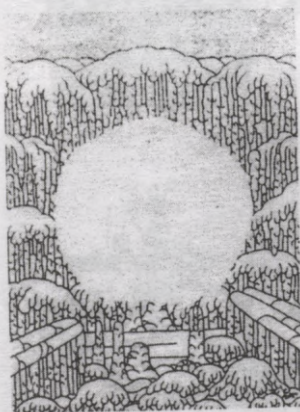
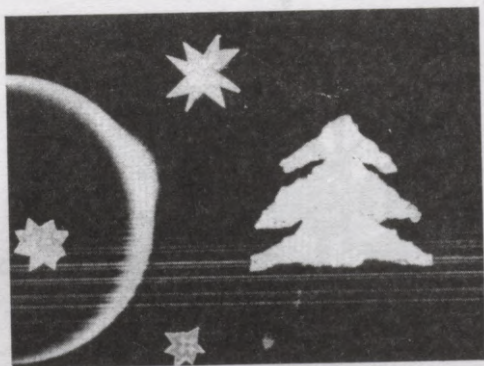
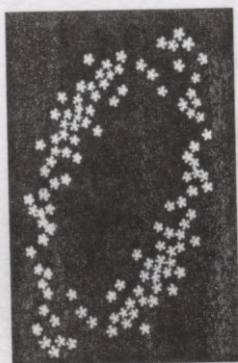

IV. PEDAGOGISKĀ DARBA ORGANIZĒŠANA

127. att.

IV. PEDAGOĢISKĀ DARBA ORGANIZĒŠANA

Nākotnes skolā ievērojami četri izglītības aspekti:

- ♦ mācīties darboties,
- ♦ prast apgūto lietot,
- ♦ mācīties dzīvei un
- ♦ mācīties kopīgi sadzīvot, sadarboties.

Nosauktais attiecināms uz visiem mācību priekšmetiem. Papildus par vizuālo mākslu jāpiebilst, lai attīstītu radošu māksliniecisku darbību, bērniem/skolēniem secīgi sniedzama arvien jauna vizuālā informācija par daudzveidīgo mākslas valodu un sekmējama tās variatīva iedzīvināšana praktiskajā darbībā.

Visus nosauktos aspektus var īpaši sekmīgi ievērot interaktīvajā darbībā.

1. BĒRNU UN PEDAGOGA INTERAKTĪVĀ DARBĪBA IR KOMUNIKATĪVA

Tā izpaužas tolerantā partneru savstarpējā sadarbībā – aktīvā, efektīvā mijiedarbībā (*transaction*) un interakcijā (*interaction*). Šādā darbībā skolēni ātrāk aizraujas. Mācīties prieks un gandarījums par paša paveikto kļiedē sākotnējo mulsumu, bet pedagogam ir nodrošināta tūlītēja atgriezeniskā saikne.

Interaktīvā darbība notiek kādā kopā (M. Klarins): bērnu pārī, nelielā grupā un lielā grupā (komandā), klasē vai skolā (4. tabula) u.c.

4. tabula

INTERAKTĪVĀS PEDAGOĢISKĀS DARBĪBAS VEIDI

kopas veids	kooperatīva darbība	projekta darbs
bērnu pāru darbība		x
mazas grupas darbība	x	x
lielas grupas – komandas darbība	x	x
visas klases skolēnu darbība	x	x
visas skolas skolēnu darbība	x	x

Kas notiek ar bērnu/skolēnu mācību procesa interaktīvajā darbībā? – Sekmīgi attīstās refleksija, šajā gadījumā – izpratnes atspoguļojums. Lai pedagogs un bērni/skolēni uzmanīgi savstarpēji klausītos, ir nepieciešams ļoti labs psiholoģiskais kontakts, pozitīva emocionāla attieksme. Nemitīgā **verbālā un neverbālā saskarsmē**, piedaloties kritikā (tas nenozīmē teikt tikai slikto; saudzīga, nevis iznīcinoša kritika ir pieredzes apmaiņa) un veicot paškritiku, bērns iemācās būt iekšēji aktīvs – sevi pētīt, izzināt, izprast un pazīt, objektīvāk vērtēt savu darbību (to, kā viņš rīkojas, izturas pret citiem un kāds ir rezultāts). Pamazām attīstās bērna iecietība un cieņa pret partneriem, ikvienu individualitāti, pret citu domām, uzskatiem, darbu, darbības gaitu un rezultātu (nobeigumu, iznākumu).

Ilgstošas interaktīvās darbības rezultātā vērojama visas kopas bērnu izaugsme: viņi iemācās redzēt, saprast un attiecināt uz sevi zināšanu un prasmju jēgu, būtību; aug viņu zinātkāre un prieks par personiskiem jaunatklājumiem radošajā darbībā. Kopumā bagātinās bērna jūtu dzīve; viņš kļūst atraisītāks, brīvāks, radošāks savā darbībā, manāmi daudzveidīgākas kļūst bērna pašizpaušmes dažādās aktivitātēs.

Pirmajā interaktīvās nodarbības pasākumā ieteicams ikvienam izgatavot savu **vizītkarti** (129. att.). Tās uzdevumi (adaptēti pēc L. Lapiņas un V. Rudiņas rakstītā):

- 1) iepazīstināt nodarbības dalībniekus savā starpā, kā arī iepazīstināt skolas viesus,
- 2) mācīt dalībniekiem sevi reklamēt.

Piederumi:

1. 1/2 A4 formāta papīra īsākās malas salokāmas uz pusēm; nepārgriežot tas atverams kā “mājas jumts” un atbalstāms uz sola malas.
2. Flomāsteri vai citi zīmēšanas piederumi.

Darba gaita:

1. Nodarbības sākumā pedagogs paskaidro, ka visiem partneriem nepieciešams citam ar citu iepazīties.
2. Viņš lūdz dalībniekus uzrakstīt savu vārdu un papildināt karti ar zīmējumu.
3. Iepazīstoties bērni/skolēni nosauc savu vārdu un uzvārdu, komentē savu vizītkarti.
4. Pedagoģi uzklauša katra indivīda kómentāru, katram velta savu

uzmanību, pasakot kaut ko patīkamu, cenšas panākt, lai katrs partneris pēc savas izteikšanās gūtu gandarījumu, prieku un vēlētos to darīt arī turpmāk, uzaicina izteikties vienam par otra labajām īpašībām.

Ikvienam bērnam ir sava iekšējā pasaule. Daži ir intraverti (uz iekšu vērsti), citi – ekstraverti (uz āru vērsti) [1, 35]. Vadot bērnu vizuālo darbību, pedagogam laiku pa laikam jāievēro individuālā pieeja vai diferencētā pieeja kādai grupai.

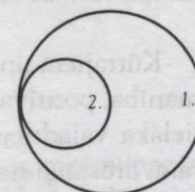
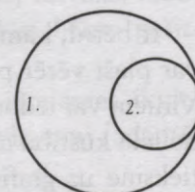
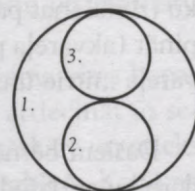
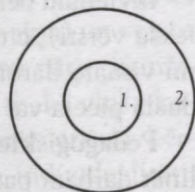
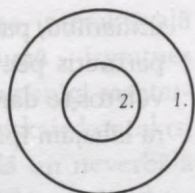
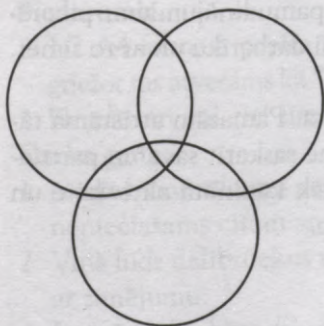
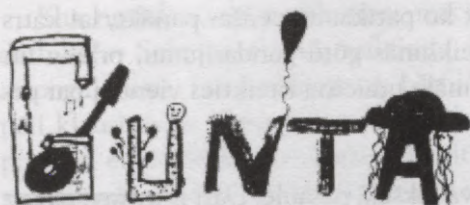
Pedagoģiskie ieteikumi varētu būt šādi: samazināt vai palielināt darbam paredzēto laiku vai darba apjomu, atvieglot tehniku (zīmēšanas pamatus var apgūt sausajās tehnikās) vai arī to kāpināt (akvareļa pludinājumi uz A3 formāta papīra, apvienoti akvareļa mitrie un sausie darbības paņēmieni).

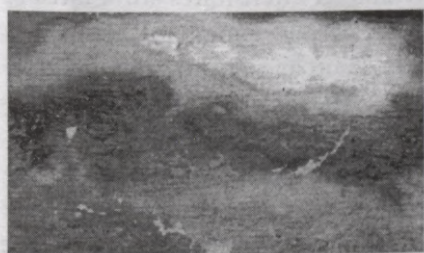
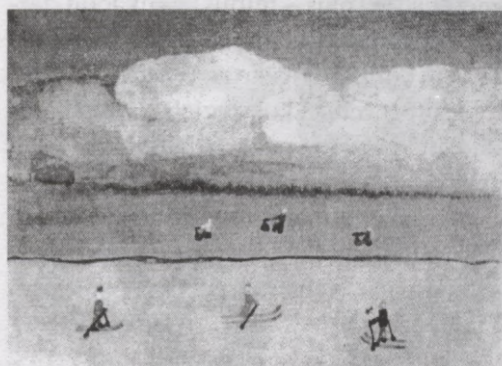
Dažiem bērniem jāattīsta acūmērs. Viņiem var ieteikt rotaļdarbību ar dažāda lieluma apliem (129. att.).

Ir bērni, kam ir kāda rokas kustību nepilnība, piemēram, nevar plaši vērēt pāri papīra lapai, tātad nevar sekmīgi akvarelēt. Viņiem var iedot gatavas noakvarelētas papīra lapas, lai darbotos nelielā kustību amplitūdā (130. att.; akv.; gu.). Bērniem, kuriem tieksme uz grafisku darbību, ieteicami līniju vingrinājumi noteiktas formas laukumā (130. att.).

Kūtrajiem un bailīgajiem bērniem ir nepieciešama lielāka uzmanība, pozitīva ietekme un spēcīgs uzmundrinājums. Viņiem ir lielāka vajadzība pēc norādījumiem, pamudinājumiem, piemēram, drosmīgi ņemt rokās materiālu vai darbarīku un ar to zīmēt.

Dažkārt bērnam ir mazvērtības izjūta. Pamazām attīstāma tāda bērna ticība saviem spēkiem, prasme saskatīt sava un partnera darba panākumus. Tad pamazām tiek kāpināta aktivitāte un pozitīva attieksme pret vizuālo darbību.

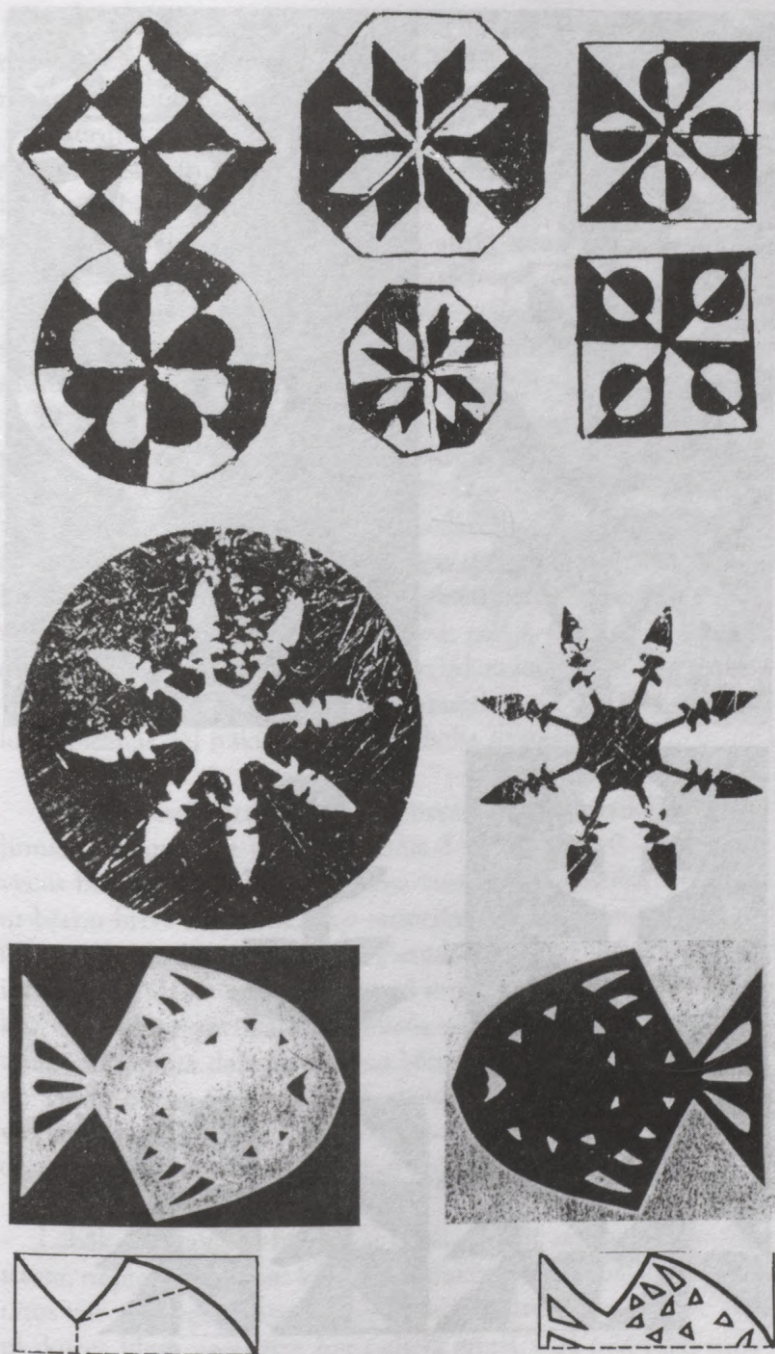
1. 1. Pāru darbam vispirms visas klases/grupas skolēni jāsadalā pa divi. Piemēroti ir melnbaltie (plus – mīnus) aplikāciju darbi. Pārī var būt **nevienāda** sagatavotības līmeņa bērni. Tas, kurš strādā ātrāk un precīzāk, veic darbietilpīgāko un precīzāko daļu (131. att.) – izgriež zieda pusi (centrālajā kompozīcijā), pusi vāzes silueta, zivs siluetu ar rotājošām sīkdaļām, puķes siluetu (132. att.), etnogrāfiskā ziediņa siluetu (132. att.) – un atdod to savam partnerim. Viņš izvēlas dekoratīvajam darbam piemērotas krāsas un lieluma fonu, uz tā uzlīmē izgriezumus. Savukārt otrs partneris arī izvēlas sava darba izgrieztajai daļai piemērotas krāsas papīru un pielīmē to apakšpusē (131., 132. att.).

Kopzīmējums. Katram bērnam/skolēnam ir atšķirīgas krāsas sausais materiāls vai flomāsters, ar kuru viņš uzsāk zīmēt uz savas papīra (A4) lapas. Pēc pedagoga norādītā laika bērni zīmējumus apmaina un ikviens papildina sava partnera iesākto darbu. Pedagoģi var dot ierobežotu saturu, piemēram, portrets; viņš var ļaut bērniem zīmēt “ko grib”. Katram autoram ir citā krāsā atšķirīgs ieceres tēls, zīmējumu uzsākot, bet tas pilnīgi pārveidojas, transformējas negaidītā tēlainībā, nonākot neverbālā komunikācijā – saskarsmē ar partnera ieceres vizualizējumu. Bērni pāros papildina, pilnveido viens otra iecerēto zīmējumu, komentē to ar vārdiem. Šāds uzdevums rosina radošo domāšanu un iztēli.

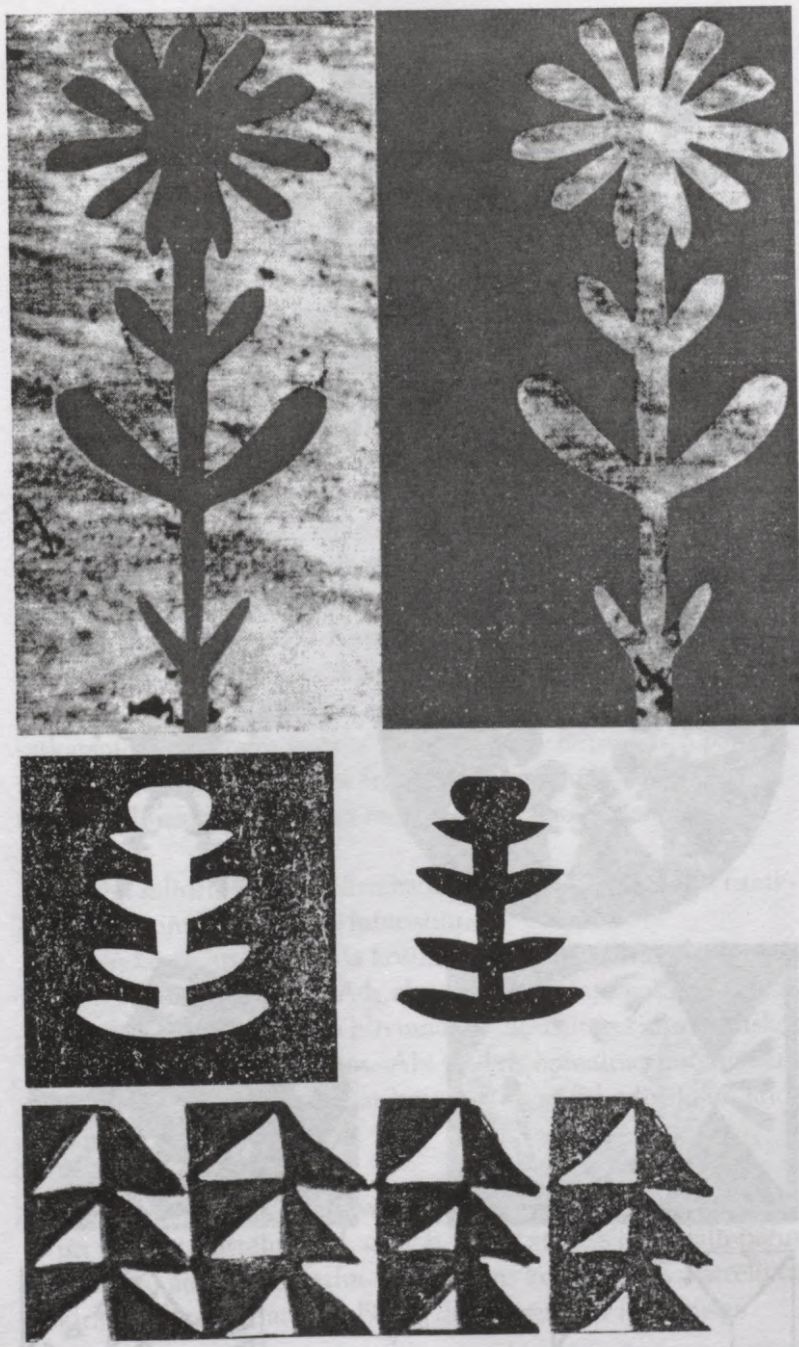
Derīgi salīdzināt krāsas intensitāti ar adekvātu grafisku izteiksmi – ar līniju blīvumu un intensitāti.

Viens bērns attēlo dažāda košuma hromatisko krāsu laukumus brīvā ritma kompozīcijā (A4; akv. vai gu.). Tajā pašā laikā otrs bērns zīmē (fl.; A4) dažāda blīvuma un intensitātes ahromatiskas līnijas brīvā ritma laukumos. Abi darbus apmaina, izanalizē un izdara pretēju atšifrējumu – ar krāsu un ar grafisku līniju un anotē vārdos.

Kopdarbs. Labāk sagatavotais bērns sagriež uz pusēm iecerēto un uzzīmēto attēlu (154. d, d; c. c; f, f att.). Vienu daļu patur sev un otru atdod partnerim. Katrs bērns kombinē savu attēlu uz atšķirīgas krāsas fona. Abu bērnu darba rezultāti ir atšķirīgi.

131. att.

132. att.

1. 2. Darbs nelielās grupās (mini vai mikro grupās) ir darbs nelielā komandā un ir ļoti nozīmīgs **dažādu** attīstības līmeņu bērnu kreativitātes attīstīšanai.

Igaunijas pedagogijas zinātnieks H. Lijmets uzskatīja, ka liela nozīme ir skolēnu savstarpējās bagātināšanās iespējām, nemateriālo vērtību apmaiņai starp grupas locekļiem, un tas ir iespējams nelielā partneru grupā. Tajā katrs atrod savu vietu. Savukārt Krievijas vidējo speciālo mācību iestāžu speciālisti V. Kazakovs un L. Kondratjeva pie mikrogrupas speciālajiem principiem piešķaita atklātumu, rezultātu salīdzināšanu, inovatīvu pieredzi un savstarpējo palīdzību.

Bērnu apvienojumi var būt dažāda lieluma grupās: nelielās grupās ar 3 – 4 dalībniekiem un lielākās grupās, ja paredzēts veikt kādu lielāku projektu.

Kad iecere tapusi, skolēni sastāda **darbības stratēģiju** – plānu, noskaidro pienākumu sadali (ko katrs darīs) un savstarpējās palīdzības kontaktus, viedokļu un darbības koordināciju, ieceres realizēšanu un korekciju. Kopīgi paredz galīgā veikuma – vizuālā darba – nodošanu vai izstādīšanu un izdara sadarbības vērtēšanu.

Dažkārt kādu nesaskaņu, domstarpību vai jaunu nozīmīgu ideju rašanās dēļ nākas mainīt kopdarba stratēģiju.

M. Montesori atzīst, ka grupā nepieciešams **vertikālais dalījums**, t. i., aptverot dažāda vecuma 3 – 6, 7 – 9, 10 – 12 gadus vecus bērnus. Tam ir liela nozīme visu bērnu attīstībā. Tā norit uz bērnu brīvu komunikatīvo attiecību pamata: jaunākais bērns mācās no vecākā, apgūst viņa pieredzi, savukārt vecākais bērns iecietīgi palīdz jaunākajam. Grupā mazie sajūsmināti vēro lielākos, un pēdējie savukārt sajūsminās par iespēju zināšanas nodot tālāk. Vērojama dažāda vecuma bērnu savstarpējā palīdzība: **ne no viena bērns neiemācās tik daudz, kā no labāk sagatavota vienaudža**. Pieminētais M. Montesori ieteikums par vertikālo dalījumu ir piemērots ārpusklases un ārpusskolas darbā.

Labāk sagatavotie bērni var droši parādīt savas prasmes bez stresa, nepiesaistot visas klases skolēnu uzmanību. Labākus rezultātus var sasniegt arī vājāk sagatavotie, nedrošie un bailīgie bērni, kurus klase neievēro; bet nelielā grupā viņš pamazām kļūst drošāks, jo riskē mazāk. Mainās grupas struktūra: palielinās re-

dzamāko skolēnu skaits, samazinās atstumto bērnu skaits. Grupu radošs darbs ir iesakāms problēmu kopīgai risināšanai. Krievijas psihologs M. Klarins uzskata, ka vairāku partneru savstarpējā sadarbība var izraisīt **augstu radošās domāšanas potenciālu**.

Lai 4 – 5 indivīdu grupu sakomplektētu, vispirms ir nepieciešams iepriekš konstatēt skolēnu gatavību strādāt mikrogrupā (S. Surikova).

Prakse rāda un pētījumi (K. Rudestams) skaidro, ka darbam, darbībai grupā ir **psihoterapeitiska** nozīme. Ikvienam indivīdam ir savas pozitīvās īpatnības, un kopīgajā darbībā tās sekmīgāk attīstās, labāk veidojas audzēkņu **socializācijas** procesi. Kopīgā darbība ir komunikatīva: tajā ikviens var drošāk justies, jo blakus ir atbalsts – kopdarbā ieinteresēts domu partneris. Tādēļ var vieglāk atbrīvoties no neveiklības, pārvarēt neuzņēmību. Savukārt šāda darbība palīdz arī spējīgam pilnveidot savas personības īpašības, veicina radoši domāt, iztēloties, paredzot galvenos darbības posmus un gala rezultātu.

Bērni kopdarbā sacer pasakas, fantastiskus stāstus, un paši tos kopīgi ilustrē uz liela formāta (A1; A0) papīra, tā bagātinot savu radošās darbības pieredzi.

Nelielo grupu **kopdarbības rezultātam ir liela sociālā nozīme**. Piemēram, egles attēlus pēc melnbalto darbu principa var griezt, līmēt ļoti lielus un sakārtot rindā (132. att.), lai aizsegtu klases tāfeli Ziemassvētkos. Tik vienkārši klasē ienāk svētku noskaņa, un tas ir patīkami ne tikai bērniem, bet arī pieaugušajiem (pedagogiem, vecākiem u.c.).

Dažāda lieluma grupu kopdarbā var veikt ļoti daudz: var sagatavot plakātu bez teksta ar apkārtņē redzamo jaunceltņu attēliem (aplikācija; 133. att.); var sagatavot nelielu plakātu ar četrgadīga bērna izgrieztu un pielīmētu karodziņu (133. att.); var attēlot ziedu un dekoratīvu apli (aplikācija vairākās kārtās; 133. att.) u.c.

Kopdarbā var apgūt prasmi diferencēt:

- a) dažādu krāsu atšķirīgās nokrāsas, uz liela fona pielīmējot savu vai nu “nokrāsoto”, vai atrasto un kolekcionēto nelielu krāsaina papīra gabaliņu (134. a att.);
- b) siltās krāsas – “Silta, mīļa saulīte” (134. att.) un aukstās krāsas – “Bēdīga saulīte” (vairākkārtīga aplikācija);

- c) var 3 – 4 kārtās attēlot skaistu lielu tauriņu (134. att.);
- d) sagatavot plakātu ar vingrotāju figūru rindām (134. att.) un daudz ko citu.

Visus nosauktos darbus var izkārtot rindā/rindās, un izstāde ir gatava. Savukārt vienlaicīgi izgrieztas 8 zvaigznes (3 skolēni grupā) var sakārtot divās gredzena veida dekoratīvās kompozīcijās, atzīmējot Eiropas Savienības gadadienu (135. att.).

Pētījumi (S. Surikova) liecina, ka jau 2. klasē bērni var kopdarbu veikt īsākā laikā nekā direktīvās novecojušās mācību darba organizācijas formās.

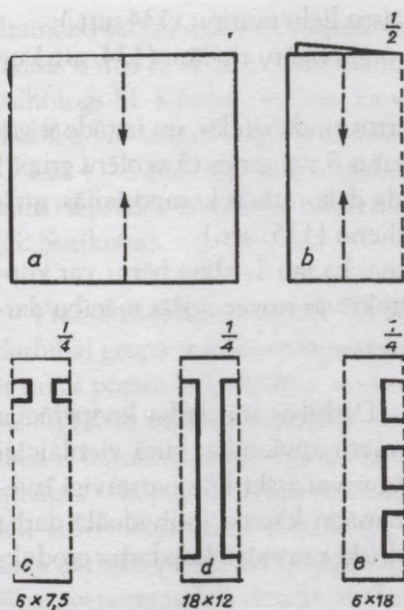
1. 3. Kooperatīvā darbība. Darbības un darba kooperācija pedagogijā [I, 23] ir kopas partneru apvienība, kurā vienlaicīgi iesaistīti tās locekļi, veicot līdzīgus vai atšķirīgus patstāvīgi izvēlētos mācību pasākumus, kas manāmi kāpina individuālā darba aktivitāti un kvalitāti un sabiedriski nozīmīgā kopdarba produktivitāti.

Kooperatīvo mācīšanos (*kooperativ learning*) var veikt dažādās bērnu kopās – grupā, klasē, skolā, studijā u.c.

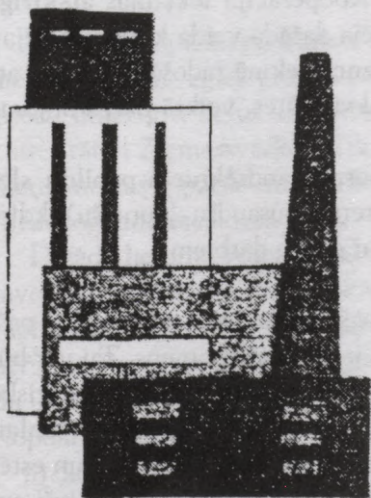
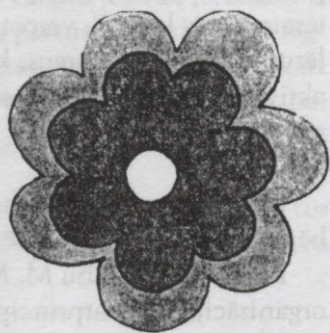
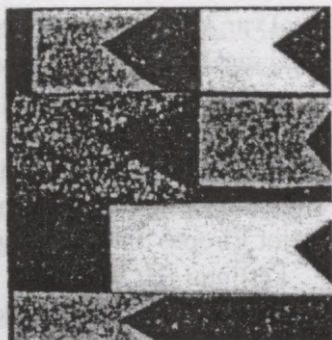
Bērnu kooperāciju M. Montesori nosauc par vienu no skolas organizācijas pamatprincipiem. Kooperācijā iekļaujas **atšķirīga** vecuma bērni. Tajā paveras iespēja dažāda veida komunikācijai. **Sacensības un veselīga konkurence** sekmē radošās darbības attīstību. Par to liecina radošuma kvalitātes, veiktā darba apjoma un laika rādītāji.

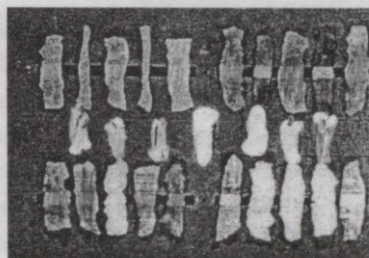
Mācību kooperatīvie darbi **nerada** audzēkņiem **papildu slodzi**. Tie veidojas no zēnu un meiteņu (pusaudžu, jauniešu) ikdienā veiktajiem individuālajiem vai grupu darbiem.

Kooperatīvā radošā darbība īpaši nozīmīga ir mūsu valsts pašreizējos apstākļos, kad nabadzība ir sociāls fenomens. Tai var būt arī **ekonomiska** nozīme. Ja klases vai skolas citas telpas estētisko apdari veic skolēni, var ietaupīt skolas budžeta līdzekļus. Vienlaicīgi veidojama visa skolas kolektīva pozitīva, saudzējoša un estētiski emocionāli vērtējoša attieksme pret visu, ko darinājuši audzēkņi. Ieguvums ir arī personības attīstībā: bērni mācās taupīt laiku un enerģiju, materiālus, veidojas saudzīga attieksme pret darbarīkiem.

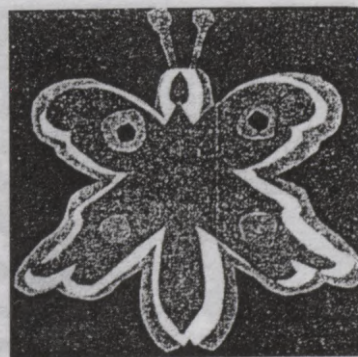
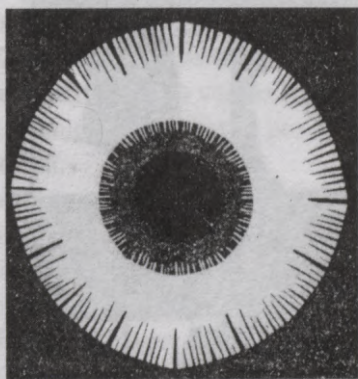

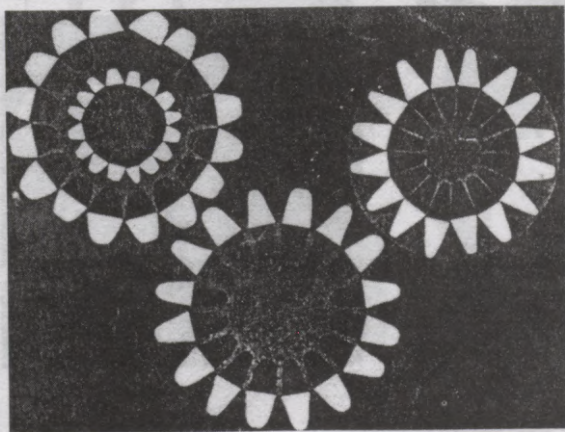
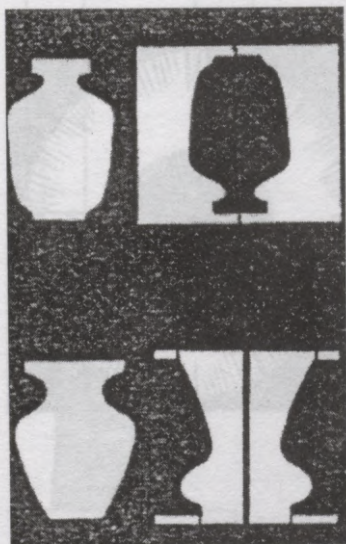
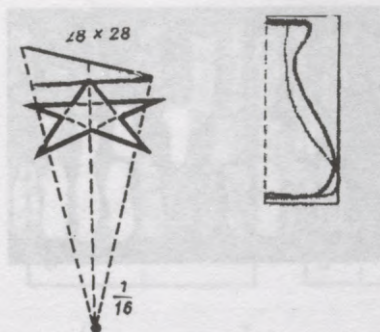
Divkārtīgi un četrkārtīgi locīta papīra sagatavošana griešanai pa taisnu līniju

a

135. att.

Kooperatīvā darbība var audzēkņus vairāk saliedēt, var pārņemt to, ka viņi kļūst satīcīgāki, lai viņi nebūtu pretdarbīgi viens pret otru, lai kļūtu stiprāki savā garā.

Viena daļa pusaudžu un jauniešu ir **indiferenta**, tas nozīmē, neitrāla, neaktīva, neieinteresēta, neizlēmīga, nenoteikta, pasīva. Pozitīvi pārveidot šādus indivīdus sekmē radoša kooperatīva darbība. Savukārt radoša personība **parasti** nekad nekļūst par kļaidoni, huligānu vai pat noziedznieku, jo viņai ir **iekšējs gandarījums – būt radošai**.

Komunikatīva sadarbība notiek ne tikai starp atsevišķiem vienas kopas locekļiem, bet pat kopai ar kopu vai vienas kopas atsevišķam indivīdam ar citu kopu.

Kooperatīvā darbība īpaši **sociāli nozīmīga** kļūst tad, ja ar audzēkņu radošajiem darbiem tiek iepazīstināti viņu vecāki un apkārtējā sabiedrība. Tādā gadījumā pieaugušajos veidojas pozitīva attieksme pret viņu audzēkņu jaunradi.

Šādā darbībā veicināma **personības veidošanās**: akcentējama humānistiskā izglītība, attīstāma indivīda orientācija uz zināšanām un prasmēm kā **vērtību**, paaugstināms inteliģences līmenis, izvērsama vispārcilvēcisko īpašību – iejūtības, empātijas, līdzcietības, žēlsirdības un labdarības – audzināšana, veicināma vienota estētiskā, ētiskā, ekoloģiskā, ekonomiskā un higiēniskā audzināšana.

Mācību darba centrā ir vienalga kāda vecuma kopas loceklis ar savām vienreizējām neatkārtojamām personības īpašībām. Līdz ar to galvenais pedagogiskais uzdevums ir atrast katram audzēknim piemērotu individuālo pieeju praktiskajā darbībā, tādējādi nodrošinot viņa sekmīgu individuālo attīstību.

Personības attīstību aktīvā kooperatīvā darbībā raksturo **vairāki rādītāji**:

pirmkārt, veidojas pozitīva skolēnu attieksme pret kooperatīvo radošo darbību, tieksme darboties klases vai citas kopas labā, rodas vērtīborientācija uz skaisti un kārtīgi padarītu darbu, pozitīvi emocionāla attieksme pret skaisto un sākotnēja prasme to izteikt vārdos, pakāpeniski nostiprinās nopietna dzīves pozīcija – sabiedriskā aktivitāte un iniciatīva, orientēšanās uz pozitīvu, sociāli derīgu darbu;

otrkārt, skolēni apgūst kooperatīvā darba pieredzi: viņos veidojas patstāvīgas radošās darbības un organizatora prasmes, paradums saudzīgi izturēties pret skolas vai citu telpu iekārtu u.c.;

treškārt, pilnveidojas audzēkņu psihes attīstība: viņu sensorie procesi, tēlainā un loģiskā domāšana, radošā iztēle, telpiskā orientācija, novērošanas, variēšanas un kombinatorikas prasmes. Šāda darbība izraisa pozitīvas emocijas un jūtas par estētisko, rada prieku par iespēju piedalīties kopdarbā un labu garastāvokli, sniedz patīkamu apmierinātību, nodrošina nervu sistēmai emocionālu atslodzi, rada pat **katarktisku** ietekmi uz bērniem, atbrīvojot no nepatīkamas spriedzes (stresa), dusmām un bailēm;

ceturtkārt, liela ir skolēnu personības audzinošā nozīme, jo veidojas komunikatīvās īpašības: draudzība, savstarpējā saprašanās un izpalīdzīgums, atsaucība, iniciatīva un vēlēšanās saskaņot kopīgo darbošanos, apzinīga attieksme pret darāmo, prasme uzklaust grupas līdera domas, objektīvi spriest un vērtēt, iesaisto paveikt līdz galam.

Ņemot vērā jaunākā skolas vecuma bērnu emocionalitāti, viņu dabisko tieksmi pēc skaistā, iespējams salīdzināt to ar neglīto, nekārtīgo, analizēt skaistā un neglītā cēloņus.

Kooperatīvo darbu **kompozīcija**. Vislabāk izskatās vienkopus sakārtoti līdzīga satura darbi. Tos var plānot vertikālā vai horizontālā ritmiskā rindā vai dekoratīvā joslā (vienāda lieluma darbus joslā izvieto ritmiski, nelielā atstatumā citu no cita vai arī tos kārtō brīvā ritmā – “Ziedi māmiņai vai skolotājai”, “Sniegpārslīņas”), laukuma klājējrakstā, centrālajā simetrijā un skaistā simetriskā augošajā rakstā. (Tas ir visgrūtāk.)

Darinājuma labu izskatu ietekmē pamatne jeb **fons**. Ja to pareizi izvēlas, visu individuālo darbu kopskats ir glītāks. Fona izpratnei un izvēlei pievēršama īpaša uzmanība, jo jaunākā skolas vecuma bērni parasti uztver pašus darbus, atsevišķus attēlus vai ornamentus, taču fonu neievēro. Sākumā kopdarbam atbilstošu fonu bērni izvēlas kopīgi ar pedagogu, skaidrojot tā pazīmes un atbilstību kompozīcijai.

Darbu pamatnei nepieciešamas kartona, zīmēšanas (A1; A0), rasēšanas papīra loksnes vai pusloksnes, kā arī vienkrāsains ietinamais, tapešu vai cita veida papīrs.

Skolēni mācās patstāvīgi saskatīt un izvēlēties šādas fona pazīmes: krāsu, formu, formātu un pagriezīenu. Šīs pazīmes jāaskaidro ar to vidi, kurai kopdarbs tiek gatavots.

Krāsu saskaņa [I, 60 un I. – V. krās. att.] kopdarbos var būt dažāda, skolēni to labāk apgūst, ja pedagogs **ierobežo** krāsu daudzumu un neļauj tās izvēlēties daudz un stihiski.

Pamazām audzēkņu uzmanība pievēršama individuālo darbu un to fona krāsu saskaņai. Fonam jābūt ļoti kārtīgam (ja fonu klāj bērni, tas jānosedz ar krāsvielām korekti), lai darbi uz tā izskatītos glīti.

Fona un individuālo darbu krāsu atbilstība šajā gadījumā nepieciešama, lai videi ar kopdarbu **radītu patīkamu noskaņu**. Tā, piemēram, zelta rudenī bērnu darbi un fona krāsa ir siltās nokrāsās, vēlā rudenī – pelēcināti brūnās vai pelēcināti zaļās nokrāsās, ziemā – baltās krāsas dažādās nokrāsās. Māmiņas dienai un citiem svētkiem ļoti smalki ir dažādu nokrāsu un faktūru balti darbi uz balta fona.

Fonam vispiemērotākā ir kvadrāta un taisnstūra forma.

Uz **kvadrāta** pamatnes bērnu darbi izskatās skaistāk, ja tie ir kārtoti ornamentāli laukuma klājējrakstā vai centrālajā simetrijā. Tā viens liels attēls var tapt no audzēkņu gatavotām attēla daļām. Piemēri: aplikācija vairākās kārtās – “Saule”, analogi – “Pasaku zieds”, “Dažādas zvaigznes”. Vienu lielu zieda attēlu atveido ar reljefās aplikācijas “lapām”. Citreiz centrālajā simetrijā kārtu vairākus individuālos darbus, kurus vai nu sablīvē ap centru – “Ziedi māmiņai”, kārtu vainagveidā, vai arī akcentē laukuma centru un malas. Kvadrātveida laukumā tuvu blakus var grupēt četrus vienāda lieluma darbus – “Ziedi skolotājam”.

Taisnstūra formas papīru lieto vertikālā un horizontālā pagriezienā. Tam var būt standarta (A1; A0) vai nestandarta formāts.

Standarta formāts ir rasēšanas, zīmēšanas un cita papīra loksnēm. Uz tāda papīra gatavo plakātu, līdzīgi – dekoratīvu pannu, piemēram, “Jaunceltnes mūsu ciematā (pilsētā)” vai “Mūsu pilsētas sākotne”, “Putnu dienas”, “Mākslas dienas” (135. att.), “Koki rudenī”, “Mūsu pilsētas iela”. Tuvojoties kādiem svētkiem, bērni vienkāršā plakātā grupē gaisa balonu vai tauriņu attēlus brīvā ritmā, kārtu cilvēka figūru rindas vai grupas (134. att.).

Ja klasē ir daudz skolēnu, viņi, sadalīti pa pāriem vai nelielās grupās, vienlaicīgi darina vairākus vienāda lieluma plakātus. Izstādot tos, kārtu cieši blakus pa diviem, trim, četriem utt.

Nestandarta formāta papīru notin no **ruļļa**, kā arī to var darināt no papīra loksniem, dalot tā isākās vai garākās malas uz pusēm, trīs daļās utt. Uz šauras papīra sloksnes bērnu darbus kārtot vertikālā vai horizontālā ritmiskā rindā vai joslā. Uz platākas papīra sloksnes izveido dekoratīvu joslu (darbus kārtot metriskā vai brīvā ritmā), piemēram, "Ziedi skolotājiem" (135. att.), "Sniegpārslas lido", "Snieg". Ļoti liela formāta garš taisnstūra fons palīdz plakātiski attēlot notikumus plašā telpā: lidojumu, celtniecību, cilvēka gaitas ikdienā un svētkus.

Kooperatīvās darbības **organizēšana un efektīvākas kreatīvās darbības izraisīšana**. Pirms sistemātiska darba uzsākšanas pedagogs plāno pasākumus noteiktam laikam. Viņš **paredz**: pedagoga un audzēkņu sekmīgas sadarbības modeli: kopas lielumu (pāris, klase vai kāda grupa), kopu daudzumu un struktūru (**heterogēnas** – dažādu atšķirīgu vecumu, dzimumu, interešu un sagatavotības pakāpes locekļu – grupas sākumā veidojas stihiski, vēlāk komplektē **homogēnas** – līdzīgu, viendabīgu locekļu – grupas), kopīgo pedagoģisko mērķi un pedagoģiskos uzdevumus (radīt, pilnveidot, pārveidot, pārkārtot, saudzēt utt.), iegūstamos un sagatavojamos piederumus, apgūstamos radošās darbības veidus, funkcijas un aktivizējošas metodes, darinājumu variantus kopas locekļu brīvai izvēlei. Ja iespējams, paredz kopu sacensības uz konkurences pamata (konkurences noteikumi, darba kvalitātes vērtēšanas kritēriji). Plānu apspriež ar kopas (kopu) locekļiem, korigē pēc apspriedes un visā sekojošajā darbības periodā.

Skolēni apgūst prasmi plānot visa darba kopīgu izskatu, paredzot noteiktu darbību secību. Viņiem jāzina, kā darbu sākt, kurā virzienā to turpināt un kur pabeigt, kā taupīt materiālus, kādā secībā individuālos darbus grupēt, pārgrupēt, pielīmēt pamatnei. Jebkurā gadījumā bērni sāk izprast kooperatīvās darbības praktisko nozīmīgumu.

Kooperatīvo darbu organizēšanai nav vajadzīga papildu telpa vai īpaši darba galdi. Liela izmēra darbu pamatnes papīru var izvietot uz vairākiem kopā sabīdītiem galdiem, soliēm, kā arī gaitenī, rekreācijas vai citā telpā uz tīras grīdas. Pedagoģis nodrošina **radošu atmosfēru**: viņš rosina bērnus iztēloties, ka viņi ir mākslinieki, kuri kopīgi gatavo skolai nepieciešamo darinājumu.

Ikviens partneris mācās savu darbību patstāvīgi veikt: uzturēt kārtībā vidi un piederumus, ievērot darba kultūru, personīgo un telpas higiēnu, darba drošības noteikumus. Tie skolēni, kam patīk rotaļas, sadalās nelielās grupās un sacenšas, kura no tām iespējami vairāk un kvalitatīvāk paveiks darinājumus.

Jebkura kopas locekļa patstāvīgā radošā darbība jāvada smalkjūtīgi, nemanāmi, uzmanīgi, vairoties no trafareta un uzspiestas darbības. Pedagogs vada individuālu darbību secīgi pa tālāk nosauktajiem posmiem.

1. Visi kopā veic **izziņas** darbību [I, 138]: iepazīstas ar vidi, kurai gatavojams kopdarbs. Atkarībā no skolēnu sagatavotības var novērot un noskaidrot telpas arhitektoniskās īpatnības, mēbeļu izkārtojumu, mākslas priekšmetu izvietojumu, dabisko un mākslīgo apgaismojumu, grīdas, sienu un griestu krāsojumu, mēbeļu, darba priekšmetu krāsu.
2. Aktivizējot loģisko un tēlaino **domāšanu**, rosinot bērnu radošo **iztēli**, pedagogs sniedz vārdisku, vizuālu un apvienotu vizuālu un vārdisku informāciju ar ekrāna līdzekļiem un attēliem, kas redzami mākslas darbu albumos, grāmatās vai žurnālos par interjeru, dizainu un lietišķo mākslu.
3. Vērtīborientācija ar ļoti bagātīgu vizuālo informāciju par izvēlēto darbību, par tās vietu lokālā reģiona šodienā un vēsturē, par vietu dažādu tautu vēsturē. Plašai vizuālai informācijai izglītībā šodien ir nozīme 21. gadsimta personības attīstībā, tās radošajā darbībā.
4. Kopas partneri patstāvīgi un brīvi **izvēlas** sava individuālā darinājuma variantu. Veiksmīga izvēle galvenokārt ir atkarīga no audzēkņu gribas, praktiskās vajadzības vai nepieciešamības apzināšanās, darbības pozitīvas motivācijas, interesēm, psiholoģiskās un praktiskās sagatavotības (varēšanas), ievirzes, radošās darbības, dzīves un loģiskās pieredzes, sagatavotības līmeņa (zināšanām un prasmēm), pašreizējā psihes stāvokļa, no aktivitātes līmeņa pret patstāvīgu radošo darbību un realizācijas iespējām lauku vai pilsētas skolā dažādos gadalaikos.
5. Bērni sagatavo vajadzīgos piederumus, sadala fona papīra laukumu atbilstoši izvēlētajai kompozīcijai un izvietojamo darinājumu skaitam. **Kompozīcijas galvenie orientieri** ir pamatnes laukuma viduspunkts, stūri, paralēlās vertikālās un hori-

zontālās malas, diagonāles. **Nejaušie slīpie** orientieri audzēkņu darbos nav pieļaujami, jo to ietekmē ar slīpi izvietotiem individuāliem darbiem daudzos gadījumos rodas **neglīta, haotiska kompozīcija**.

Kooperatīvajā darbībā ikvienam kopas loceklim ir tiesības un iespēja piedalīties, līdzdarboties. Ir tieša pedagoga un audzēkņu **saskarsme**, ikviens var izjust pieaugušo līdztiesīgu līdzdalību un rīcību (īpaši tad, ja pedagogs ir skolas telpas dekora darinātājs vai citādi līdzdalīgs tajā), jo tieši šie patīkamie pārdzīvojumi kļūst par bērna radošās darbības spēku viņa dzīvē.

Sākumā līderis nav nozīmēts, nav arī pats izvirzījies; tad ir kopēja vadība, rēķinoties ar visu kopas locekļu domām, katra indivīda un visu sadarbības partneru atbildību. Pedagogs vada kopas funkcionēšanu, vajadzības gadījumā palīdz ar norādījumiem un padomu, komentē, iejaucas, kritizē vai rosina un veicina sekmīgu darbību, izsaka piezīmes vai atbalsta, papildina, iedrošina, velta uzmanību arī darba, uzvedības, sadzīves un sabiedriskās vides estētikai.

Aktīvā darbībā skolēni kopīgi ne tikai apspriež veicamo darbu, sadala pienākumus atbilstoši savai varēšanai, bet arī mācās sadarbīties, savstarpēji iedrošina, iemāca viens otram to, ko prot, pārbauda veiksmi, koriģē darbības norisi, palīdz neveiksmē. Izvērsas pašpalīdzība un savstarpējās palīdzības kontakti. Viņi izjūt patīkamu emocionālu pārdzīvojumu par kopīgi paveikto.

Viss norit **klusinātā balsī**.

6. Ieteicamas ir atsevišķi lietotas un dažādas kompleksi lietotas personību **aktivizējošas** mācību, audzināšanas un attīstošas metodes, jo **priekšraksti un pavēles te nelīdz**. Audzēkņu darbību nedrīkst ierobežot. Tieši pretēji: tā jāizvērs. Metodes ir **variējamās un integrējamas**; ar tām sekmējama mācību individualizācija; tās lietojamās skolas demokrātijas apstākļos. Tajos ir priekšnoteikums brīvai domu un uzskatu apmaiņai, lai cīnītos pret kūtrumu un ierobežotu domāšanu. Attīstāma patstāvība, pašdisciplīna, paškontrolē, pašvērtēšana, pienākumu apziņa un solidaritāte. Katrs indivīds, aktīvi darbojoties, **uzņemas atbildību** par sava darba, arī par cita – savas kopas locekļa – darba kvalitāti. Radošajā darbībā pedagogs izraisa visu audzēkņu rosinošas **problēmsituācijas**, piemēram, jāatrisina jautājums, kā ekonomiskāk un skaistāk izkārtot visus individuālos veikumus, kā glītāk telpā izvietot kompozīciju.

7. Kopas locekļu **individuālās** darbības metodes, gatavojoties sekmīgai radošajai darbībai.

Īslaicīgi neliela apjoma **tehniski** vingrinājumi atsevišķu darba operāciju apguvei: papīra locīšana un liekšana dažādos virzienos, orientējoties no laukuma viena stūra, no centra, no papīra malām: papīra virsmas dekoratīva apdare: faktūru rakstu ieguve no dažādu materiālu negludas virsmas; papīra virsmas skrāpēšana; vienmērīga un niansēta noseģšana ar krāsvielām.

Radošie vingrinājumi, kuros ar tehnisko vingrinājumu vizuālo rezultātu sākotnēji attēlo ieceri.

Kooperatīvās radošās darbības **posmu secība**. Uz sagatavotas pamatnes skolēni vispirms projektē savu kopīgo lielā formāta darinājumu. Pareizi organizētā pedagoģiskā procesā visi kopīgi aktīvi domā, spriež, cenšas racionālāk izcelt estētiskās vērtības, atsakās no visa liekā, no telpas piegružošanas ar šķiem sienas dekoriem. Bērni apgūst kopdarba kompozīcijas **vizuālo modelēšanu**: prasmi saskaņot fona un tajā izvietojamo individuālo darbu proporcijas un pagriezienus, orientēties dažāda formāta papīra laukumā, laukuma iedalīšanu kompozīcijai.

Seko laukuma rotājuma vai telpas rotājuma kompozīcijas modelēšana. Šajā darbībā audzēkņi rotaļveidā uzskatāmi konstruē iecerēto kompozīciju, variē un pilnveido to ar kombinatorikas paņēmieniem. Tas nozīmē, ka viņi individuālos darinājumus uz pamatnes rindo, grupē vai citādi kārtō laukumā – pārbīda vertikāli vai horizontāli, maina vietām, apgriež otrādi (“ziedus”, “zvaigznītes”), pārvieto, pārgrupē, kamēr kompozīcija ir izdevusies. Darba kopskata modelēšana ir arī **klūdu profilakses** paņēmieni.

Kompozīcijas modelēšana notiek vispirms kopā ar pedagogu, tad – pēc viņa ierosinājuma un vēlāk – patstāvīgi. Sākumā, veicot frontālu darbu ar partneriem, modelēšanas procesu vada un rezultātus kontrolē pedagogs, pēc tam audzēkņi paši pārbauda cits citu.

Seko kopas dalībnieku novērtētās kompozīcijas **koriģēšana**. Kooperatīvā darbība noslēdzas ar lielformāta darinājuma **montēšanu**, savienojot visus individuālos darinājumus.

Paveiktā kooperatīvā darinājuma **analīzē** pedagogs iesaista visus dalībniekus, izraisa viņu emocionāli vērtējošu attieksmi pret savu un partneru individuālo un kooperatīvo darbību kopumā. Šim posmam ir ļoti liela nozīme: attīstās partneru paškritika, veidojas prasme kooperatīvo darbu vērtēt pēc tā atbil-

stības skolas vai citai videi. Analizējot salīdzināmi divu vai vairāku kopu darinājumi, kā arī atsevišķa darinājuma daļas.

Analīzes laikā skolēni pedagoga vadībā apgūst prasmi patstāvīgi noteikt vizuālās **vērtības**, izteikt vērtējumu vārdos.

Apkopojot paveiktos kooperatīvos darinājumus, tos ieteicams vērtēt, piemēram, ar atzinības vārdiem (labi, mazāk labi) vai ar nopēluma vārdiem (neveiksmīgi) un tamlīdzīgi.

Īpaši veiksmīgos gadījumos atzinība izsakāma bērnam individuāli, ja viņam kas ir sevišķi izdevies.

Atklātās sarunās veidojas audzēkņu prasme izteikties, iespēja iepazīt sevi un citus radošajā darbībā, veidojas **tolerance** (iecietība pret citu) un iejūtība.

Sistemātiski izdevusies sekmīga kopdarbu analīze un vērtēšana pozitīvi ietekmē audzēkņu **pašvērtēšanas un paškontroles** prasmes veidošanos.

Vajadzības gadījumā bērni labo veikuma kompozīciju. Tikai pēc pedagoga atļaujas viņi individuālos darinājumus pielīmē pamatnei vai citādi piestiprina paredzētajā vietā.

8. Gatavo kooperatīvo kompozīciju izvieto (**ekspone**) vajadzīgajā vai norādītajā vietā tā, lai tā labi iekļautos telpas vidē, veidotu vienotu **ansambli**, lai būtu tādā augstumā, ka bērnu darbi labi redzami un teksts (ja tāds ir) viegli salasāms.

Kopīgi veiktos darinājumus **nedrīkst** piestiprināt ar piespraudēm vai piesist ar naglām. Var lietot bezkrāsainu caurspīdīgu vai piemērotas krāsas līmlenti vai līmpapīru.

Sistemātiskas kooperatīvās darbības **rezultātā** augstāki ir bērnu attīstības rādītāji: aktīvāka ir attieksme pret apkārtējo vidi, variatīvāka kļūst radošās darbības pieredze ar labāku māksliniecisko gaumi, izveidojusies arī pozitīvāka attieksme pret patstāvīgu radošo darbību un šī darba vadītājiem pedagogiem, labāka ir kooperatīvās darbības stratēģijas izpratne, attīstītāka ir iekšējā motivācija, labāka ir sadarbība ar partneriem neatkarīgi no ētiskām, sociālām, etniskām, dzimuma un indivīda īpatnībām, kompetentāks ir vizuālo veikumu vērtējums un pašnovērtējums, labāka ir prasme orientēties cilvēku radītajās vērtībās, augstāks ir praktiskās darbības apguves līmenis: bērni ir sagatavoti arī sava dzīvokļa vai telpas stūrīša gaumīgai iekārtošanai. Tam ir būtiska nozīme mūža garumā – sadzīvē un profesionālajā dzīvē – un arī tad, kad viņi nākotnē kļūs par vecākiem.

1. 4. Projekta darbs ir patstāvīgi izvēlēts vienreizējs darbs. Ar tā palīdzību padziļināti apgūst izglītības iestādes vai citas institūcijas mācību saturu.

Projekta darbā piedalās pirmsskolas iestāžu un visu līmeņu izglītības iestāžu audzēkņi, studiju u.c. kopas vai to locekļi. Projektu darbu galvenie **pedagoģiskie uzdevumi** ir attīstīt bērna/skolēna patstāvīgu, aktīvu radošo (kreatīvu) darbību, kāpināt radošās darbības potenciālu un vienlaicīgi audzināt radošu personību. Pirmsskolas vecuma bērni, visu vecumu skolēni projekta darbu uzsāk, savu interešu rosināti, apgūto zināšanu un praktiskās sagatavotības līmenī. Darbs norit **komandā**.

Veicot projekta darbu noteiktā laika posmā, uzmanība tiek pievērsta vienam aktuālam darbības veidam, vienas nozīmīgas problēmas risinājumam. Projekta darbs palīdz saliedēt kādas kopas – pirmsskolas audzināšanas iestādes, klases, skolas, studijas u.c. – locekļus, pilnveido dažādu partneru komunikatīvu kooperatīvu sadarbību, savstarpējo palīdzību. Kopumā tas sekmē demokrātijas ieviešanos mācību iestādes darbā.

Vienā bērnu/skolēnu kopā var būt darbs pie viena projekta vai pat pie vairākiem projektiem.

I. Projekta darba posmu secība:

1. Projekta īstenotāju un vadītāja noskaidrošana (pedagogs ir konsultants, koordinators).
2. Darba mērķa un uzdevumu precizēšana (kompleksa vai detalizēta pieeja).
3. Sagatavošanās darba sākšanai – problēmas izvēle, temats var būt lokāls vai integrēts, darba formas noteikšana. Tiesību, pilnvaru, pienākumu sadale.
4. Plānošana (darba ilgums un sadalījums posmos) – budžeta vai citu līdzekļu investīcijas, iedziļināšanās problēmā, tekstuālas, vizuālas informācijas u.c. materiālu vākšana, atlase, sistematizēšana, apstrāde, apkopošana un sagatavošana noslēgumam – darbu prezentācijai.
5. Projekta darba īstenošana – norise: bērna/skolēna patstāvīgs darbs mājās sava individuālā darba īstenošanā – kolekcionēšana u.c., darbs studijā (radoša darbība), mākslas vai citā muzejā (iepazīšanās ar ekspozīciju), darbs TDA meistara vai profesionāla mākslinieka darbnīcā (iepazīšanās ar

tautas mākslas vai mākslinieka daiļradi), darbs bibliotēkā (iepazīšanās ar literatūru, literatūras saraksta vai bibliogrāfijas sastādīšana), darbs ekspedīcijā (kāda etnogrāfiska raksta vairāku variantu meklēšana dažādu materiālu tautas mākslas darinājumos u.c.).

6. Sadarbība ar nevalstiskām organizācijām, mākslas un kultūras institūcijām.

7. Projekta darba nobeigums:

A. Darba teorētiskā struktūra:

- 1) titullapa (temata formulējums, autors/autori, konsultants);
- 2) ievads (īsa, skaidra anotācija; darba mērķis (ko grib izdarīt);
- 3) vizuālā satura rādītājs;
- 4) vizuāls saturs – apkopojuma sistematizācija grupās;
- 5) izmantotās literatūras saraksts;

B. Vizuālā darba eksponēšana noslēguma skatē. Paredzami netradicionāli reprezentēšanas veidi.

Noslēguma pasākumā piedalās galvenokārt bērni/skolēni, kuri aptuveni ir vienā attīstības līmenī. Šiem bērniem/skolēniem projekta aizstāvēšanas darbs ir interesants. Noslēguma pasākumā viņi var to objektīvi novērtēt.

Noslēguma skatē notiek:

- a) bērnu/skolēnu sasniegumu demonstrēšana: ir iekārtota kopdarbu izstāde vai individuālo darbu prezentācija (var būt iepriekšēja improvizācija);
- b) darbu kvalitātes analīze, novērtējums (pedagogu metodiskās komisijas 3 locekļu un bērnu/skolēnu – ekspertu vērtējums) par to, kas pozitīvs, kas varētu būt labāk izdarīts;
- c) secinājumi (kas sagādāja grūtības, kas izdevās viegli);
- d) labāko darbu autoru nominēšana un apbalvošana;
- e) priekšlikumi projekta darbu pilnveidei perspektīvā – nākamajā mācību gadā vai sekojošajos gados.

Bērnu/skolēnu projekta darbā skolotājs – pedagogs/mākslinieks ir tikai konsultants (par konsultantu var būt arī kāda cita kompetenta personība ārpus skolas, jo audzēkņi savu izvēlēto pasākumu veic patstāvīgi; viņi noskaidro problēmu, apgūst prasmi orientēties izvirzītajā problēmā, attīsta savu izziņas darbību, integrē iegūtās zināšanas ar jaunām zināša-

nām, paplašina savu dzīves pieredzi, aktīvāk socializējas, paredz iespējamo rezultātu.

Skolotājs bērnu/skolēnu izvēlēto tematu/darba veidu piesaika mācību iestādes vadītājiem. Viņš konsultē noteiktos laikos saskaņā ar sastādītu grafiku. Pedagoģs var bērnam/skolēnam ieteikt, kāds darba veids viņam ir pa spēkam (zīmēšana, veidošana, aplicēšana, konstruēšana), kā viņš savu individuālo darbu varēs pilnveidot, kāda viņam varētu būt sadarbība ar kādu citu bērnu/skolēnu vai kādu grupu.

II. Projektu iedalījums var būt dažāds. Piemēram, tas var būt:

- 1) praktisks,
- 2) organizatorisks un
- 3) zinātniski pētnieciska rakstura darbs vairāku gadu garumā.

1. Praktiskā projekta galarezultāts ir dažādu mācību procesā lietojamu vizuālu piederumu – mācību līdzekļu – tabulu, izdales materiālu komplektu u.c. – sagatavošana.

2. Organizatoriskais darbs paredzēts:

- ♦ dažādu norišu, pasākumu plānošanai un vadīšanai klasē/skolā, studijā u.c., piemēram, cilvēkam draudzīgas vides radīšana (sakārtošana), bērna un bērnu invalīdu darbības integrēšana;
- ♦ kādas pamatskolas klases vienas mācību dienas ekskursija mūsu skolas citā klasē;
- ♦ ekskursija skolā/ciemā/pilsētā skolēnu radošo darbu izstādē/mākslas objektā – studijā, galerijā, muzejā, mākslas skolā u.c.;
- ♦ vienas dienas ekskursija "Pretī rudenim";
- ♦ pārgājiena maršruts "Zaļā taka" ... apkaimē;
- ♦ pasākums "Ejam uz izstādi!";
- ♦ mākslas dienas bērnodārzā;
- ♦ mākslas dienas Rīgas 800 gadu jubilejā;
- ♦ konkurss "Ko tu proti?";
- ♦ grāmatas atvēršanas svētki un autora godināšana;
- ♦ šaha turnīra, viktorīnas organizēšana ar bērniem invalīdiem;
- ♦ skolas sienas avīzes/animācijas filmas gatavošana;
- ♦ bērna/skolēna radošo darbu personālizstāde;
- ♦ mākslas darbu izstāde bērnodārzā/skolā, studijā, mākslas centrā u.c.;

- ♦ sastapšanās ar mākslinieku vai tautas daiļamata meistaru (TDM);
 - ♦ radošās nometnes organizēšana (klasei, grupai u.c.) skolā, centrā u.c.;
 - ♦ mākslas pēcpusdiena mūsu klasē/skolā/studijā u.c.;
 - ♦ atklātas mākslas olimpiādes organizēšana;
 - ♦ izstādes "Mans/mūsu klases vaļasprieks" (mūzika, karikatūra u.c.) organizēšana;
 - ♦ budēļu masku gatavošana.
3. Zinātniski pētnieciskā darbība ir plašas jomas meklējumdarbība. Tajā paredzama ievirze kādas problēmas izpētes darbā, iegūto datu, zināšanu analīze, zinātniski pamatots apkopojums. Darba tematu izvēlas skolēns sadarbībā ar mākslinieku, mācību priekšmeta skolotāju vai citu speciālistu – mākslas zinātnieku u.c.
- Piemēram, piederumu zīmju vai kāda etnogrāfiskā raksta elementu variatīvie risinājumi (atšķirīgi vizuālie izteiksmes līdzekļi un tehniskie paņēmieni) rotas lietās, sadzīves priekšmetos, darbarīkos, kas gatavoti no atšķirīga materiāla (tekstila, koka, metāla) utt.

III. Bērnu/skolēnu organizēšanas formas projekta darbos:

- ♦ individuāls darbs;
- ♦ pāru darbs;
- ♦ mazās interešu grupas kopdarbs (interesu grupā ir dažāda vecuma bērni):
- ♦ komandas – lielas radošās grupas – kopdarbs (meiteņu vai zēnu, kādas studijas kopdarbs), visas skolas audzēkņu kopdarbs;
- ♦ vairāku – novada, pilsētas u.c. – skolu kopdarbs (te nepieciešama eksterna speciālista piesaiste).

Ja ir kopdarbs, tad nepieciešama darba dalīšana, ievērojot speciālās zināšanas, praktisko sagatavotību, radošās darbības, dzīves u.c. pieredzi.

IV. Projektu darbā praktizējamās skolēnu mācīšanās metodes:

- ♦ aktīva klausīšanās;
- ♦ intervija (kāda mākslinieka vai cita speciālista intervija);

- ♦ anketēšana (kādas klases skolēna, studijas dalībnieka, dažādu speciālistu anketēšana);
- ♦ aptauja;
- ♦ konsultācija pie kāda speciālista skolā vai ārpus tās;
- ♦ īsas anotācijas izvēlētajam projektam;
- ♦ diskusijas, apspriedes.

V. Projekta darbi var būt

- ♦ **īslaicīgi** (vienas mācību dienas laikā realizējami, piemēram, ekskursija, kāda mākslinieka apmeklējums viņa darbnīcā u. tml.), kā arī var būt
- ♦ **ilgtermiņa** darbi (vienai nedēļai, mēnesim, trimestrim, semestrim, vienam vai diviem, trim mācību gadiem).

Darbi var būt **patstāvīgi**, kā arī **integrēti** ar cita mācību priekšmeta saturu, ar zinātnisku pētījumu par novadpētniecību, novada etnogrāfiju, arheoloģiju, par cilvēka darbības daudzveidību cilvēkvidē, dabas vidē vai kultūras vidē. Tālāk ir nosauktas tēmas, reizē atsedzot arī bērna/bērnu, skolēna/skolēnu darbības veidus.

VI. Vizuālo darbu veidi un saturs izvēlētās problēmas skaidrošanai/ilustrācijai:

- ♦ ilustratīvie piederumi, to sistematizēšana atbilstoši profesionālajām prasībām un problēmas sekmīgam risinājumam klasē/skolā/studijā u.c.;
- ♦ tabulu komplekti – uzskates līdzekļi mācīšanās metodikai;
- ♦ izdales materiālu komplekti kādas problēmas sekmīgai apguvei klasē;
- ♦ shēmas un zīmējumi;
- ♦ ilustratīvi skaidrojoši zīmējumi/uzmetumi/fotomateriāli/kserokopijas;
- ♦ rotaļlietas bērnu psiķes attīstībai;
- ♦ galda spēles pirmsskolas vecuma bērniem, jaunāko klašu skolēniem;
- ♦ ekskursijas/pārgājiena ceļa shēma/plāns – karte ar ielu un nozīmīgāko objektu vizuālajām norādēm;
- ♦ plāns kāda maršruta/objekta – pilsētas skaistāko vietu, arhitektūras objektu u.c. nozīmīgāko vietu atrašanai (Latvi-

jā/kaimiņu valstī);

- ♦ skolas atpūtas laukuma labiekārtošanas plāns;
- ♦ vizuālas tabulas un izdales materiāls, piemēram, kādas sarežģītas problēmas mācīšanai/apguvei.

VI. 1. Vizuālie jaunrades darbi:

- ♦ darinājumu komplekts svētkiem bērnudārzā/skolā;
- ♦ panno (tekstilijas u.c.);
- ♦ vizuāli modeļi un modelēšana:
 - a) mākslinieciskajā darbībā,
 - b) tehniskajā darbībā;
- ♦ vizuālā kombinatorika;
- ♦ planšetes ar bērnu radošo darbu apkopojumiem;
- ♦ miniatūru izstāde, skolas galerijas emblēma, logo.

VI. 2. Vizuālā māksla:

- ♦ burtu mācības pamati;
- ♦ plakanas un apjomīgas pasaku varoņu maskas (saskaņā ar izvēlētu literāru darbu);
- ♦ cilvēku figūras apjomīgi un plakani modeļi, atšķirīgi attēlojuma veidi;
- ♦ dzīvnieku figūras apjomīgi un plakani modeļi, atšķirīgi attēlojuma veidi;
- ♦ dažādu koku silueti un to attēli ar dažādiem izteiksmes līdzekļiem atšķirīgās tehnikās;
- ♦ mākslas darbu reprodukciju kolekcijas gatavošana (par noteiktu žanru vai kādu problēmu).

VI. 3. Mākslas un kultūras vēsture:

- ♦ mūsu ģimenes mākslas tradīcijas tērpu vēsturē;
- ♦ dizains: aceņu veidi (forma, krāsa, lietošanas uzdevums u.c.);
- ♦ ... klostera vēsture un darbība mūsdienās;
- ♦ mūsu novada lietišķās mākslas vēsture mākslinieka ... skatījumā;
- ♦ kādas vides atveseļošanas modelis situācijas uzlabošanai;
- ♦ kultūrvēsturiskie (tēlniecības u.c.) pieminekļi novadā/pilsētā (saraksts, attēli);
- ♦ mūsu novada parku kultūra;
- ♦ Eiropas tautu rakstības pirmsākumi.

VI. 4. Kultūra un tradīcijas:

- ♦ sadzīves kultūra (svētkos u.c.);
- ♦ ... tautas sadzīves tradīcijas;
- ♦ mūsu novada/pilsētas tēlotāja māksla un arhitektūra tūristu skatījumā;
- ♦ mūsu novada/pilsētas lietišķā māksla un etnogrāfiskā arhitektūra tūristu skatījumā;
- ♦ Ziemassvētku/citu svētku tradīcijas mūsu skolā/ciematā/pilsētā;
- ♦ mūsu novada etnogrāfiskie tēripi;
- ♦ mūsu novada dižkoku inventarizācija.

VI. 5. Interjers:

- ♦ ... telpas sienas vai ārsienas apgleznošana;
- ♦ skolas foajē mākslinieciska iekārtošana;
- ♦ skolas vai bērnudārza telpas – vizuālās mākslas kabineta, gaitenja labiekārtošana;
- ♦ ... atpūtas telpas labiekārtošana;
- ♦ diskusiju kluba telpas labiekārtošana;
- ♦ ... muzeja iekārtošana skolā;
- ♦ mēbeļu stili Latvijā.

VI. 6. Arhitektūra:

- ♦ iela, kurā es dzīvoju;
- ♦ mūsu novada/pilsētas ievērojamākās celtnes arhitekta ... skatījumā;
- ♦ māksla un arhitektūra;
- ♦ Kurzemes un Zemgales hercogistes vēsture 16. – 18. gs.;
- ♦ jūgendstila celtnes Latvijā;
- ♦ jūgendstila celtnes Alberta ielā Rīgā u.c.;
- ♦ Parīze – skaists arhitektūras piemineklis pasaulē.

VI. 7. Bērna/skolēna individuālie patstāvīgie darbi.

VI. 7. 1. Kolekcionēšana:

- ♦ lībiešu piederumu zīmes bišu kokos;
- ♦ pasakas, mīklas, pārunas;
- ♦ simboli un emblēmas;
- ♦ olimpisko spēļu simbolika;
- ♦ dažādu institūciju logo Latvijā.

VI. 7. 2. Bērna/skolēna radošie darbi:

- ♦ Es savai skolai!
- ♦ modelēju un gatavoju savai lellei apģērbu komplektu;
- ♦ bērnu/skolēnu radošo darbu kolekcijas:
 - "Zemūdens valstībā";
 - karikatūras;
 - reklāma par ...;
 - krustvārdu vai burtu mīklas par ... mākslu.

VI. 8. Psiholoģija:

- ♦ radošās iztēles darbi (plaknē) vai konstruktīvi darbi, lietojot dabas materiālu, papīru un kartonu;
- ♦ pirmsskolas vecuma bērnu zīmējumu stihiskā attīstība attēlos (zēnu un meiteņu darbi);
- ♦ apkārtējās vides objektu izzināšana un sevis apzināšanās tajā;
- ♦ speciālavīzes izlaidums "Mans/mūsu prieks attēlos".

VI. 9. Personība mūsu novadā un citur:

- ♦ ievērojama cilvēka ... radošo darbu reprodukciju sistematizēšana;
- ♦ mākslinieki mūsu ciemā/pilsētā;
- ♦ kultūras darbinieki mūsu ciemā/pilsētā;
- ♦ mūsu novadnieki ... – kultūras darbinieki;
- ♦ mūsu novada/pilsētas mākslinieku dinastija.

VI. 10. Integrētie temati:

- ♦ vizuālā māksla, mūzika un dzeja;
- ♦ krāsa un mūzika;
- ♦ mūzikla "... " skatuves iekārtojums un tērpi;
- ♦ gatavoju mūsu novada etnogrāfisko tērpu un demonstrēju to;
- ♦ krāsas latviešu tautasdziesmās un dzejnieku darbos;
- ♦ datorspēles jaunu zināšanu apguvē par mākslu;
- ♦ datora informācijas par mākslu apkopošana;
- ♦ kāda rakstnieka prozas vai dzejas darbā attēlotās vietas un to ilustrācijas (un autori);
- ♦ sakāmvārdi angļu/vācu/citā svešvalodā un to ilustrācijas.

Noslēgumā atzīmējams, ka projekta kopdarbu veikšana īpaši sekmē bērnu/skolēna kreativitātes attīstību. Darbojoties ciešā

saskarsmē ar citiem, bērna personība kļūst aktīvāka, pieaug entuziasms un prasme **patstāvīgi** aizrautīgi darboties, tiek kāpināta **pašiniciatīva** un **zinātkāre** iegūt arvien jaunas zināšanas par jaunām nozarēm, atbildības izjūta par individuāli un kopīgi paveiktā darba kvalitāti. Ieguldītais darbs kopumā attīsta bērna/skolēna personības psihes procesus.

Attīstās bērnu/skolēnu labāka sagatavotība patstāvīgai tālākizglītībai mūža garumā un dzīvei, kur dažkārt risināmi neparedzēti darbi neierastā vidē jaunās, pat ekstremālās situācijās.

Piezīme. Projekta darbā ievērojama reģionālā/novada kultūras politika, reģionālā un starpreģionālā plānošana, kā arī sadarbība ar ārzemju institūcijām.

2. MEKLĒJUMDARBĪBA

pievērš bērna/skolēna uzmanību problēmu saskatīšanai, pētīšanai un paša/pašu atklājumiem. Ievērojot visu veidu vizuālos nosacījumus, bērns patstāvīgi meklē un atrod kaut ko jaunu, līdz šim vēl nezināmu, ko viņš vēl nav redzējis, darījis.

Bērniem (īpaši zēniem) ļoti interesanta nodarbība ir **filmu zīmēšana** (136. att.). Bērni, kuri iztēlojas un zīmē ātri, 9, 10 gadu vecumā mācību stundas laikā uzzīmē garu filmu ar bagātīgu sižetu par dažādiem notikumiem "ar un ap bitēm" (136.** att.). Zīmējumus viņi papildina ar skaidrojošiem titriem.

Meklējumdarbībai var būt tīri tehnisks raksturs. Piemēram, bērniem var dot eksperimentālus mācību uzdevumus: jānoskaidro, kas būs redzams un kā izskatīsies zīmējums, ja rīkosies netradicionāli. Darbība sākama ar diviem, pēc tam turpināma ar trijiem un pat vairākiem veselā kūlītī savienotiem (sasaistīti ar apaļo gumiju) vidēji mīksta vai mīksta kodola grafīta zīmuļiem, krāsu zīmuļiem vai flomāsteriem. Rokas kustības cilpveidīgas pa iztēlotu apla līniju papīra laukumā pulksteņa rādītāja kustības virzienā vai pretējā virzienā (136. att.). Grūtāks variants ir cilpveidīgs zīmējums no augšas uz apakšu vai pretējā virzienā. Visgrūtākais variants ir spirāles zīmēšana ar plašu vēzienu visā A4 vai A3 formāta papīra laukumā.

Ar atšķirīgu krāsu krītiņu pāri var uzzīmēt interesantu dažādu virzienu daudzkrāsainu ornamentālu joslu (136. att.) un centrālo kompozīciju.

Negaidīti skaistuma atklājumi rodas, ja izdara košus **nospiedumus** uz poraina vai perforēta papīra, uz dažāda stipri negluda rievota, labi saplacināta gofrēta kartona vai burzīta fona. Cits variants: novilkums uz fona, uz kura vispirms ar baltu vaska krītu ir uzzīmētas dažāda lieluma zvaigznes. Darbu var papildināt, attēlojot virs novilkuma dažādas zvaigznes ar košām līnijām (triju slāņu zīmējums). Skatoties uz šādu darbu, bērni var iztēloties atšķirīgās zvaigznes, kas atrodas no mums dažādā attālumā.

Meklējumdarbība ir akvareļa pludinājumos, optiskā ornamenta zīmēšanā, zinātniski pētnieciskā projekta darbā.

Īpaši interesanta bērniem/skolēniem ir **kleksogrāfija** ar tušu. Uz balta vai ar akvareli nosepta sausa vai mitra zīmēšanas papīra (A4; A3) uzlej nedaudz tušas. Cauri dabīgajam vai plastmasas salmiņam to izpūš tādā virzienā un tik daudz, cik tas atbilst iecerētajam tēlam, piemēram, lielam skaisti zarotam pasaku kokam. Līdz galīgai nobeigtībai bērns vēl var izdarīt papildinājumus ar tās pašas krāsas vai citiem dažādu krāsu materiāliem.

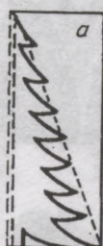
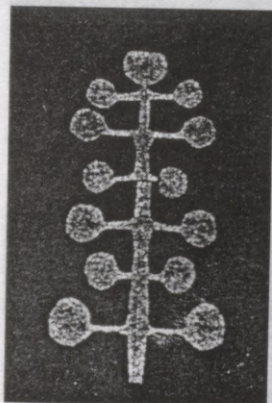
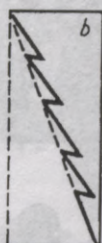
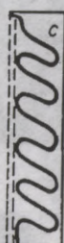
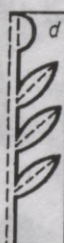
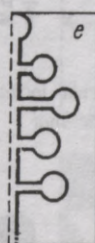
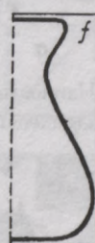
Problēmuzdevumiem (137. att.) var lietot dažādas grafisko zīmju tabulas, piemēram, par mākslas valodas – mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu – loka lietošanas variantiem. Tas uzskatāms par bāzes modeli. Tā kreisajā vertikālajā rindā redzami dažādi loka stāvokļi. To analīze var rosināt bērnus izprast radošo uzdevumu: sastādīt līdzīgu tabulu par kādu grafisku zīmi. Pedagogs var katram bērnam izdalīt kartīti ar atšķirīgu vizuāli mākslinieciskās izteiksmes līdzekli. Tabulas sastādīšanā var iesaistīties neliela bērnu grupa.

Galvenokārt grafikas elements jāparāda atšķirīgos pagriezienos, dažādā intensitātē, daudzveidīgos savienojumos, grupējumos un, piemēram, kādai līnijai var būt variēta struktūra.

Tabulas labajā pusē attēlojamas miniatūras vai ieceres fragments, kurā redzams, kādās sacerētās kompozīcijās autors paša atklājumu lieto.

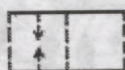
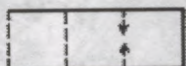
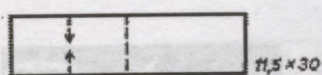
Uzdevumam nepieciešama intensīva domāšana un radoša iztēle. Bērniem rodas problēma, piemēram, kādas izmaiņas notiks ar plakanu papīra lapu, ja to salocīs vairākās kārtās un visas vienlaicīgi sagriežīs? Kas tur iznāks? Kā izskatīsies? Vai patiks? Kur to varēs lietot? Atbildes uz minētajiem un daudziem citiem jautājumiem noskaidrojas praktiskās darbības laikā.

 $4,5 \times 11$

 12×18

 12×6

 15×9

 22×12

 $6,5 \times 4,5$

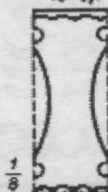
Divkārtīgi locīta papīra sagatavošana griešanai pa liektu līniju

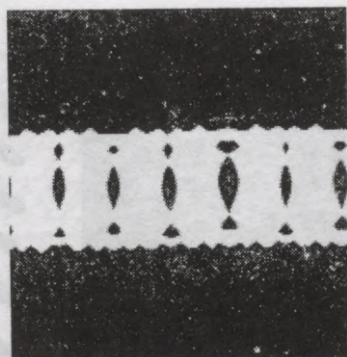
a

15 x 3,5

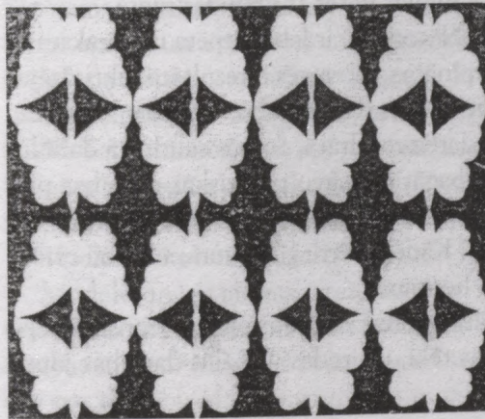
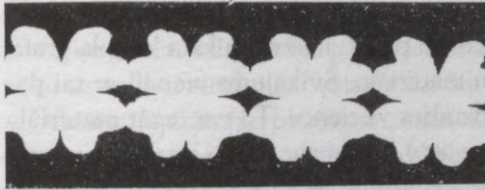
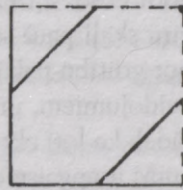
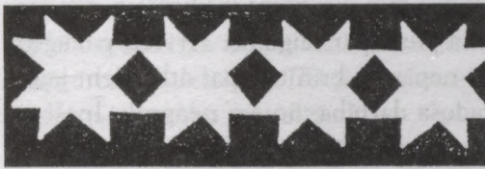
1/8

b

Harmonikas veidā locīta papīra
sagatavošana griešanai

Ļoti saistoši bērniem (no 6 gadu vecuma) ir papīra locījumi, to griešana, un galvenais brīnums ir grieztā locījuma atvēršanas brīdī (138. – 143. att.). Pirms tam visi bērni ir klusi, un pēc tam viņi skaļi pauž savu prieka pilno pārsteigumu. Arvien paaugstinot grūtību pakāpi, bērni nepārstāj brīnīties par atklātiem jaunveidojumiem, un šāda radoša darbība viņiem neapnīk. Īpaši arī tadēļ, ka ļoti aktivizējama radošā iztēle, piemēram, 139. attēlā figūras ir apgaismotas ar lampioniem. Vēl viena problēma, kas radīsies, ja papīra lapu uzliks uz dažādas faktūras – graudainas, rakstainas, rievotas – virsmas un pāri švīkās ar mīksta kodola grafitu zīmuli vai citu mīkstu materiālu. Švīkājumus vienai un tai pašai vietai pāri izdarāms daudzos virzienos. Tā var iegūt materiāla faktūras attēlojumu (22. e att.). Bērni var līdzīgi izgatavot monētu nospiedumus, aplīmēt apaļas formas kartonu no abām pusēm (averss, reverss) un savās rotaļās lietot tos naudas vietā.

140. a attēls (autors V. Nosonovs) ir labi jāizpēta un jāraksturo.

Meklējumdarbībā kāpinātas intereses rezultātā aktivizējas pašanalīze. Bērns/skolēns pētī savu darbību, ko pats organizē, ievēro vizuālās izmaiņas darba rezultātā, domās salīdzina dažādas darbības paņēmienus un bagātina savu praktiskās darbības pieredzi, izdarot arī secinājumus: kas man vislabāk izdevās? Kurš variants man vislabāk patīk? Kādēļ? Bērni gūst jaunu vērtību orientāciju, kur šāda pieredze lietojama.

Bērna iepriekš uzkrātā pieredze izpētes laikā transformējas jaunā individuālā apziņas tēlā, un rodas vizuālās darbības jauna pieredze.

3. VIZUĀLĀ MODELĒŠANA UN KOMBINATORIKA

Radošā darbība manāmi sekmējama ar aktivizējošiem, rezultātiem variatīvās darbības integrētiem un personību attīstošiem paņēmieniem:

- 1) vizuālo modelēšanu un
- 2) vizuālo kombinatoriku.

Abi nosauktie darbības paņēmieni ir saistīti ar bērna patstāvīgu tēlaino radošo domāšanu [I, 91], vizuālo iztēli [I, 98] un ir pret reproduktīvās darbības attīstību, pret stereotipiskiem, traferietiem un šabloniskiem attēliem. Bērna personības attīstības pro-

cesā nav pieļaujama nekāda veida attēla kopēšana (no tāfeles, grāmatas u.c.).

I. Modelēšana ir alternatīva darbība (M. Klarins, 1995). Tā var būt teorētiska un praktiska. Parasti ikdienā visvairāk zināmā ir apgērba modelēšana. To meitenes apgūst mājturībā, savukārt zēni zina tehnisko modelēšanu.

Modelēšana šodien ir visās cilvēka darbības un dzīves sfērās. Ļoti plaši to praktizē socioloģijā, piemēram, modelē cilvēku atbildības un pienākumu sadali starp partneriem. Sarežģītajā gēnu inženierijā ģenētiski modificē pārtiku. Psiholoģijā modelē reālas cilvēku uzvedības situācijas. Vairāki modeļi ir svešvalodu apguvei.

Vizuālajās mākslās, piemēram, arhitekti modelē – projektē objekta vairākus variantus, lai radītu skaistu ansambli lauku vai pilsētas vidē. Dizainers modelē jaunas, skaistas konstrukcijas un ērti lietojamas funkcionālās ierīces. Gleznotājs modelē savu radošo ieceri apziņā un variatīvos uzmetumos uz kartona vai papīra. Par mākslas attīstības modeļiem raksta K. Frīdmans (*Freedman*).

Modelēšanu pedagoģijā un psiholoģijā (N. Kuzmina, A. Lurija, N. Talizina u.c.) uzskata par vienu no rezultatīvākajām attīstošajām metodēm. Didaktiskajiem modeļiem ir sava vēsture, un tie šodien ļoti attīstās (*I. Martial*).

Vizuālajā darbībā modelēšana ir ieceres tēlu redzama variēšana.

Modelēšana ir jaunas sarežģītas mācību vielas izziņas un prasmju apguves palīgsistēma, kas bērnam nepieciešama noteiktā attīstības līmenī. Modelēt bērni var arī mālu un plastilīnu, bet šoreiz par darbību plaknē, gatavojoties sekmīgai zīmēšanai.

Modificēt (lat. *modificare*) nozīmē pārveidot, piešķirt citu formu, izmainīt struktūru.

Bērniem vizuālā modelēšana ir saistīta ar kombinatoriku, ir interesanta, aktivizējoša rotaļveida darbība, līdzīga galda spēlēm. Tajā notiek attēla saliktas kopformas (koka, dzīvnieka figūras u.c.) kompozīcijas variatīva strukturēšana un ieceres tēla pārstrukturēšana, dinamiska pilnveide ar aktīvas domāšanas un radošās iztēles palīdzību.

Īstenai ārējai – redzamai radošai darbībai vispirms jāsaprotavojas. Sākums ir sensorajā izziņā [1, 34], mērķtiecīgi gūstot vajadzīgo vizuālo informāciju un reizē ierosmi individuālai radošai darbībai: novērojot dzīvās dabas un nedzīvās dabas objektus (to formu, kopformu, lielumu, uzbūvi, proporcijas, pagriezienu un stā-

vokli telpā), notikumus sadzīvē, lauku un pilsētas ainavā. Ar redzi un tausti var izzināt sniegavīra apveidu [1, 67], rotaļlietu formu un uzbūvi. Sensorajā izziņā gūtie tēli ieguldāmi atmiņā, lai sekmīgāka būtu radošā domāšana un iztēle. Izzinātās vizuālās pazīmes attiecināmas uz modeļiem.

Vizuālā modelēšana īpaši nepieciešama tad, kad, pirmkārt, bērniem, pusaudžiem u.c. jāapgūst prasme novērot jaunu sarežģītu objektu – koku, cilvēka vai dzīvnieka figūru, ornamentu u.c.

Otrkārt, kad bērniem vēl neizdodas citiem pārliecinoši attēlot kādu objektu. Tādēļ viņi vispirms rosināmi modelēt un attēlot košus, vizuāli bagātīgi izfantazētus **pasaku** tēlus.

Modelēšana dod **jaunu informāciju**, noskaidro attēlojamo objektu, nodrošina izziņas un attēlošanas procesu līdzsvaru, palīdz vizuāli un emocionāli bagātināt bērna radošās darbības saturu. Ar modelēšanas palīdzību viņi kļūst **atraisītāki**: sekmīgāk risina augstāka līmeņa mākslinieciskās jaunrades komponentes – pilnveido ieceri, pievērsās iecerētā satura izteiksmīgākam attēlojumam, kompozīcijas izvērstākam variatīvam risinājumam.

6 – 7 – 8 gadus veciem lauku bērniem ir interesanti zīmēšanā modelēt labi pazīstamu dzīvnieku figūras sānskatu, vadot pa papīru lodīšu pildspalvu ar spirāles veida rokas kustībām (144. att.). Pilsētas bērnam tādā veidā izdodas attēlot savu mīlo rotaļlietu.

Lai gan pedagogs mērķtiecīgi vada bērnu zīmētprasmi attīstību, tomēr praksē vērojami gadījumi, ka vienā reizē – "uzreiz" – visi bērni nepieņem pedagoga informāciju, ieteikumus un viņi atgriežas pie savas iepriekšējās, labi zināmās pieredzes. Piemēram, īpaši grūti ir bērniem atbrīvoties no kontūratēla (144. attēla piedējais pārkrustotais zīmējums). Visnevarīgākie bērni pagaidām vēl turas pie jau pazīstamā putna figūras attēlojuma ar olveida ķermeni (pārkrustotais attēls).

6 – 8 gadus veciem lauku bērniem izdodas ar pašgatavotu zīmēšanas tamponu un baltu guašu uz tumša fona attēlot labi pazīstamu sprogainu jēriņu siluetus (37. att.), bet labāk sagatavoti bērni attēlo ar otu un baltu guašu novērotu mājdzīvnieku "ģimēni" uz niansēti klāta fona (40. att.).

Aplikēšanā nav nepieciešami modeļi, jo aplikāciju var attīstīt uz iecerētā darba fona. Modelēt bērns sāk 4 gadu vecumā ar plēstu siluetu, pēc tam ar spirālē grieztiem apliem – sniegavīra attēlam [1 – 67], 6 gadu vecumā ar **mozaīkas** paņēmieniem – ziedo-

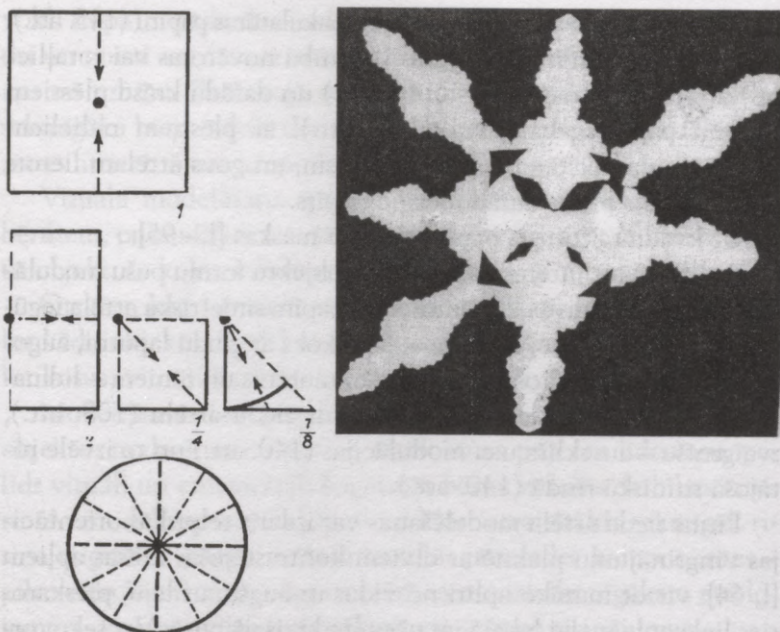
šas ābeles un cita koka attēlu, lietojot makulatūras papīru (145. att.), labi pazīstama dzīvnieka figūras (īstenībā novērotas vai rotaļlietas) attēlu ar vienas krāsas (146. att.) un dažādu krāsu plēstiem raibiem papīra gabaliņiem (145. att.), ar plēstiem nelieliem kvadrātveida rakstāmpapīra gabaliņiem, un govš attēlam lietots pat ļoti plāns plēsts dažādu formu papīrs.

Uz kvadrāta formas papīra modelē maskas [I – 95].

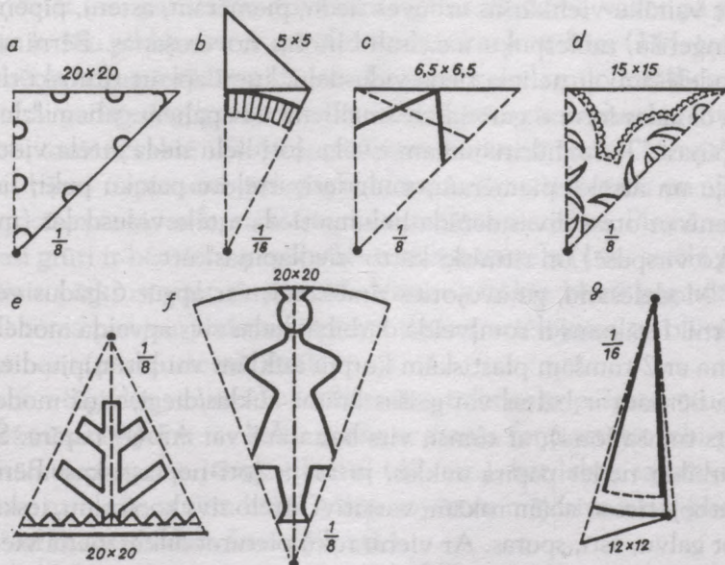
Aplikācijā ir interesantas dažādu objektu formu pušu modulācijas ar līniju uz divās kārtās salocīta papīra simetriska attēla iegūšanai (I – 94) – sēne, auga lapa, lapu koks ar gludu lapotni, augoša puķe, egle, lapu koks ar zarojumu, taurenis un zēniem – lidmašīna vai raķete. Visiem interesantas ir ziedu attēlu (108. att.), zvaigznīšu – ausekliša u.c. modulācijas (140. att.) un to izvēle rotājošā ritmiskā rindā (140. att.).

Pirms zieda attēla modelēšanas var izdarīt telpiskās orientācijas vingrinājumu plāknē ar diviem kontrastējošas krāsas apliem [I, 64]: virzot mazāko aplīti no vidus uz augšu, uz leju, pieskaroties lielā apla malai labajā un pēc tam kreisajā pusē. Var sekot ornamentālu ziedu modelēšana centrālajā kompozīcijā (108. att.) pēc vairāku vienkāršas uzbūves ziedu, piemēram, asteru, pīpeņu, kliņģerīšu, saulespuķu u.c., salīdzinošas novērošanas. Bērni sāk modelēšanu ar neliela zieda vidusdaļu, kurai apkārt ritmiski rindo dažādas formas garenas ar smailiem vai apaļiem galiem "ziedlapiņas". Tad salīdzinājumam izvēlas ļoti lielu zieda attēla vidusdaļu un attēlo, piemēram, saulgriezi, iztēlotu pasaku puķi; liek vienu uz otras divas dažāda lieluma zieda attēla vidusdaļas (mazāko virspusē) un ritmiski kārtā "ziedlapiņas" utt.

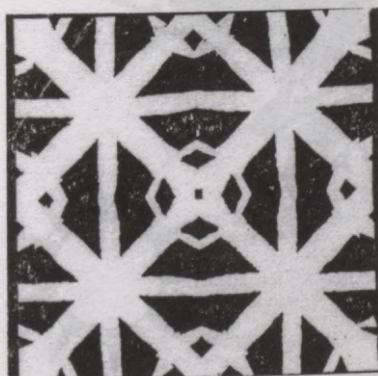
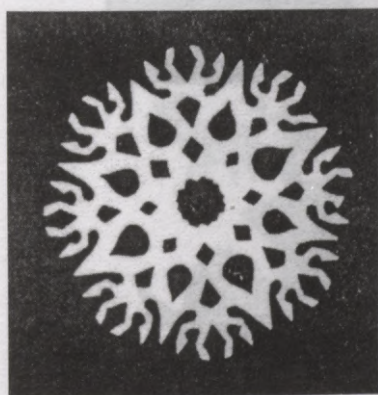
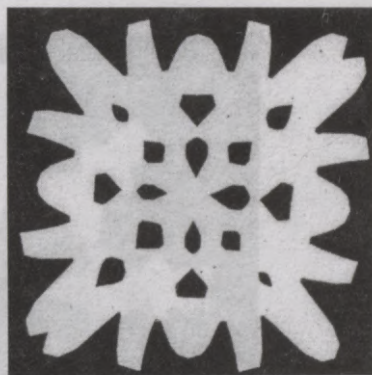
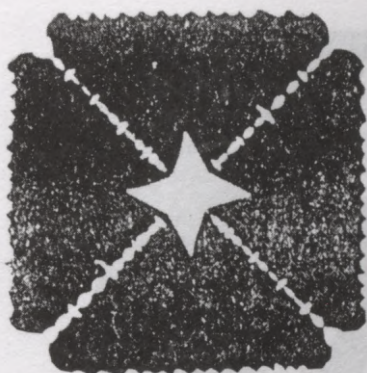
Modelēšanu, gatavojoties zīmēšanai, var apgūt 6 gadus veci bērni. Iesākums ir rotaļveida darbībā: lielas zivs apveida modelēšana ar 2 tumšām plastiskām kurpju **auklām** vai ļoti rupju diegu (ja bērnam ir baltas vai gaišas krāsas auklas/diegi, viņš modelē virs tumša fona), ar tumšu virs balta A4 vai A3 (!) papīra. Šai darbībai neder papīra auklas, jo tās ir ļoti neplastiskas. Bērni, darbojoties ar abām rokām, variatīvi attēlo zivs kopformu, ieskaitot galvu, asti, spuras. Ar vienu roku pieturot auklu vienā vietā, ar otru pavērš to uz vienu vai otru pusi, mainot apveida formu: paplatinot to (iztēlojas, piemēram, buti), pagarinot formu (iztēlojas līdaku) un izdara citas modulācijas. Šāda darbība ir zināmā mērā ievads **formveidē**.

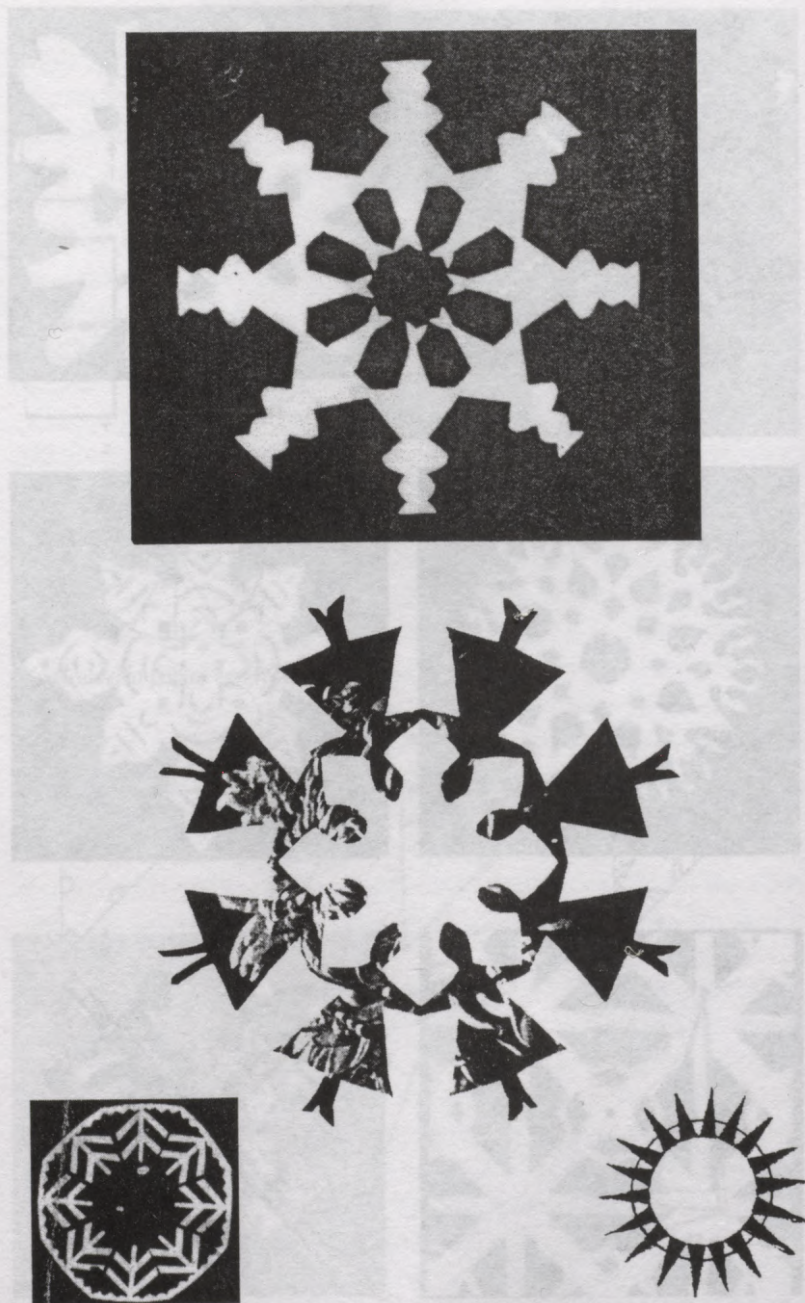

Kvadrātveida papīra centrālais locījums

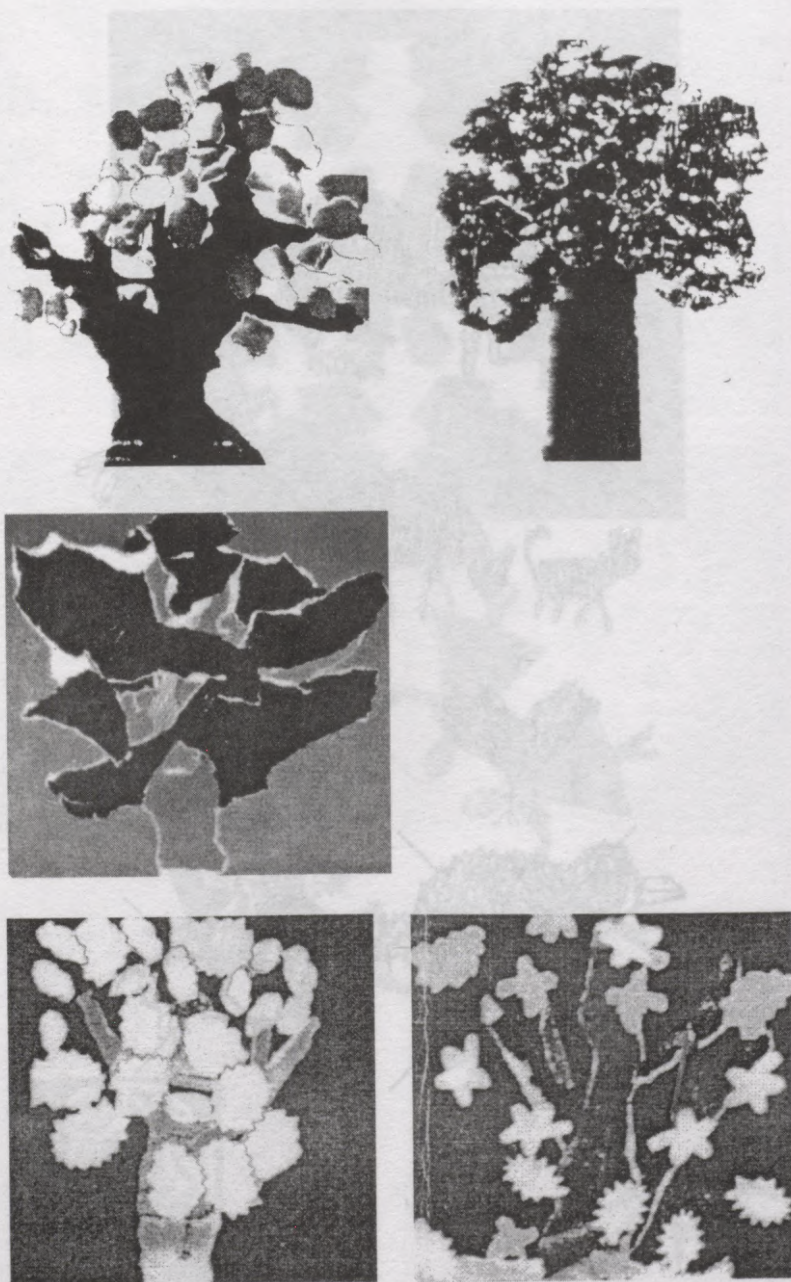
Papīra centrālā locījuma sagatavošana ornamenta griešanai

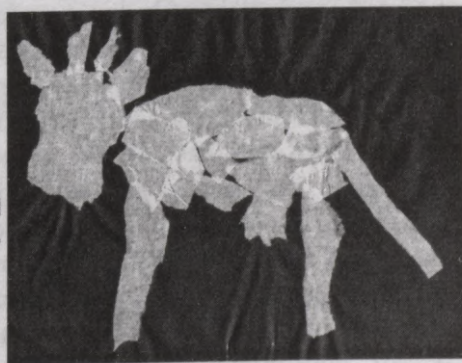
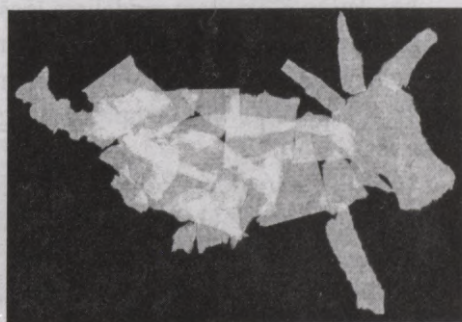
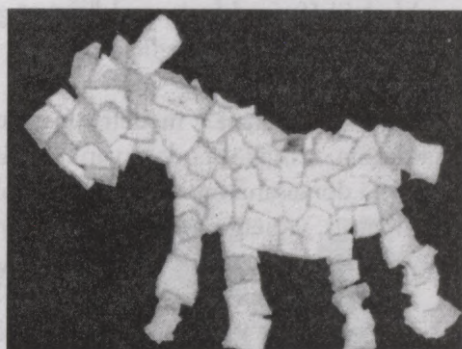
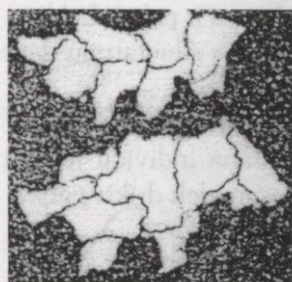

144. att.

145. att.

146. att.

Modelēt var arī citas bērniem labi pazīstamas kopformas.

Seko darbība ar **plakaniem** izdales materiāliem – modeļiem.

Modelis (fr. *modele*; it. *modello*) šajā gadījumā ir palīglīdzeklis – nosacītu, vienkāršotu, nelielu plakanu kartona siluetattēlu daļu komplekti.

Jādiferencē **vizuāls modelis** un **vizuāls paraugs**, kurš precīzi jāatdarina. Vizuālā modeļa variatīva lietošana indivīdu ievirza radošajā domāšanā un iztēlē. Bērns/skolēns modeli drīkst patstāvīgi mainīt, variēt, pārveidot.

Modelēšanu var praktizēt, sākot no sešu gadu vecuma,

- 1) individuālajā darbībā,
- 2) kopdarbībā jeb kooperatīvajā darbībā.

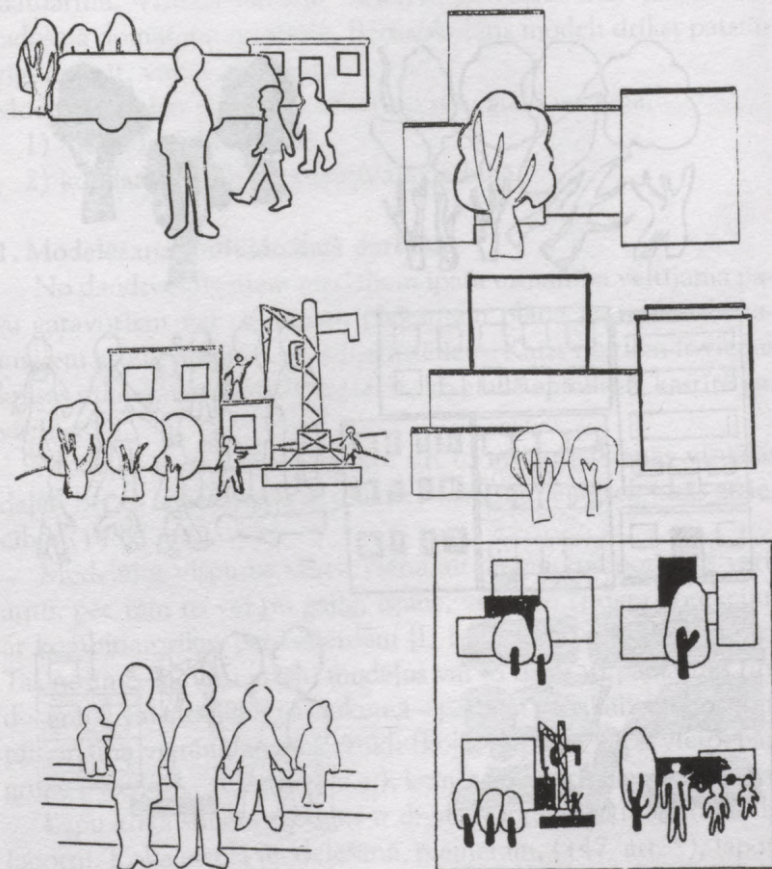
1. Modelēšana individuālajā darbībā.

No daudzveidīgajiem modeļiem īpaša uzmanība veltījama pašu gatavotiem vai tiražētiem plakaniem plāna kartona saliekamajiem attēlu modeļiem – siluetattēliem. Katrs no tiem ir vienas krāsas izdales materiāla komplekts, ko glabā aploksnē, kastītē vai vāciņos.

Modeļos ir redzamas objektu un to attēlu galvenās vizuālās daļas, bet to izvietojumā uz plaknes – savstarpējās telpiskās attiecības (148.* att.).

Modelējot vispirms saliek viena attēla vai kompozīcijas variantu, pēc tam to vai nu galīgi izjauc, vai labo (izdara korekciju) ar kombinatorikas paņēmieniem [1, 142]: variē un pilnveido to. Tas nozīmē, ka viņi attēlu modeļus vai to daļas uz pamatnes rindo, grupē vai citādi kārto laukumā – pārbīda vertikāli vai horizontāli, maina vietām, apgriež otrādi (koka "lapotni"), pārvieto, pārgrupē ("ziedus", "zvaigznes" u.c.), kamēr kompozīcija ir izdevusies.

Lapu koka silueta modelis ir divdaļīgs: tajā izšķir stumbru un lapotni. Koka attēla modelēšanā, piemēram, (147. att. *), lapotnes siluetu var vairāk vai mazāk atbīdīt no stumbra silueta (147. att.*), lapotnes siluetu var arī novietot dažādos pagriezienos – horizontāli vai vertikāli, var vērst šaurāko galu vai platāko galu uz augšu; to var pavirzīt augstāk – zaru galotnēs – vai zemāk, aizsedzot zarus. Turklāt modelēt iespējams tā, lai "stumbrs" un visi "zari" būtu pilnīgi redzami, lai "zarus" nosegtu "lapotne", lai "zari" būtu daļēji redzami. Koku zarojums var būt gan vairāk pa labi, gan pa kreisi vērsts utt.

Modeļi lietojami uz kontrastējošas krāsas kartona pamatnes (fona). Blakus sēdošajiem bērniem ir ieteicami atšķirīgu krāsu komplekti, lai tie nesajuktu.

Prasmi modelēt bērni apgūst pakāpeniski: vispirms viņi vingrinās modelēt pēc skolotāja norādījumiem, tad pēc skolotāja ierosinājuma un pēc tam saskaņā ar viņu pašu vēlēšanos – pēc savas personiskās iniciatīvas: viņi uzskatāmi "sastāda" – konstruē ieceres tēlu no atsevišķām, piemēram, koka silueta, daļām.

Sākuma posmā, veicot frontālu darbību ar skolēniem, modelēšanas rezultātus pārbauda skolotājs, vēlāk tos savstarpēji kontrolē blakussēdētāji: viņi **pārmaiņus darbojas par skolotāju un skolēnu**.

Pēc modelēšanas veikto bērnu radošo darbu (zīmējuma, aplikācijas) kompozīcija vispirms ir attēla un ornamenta laba saskaņotība ar pamatni (**fonu**). Jāievēro, ka

- 1) tā forma ir taisnstūris vai kvadrāts;
- 2) tā formāts (standarta, nestandarta; papīrs attēlam un rotājumam vismaz par 10 – 20 mm mazāks nekā pamatnes laukums);
- 3) pagrieziens (taisnstūra veida papīram, piemēram, ir vertikāls, ja uz tā paredzēts augsts koka attēls, bet tādu pašu papīra lapu pagriež horizontāli, ja atveidojami vairāki koki blakus);
- 4) **krāsa** [I, 36; 60]. To saskaņa ir neierobežota, bet ne haotiska – hromatiskais vai ahromatiskais kontrasts, radniecīgās krāsas, piešķirot darbam vēlamo noskaņu. Darbi labi izskatās, ja kontrastējošās krāsas ir atšķirīgās nokrāsās: viena – gaiša, bet otra – tumša; viena – blāva, otra – spilgta; viena – vēsa, otra – silta (būtu ļoti labi, ja arī šīs nokrāsas varētu saskatīt).

Kad bērni prot saskaņot hromatisko krāsu pārus, viņiem var ieteikt ar tām kopā lietot arī brūno, pelēko vai balto krāsu. Melno krāsu pieskaņot hromatiskajām krāsām bērniem nav ieteicams: tad darbi izskatās neglīti.

Attīstot bērniem **labu māksliniecisko gaumi**, nav ieteicams zīmēšanā lietot košās luminiscējošās krāsvielas un aplikācijā ar bronzu (sudraba vai zelta krāsā) segtu papīru. Pamazām bērni pieradināmi pie viņiem patīkamām niansētām (pakāpeniskām) vienas krāsas dažādu nokrāsu un atšķirīgu krāsu pārejām ne tikai fonā (40. att.), bet arī attēlos.

Kompozīcijas modelēšanā ievērojams lakonisms, īpaša dizaina likumība: **neko lieku!**

Rosinot bērnu radošo iztēli, aktivizējot loģisko un tēlaino domāšanu, pedagogs sniedz vizuālu un vārdisku informāciju [1, 22].

6 – 7 – 8 gadu vecu bērnu uztveres attīstīšanai, lai viņus sagatavotu kompozīcijas apguvei, ieteicams lietot izdales materiālus "Atrodi pareizo attēlu!" (V. Hibnere, V. Kopštāle) [1, 54].

Individuālo darbu modelēšana notiek a) neizvērstā kompozīcijā un b) izvērstā kompozīcijā.

Neizvērstā kompozīcijā (6 gadus veci bērni) modelē, piemēram, koka attēlu (147. att.; tekstu sk. iepriekš), pasaku dzīvnieku un cilvēka figūras attēlus.

A. Modelējot neizvērstā, t.i., viena attēla kompozīcijā,

- 1) jāievēro, kādas ir modeļa un attēlojamā objekta galvenās sastāvdaļas, piemēram, cilvēka figūras attēlu modelējot, atveidojams tā ķermenis, galva, rokas un kājas: modelējot koka attēlu – stumbrs, zari un lapotne; modelējot zieda attēlu – tā vidusdaļa un ziedlapas;
- 2) jānoskaidro attēla uzbūve;
- 3) jāpārliciecinās par objekta attēlu daudzveidību.

Vienmēr vispirms jāatrod attēla **galvenais orientieris**. Visos virzienos simetriskam objektam, kā tas ir, piemēram, lielākajai daļai ziedu, tā ir vidusdaļa; cilvēkam un tauriņam (pretskatā) orientieris ir ķermenis. Ievērojot orientieri, attēla galveno daļu novieto vajadzīgajā stāvoklī uz kartona fona. Ap to kārtu kompozīcijas pārējās daļas. Pārbīdot atsevišķus modeļa elementus, bērni mācās tos sakārtot plaknē noteiktās telpiskās attiecībās tā, lai rastos sakarīgs, saprotams atveidojamā objekta siluettattēls.

Pasaku dzīvnieku attēlus bērni modelē pēc reālu dzīvnieku novērošanas sadzīvē, zooloģiskajā dārzā vai dabā. Šim nolūkam viņi lieto dažādas liektas papīra sloksnes (149. att.), piemēram, pasaku putnu kopformas modulāciju sastādīšanai var lietot citu formu papīru. Bērni noskaidro, ja putns izšķīlies no olas, tas nenozīmē, ka viņam ir olveida ķermenis (144. pārkrustotais att.).

Ja pedagogs strādā ar nelielu bērnu kopu, viņš aicina visus nostāties apkārt un saka: "Skatieties, bērni, kā top brīnums!" un uz galda saliek pasaku putna figūras modeli (149. att.). Divi apakšējie attēli ir bērnu patstāvīgi izgrieztā un sastādītā varianta modeļi (149.** att.).

Kad skolēni izpratuši grafiskās tekstūras būtību, viņi attēlo putnus droši dažādos variantos (150. att.). Parasti bērniem/skolēniem visvieglāk attēlot putnu, kurš "skatās" no skatītāja viedokļa pa kreisi un figūra ir statiska. Bērni ļoti reti putnu attēlo lidojošu, kāds redzams 150. ** attēlā (tas Cēsu rajona skatē 1999. g. nominēts par vislabāko).

Cits variants. Pedagogs frontālā darbā pie tāfeles demonstrē pasaku putna attēla variantus (149. att.), pievēršot uzmanību tam, ka ar tekstūru var būt rotāta aste vai spārns (daudzu tautu lietišķajā mākslā redzami līdzīgi varianti).

Bērni sastāda putna attēla modeli ar analogisku izdales materiālu: parāda putna profilu statikā un dinamikā. Pedagogs var vadīt bērnu mērķtiecīgo darbību, sakot: "putns skatās pa labi", "... pa kreisi" u.c. Pēc modelēšanas, izpratuši uzdevumu, viņi attēlo košus krāsainus putnus ar tekstūru (150. att.).

B. Bērnu radošajā darbībā izkopjama sākotnēja prasme patstāvīgi attēlot ieceri **izvērstā** (vairāku attēlu) **kompozīcijā** – sižetiskā darbā un ainavā (147. att.*). Izvērstā kompozīcijā attēlojamās, piemēram, ēkas (148. att.*), koki, cilvēku figūras u.c.

Modelējot sižetiskā darba un ainavas kompozīciju, bērni gūst sākotnēju izpratni par izvērstas kompozīcijas galvenajām īpatnībām: viņi mēcās izcelt svarīgāko, novietojot galveno daļu optiskajā centrā; mēcās vairākus vienāda nosaukuma objektus modelēt dažādi, atšķirīgi, visas daļas izkārtotot laukumā līdzsvaroti. Izvēloties un domājot par iepriekš novēroto situāciju, bērni virza modeļa daļas pa pamatnes laukumu un izkārt kompozīciju samērīgi – izvieto tās nepieciešamā atstatumā, citu citai blakus vai arī tās daļēji vienu ar otru aizsedzot. Pārkārtotot modeļus, bērni risina dažādus kompozīcijas variantus.

Sižetiskā darba un ainavas kompozīcija parasti ir **asimetriska**. Tā nav atkarīga no simetrijas ass, un tai nav matemātiski precīza kompozīcijas centra (kā ornamentālajos darbos). Asimetriskās kompozīcijas modelēšana paver bērnu radošajai darbībai ļoti plašas iespējas, jo optiskais centrs novirzāms uz jebkuru pusi, un līdz ar to objekta galvenais attēls var atrasties darba ļoti dažādās vietās, tā radot neierobežotu kompozīcijas variantu skaitu.

Atkarībā no sižetiskā darba vai ainavas uzdevuma kompozīcijā tiek **akcentēta galvenā** pazīme. Piemēram, risinot sporta tēmu, izceļ kustību ritmu, risinot svētku tēmu – svinīgumu.

Individuālo pieeju attēlu modelēšanā skolotājs ievēro:

- 1) no satura viedokļa – praktizē lielāku vai mazāku modelēšanas darba apjomu un daudzumu, sarežģītāku vai vienkāršu kompozīciju, ievērojot frontālo perspektīvu vai sākotnēju telpiskuma attēlojumu lineārajā perspektīvā;
- 2) no darbības vadīšanas viedokļa – sniedz dažāda apjoma skaidrojumu, izvēršot bērnu patstāvīgu radošo darbību. Spējīgākie bērni var attēlot neierobežota skaita kompozīcijas variantus. Izvērstākai darbībai lietojami pat divi izdales materiālu komplekti. Tādā gadījumā katrs no tiem ir atšķirīgā krāsā.

Bērni rosināmi modelēt arī brīvajā laikā: viņi konstruktīvi attēlo dažādus objektus, lietojot dabas materiālus, piemēram, kastaņus, ozolzīles, čiekurus, kā arī mozaīkas tipa vai dārgos LEGO konstruktorus.

2. Modelēšana kopdarbībā [I, 10].

Kopdarbus var lietot skolas telpu rotāšanai, kā arī izkārtot skatēs, izstādēs, kas veltītas valsts svētkiem, svinamajām un atzīmējamajām dienām u.c. svinīgiem gadījumiem. Ievērojot bērnu sagatavotību, radošo varēšanu, intereses un praktiskās vajadzības, kopdarbus var paredzēt atbilstoši dabas norisēm visos gadalaikos.

Kopdarbā notiek bērnu veselīgi **socializācijas procesi**, paplašinās iespējas tolerantas personības vispusīgai attīstībai. Radošā mākslinieciskā potenciāla kāpināšanā liela nozīme ir saskaņotiem audzēkņu individuālajiem un dažādu kopu (pāru, grupu) darinājumiem. Kopdarbā rodas labvēlīgi psiholoģiskie apstākļi bērnu vispārinātas radošās darbības prasmes attīstīšanai: prasmi saskatīt mākslinieciskās darbības jaunas šakarības, orientēšanos variatīvos uzdevumu risinājumos, radoši lietot zināšanas un prasmes jaunās – nestandarta situācijās. Mākslinieciskā darbība notiek uz kāpinātu emociju fona, un tai ir jauna **estētiskā vērtība**.

Kooperatīvajai radošajai darbībai ir noteikta **posmu secība**.

Modelējot kopdarba kompozīciju, bērni virza savus darbus pa pamatnes laukumu un meklē atbilstošāko kompozīcijas variantu.

Joslas kārtojumam piemērots ir papīrs ruļļos. Dekoratīvo panu var izkārtot uz papīra standarta A1 loksnes, citus darbus – uz kvadrāta formas fona.

Krāsu saskaņojums kopdarbos ir neierobežots. Vienmēr jāievēro viens būtisks krāsu saskaņas noteikums: parasti tumšus dar-

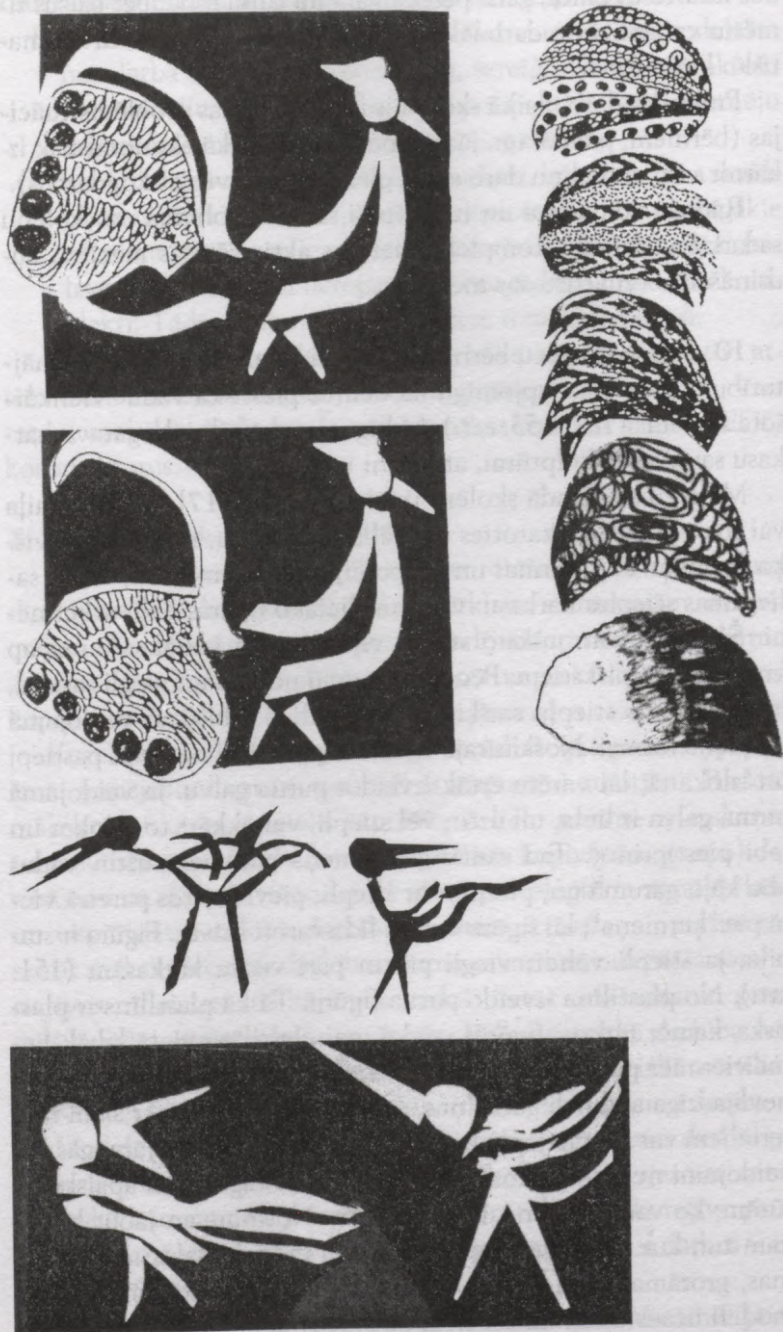
bus izkārto uz balta, gaiši pelēka vai cita gaiša fona, bet gaišus zīmētus vai aplicētus darbus – uz tumša neitrālas krāsas vai hromatisko krāsu fona.

Praktisko darbu laikā skolotājs izraisa dažādas **problēmsituācijas** (bērniem, piemēram, jāatrisina jautājums, kā ekonomiskāk izkārtot visu audzēkņu darbus, kā glītāk telpā izvietot kopdarbus).

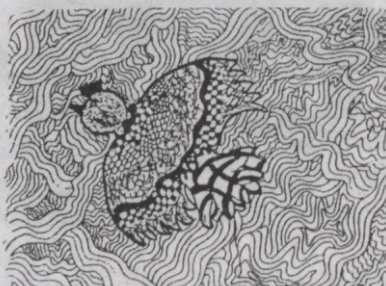
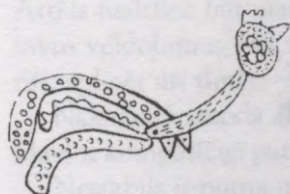
Radošo domāšanu un iztēli īpaši sekmē skolotāja un skolēnu sadarbība, dažādas kompleksi lietotas aktivizējošas mācību, audzināšanas un attīstošas metodes.

10 – 11 gadus vecu bērnu vizuālo darbību var **integrēt** ar mājturību, izgatavojot apjomīgu modeli uz plastiska vada "vienkāršota skeleta" (151, 153. att.). Līdzīgi tam, kā tēlnieks gatavo karkasu savai apaļskulptūrai, arī bērni izgatavo to.

Mājturības stundā skolēni izvēlas putna [I, 17] – vistas, gaiļa vai zoss – figūru, skatoties uz reālistisku attēlu, novērtē atsevišķo ķermeņa daļu formas un proporcijas, veido mīkstas, viegli saliecamas stieples karkasu: vispirms lielāko figūras daļu – ķermeni. Šim nolūkam mīksto stiepli vij un aptin vairākas reizes ap kreisās rokas pirkstiem. Pēc tam tinumu noņem un viegli saspiež, lai izveidotos stieplu saišķis. Tad to saliec atbilstoši veidojamā ķermeņa formai. Noskatītajā vietā stieplu saišķi nedaudz pastiepj un izloka tā, lai varētu ērtāk izveidot putna galvu. Ja veidojamā putna galva ir liela, tai uztin vēl stiepli, vairākkārt to salokot un labi piestiprinot. Tad samērīgi ķermeņa garumam uztin vadus abu kāju garumā un, pietinot ar stiepli, pievieno tos pareizā vietā pie "ķermeņa", lai figūra varētu līdzsvaroti stāvēt. Figūra ir stabila, ja stiepli vēlreiz viegli pārtin pāri visam karkasam (151. att.). No plastilīna izveido putna figūru. Tā kā plastilīns ir plastisks, kamēr mīksts, figūras veidošanai plastilīna vietā labāk lietot vienmēr plastisku materiālu – mīkstus diegus, dziļu galus vai nevajadzīga auduma gabaliņus, sagriežot tos lentēs. Ar šiem materiāliem var notīt stieplu karkasu un izveidot figūru. Jāraugās, lai veidojumi nebūtu plakani: tiem jābūt apjomīgiem kā apaļskulptūrām, ko var redzēt no visām pusēm. Notinumam jābūt biežākam tur, kur pati figūra resnāka. Tāda modeļa daļas ir kustināmas, grozāmas (151. a att.). Rotaļdarbībā bērns tādu apjomīgu modeli iztausta, un tam ir liela nozīme zīmējuma attīstībā.

149. att.

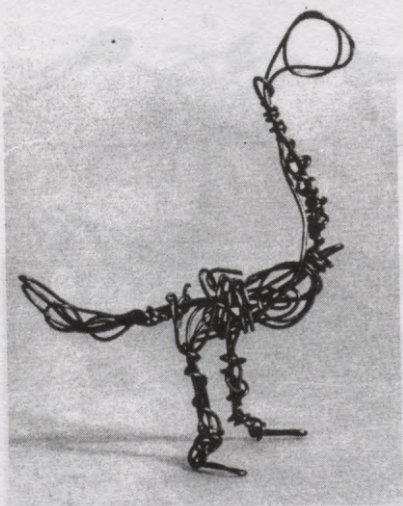
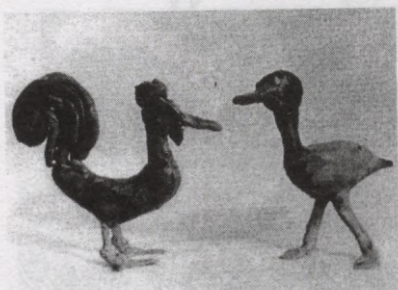

a

a

Lai skolēni labāk nostiprinātu putna figūras zīmēšanas prasmes, viņi pašu veidotu putna figūru 1) attēlo ar krāsainu siluetu aplikācijā, 2) pēc tam vispirms zīmē profilā no abām pusēm, tad arī citos pagriezienos. Attēls var būt izteikts ar kontūrlīniju vai siluetu. Vājāk sagatavotiem skolēniem ieteicams lietot vienas krāsas krītu. Spējīgākiem bērniem atļauj zīmēt daudzkrāsainus putnus. Attēls nedrīkst būt mazāks par veidoto figūru. Ja skolēni uzzīmē savus veidojumus, tad viņi pāru darbā tos var savstarpēji apmaiņīt, aplicēt un zīmēt.

Nākamajā stundā ieteicams apgūtās prasmes nostiprināt, iekļaujot kompozīcijā putnu attēlu dažādos pagriezienos (I, 77. att.).

Nestabils ir putna modelis uz ļoti garām kājām (151. att.).

Skolēni līdzīgi gatavo pazīstama četrkājaina dzīvnieka, piemēram, zirga vai sava mīļā sunīša modeli (151. a att.), un to zīmē dažādos pagriezienos (152. att.).

3. Visgrūtāk ir apgūt **cilvēka figūras zīmēšanu** [I, 16]. Cilvēka figūras modelēšanā skolēni vispirms iepazīstas ar savu vienaudžu figūru. To viņi uztvēruši ikdienā, un tas atvieglo zīmējuma apguvi. Te būtiski nozīmīgs ir arī tā saucamais "skalū cilvēciņš" [I, 77], 152. att. Ar tā palīdzību bērnus var gatavot ilgstošiem sistematiskiem novērojumiem.

Zīmēšanas stunda "Mēs vingrojam". Bērna figūra (modelēšanu var izdarīt pirms vingrošanas stundas; pretskats, sānskats) uz A4 zīmēšanas papīra, ar zīmēšanas tamponu un gūašu. Saliekams **kartona modelis**: 2 papīra sloksnītes (80 x 5), astoņas sloksnītes (40 x 5) un ovāls, kura garums atbilst īsākajai sloksnītei.

Bērniem uz sola ir A4 vertikālā pagriezienā. Pedagoģs izdala aplokšnes ar kartona modeļa sīkdaļām. Pārrunās par cilvēka figūru noskaidro, ka vislielākā tās sastāvdaļa ir ķermenis, bet mazākas – rokas, kājas un galva. Pedagoģs ar krīta stienīša sāniem zīmē uz tāfeles cilvēka figūras shēmu (var arī citādi demonstrēt), vispirms pamatstājā (152. a att.), pēc tam vienkāršākās kustībās (a un b att.). Viņš norāda, ka sīkākām daļām (pēdām, plaukstām, ausīm un sejas daļām) pašreiz uzmanību nepievērš. Salīdzina shēmas ar dinamisku cilvēka figūras modeli. Uzzīmētais ir bērna figūras shēma. Pamatojoties uz matemātikas zināšanām, skolēni konstatē, ka viņu vecuma bērnu galvas augstums ir aptuveni 1/5 no visa auguma; ķermeņa, roku un kāju garums ir apmēram

2/5 no auguma. Tad skolēnu sastādītā "figūra vingro". Tāpat kā sporta stundā pedagogs komandē "rokas sānis!", "kājas izvērstas!", "rokas slīpi augšā!", "rokas augšā!", un skolēni atbilstoši minētajām komandām sastāda modeli norādītajos stāvokļos. Pedagogs pēc katras komandas pārbauda, kā tas skolēniem izdevies, ja vajadzīgs, koriģē. Tad viņš jautā: "No kādām pusēm šādas cilvēka kustības redzamas?" (No priekšpusēs un aizmugures). "Kādas kustības ir ļoti izteiksmīgas, raugoties no sāniem?" (Iešana, skriešana). Pedagogs liek izjaukt sastādīto un salikt jaunu variantu, kas attēlo cilvēka iešanu (c att.), skriešanu (d att.) uz kreiso un uz labo pusi. Te raksturīgā kļūda ir tā, ka, skrējiena kustību attēlojot, bērni zīmē "ķermenī" vertikālā stāvoklī. Pedagogs to noskaidro, demonstrējot pie tāfeles. Bērni kļūdas izlabo un fiksē vairākus skriešanas kustību stāvokļus gan virzienā uz kreiso pusi, gan uz labo pusi.

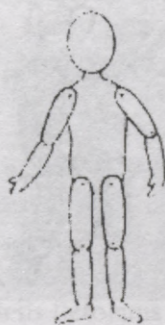
Pamatojoties uz novērojumiem iepriekšējā vingrošanas stundā, skolēni patstāvīgi sastāda cilvēka modeli dažādās citās kustībās. Tad modeļa sloksnītes tiek saliktas atpakaļ aploksnē. Skolēni atšķaida vienas krāsas guašu, ar tamponu pēc acumēra attēlo figūru kustības uz 2 A4 papīra lapām. Proporcioniāliem zīmējumiem jābūt ne mazākiem par sastādītajām shēmām. Galva – ovāla, seja nav jāiezīmē. Jāuzmanās figūras daļu savienojumu vietās: kakla vieta paliek tukša (ja to šajā gadījumā zīmē, tas iznāk pārāk garš) [I, 46].

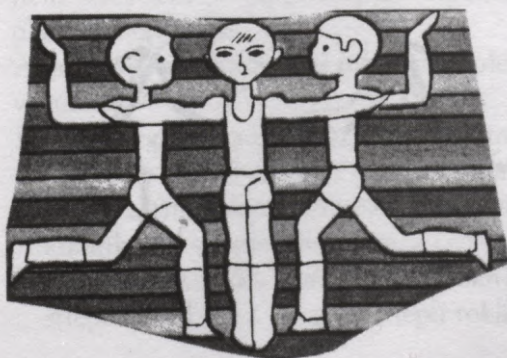
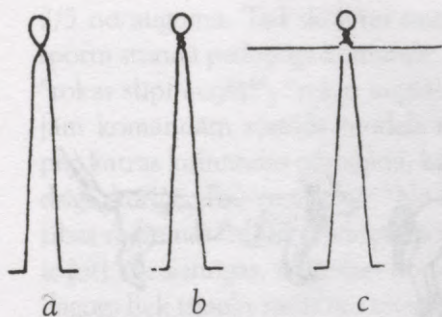
Kad uz abām papīra lapām proporcijas un kustību shēmas ir apgūtas, skolēni sāk "apgērbt" jau nožuvušās figūras ar shēmai paralēliem tampona vilcieniem. Skolēni ievēro, ka vienkrāsainajiem siluetei – "apgērbtajām" figūrām – ir derīgi piezīmēt plaukstas un pēdas.

Apjomīgus cilvēka figūras modeļus skolēni gatavo 10 – 11 gadu vecumā.

1. Bērna figūrai (augumam nepieciešams apmēram 1 mm diametra 16 – 16,5 cm garš stieples gabals un 7 cm garš stieples gabals abām rokām. Minētie mēri var mainīties galvenokārt atkarībā no stieples diametra.
2. Pieauguša cilvēka figūrai (augumam) sagatavo 26 cm garu stiepli un 11 – 12 cm garu stiepli rokām.

Augumam paredzētā stieple jāapvij ap zīmuli vai kādu tikpat resnu kociņu tā, lai veidotos cilpa (153. a att.) modeļa galvai. Kaklu var izliekt, vairākas reizes savijot abas stieples (b att.).

Pieauguša cilvēka galvas augstums ir viena septītā vai viena astotā daļa no visa auguma, bet bērna galvas augstums – apmēram viena piektā daļa no viņa auguma.

Skolēni pēc acumēra atliec modeļa kāju pēdas; auguma līnijai šķērsām pie kakla pievieno rokām paredzēto stiepli (c att.). Krustpunktā stieples labi jāsasien ar dziju. Pēc tam bērni tin dziju ap modeļa skeletu: pa vienai kārtai apvij katru "roku" līdz plaukstai – turp un atpakaļ. Tinumu turpina, apvijot abas stieples, kas veido ķermeni. Līdzīgi modeļa rokām aptin arī tā kājas. Pēdām un plaukstām paredzētās vietas pagaidām paliek nenotītas.

Tinumu turpina pēc vajadzības, lai ķermenis būtu apjomīgāks par kājām un rokām.

Notinot atsevišķas ķermeņa daļas, jāievēro to proporcijas. Visvairāk bērni kļūdās, pagarinot modeļa ķermeni un līdz ar to saīsinot tā kājas.

Beidzot galvu un pēdas nosedz ar plastilīnu (to var "piesildīt" pie pamatnes, lai figūra stāvētu; 153. att.), piešķirot tam atbilstošu formu (bez sīkām daļām).

Ar gatavo modeli skolēni fiksē iepriekš novērotās cilvēku kustības un stāvokļus darbā vai sportā un tos zīmē.

Ir lietderīgi izgatavot pat vairākus modeļus, lai ar to palīdzību varētu vēl labāk attēlot cilvēka figūras proporcijas un sarežģītākās kustības. Nodarbības gaitā iespējams vienlaicīgi figūras salīdzināt, modeļus dažādi saliecot un nostādot. Īpaši jāievēro roku un kāju locītavu pareizās vietas. Vizuālās mākslas stundās pašdarināts modelis lietojams dzīvā modeļa vietā. Pedagoģs pārbauda ar modeli fiksētās kustības, lai skolēnu zīmējumos tās būtu pareizi attēlotas.

Pulciņu nodarbībās skolēni var vingrināties ar ogli skicēt cilvēka figūru dažādās kustībās, kā arī salīdzināt ar bērna figūras proporcijām.

3 – 4 bērnu kopā var sastādīt **daudzfigūru** kompozīciju (153. att.) un to, katrs skatoties no savas puses, var skicēt.

Katra objekta apguvei ir ieteicami stundu cikli. Skolēnu darbība dažādojama, izdarot objekta iepriekšējus novērojumus un attēlu modelēšanu, tekstūru meklēšanu un variēšanu. Viss nosauktais kopumā maksimāli kāpina skolēnu interesi un aktivitāti.

10 – 11 gadus veci bērni modelē "cilvēku" figūru rindas attieksmē pret papīra sloksnīti (83. att.) [I, 58]. Figūras ir šķietami

(iluzoriski) dažādā attālumā no skatītāja: var būt it kā vienādā attālumā no mums (a) vienāda augstuma figūras – dažādā attālumā (b) tās pašas figūras, sastājušās blakus, var daļēji viena otru aizsegt (c), un klases koris vai ansamblis var būt dažādā telpiskā izkārtojumā (d).

1. Kombinatorika. Ir īpaša teorētiskā kombinatorika matemātikā, bet mūs šoreiz interesē vizuālā kombinatorika [I, 142].

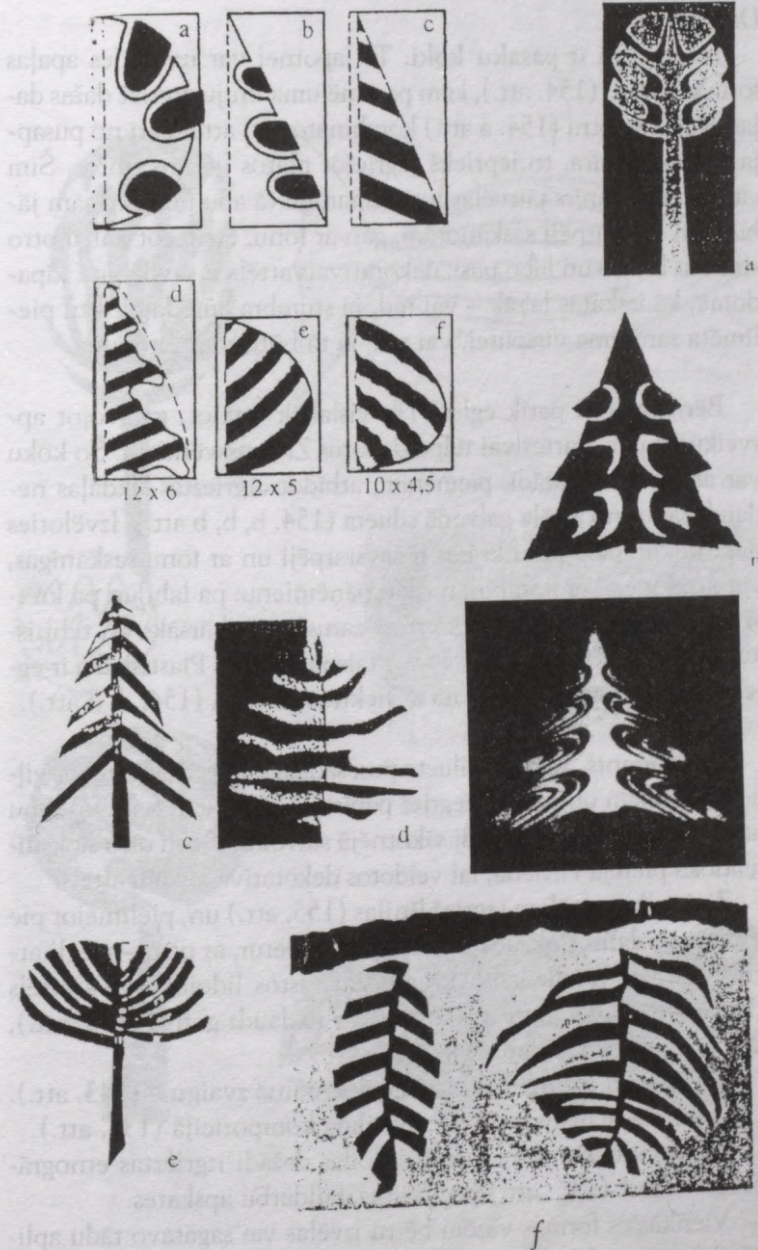
Daži kombinatorikas uzdevumi ir piemēroti pāra un mazo grupu darbam.

Vizuālā kombinatorika ir īpašs domāšanu maksimāli aktivizējošs paņēmieni un palīdz sekmīgi veikt modelēšanas uzdevumus. Pusaudžu un jauniešu vecumam ir piemēroti īpaši patstāvīgi kombinatorikas uzdevumi, to sistēma.

Ar kombinatoriku var iegūt jaunus vizuālās ieceres attēlus. Tā ir variēšana – radoša, nevis vienkārša "matemātiska" daļu savienošana. Bērniem ir piemēroti daudzi dekoratīvie darbi, kas risināti ar kombinatorikas paņēmieniem. Tas nozīmē, ka, piemēram, attēlu var aplikatīvi "uzkonstruēt" no atsevišķām sagriezta siluetattēla daļām (149, 154. att.), tās dažādi pārvietojot fona laukumā. Šādā darbībā domāšanu rosina īpašs nosacījums: ja aplikācijai nav pietiekamā daudzumā papīra, tad no neliela materiāla daudzuma ekonomiski var iegūt gandrīz **divas reizes** lielāku attēlu (154. att.), kā arī, sadalot nelielu papīra gabaliņu daļās, var dekoratīvi aizpildīt palielu kompozīcijas laukumu [I – 121 – 123].

Kombinatorikas plašās variatīvās iespējas ir atkarīgas no indivīda vērīguma, novērošanas spējām, no atmiņā ieguldīto redzestēlu daudzuma un skaidrības, no radošās domāšanas un vizuālās iztēles.

Kombinatorika (lat. *combinare* – savienot) vizuāli radošajā darbībā ir iecerētā darba daļu (elementu) dažādi grupējumi (variācijas, kombinācijas), šo grupējumu noteikumu ievērošana. Vizuālajā kombinatorikā lietojamo elementu skaits nav ierobežots. Ar kombinatorikas palīdzību indivīds pārliecinās par to, ka atrisināmie varianti ir daudzveidīgi. Variēt nozīmē radoši izdomāt un veikt kombinatorikas darbības [I, 142] – daļas sabīdīt vai pārbīdīt, vadoties pēc kādas iedomātas vertikāles, horizontāles, diagonāles vai kompozīcijas centra. Kompozīcijas daļas virza, apgriež otrādi, pārvieto (pārbīda), maina vietām, krusto un pārgrupē, atkal rindo vai grupē, daļa un savieno, apvieno.

Kombinatorika vislabāk izdodas aplikācijā ar izvēlētu piemērotu papīru.

Daži piemēri.

Interesanti ir **pasaku koki**. To lapotnei var izvēlēties apaļas formas papīru (154. att.), kam pa zīmējuma līniju atgriež dažas daļas. Koka lapotni (154. a att.) kombinatoriski attēlo arī no pusapaļas formas papīra, to iepriekš sagriežot platos liektos staros. Šim gadījumam papīrs jāizvēlas ļoti uzmanīgi: tā abu pušu krāsām jābūt gan savstarpēji saskaņotām, gan ar fonu. Atliecot katru otro staru uz kreiso un labo pusi, dekoratīvais attēls ir savdabīgs. Jāpādomā, kā izskatās labāk – vai tad, ja stumbra augšdaļa tiktu pielīmēta zarojuma virspusei, vai tad, ja tā būtu zem zarojuma.

Bērniem ļoti patīk egles. Tās vislabāk attēlot, gatavojot apsveikuma u. c. kartes vai telpu dekorus Ziemassvētkiem. Šo koku var attēlot ļoti dažādi, piemēram, atbīdot atgrieztas sīkdaļas nedaudz sāpus no attēla galvenā silueta (154. b, b, b att.). Izvēloties papīru, kura abu pušu krāsas ir savstarpēji un ar fonu saskanīgas, var attēlot egli ar kombinatorikas paņēmieni: pa labi un pa kreisi atloka tās starveidīgi iegrieztos "zarus"; vienkāršāks un tehniskāks izskatās attēls (154. c, c att.) taisnās līnijās. Plastiskāka ir egles silueta forma, kas attēlota ar liektām līnijām (154. d, d att.).

Cits variants. Salocītā silueta pusi sadala šaurās sloksnītēs ar viļņotām līnijām un pa tām iegriež papīru (154. e, e, f, f att.). Vienu no iegrieztajām daļām atstāj sākotnējā stāvoklī. Katru otro sloksnīti atloka pretējā virzienā, lai veidotos dekoratīva ķekara attēls.

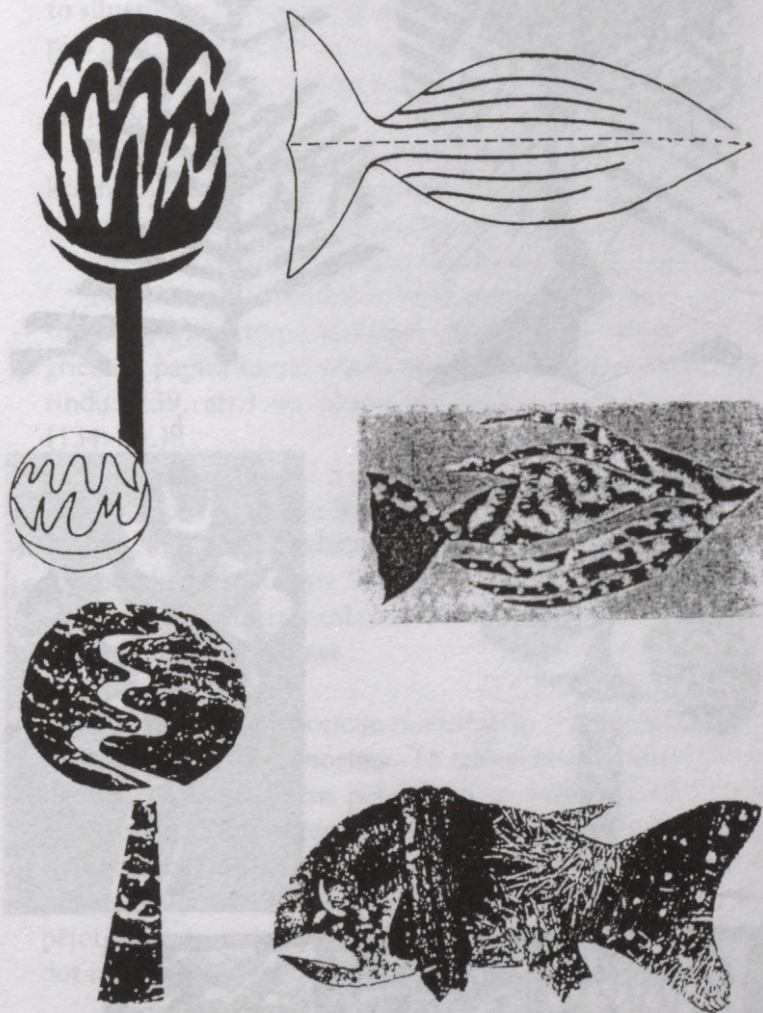
Zivju siluetattēlam iegriež līnijas (155. att.) un, pielīmējot pie pamatnes, dažas sloksnes ar vienu roku pietur, ar otru – viegli atvirza vai pat tās nedaudz krusto, lai rastos lidojošas zivs attēls (155. att.). Pārāk garu zivs attēlu var nedaudz gofrēt (155. att.), tā to saīsinot un padarot samērīgu.

Ļoti skaisti svinīgi izskatās daudzstaraina zvaigzne (143. att.).

Rosinošs ir ziedu motīvs centrālajā kompozīcijā (135. att.).

Interesanti kombinatoriski izdodas dažādi izgrieztas etnogrāfiskās "vāzes" (135. att.) pēc tautas daiļdarbu apskates.

Vienkāršas formas vāzēm bērni izvēlas vai sagatavo tādu aplikāciju papīru, kas būtu piemērots keramikas trauku attēlošanai (pakāpeniskās krāsu pārejās) un pieskaņotas krāsas papīru fonam.

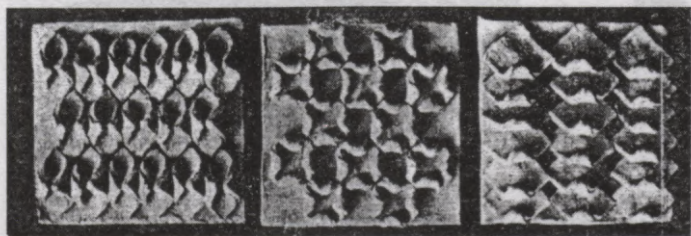
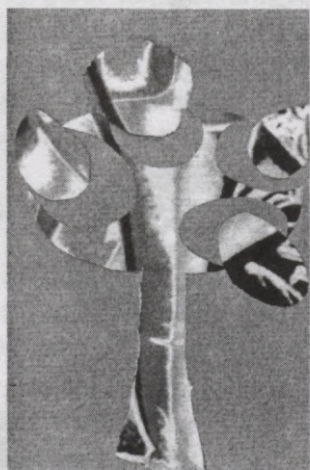
155. att.

a

b

Trauku siluetu bērni iegūst, griežot dubultīgi salocītu papīru. Silueta formu dažādot palīdz modelēšana (135. att.): bērni izvēlas izgriezto vāzes siluetu, apgriež otrādi pāri palikušā papīra daļu, vidū pa vertikālu līniju pārgriež to divās vietās (135. att.) un savieno abu gabalu ārējās taisnās malas. Ja bērni vēlas, šādi salikto siluetu var pārveidot, ar zīmuli precizējot formu. Tad abas papīra daļas saliek kopā un nogriež nevajadzīgo.

Trauku siluetus sagrupē rindās vai izkārtot plakātā brīvā ritmā un izstāda.

Dekoratīvo attēlu formu daudzveidību iegūst, vērojot arī citu keramikas izstrādājumu, piemēram, dažādu svečturu (138. att.), skaistos siluetus. Tos attēlo simetriskā papīra griezumā (138. att.).

Vienkāršu plakātu bērnu grupa darina ziedu svētkiem (135. att.).

Tuvojoties deju svētkiem, bērni iepazīstas ar latviešu u.c. tautu etnogrāfisko tērpu attēliem. Atbilstoši to proporcijām viņi griež no papīra uzreiz veselu dejojošu zēnu vai meiteņu siluetu rindu (139. att.) un izkārtot to plakātā uz vienkrāsaina fona (134. att.).

Sarežģītāks variants ir etnogrāfiskās dejas atveidojums centrālajā kompozīcijā ar vairākām figūrām aplī (143. att.).

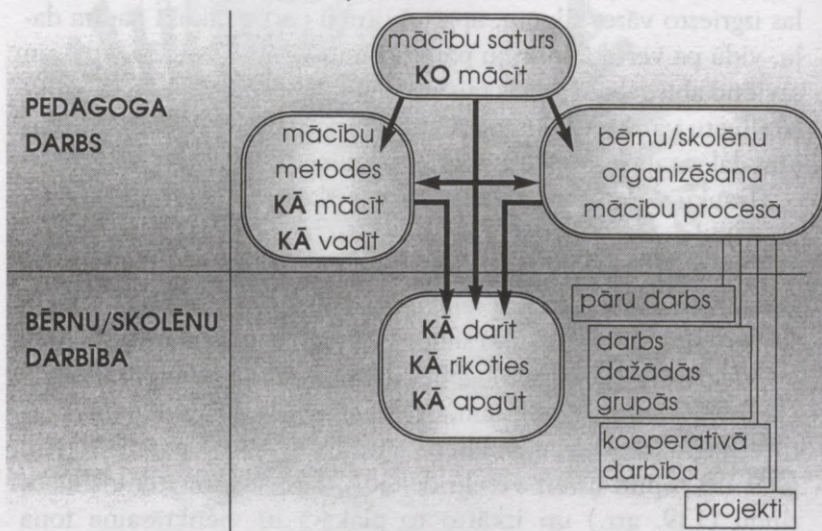
156. a, b attēlā redzamo "pasaku koku" autore ir lietuviete Kairīte Neringa (*Kairyte Neringa*).

Apakšējā horizontālajā rindā redzama kombinatorika keramikas flīžu rotājumā.

****Attēlu un kompozīciju modelēšanai ir liela izglītojoša, audzinoša un attīstoša nozīme.** Tā sekmē bērnu psihes pilnveidi, kāpina radošas darbības potenciālu un māksliniecisko vērtību, bagātina radošās ieceres interpretāciju. Radošā domāšana ar vizuālo kombinatoriku nepieciešama arī bērna ikdienas dzīvē, maiņot rotaļu un mācību vai dzīvojamās telpas iekārtojumu, pārgriežot grāmatu izvietojumu plauktā, kā arī vēlāk darba dzīvē, radot negaidītus, oriģinālus risinājumus.

5. tabula

GALVENĀS PEDAGOĢISKĀ DARBA KOMPONENTES

LITERATŪRA.

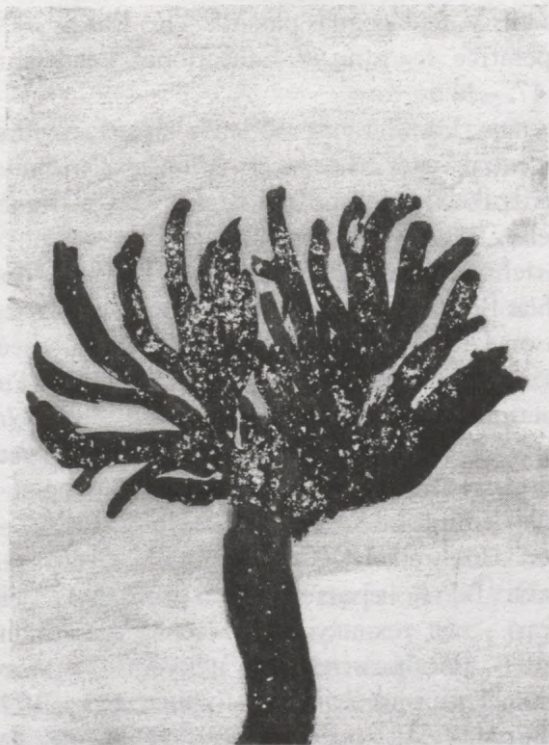
1. V. Hibnere, V. Kopštāle. Atrodi pareizo attēlu! Didaktiska spēle: 13 kartes. – R.: Kartonāžas fabrika, 1981.
2. Blīgzna K. Vizuālās mākslas ABC. – Lielvārde: Lielvārds, 1999.
3. Gailuma A. Aktīvās mācību metodes vizuālajā mākslā // Skolotājs – 1999. – 2. nr.
4. Hibnere V. Grafikas mākslas valoda un tās uztvere. Krāj.: Sieviete vakar, šodien un rīt. Woman yesterday, today and tomorrow: Zinātniskās konferences materiāli. Galv. red. Neil Landman. – Jelgava: Latvijas Lauksaimniecības universitāte, 1999.
5. Kagaine Z. Tēlainā domāšana vizuālajā mākslā 7. – 9. klasei. – R.: Zvaigzne ABC, 1999.
6. Kjagards E., Martineniene R. Projekti skolā // Skolotājs – 1997. – 5. nr.
7. Karpova A., Plotnieks I. Personības saskarsme. – Rīga, 1984.
8. Lapiņa L., Rudiņa V. Apgūsim demokrātiju: Skolotāja rokasgrāmata: Interaktīvās mācīšanas metodes. – R.: Zvaigzne ABC, 1997.
9. Mācīsimies sadarboties. – R.: Mācību grāmata, 1998.

10. Miķelsons I. Kooperatīvās izglītošanas būtība//Skolotājs – 1999. – 4. nr.
11. Palīgs pedagogam: Informatīvi metodisks materiāls. – R.: RaKa, 1997.
12. Pētersons J. Mūsdienu interjers. – R.: Liesma, 1978.
13. Strautmanis I. Dialogs ar telpu. – R.: Liesma, 1977.
14. Šteiners R. Gadarītes garīgie ceļrāži. – R.: RaKa.
15. Stepīņa E. Projekti sākumskolā // Skolotājs, 1997. – 5. nr.
16. Surikova S. Mikrogrupu darbība vizuālās mākslas stundās // Skolotājs – 1999. – 2. nr.
17. Šusts V. Telpas uztvere un kompozīcija. – R.: Liesma, 1978.
18. Vulfa A. Skolēnu projekts // Skolotājs – 1997. – 5. nr.
19. Vulfa A. Projektu darbi. (Iesniegts Republikas mēroga konkursam "Projekta metode pedagoga darbā", 1998.)
20. Zaube M. Vidusskolēnu projektu darbi // Skolotājs – 1997. – 5. nr.
21. Zaube M. Vidusskolēnu projektu darbi. – ISEC
22. Zelmenis V. Pedagoģijas pamati. – R.: RaKa, 2000.
23. Cooperative learning // Educational Leadership 1990. – Vol. 47. – N 4.
24. Cooperative learning and proficiency – based activities: the perfect pair. Central States conference. – Minneapolis, Minnesota, 1990.
25. Edwards B. Drawing on the Right Side of the Brain. – Los Angeles, 1989.
26. Experiential Groups in Theory and Practic. – Monterey, California: Brooks Cole Publishing Company.
27. Johnson D.W., Johnson R.T., Johnsonh Holubec E. Circles of Learning Cooperation in the Classroom. Published by Ineraction Book Company. 1993.
28. Johnson D.W., Frank P. Johnson. Joining together Group Theory and Group Skills. – Boston, 1994.
29. Martial I. Einführung in didaktische Modelle. – Germany, Hohen – Gehren, 1996.
30. Казаков В., Кондратьева Л. Психология: учебник для индустр. – пед. техникумов. – Москва: Высшая школа, 1989.
31. Кузин В. Изобразительное искусство и методика его преподавания в школе. – Москва, Агар, 1998.
32. Кларин М. Технология обучения: Идеал и реальность. – Рига, Эксперимент, 1995.
33. Лийметс Х. Групповая работа на уроке. – М.: Знание, 1975.

34. Педагогическое мастерство: Комплексная программа и учебные планы для системы повышения квалификации преподавателей высших учебных заведений Республики Беларусь (автор Н. Вишнякова) – Минск, 1997.
35. Роджерс К. О групповой психотерапии. – Москва, 1993.
36. Рудестам К. Групповая психотерапия. – Санкт-Петербург, Москва, Харьков, 1998.

PAPILDLITERATŪRA.

1. Johnson D.W., Johnson R.T., Johnson Holubec E. Circles of Learning Cooperation in the Classroom. Published by Interaction Book Company, 1993.
2. Johnson D., Johnson F. Joining Together: Group Theory and Group Skills. – Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singaore, 1994.

Spontānais zīmējums. Jaukta tehnika.
Autore Kristīne (7 g.v.)

V. KRĀSAINO ATTĒLU ANOTĀCIJAS

Hromatiskās jeb t.s. “košās” krāsas var sistematizēt ļoti dažādi. Tas redzams I un II krāsainajā attēlā, kuru autors ir profesors V. Villerušs. I a kr. attēlā redzamas Saules spektra krāsas. Tās pamazām niansēti pāriet viena otrā bez atsevišķu krāsu laukumu norobežojuma ar līniju. a attēla vertikālajā rindā nelielos norobežotos laukumiņos ir sakārtotas krāsas katra atsevišķi. b vertikālās rindas divi augšējie attēli ir maigos gaišos **pasteltoņos** darinātas klusās dabas krāsu skices. Tās pašas rindas apakšējā attēlā redzamas smalkas nokrāsas, kas rodas, ja akvareļkrāsu mitram klājumam uzber nedaudz cukura vai sāls. Tas veicina dažādas intensitātes krāsvielu **difūziju** – izplūšanu dažāda lieluma laukumiņos. Ar šādu paņēmieni nav ieteicams bērniem aizrauties, jo jāapgūst klasiska akvareļtehnika. To var ieteikt bērniem, kas ir disponēti uz meklējumdarbību, problēmu risinājumiem un dažādiem eksperimentiem.

Bērni parasti sāk apgūt krāsu mācības pamatus ar trim pamatkrāsām un no tām atvasinātām krāsām [I, 60]. Viņi kārto tās sešu krāsu aplī, kurā atšķirīgu krāsu pigmentu laukumi ir precīzi norobežoti viens no otra [I un II kr. att.]. Taču krāsu teorijā sešas krāsas var kārtot arī krāsu gredzenā, kā tas ir redzams II attēlā. Ja bērnu daudzums mācību procesā ir neliels, šo attēlu var demonstrēt frontālā darbībā ar viņiem. Krāsu laukumu dalījums ar vertikāli palīdz bērniem saskatīt 3 aukstās krāsas vienā pusē un 3 siltās krāsas – otrā pusē.

III attēlā: dažādi izdales materiālu varianti, kas izmantojami ziemas mēnešos, bērniem apgūstot krāsu atvasinājumus un saskatītu. Tāds neliels krāsainā attēla izgriezums uzlīmējams uz neitrālas – baltas – krāsas kartītes. Visas kartītes sakārtojamas atbilstoši pedagoga darba sistēmai un glabājamās kabinetā/klasē.

IV a attēlā: novērotu koku attēlu stumbri skaistā saulainā dienā. 6 gadus veciem bērniem rudenī vēl neizdodas attēlot kokus ar skaistām galotnēm, bet ar vaska krītiņiem uz A4 formāta papīra viņi sekmīgi attēlo koku stumbru rindu. b attēlā jauktajā tehnikā bērns vispirms (v. kr.) ar svītrinājumu attēlo zarotu

- koku grupu un drosmīgi pludina pāri pat brūnu šķidru guašu. Tādiem un līdzīgiem paņēmieniem viņi pamazām atbrīvojas no debesu naturālās zilās krāsas.
- V attēlā:** 6 gadus vecs bērns jauktajā tehnikā (A4, v. kr., akv.) attēlo katru pavasari gaidītās Putnu dienas. Drosmīgs krāsu risinājums: dominante attēlā un fonā ir brūnā krāsa.
- VI* attēlā:** skolotājas A. Grīnbergas priekšlikums pasaku koka attēlam (A4). Fonā un attēlā lietoti vaska krītiņi, sedzot tos vairākos slāņos un jaucot pigmentus uz papīra ar dažādu rokas piespiediena spēku. Tā ir radies niansēts klājums attēlā un fonā. Kartupeļu talka.
- VII a un b attēlā:** atšķirīgu krāsvielu klājumu nospiedumi. Zilā krāsa ir pelēcināta, mierīga, bet b attēlā ir stipri izteikta polihromija; tādus darbus neder izvēlēties par fonu; tie paši par sevi ir darbības mērķi.
- VII c attēlā** cilvēka figūras ir attēlotas ar akvareļa krāsu laukumiem, iepriekš neieskicējot figūru līnijas ar zīmuli. Tas ir ļoti labs vingrinājums akvareļa tehnikas sekmīgai apguvei.
- VII d attēlā** muskariņi attēloti jauktajā tehnikā: vispirms ar vaska krītiņu iezīmētas sīko ziedīņu vietas un pāri visam drosmīgi ātri pludinātas košas akvareļkrāsas. Šādi pludināšanas uzdevumi pamazām iedrošina bērnus pareizi akvarelēt.
- VIII un IX attēlos** ir silto krāsu radošie uzdevumi (j. t.: v. kr., akv. vai šķidra gu.). IX a attēlā redzami vairāki balsināti krāsu laukumiņi, bet IX b attēlā – ūdens lāses attēlotas zemes krāsās.
- X a attēlā:** paralēlu līniju pāri. Cieši blakus zīmēta brūnā un balta līnija, pārklāta ar sarkanu akvareli, formu zīmējums rada sirnuma izjūtu.
- X b attēlā:** horizontāls bēškrāsas, gaiši pelēks klājums un papildinājums ar nedaudz melnās krāsas plankumiņiem. Mijiedarbībā ar pretēja virziena vieglu pārtrauktu skrāpējumu papīra virskārtā kopumā izraisa bērza tāss ilūziju.
- XI a:** tauriņš attēlots gleznieciski (1/2 A4, gu.) uz sarkana aplikāciju papīra. Tik koši sarkanu fonu parasti ir grūti saskaņot ar attēla krāsām.
- XI b:** tauriņa attēls (A4) integrēts ar krāsu mācības uzdevumu. Dzeltenā krāsa maigi niansēti pāriet arvien tīrākā zaļā krāsā.
- XII attēlā** redzami divi krāsvielu notecējumi. a attēlā ir interesants līniju ornamenti, taču krāsvielu ir pārāk maz, tādēļ attēls ir bāls.

b attēlā ir divas spēcīgas sarkanās krāsvielas. Tās ļoti lielā daudzumā uznestas ar otas galu uz ļoti slapja fona papīra augšdaļā, papīru turot vertikāli, krāsvielas ir labi noplūdušas uz leju.

XIII attēlā: pirmie akvareļa vingrinājumi. Šim nolūkam ļoti piemērotas ir intensīvās zilās krāsvielas.

a attēlā: akvareļkrāsu pareizs sapludinājums apaļas formas laukumā; b attēlā – sapludinājums iztēlota kvadrāta formas laukumā (sk. 109. lpp.).

XIII c attēlā: tās lielā daudzumā uznestas uz ļoti mitra papīra (augšējās daļas) un notecinātas uz leju. Uz vingrinājuma papīra baltās apakšējās daļas vēlreiz ar ūdeni samitrināts papīra apaļš laukums un tajā ar otas gala pieskārienu iepludinātas violetas krāsvielas.

d attēlā: “medūza”: vingrinājums ar divām atšķirīgām krāsvielām: izpludinātajā zilās krāsas laukumā gar malām steigšus ar otas galu ir uznesti sarkani “punktiņi”, un tie ir izplūduši.

e attēlā: vairāki košu krāsvielu nelieli sapludinājumi, jo papīrs ir bijis mitrs, bet ne slapjš. Tādēļ nav notikusi krāsvielu difūzija. Tādā akvareli redzamas t. s. “tīrās” krāsvielas, kas uzņemtas otas galā no gabaliņa un nav nedz iepriekš sajauktas, nedz sajaukušās uz slapja papīra.

XIV attēlā ir akvareļa dažādu krāsu līniju vingrinājumi: uz ļoti mitra papīra rokas straujām kustībām var labi sapludināt pigmentus.

a un b attēlos ir vieglākas izplūdušas viļņveidīgas krāsu joslas, bet c attēlā ir sarežģītākas – laužas, izplūdušas krāsu joslas.

XV attēlā ir ļoti košām krāsām attēlota fantastiska zemūdens valstība. b attēlā, steigšus darbojoties, ir pagūts attēlot ieceri uz mitra fona. Turpretī a attēlā autors ir ilgāk domājis, iztēlojies un pēdējie pieskārieni ar otu ir uz sausa fona (“ūdensaugi”). Tiesa gan, vispirms augi ir attēloti ar dzeltenu uz ļoti mitra fona, tādēļ ļoti izplūduši. Uz sausā fona ir attēla struktūras nostiprinājums. Tādi darbības paņēmieni akvareļtehnikā ir pareizi.

XVI a attēlu vertikālās slejas kopā redzamas dabas objektos – augu kātos, ziedlapiņās saskatīto krāsu sapludinājumi (krāsvielas uznestas uz papīra ar plūksnas smaili). Augšējās divas horizontālās rindas ir akvareļa tehnikā, bet apakšējā – b horizontālā rinda – guašas tehnikā.

XVI c un d attēlos ir ainavas fragmenti: ar zilo nosacīti ir attēlotas debesis, ar sarkanīgo – zemes daļa. Vienas un tās pašas krā-

sas nokrāsas tuvumā iluzionāri izskatās košākas, bet tālumā – blāvākas. Fragmentos redzami akvareļa vingrinājumi izdarāmi uz A4 formāta papīra horizontālā pagriezienā.

XVII a attēlā: dabas ainava; sākts akvarelēt no papīra augšdaļas, arvien uzņemot dažādas krāsvielas, turpinās strauja pludināšana uz leju; košas vakara debesis ar meža siluetu.

b un c attēlos (1/2 A4): ainavas ar mežu (pludinājuma varianti); **XVIII attēlā:** “ziedoša pļava”.

XIX attēlā: vasaras lauku ainava ar ceļu, nelielu ezeru un agra pavasara ainava (ar papīra baltiem laukumiem).

XX attēlā: maigi pelēcināta ainava ar kupliem lapu kokiem un ezera ūdensvirsmu priekšplānā.

XXI attēlā: slēpotājs priekšplānā un mežs tālākajā plānā.

XXII a attēlā: sportistu sacensības attēlotas jauktā tehnikā: uz viegla akvareļa klājuma mīksto krītiņu zīmējums un papildinājums ar košu guašu (zili koki, cilvēka figūras un sporta pieredumi).

b attēlā: pasteļa krīta līniju ritmi uz tumši pelēka vai ar guašu segta papīra.

c attēlā: flomāsteru līniju ritmi uz krāsaina aplikāciju vai akvarelēta papīra.

d attēlā: auksto nokrāsu gamma; jauktā tehnika: balts vaska krīts, tumšas guašas līnijas un pāri klāta ļoti plāna akvareļa kārtā.

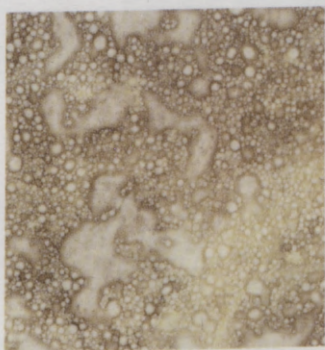
e attēlā: ar silto krāsu vaska krītiņiem zīmētas vairākas līnijas blīvi blakus, tā radot joslu rūtījumu. Pāri klāta kontrastējošas krāsas guaša.

XXIII attēlā: ziedošs koks.

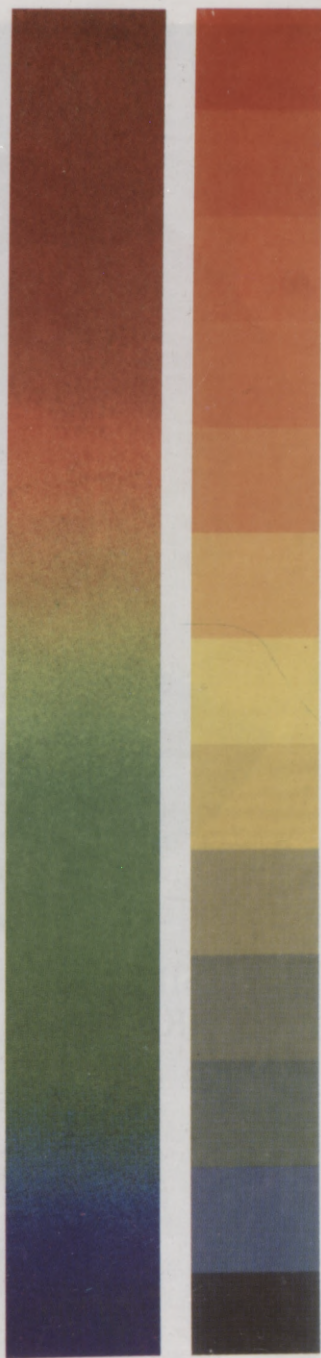
XXIV a un b attēlos: uzņēmumi no kosmosa kuģa. Uz zemeslodes redzama ļoti liela daudzkrāsainība.

XXIV c attēlā: dažādu košu krāsu flomāsteru zīmējums.

XXIV d attēlā: ļoti mierīgās atturīgās krāsās risināts dekoratīvs darbs jauktā tehnikā. Gaiša vaska krīta slānis atklājas ļoti nedaudz. Tas panākams, piespiežot vai nu mitru gredzenu, vai sausu gredzenu uz darba mitra klājuma.

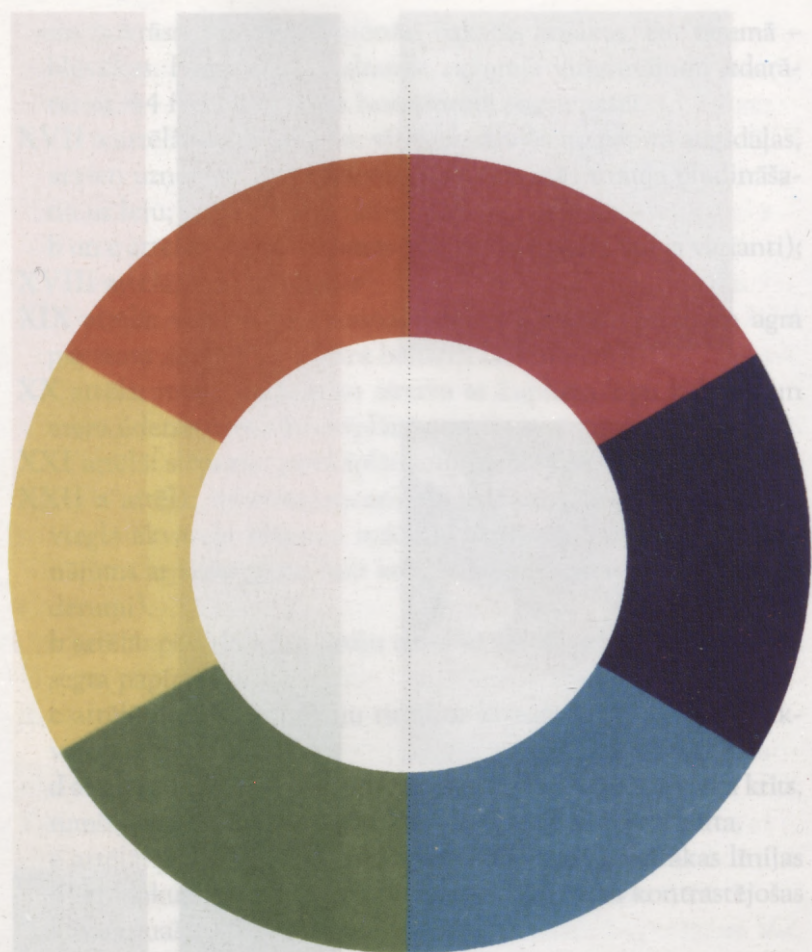

b

a

I att.

SILTĀS
KRĀSAS

AUKSTĀS
KRĀSAS

*a**b*

a

b

c

d

IX att.

a

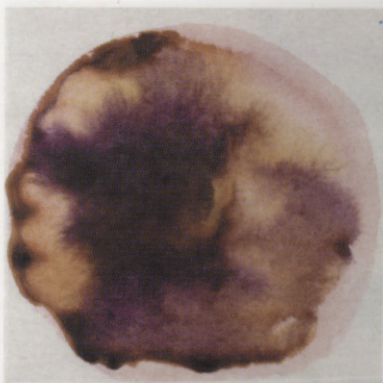
b

b

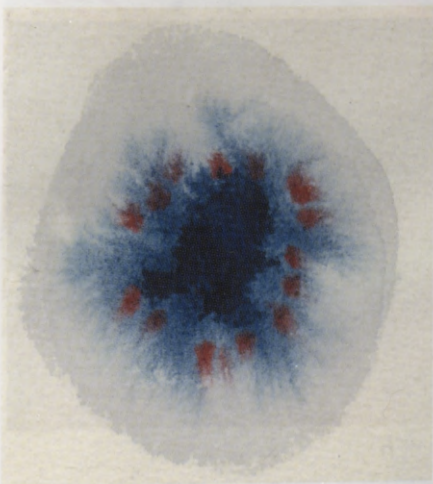
a

a

b

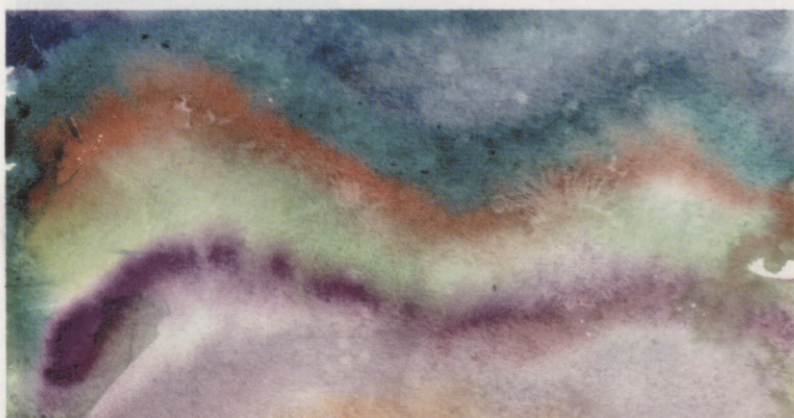
d

c

e

*a**b**c*

XIV att.

a

b

XV att.

c

d

a

b

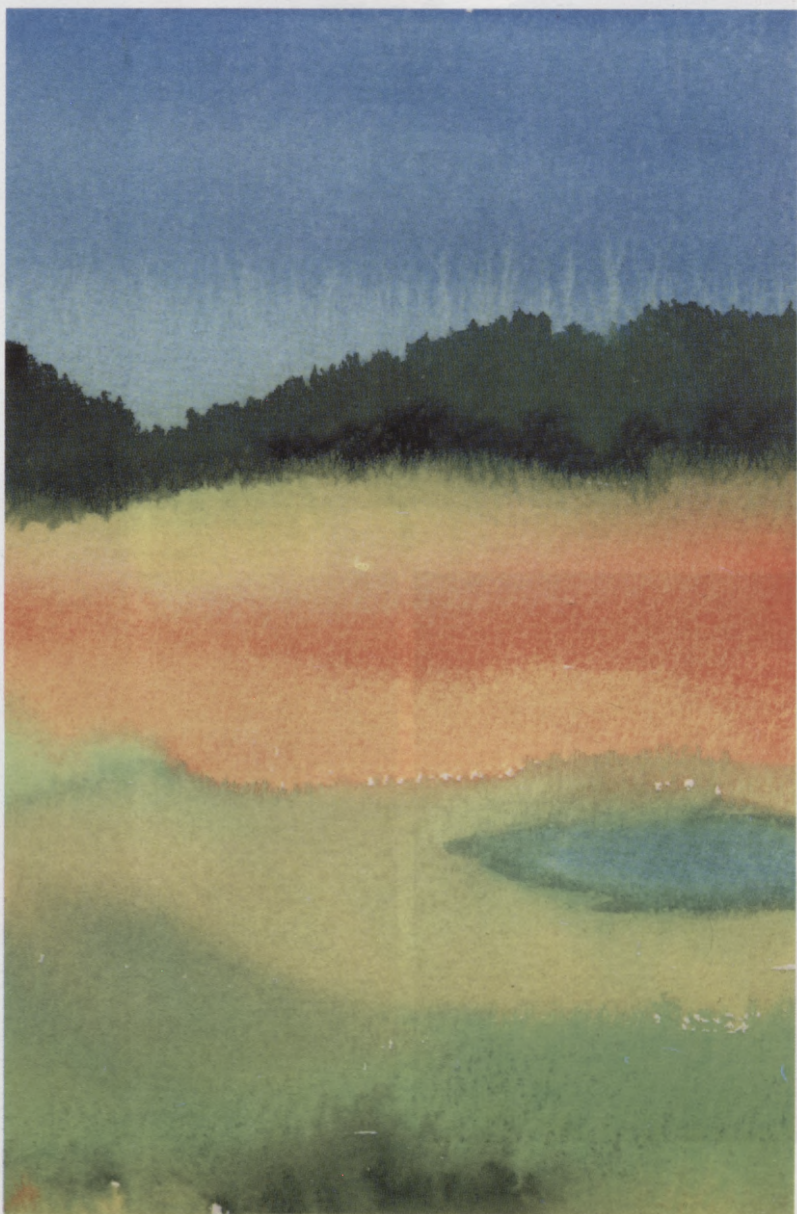
a

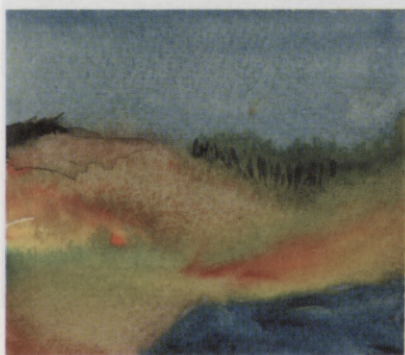
b

c

XVIII att.

a

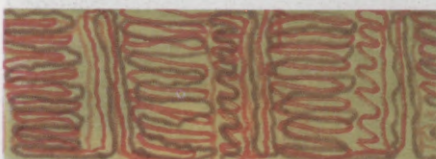
XXI att.

a

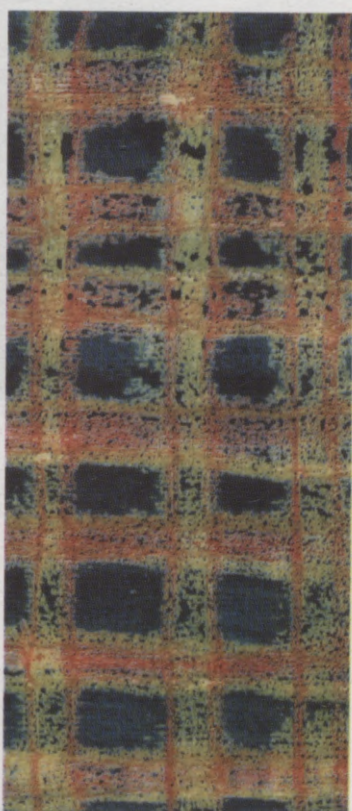
b

c

d

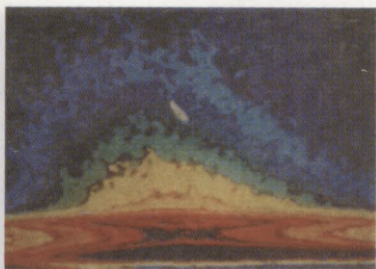
e

XXIII att.

a

b

c

d

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0300015848

OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS

2.95

99-4
L 61 II

V. Hibnere

L. Grasmane

Apkopotā pieredze adresēta galvenokārt autonomiem, radošiem, mērķtiecīgiem praktizējošiem un topošiem pirmsskolas audzinātājiem un skolu pedagogiem, kuriem nav speciālās mākslinieciskās izglītības. Tā var būt noderīga arī māksliniekiem. Rosinājumam noderēs arī pedagogiem minoritāšu skolās, ārpusklases un ārpuskolas iestādēs, speciālajās un sanatorijas internātskolās, bērnu namos, bāreņu namos, vasaras skolās u.c., kā arī bērnu vecākiem.

Sistēma ir iekļaujama nepārtrauktā mūžizglītībā, jo ir piemērota tālākai pašizglītībai, profesionālās meistarības pilnveidei.

Vizuālās mākslas pedagogija ir novatorisks, moderns, integrēts, tādēļ blīvs, kompakts, ekonomisks kurss. Tas balstās uz akmeoloģiju, ergonomiju un kreativitāti, kā arī uz psiholoģiju, kas atsedz bērna/skolēna radošās darbības iekšējās rezerves.

Radoša pedagoģiskā pieredze veicina bērnu/skolēnu sekmīgu vizuālās darbības apguvi un virza uz pozitīvām emocijām pamatotu ekspresīvu radošu pašizteikšanos.

Žurnāla

SKOLOTĀJS
MAŽĀ PEDAGOĢISKĀ BIBLIOTEKA